

Utlåtande 2016:38 RI+V (Dnr 303-1200/2014)

Stockholms stads miljöprogram 2016-2019

Redovisning av uppdrag i budget för 2015

Kommunstyrelsen föreslår att kommunfullmäktige beslutar följande.

1. Stadsledningskontorets förslag till Stockholms miljöprogram 2016-2019, bilaga 2 till utlåtandet, godkänns.
2. Miljöprogrammet 2012-2015 dnr 303-1207/2010, utgår som styrdokument i och med antagandet av Stockholms stads miljöprogram 2016-2019.
3. Riktlinjer för förnybar energi i stadens egna fastigheter dnr 310-1382/2013 utgör riktlinje till miljöprogrammet 2016-2019 och aktualitetsförklaras.
4. Uppdraget att inarbeta Fossilbränsleoberoende organisation 2030 (dnr 310-1508/2013) i förslaget till nytt miljöprogram godkänns.
5. Redovisning av uppdrag från kommunfullmäktiges budget 2015 om att utarbeta en strategi för att öka andelen ekologisk mat anses besvarad med vad som sägs i stadsledningskontorets tjänsteutlåtande.
6. Kommunstyrelsen ska göra en samlad årlig uppföljning av miljöprogrammet som ett underlag till arbetet med ständiga förbättringar.
7. Kommunstyrelsen ska genomföra fördjupade konsekvensanalyser av utvecklingen mot ett klimatsmart Stockholm inom ramen för arbetet med uppföljning av Vision 2040.

Kommunstyrelsen beslutar för egen del, under förutsättning att kommunfullmäktige beslutar enligt ovan, följande.

Stadsdirektören ges i uppdrag att ta fram, revidera och besluta om tillämpningsanvisningar samt kommunikationsplan till miljöprogrammet i enlighet med föreliggande ärende.

Föredragande borgarråden Karin Wanngård och Katarina Luhr
anför följande.

Ärendet

Kommunstyrelsen fick i budget för 2015 i uppdrag att ta fram ett förslag till miljöprogram för perioden 2016-2019. Förslaget är framtaget av stadsledningskontoret.

Förslaget till miljöprogram innehåller sex inriktningsmål samt 40 delmål. Uppföljningsansvaret för delmålen fördelas på nämnder och styrelser efter rådighet. Förslaget har tagits fram i samarbete med förvaltningar och bolag som ställt sin expertkompetens till förfogande för projektorganisationen. Förslaget till miljöprogram innebär full integrering i stadens system för ledning och uppföljning (ILS).

Beredning

Ärendet har initierats av stadsledningskontoret och remitterats till arbetsmarknadsnämnden, exploateringsnämnden, fastighetsnämnden, idrottsnämnden, kulturnämnden, kyrkogårdsnämnden, miljö- och hälsoskyddsnämnden, socialnämnden, servicenämnden, stadsarkivet, stadsbyggnadsnämnden, trafiknämnden, utbildningsnämnden, äldrenämnden, överförmyndarnämnden, samtliga stadsdelsnämnder, Stockholms Stadshus AB, revisionskontoret, Byggmateriellindustrierna, Byggmästarföreningen, Cykelfrämjandet, Ekokommunerna, Energiforsk, Energimyndigheten, Fastighetsägarna i Stockholm, Folkhälsomyndigheten, Fältbiologerna, Föreningen för samhällsplanering, Förpacknings- och tidningsinsamlingen, Göteborgs stad, HSB, Innovations- och Kemiindustrierna i Sverige (IKEM), Institutet för miljömedicin (KI), Jordens vänner, Kemikalieinspektionen, Klimatkommunerna, Kommunförbundet Stockholms Län (KSL), Länsstyrelsen i Stockholms län, Malmö Stad, Myndigheten för samhällsskydd och beredskap, Naturskyddsföreningen i Stockholms län, Naturvårdsverket, Nordic galvanizers/ Scandinavian Copper Development, Riksbyggen, Stockholms handelskammare, Stockholms läns landsting, Stockholms Naturskyddsförening, Strålsäkerhetsmyndigheten, Sveriges Allmännyttiga Bostadsföretag (SABO), Sveriges kommuner och landsting (SKL), Svenskt vatten, Sveriges Bostadsrättscentrum, Sveriges byggindustrier, Sveriges fog-

och limleverantörers förening/Sveriges färgfabrikanters förening, Sweden Green Building Council (SGBC), Söderorts Naturskyddsförening, SÖRAB, Trafikverket region Stockholm, Upphandlingsmyndigheten, Världsnaturfonden (WWF), Yes In My BackYard! (YIMBY).

Av dessa har revisionskontoret, stadsarkivet, överförmyndarnämnden, Byggmaterialindustrierna, Cykelfrämjandet, Ekokommunerna, Energiforsk, Fältbiologerna, Föreningen för samhällsplanering, Förpacknings- och tidningsinsamlingen, HSB, Institutet för miljömedicin (KI), Jordens vänner, Klimatkommunerna, Kommunförbundet Stockholms Län (KSL), Naturskyddsföreningen i Stockholms län, Naturvårdsverket, Myndigheten för samhällsskydd och beredskap, Riksbyggen, Stockholms handelskammare, Stockholms läns landsting, Sveriges Allmännyttiga Bostadsföretag (SABO), Sveriges kommuner och landsting (SKL), Svenskt vatten, Sveriges Bostadsrättscentrum, Sveriges byggindustrier, Sveriges fog- och limleverantörers förening/Sveriges färgfabrikanters förening, Sweden Green Building Council (SGBC), SÖRAB, Trafikverket region Stockholm, Upphandlingsmyndigheten, Världsnaturfonden (WWF), Yes In My BackYard! (YIMBY) avstått från att svara på remissen.

AB Familjebostäder, AB Stockholmshem, AB Stokab, AB Svenska Bostäder, Micasa Fastigheter i Stockholm AB, SISAB, Stockholm Business Region AB, Stockholm Stads Parkerings AB, Stockholm Vatten AB och Stockholms Hamn AB har svarat gemensamt genom Stockholms Stadshus AB. Respektive bolags enskilda yttrande finns bilagda koncernbolagets remissvar (här ej tryckt).

Därutöver har det inkommit ett yttrande från organisationen Klimataktion.

Arbetsmarknadsnämnden bedömer att det är få delar av miljöprogrammet som i realiteten kommer att påverka dess verksamhet då nämnden varken är genomförandeansvarig eller uppföljningsansvarig för något delmål. Nämnden konstaterar dock att den har ett stort ansvar att bedriva ett aktivt miljöarbete utifrån de egna förutsättningarna.

Exploateringsnämnden anser att tiden för revideringarna av miljöprogrammen är alltför korta för mer genomgripande utveckling och bearbetning. Nämnden föreslår därför att miljöprogrammet bör kompletteras med tydlig rutin och upplägg för revideringen av nästa miljöprogram där tillräcklig tid ges för revideringen samt att staden inför en kontinuerlig arbetsprocess med miljöprogrammet. Nämnden lämnar även ett antal detaljerade synpunkter på programmets mål och indikatorer.

Fastighetsnämnden har inga direkta invändningar mot remissen i sin helhet men önskar en del förtydliganden avseende formuleringar av en rad delmål och indikatorer för att möjliggöra en effektiv måluppfyllnad och uppföljning.

Idrottsnämnden anser att det är positivt att det nya miljöprogrammet är mer integrerat i ledningssystemet (ILS) än tidigare program. Miljöprogrammet är nu *styrdokumentet* och dokument med riktlinjer för exempelvis energi, kemikalier, avfall och vatten inarbetas i miljöprogrammet. Nämnden lämnar även ett antal detaljerade synpunkter på programmets mål och indikatorer.

Kulturnämnden ställer sig i huvudsak bakom stadsledningskontorets förslag till Stockholms miljöprogram 2016 – 2019 samt övriga beslut. Nämnden föreslår ett utrymme för ett eget verksamhetsområdesmål för miljö- och hållbarhet i ILS, samt en tydligare koppling mellan miljöprogrammet och stadens övriga arbete med hållbar utveckling. Förvaltningen välkomnar även kommunikationsplan för programmet. Nämnden lämnar även ett antal detaljerade synpunkter på programmets mål och indikatorer.

Kyrkogårdsnämnden är positiv till det remitterade förslaget och anser att förslaget till nytt miljöprogram flyttar fram positionerna för stadens miljöarbete. Detta då delmål och indikatorer är skärpta och tydligare jämfört med tidigare program något som även gör det enklare att följa upp programmet. Förslaget underlättar också förvaltningarnas arbete med att arbeta integrerat med miljöfrågorna i stadens system för ledning och uppföljning av verksamhet och ekonomi, ILS. Nämnden lämnar även ett antal detaljerade synpunkter på programmets mål och indikatorer.

Miljö- och hälsoskyddsnämnden anser att förslaget till nytt miljöprogram i huvudsak är bra och det är relevant, välmotiverat och användbart. Därtill anser nämnden att förslaget flyttar fram positionerna för stadens miljöarbete och blir ett nödvändigt och viktigt verktyg för att uppnå en hållbar stad. Nämnden lämnar även ett antal detaljerade synpunkter på programmets mål och indikatorer.

Servicenämnden stödjer förslaget till miljöprogram för staden och anser att programmet ger bra förutsättningar till att styra och genomföra stadens miljöarbete. Därutöver framhåller nämnden vikten av att staden tillhandahåller och samordnar expertstöd till nämndernas och bolagens genomförande av programmet.

Socialnämnden ställer sig bakom förslaget till miljöprogram. Nämnden anser även att det är en styrka att miljöprogrammet i allt högre utsträckning integreras i stadens ledningssystem, och att programmet samordnas med andra riktlinjer. Därutöver anser nämnden att en tydligare och tidigarelagd uppföljningsprocess kommer att stärka miljöarbetet och förbättra

möjligheterna att nå målen. Nämnden lämnar även ett antal detaljerade synpunkter på programmets mål och indikatorer.

Stadsbyggnadsnämnden anser att förslaget till nytt miljöprogram är bra med hänsyn till den snäva tidsplanen för uppdateringen, men påpekar samtidigt att en större översyn av miljöprogrammet bör göras inför uppdateringen till 2020. I en sådan översyn bör bland annat miljöprogrammets roll i förhållande till andra styrdokument, som översiktsplanen och en kommande grönstrukturplan, klaras ut ytterligare.

Trafiknämnden anser sammantaget att förslaget till nytt miljöprogram är ambitiöst och väl genomarbetat. Nämnden lämnar även ett antal detaljerade synpunkter på programmets mål och indikatorer.

Utbildningsnämnden ställer sig positiv till utformningen och inriktningen i det reviderade förslaget med några synpunkter/tillägg gällande förekomst av hälsofarliga kemikalier och sund inomhusmiljö.

Äldrenämnden är positiv till förslaget till miljöprogram för Stockholms stad 2016-2019 och ser fördelarna med en ökad integration av miljöprogrammet i stadens budget och budgetprocess.

Bromma stadsdelsnämnd är positiv till förslaget till miljöprogram för Stockholms stad 2016-2019 och ser fördelarna med en ökad integration av miljöprogrammet i stadens budget och budgetprocess.

Enskede-Årsta-Vantörs stadsdelsnämnd anser att förslaget till nytt miljöprogram är bra och att programmet innebär ett stort steg framåt för stadens miljöarbete. Nämnden påpekar dock att verksamheten kommer att behöva stöd i större utsträckning för att klara av att nå målen. För att kunna leva upp till programmets höga målsättningar och att för kunna genomföra de åtgärder som föreslås anser nämnden att ytterligare resurser bör tillföras stadsdelarna. Nämnden lämnar även ett antal detaljerade synpunkter på programmets mål och indikatorer.

Farsta stadsdelsnämnd är till övervägande del positiv till förslaget och anser att det är bra att programmet tydligare integreras i stadens budget. Nämnden anser också att det blir tydligare och mer rationellt när genomförande och uppföljning av programmets delmål görs i nämndens verksamhetsplan och när kravet på separata lokala miljöhandlingsplaner tas bort. Nämnden lämnar även ett antal detaljerade synpunkter på programmets mål och indikatorer.

Hägersten-Liljeholmens stadsdelsnämnd ställer sig positiv till förslaget om stadens nya miljöprogram. Nämnden anser att det nya miljöprogrammet har potential att utgöra ett bra underlag för stadens arbete att minska den negativa

påverkan på miljön. Nämnden lämnar även ett antal detaljerade synpunkter på programmets mål och indikatorer.

Hässelby-Vällingby stadsdelsnämnd är i allt väsentligt positiv till det nya programförslaget som känns ambitiöst och genomarbetat. Nämnden framhåller dock att en svaghet i stadens miljöarbete är att det idag inte sker något formellt samarbete mellan förvaltningar eller bolag om mål/delmål i miljöprogrammet, annat än inom projekt som råkar ha bäring på miljöprogrammet. Nämnden anser att om prioriterade miljömål i högre utsträckning lyfts fram som gemensamma uppdrag i stadens budgetprocess, kan verksamhetsplanering och investeringsplaner tydligare kopplas till miljöprogrammets mål med kort- och långsiktiga perspektiv. En formalisering av ett sådant samarbete tror nämnden borde öka effektiviteten genom att bra exempel delas, nya idéer skapas och med all sannolikhet ökar chanserna att stadens miljömål uppnås. Vidare föreslår nämnden att utbildningsinsatser om stadens miljöprogram anordnas för verksamhetsansvariga politiker och tjänstemän. Integreringen av miljöprogrammet i stadens verksamheter är en förutsättning för att intentionerna i detta mycket omfattande program ska bli möjliga att genomföra.

Kungsholmens stadsdelsnämnd anser sammantaget att programmet speglar stadens förstärkta ambitioner i miljöfrågorna och utgör ett bra stöd för nämnden i det fortsatta arbetet. Därtill framhåller nämnden att den till stora delar berörs av stora delar av programmet även om expertkunskapen ofta finns på andra håll i staden vilket ställer krav på centralt stöd och samordning i dessa frågor, exempelvis genom centralt anordnade utbildningsinsatser. Nämnden lämnar även ett antal detaljerade synpunkter på programmets innehåll.

Norrmalms stadsdelsnämnd anser att det är bra att det föreslagna miljöprogrammet följer liknande upplägg som det innevarande. Nämnden anser därutöver att det finns ett behov av att kommunicera miljöprogrammet och dess mål i någon form av populärversion då förslaget program mer har karaktär av internt stöd för stadens implementering än som publikt styrdokument. Nämnden lämnar även ett antal detaljerade synpunkter på programmets innehåll.

Rinkeby-Kista stadsdelsnämnd är i huvudsak positiv till förslaget till reviderat miljöprogram. Nämnden lämnar även ett antal detaljerade synpunkter på programmets innehåll.

Skarpnäcks stadsdelsnämnd stödjer förslaget till nytt miljöprogram för Stockholm. Nämnden menar dock att de övriga riktlinjer som finns kopplade

till miljöprogrammet tydligare bör framgå under respektive delmål. Nämnden lämnar även ett antal detaljerade synpunkter på programmets innehåll.

Skärholmens stadsdelsnämnd är i stort positiv till förslaget och anser att det är bra att programmet tydligare integreras i stadens budget. Nämnden är positivt inställd till den uttalade ambitionen om att inte öka arbetsbelastningen i och med det nya miljöprogrammet. Här vill dock nämnden framhålla att det behövs tydliga riktlinjer för hur stadsdelsförvaltningarna kan arbeta med målen, samt vilket stöd som kan förväntas från den centrala staden och facknämnderna. Detta då stadsförvaltningen inte har detaljkunskap i miljöfrågor och behöver stöd från staden i arbetet. Nämnden lämnar även ett antal detaljerade synpunkter på programmets innehåll.

Spånga-Tensta stadsdelsnämnd ser positivt på remitterat förslag på miljöprogram 2016-2019. Nämnden anser vidare att ambitionen att vidare koppla miljöprogrammet till stadens budget och utveckla integreringen av programmet i systemet för ledning och uppföljning sammanbinder och tydliggör stadens mål inom miljöarbetet. Nämnden är även positiv till att delmålen skärps och att årliga uppföljningar ger möjligheten till revideringar av målen och en högre måluppfyllelse.

Södermalms stadsdelsnämnd är i det stora hela nöjd med förslagets upplägg och innehåll. Nämnden uppskattar att det i förslaget tydligt anges vilka nämnder som är ansvariga för att målen ska uppnås och vilka åtgärder som krävs för att uppnå målen samt vilken nämnd som är uppföljningsansvarig. Därtill ser nämnden positivt på förslaget att det inte längre ska vara obligatoriskt att ta fram en miljöhandlingsplan för respektive nämnd och styrelse då det enligt förvaltningen blir tydligare om miljömålen arbetas in i själva verksamhetsplanen och inte ligger i ett separat dokument. Nämnden lämnar även ett antal detaljerade synpunkter på programmets mål och indikatorer.

Älvsjö stadsdelsnämnd är positiv till förslaget och anser att det är bra att programmet tydligare integreras i stadens budget. Även förslaget att ta bort kravet på lokala miljöhandlingsplaner är positivt då det blir mer tydligt om miljömålen arbetas in i verksamhetsplanen. Nämnden anser dock inte att presentationen av det nya miljöprogrammet är särskilt lättillgänglig, med stora, kompakta textmassor och en otydlig presentation av indikatorerna. Nämnden lämnar även ett antal detaljerade synpunkter på programmets mål och indikatorer.

Östermalms stadsdelsnämnd värdesätter den tydliga kopplingen till stadens budget och målstruktur då det minimerar risken för parallella styrdokument och förbättrar möjligheten till en långsiktig och strategisk planering av

frågorna i budgeten. Nämnden uppskattar att kravet på lokala miljöhandlingsplaner tas bort genom att miljömålen och miljöarbetet istället tydligt integreras och beskrivs i respektive nämnds eller bolags verksamhetsplan. Med en tydlig integrering blir miljöarbetet en del av det ordinarie arbetet samtidigt som det sätts i ett relevant sammanhang med övriga verksamhetsmål och ekonomiska hänsyn. Nämnden välkomnar därutöver programmets ambitioner om transparens och invånarnas möjlighet till insyn i stadens miljöarbete. Vad gäller förslaget på att ta fram en kommunikationsplan för programmet och dess mål anser nämnden att det bör innefatta en populärversion i någon form. Detta då förslaget program mer har karaktär av internt stöd för stadens implementering än som publikt styrdokument. Nämnden lämnar även ett antal detaljerade synpunkter på programmets mål och indikatorer.

Stockholms Stadshus AB anser att miljöprogrammets generella målsättning och miljömål inom olika verksamhetsområden stämmer väl med bolagskoncernens miljöambitioner. Bolaget anser dock att vissa specifika delmål och målvärden för indikatorer kommer att utgöra en utmaning för stadens bolag att uppnå i samstämmighet med andra prioriterade uppdrag från kommunfullmäktige. Bland några sådana kan nämnas målsättning om dubblerad volym nyproduktion av bostäder, effektivare planprocess, lägre byggkostnader, bostäder med rimliga hyror och bibehållen finansiell stabilitet genom lönsamhet i investeringar. Mot bakgrund av detta anses främst att det finns behov av kompletteringar och förslag till förtydliganden som kan förenkla och förbättra förutsättningarna för rapportering och uppföljning enligt förslaget.

Byggmästarföreningen anser att det är viktigt med den ambition och det engagemang som Stockholms stad visar genom det föreslagna programmet. Föreningen lämnar även ett antal detaljerade synpunkter på programmets innehåll.

Energimyndigheten anser att programmet är ambitiöst och har en logisk struktur med sex övergripande miljömål, 30 delmål och 40 indikatorer som inkluderar mätmetoder, målvärden samt ansvar för genomförande, uppföljning och rapportering. Myndigheten anser därtill att det är bra att uppföljningen av delmålen är systematiserad och upplagd för att vara ett underlag för löpande förbättringar av miljöprogrammet. Programmet är tydligt kopplat till både verksamhetsledningssystem och stadens budgetarbete samt bygger på erfarenheter från tidigare programperioder. Myndigheten anser att dessa samlade förutsättningar, tillsammans med att programmet verkar väl förankrat

såväl internt som externt, bedöms utgöra en god grund för ett effektivt och realistiskt genomförande av programmet.

Fastighetsägarna Stockholm välkomnar stadens fortsatta engagemang och höga ambitionsnivå på miljöområdet. Organisationen saknar dock innovationsperspektivet då teknisk utveckling och nya sätt att hantera miljöutmaningar är bland de viktigaste strategierna i miljöarbetet.

Folkhälsomyndigheten ser positivt på Stockholm stads långvariga arbete med miljöprogram men har dock som nationell myndighet inte möjlighet att lämna några synpunkter på planer och strategier inom ramen för det regionala eller lokala miljömålsarbetet.

Göteborgs stad anser att det är särskilt intressant hur Stockholm har arbetat med att integrera miljöprogrammet i stadens system för ledning och uppföljning.

Innovations- och Kemiindustrierna i Sverige (IKEM) konstaterar att det i det aktuella programmet i allt väsentligt bortses från att även farliga ämnen kan hanteras så att risken är under kontroll och användningen är säker. Organisationen lämnar därutöver ett antal detaljerade synpunkter på programmets innehåll.

Kemikalieinspektionen välkomnar att miljöprogrammet integreras i stadens budget och styrsystem för samtliga nämnder och styrelser samt att uppföljningsansvar för delmålen tydligt anges och kopplas till genomförandeansvar.

Länsstyrelsen i Stockholms län anser att de sex övergripanden miljömålen förefaller rimliga. Myndigheten framhåller därutöver att det är bra att programmet kopplar till andra handlingsplaner och strategier exempelvis kemikalieplanen. Det är också föredömligt att programmet genomförs genom att samtliga nämnder och styrelser i sina verksamhetsplaner ska redovisa hur de avser nå målen. Därtill anser myndigheten att programmet skulle vinna på att kompletteras med en koppling till de nationella miljömålen.

Malmö stad ställer sig positiv till programförslaget och det är angeläget att de större städerna bör vara ledande i ett innovativt miljöarbete med höga ambitioner och högt satta mål. Kommunen konstaterar med uppskattning att bredden av de sex övergripande målen uttrycker en ambition att fånga in den komplexa helheten som begreppet ”Hållbar utveckling” innebär. Exempelvis berörs trafik och transporter under flera mål, inte bara under Miljöanpassade transporter utan knyts till klimatpåverkan, vattenkvalitet och inomhusmiljö. Därtill befarar kommunen att det eventuellt kan uppstå svårigheter vid implementeringen av ett så pass stort och heltäckande program som dessutom i vissa delar har en hög detaljeringsgrad och därför kan betraktas som allt för

detaljstyrande. Det bör dessutom uppmärksammas att denna typ av övergripande styrdokument inte alltid blir uppfattade som faktiskt styrande för den dagliga verksamheten.

Nordic galvanizers/Scandinavian Copper Development ser positivt på att underlaget vid bedömning av ekologisk status hos vattenförekomster hämtas ur databasen VISS, och att staden tillämpar samma principer för vattenstatusbedömningar som Havs- och vattenmyndigheten föreskriver.

Stockholms naturskyddsförening och Söderorts naturskyddsförening tycker att det är bra att staden tar fram ett miljöprogram och vi tycker att det är bra att det står att ambitionerna för miljöarbetet höjs ytterligare. Föreningarna är dock tveksamma till om det nya miljöprogrammet verkligen är en ambitionshöjning jämfört med tidigare. Föreningarna anser generellt att det borde vara fler mål som är mätbara så att alla på ett enkelt sätt kan se om målen är uppfyllda eller inte. Föreningarna lämnar därutöver ett antal detaljerade synpunkter på programmets innehåll.

Strålsäkerhetsmyndigheten anser att programmet är ambitiöst och omfattar viktiga områden. Inom mål 3, ”Hållbar mark och vattenanvändning” och under delmålet ”Varje stadsdel ska planeras för god stadsmiljö” saknar myndigheten en beskrivning av planering för UV-skyddade miljöer och vill poängtera vikten av att kommunala tjänstemän och exploatörer av nya bostadsområden planerar för solsäkra utemiljöer, inte minst där barn vistas.

SÖRAB anser att förslaget till systematisering av uppföljning och återrapportering av delmål och indikatorer är positivt då detta sannolikt ger en bättre styrning mot målen och att resultatet blir tydligt. Organisationen lämnar därutöver ett antal synpunkter på målområdet ”Resurseffektiva kretslopp.”

Upphandlingsmyndigheten stödjer Stockholms miljöprogram ambitioner för miljöarbetet för att bli ett föredöme för hållbar stadsutveckling och spela en betydelsefull roll som kunskaps- och inspirationskälla för internationellt samarbetet. Myndigheten instämmer även i vikten av god uppföljning av ställda miljökrav och vid användningen av Upphandlingsmyndighetens hållbarhetskriterier.

Klimataktion anser att 1,5-gradersmålet i Parisavtalet även bör synas i Stockholms miljöprogram.

Våra synpunkter

Stockholm är en av Europas snabbast växande städer. År 2020 beräknas en miljon människor bo i Stockholms stad. Vi måste säkerställa att de människor som bosätter sig här har tillgång till den grundläggande infrastruktur som det

hållbara samhället förutsätter. Vi har ansvaret att se till att staden kan ge sina invånare en hög livskvalitet idag och att den bibehålls för framtida generationer. För att uppnå detta måste vi säkerställa att hänsyn tas till sociala, ekonomiska, demokratiska och ekologiska dimensioner när vi planerar staden.

Stadens långsiktiga vision om ett Stockholm för alla utgör utgångspunkt och övergripande inriktning för miljöprogrammet. Vision 2040 bygger på principen om att staden växer med människan som utgångspunkt och med respekt för naturens gränser utan att äventyra förutsättningarna för framtida generationer.

Miljöprogrammet är det övergripande styrdokumentet för stadens nämnder och bolag inom ekologisk hållbarhet som ska sätta ramarna för stadens miljöarbete. Arbetet med att nå målen konkretiseras i flera andra styrdokument för att nå måluppfyllelse inom varje område t.ex. natur, avfall, energi, trafik, kemikalier, buller och vatten.

Det är viktigt att stadens miljöarbete inte sker i stuprör, utan att verksamheternas olika arbete kopplas ihop. I praktiken kan det handla om att ansvariga nämnder och bolag använder sig av olika verktyg för att gemensamt uppnå de mål som programmet föreskriver.

I Stockholms miljöprogram för 2012- 2015 fanns ett krav på samtliga nämnder och styrelser att klarlägga sin egen miljöpåverkan och beskriva åtgärder för att minska densamma i en miljöhandlingsplan. Miljöhandlingsplanerna har, enligt revisionsrapporter, haft en otydlig roll och därtill delvis dubblat de aktiviteter som finns i nämnder och styrelser verksamhetsprogram. I det nu föreslagna programmet har detta krav tagits bort. Planering, genomförande och uppföljning ska nu ske i respektive nämnd- och styrelses verksamhetsplan. Flera funktioner finns inom staden för internt stöd med utveckling av miljöarbetet, t.ex. energi- och kemikaliecentrum på miljöförvaltningen. För de nämnder och styrelser som ändå vill ta fram egna miljöhandlingsplaner ska det självklart fortsatt vara möjligt.

När vi planerar staden uppstår ibland målkonflikter och intresseavvägningar måste då göras mellan sinsemellan fullt legitima intressen. Miljöprogrammet är ett viktigt stöd för att göra dessa avvägningar.

De sociala, ekonomiska, demokratiska och ekologiska dimensionerna är sammanflätade och beroende av varandra. Detta är viktigt att ha i åtanke vid planering för en hållbar utveckling då det ger oss en möjlighet att långsiktigt förbättra livskvaliteten för nuvarande och kommande generationer.

Under remissrundan inkom många relevanta synpunkter från de många remissinstanserna. Ett antal synpunkter har inarbetats i programmet, bland annat avseende kopplingen mellan verksamhetsområdesmål, delmål och indikatorer och förtydliganden gällande uppföljning av programmet. Därtill

har kopplingen till de nationella miljömålen stärkts i dokumentet.

Miljöprogrammet håller en övergripande strategisk nivå med fokus på stadens gemensamma miljömål. Konkretiseringar med ytterligare indikatorer eller aktiviteter bör ske på nämnd- och bolagsnivå.

Det är viktigt att påpeka att indikatorer fastställs i varje budget och att varje ansvarig nämnd och ansvarigt bolag säkerställer att justering görs inför kommande budgetprocess. Det har dock gjorts några förtydliganden i programmet vad gäller de indikatorer som föreslås. Därtill är det önskvärt att fler indikatorer tas fram på nämnd- och bolagsnivå, exempelvis för att undvika zink och koppar i tak- och fasadmateriell vid nyproduktion samt för hur mycket byggavfall som kan tillåtas vid markanvisning. Även under avsnittet "Hållbar mark- och vattenanvändning" behövs indikatorer som mäter hur den biologiska mångfalden utvecklas över tid. I detta ingår framtagandet av en indikator för att följa upp skötseln av stadens parker och naturområden för att säkerställa en god naturvård som stärker och utvecklar den biologiska mångfalden i stadens befintliga grönstruktur. Delmålet om minskad negativ påverkan på djur, miljö och människors hälsa från stadens livsmedelskonsumtion bör också mätas på ett rättvisande sätt varför ansvariga nämnder och bolag bör ta fram indikatorer även för detta.

Ett framgångsrikt lokalt miljöarbete kännetecknas av god samverkan, både internt inom kommunens verksamhet och med externa aktörer som föreningar, företag och enskilda stockholmare. Att nå och engagera Stockholms invånare är en utmaning, men även en förutsättning för att kunna nå stadens miljömål. Stadens organisation kan inte på egen hand uppnå målet om en hållbar stad. Vi kan dock komma långt genom att sätta höga mål och underlätta för invånarna att leva mer miljövänligt. I det interna miljöarbetet är det viktigt att engagera medarbetarna och lägga en grund för gemensamma värderingar utifrån de politiskt beslutade inriktningsmålen. Stadens anställda kommer ha en viktig roll som utförare och ambassadörer för stadens miljöarbete. Det är därför av största vikt att alla som arbetar inom och på uppdrag av staden har en god kännedom om uppsatta mål, inriktningar och kopplingen till den egna rollen för att stadens miljöarbete ska kunna fyllas med innehåll, konkreta idéer, åtgärder och handlingar. Detta innefattar även att vi på ett organiserat och kontinuerligt sätt fortsätter arbetet med att vidareutveckla stadens miljömål inför kommande miljöprogram. Detta för att vi ska kunna säkerställa att vi fortsätter vägen mot det hållbara samhället – både ekonomiskt, socialt, demokratiskt och ekologiskt.

Bilagor

1. Reservationer m.m.
2. Stockholms miljöprogram

Borgarrådsberedningen tillstyrker föredragande borgarrådens förslag.

Reservation anfördes av borgarråden Anna König Jerlmyr, Joakim Larsson och Cecilia Brinck (alla M) och borgarrådet Lotta Edholm (L) enligt följande.

Vi föreslår att kommunstyrelsen föreslår att kommunfullmäktige beslutar följande.

1. Föredragande borgarrådens förslag till beslut godkänns delvis.
2. Därutöver anför följande.

Stadens miljöprogram för 2016–2019 är nu äntligen uppe för beslut. Vi är angelägna om att stadens kommande miljöarbete stärker Stockholm som ett internationellt föredöme på miljöområdet.

För genomförandet av miljöprogrammet betonar vi vikten av att stadens resurser utnyttjas kostnadseffektivt. Flertalet av de åtgärder som föreslås i miljöprogrammet saknar ekonomiska konsekvensbeskrivningar. Dokumentet behöver kompletteras i detta avseende, samt om hur ekonomin kopplas till stadens och respektive verksamhets budget.

För att miljömålen ska kunna uppnås är det avgörande att säkerställa god uppföljning och rapportering. Upplägget med att uppföljningsansvaret för delmålen kopplas till den verksamhet som har genomförandeansvar torde vara klokt och effektivt. Därutöver kan ansvarsfördelningen för indikatorerna, där bara de nämnder och bolag som har störst påverkan åläggs att rapportera, bli kostnadseffektiv eftersom staden kan jobba med fler indikatorer samtidigt som administrationen hålls nere. Vi vill dock uppmärksamma tveksamheter kring vilka nämnder och bolag som ska ha ansvaret för den samordnade uppföljningen. Till exempel åläggs stadsbyggnadsnämnden att samordna uppföljningen av delmål 6.2 Fuktskador ska förebyggas, trots att nämnden varken har genomförandeansvaret för delmålet eller uppföljningsansvaret för indikatorn.

Det är vidare positivt med en uppföljnings- och rapporteringsstruktur där resultaten tidigareläggs och därmed kan implementeras i efterföljande års budget. Vi anser dock att det finns ett antal delmål där det varken är praktiskt möjligt eller påkallat att följa upp indikatorer flera gånger per år. Det gäller exempelvis delmålen inom Hållbar energianvändning där uppföljningen är beroende av statistik från SCB som endast

kommer en gång per år. Förutom det praktiskt omöjliga skapar det dessutom ett onödigt administrativt arbete. Det åligger nu kommunstyrelsen att arbeta fram anvisningar för när och hur uppföljningsrapportering ska ske. Det är viktigt att dessa anvisningar är tydliga samt att de finns tillgängliga hos stadens nämnder och bolag innan rapporteringen kan förväntas starta. Vi noterar att kravet på obligatoriska miljöhandlingsplaner för stadens nämnder och styrelser avskaffas och ska bli frivilliga, en förändring som förtjänar en betydligt tydligare konsekvensanalys.

En utmaning gällande energianvändningen är att hantera energikraven i nybyggnation. Det är viktigt att Stockholm kan ligga i framkant gällande hållbart byggande. I detta sammanhang vill vi betona vikten av att lagstiftningen om att förbjuda så kallade kommunala särkrav, som kan möjliggöra miljöprofilområden som exempelvis Norra Djurgårdsstaden, ses över. Enligt stadens miljöförvaltning har lagstiftningen inte fått någon rättslig betydelse. Detta är naturligtvis glädjande av många skäl, dels för att Stockholms stad även fortsättningsvis kan gå före i energisnålt byggande, dels för att marknaden verkar vara ointresserad av att vänta in lågt satta nationella krav. En orosfaktor är dock att lagstiftningen har skapat förvirring bland såväl byggherrar som stadsplanerare.

För att den fossila energin ska minska krävs energieffektivare fordon och en ökad elektrifiering. Förutom det självklara att stadens egen fordonsflotta ska ligga i framkant bör staden sätta upp tydliga och hårda krav vid upphandling av transporttjänster. Vi efterlyser tydligare mål kring detta, både för stadens eget klimatarbete men även för att ge marknaden tillit till att politiken är pådrivande. Gällande till exempel biogasmarknaden är det oroväckande att det finns tecken på att företagen inte litar på att politiken är tillräckligt modig genom att sätta upp tuffa miljömål som främjar företag som vågar satsa på miljön.

Att fler bilister byter till miljöbil är helt avgörande för synen på bilism och nya vägar i framtiden. Konkreta förslag om att skynda på utbyggnaden av stadens laddinfrastruktur för miljöfordon lyser tyvärr med sin frånvaro i miljöprogrammet. För att klara målet med miljöanpassade transporter krävs vidare att staden planeras på ett sätt som lägger grunden för miljövänliga livsstilar – genom den täta, miljövänliga staden. Genom att bygga högre i goda kollektivtrafiklägen så används stadens mark mer effektivt och parker och grönområden kan sparas. Då blir det även möjligt att använda kollektivtrafik på ett långt mer effektivt sätt än idag. Det är viktigt att staden ytterligare fördjupar samarbetet och planeringen med AB Storstockholms Lokaltrafik, Trafikverket och regionens övriga aktörer i dessa frågor.

Det är hög tid att sluta se på stadens vatten som ett problem att gå runt, över eller under. Det behövs en offensiv politik för att bättre utnyttja Stockholms vattenvägar för bland annat vattenburen kollektivtrafik. Det är välkommet att miljöprogrammet lyfter fram vattenvägarna som hållbara alternativ till vägtransporterna. Vi saknar dock ett tydligare resonemang om hur staden tidigt i planeringsstadiet ska tänka kring sjötrafiken när bostäder byggs i nya områden.

En ökande befolkning ger möjlighet att förtäta staden så att fler får närmare till vardagsnära service, kollektivtrafik och trygga gång- och cykelstråk. För detta krävs

en smart och hållbar markanvändning. För att kunna bygga tillräckligt många bostäder kan vi krasst instämma i miljöprogrammets konstaterande att ”det kommer inte att vara möjligt att tillgodose alla intressen och önskemål”, till exempel kopplat till överklagandeprocesser där bostäder och förtätning i alltför hög utsträckning kan stoppas av särintressen. Vi menar att det ligger ett tungt allmänintresse i att staden kan byggas tät och miljövänlig.

Miljöprogrammets mål om resurseffektiva kretslopp innefattar viktiga delmål där stadens avfallshantering står i fokus. Det är positivt att den rödgrönrosa majoriteten fortsätter på Alliansens höjda ambition gällande matavfallsinsamling för att öka tillgången till biogas i regionen. Vi vill betona vikten av att staden skyndsamt kommer vidare i planeringen av den optiska sorteringsanläggningen. Detta för att nå det nationella målet om 50 procent insamling av matavfall för biologisk behandling år 2018. Tyvärr har den rödgrönrosa majoriteten både i budgetar, och nu i miljöprogrammet, ignorerat målåret 2018 och nöjt sig med målet om 70 procent insamling av matavfall till år 2020. Det är givetvis en bra ambition, men vi anser inte att det är acceptabelt att stryka ett viktigt delmål på vägen för att undvika en svekdebatt i valet 2018.

Miljöprogrammet hänvisar till ”Färdplan för ett fossilbränslefritt Stockholm 2040” som ännu inte är framtagen. Detta är anmärkningsvärt med tanke på att det är ont om tid och att målåret 2040 kommer att bli svårt att uppnå. Dessutom innehåller målet faktorer som staden inte råar över, vilket gör det extra viktigt för staden att skyndsamt staka ut vägen för externa aktörer som ska bidra till att målet kan uppfyllas. Annars finns det risk att målåret inte tas på allvar.

Slutligen kan vi tyvärr konstatera att miljö- och hälsoskydds nämndens viktiga arbete med Klimatpakten, stadens samverkan med näringslivet, inte berörs i miljöprogrammet. Det är en allvarlig brist då samverkan med näringslivet är helt avgörande för att nå miljö- och klimatmålen, inte minst i delar där staden inte har egen rådighet.

Kommunstyrelsen delar borgarrådsberedningens uppfattning och föreslår att kommunfullmäktige beslutar följande.

1. Stadsledningskontorets förslag till Stockholms miljöprogram 2016-2019, bilaga 2 till utlåtandet, godkänns.
2. Miljöprogrammet 2012-2015 dnr 303-1207/2010, utgår som styrdokument i och med antagandet av Stockholms stads miljöprogram 2016-2019.
3. Riktlinjer för förnybar energi i stadens egna fastigheter dnr 310-1382/2013 utgör riktlinje till miljöprogrammet 2016-2019 och aktualitetsförklaras.
4. Uppdraget att inarbeta Fossilbränsleoberoende organisation 2030 (dnr 310-1508/2013) i förslaget till nytt miljöprogram godkänns.

5. Redovisning av uppdrag från kommunfullmäktiges budget 2015 om att utarbeta en strategi för att öka andelen ekologisk mat anses besvarad med vad som sägs i stadsledningskontorets tjänsteutlåtande.
6. Kommunstyrelsen ska göra en samlad årlig uppföljning av miljöprogrammet som ett underlag till arbetet med ständiga förbättringar.
7. Kommunstyrelsen ska genomföra fördjupade konsekvensanalyser av utvecklingen mot ett klimatsmart Stockholm inom ramen för arbetet med uppföljning av Vision 2040.

Kommunstyrelsen beslutar för egen del, under förutsättning att kommunfullmäktige beslutar enligt ovan, följande.

Stadsdirektören ges i uppdrag att ta fram, revidera och besluta om tillämpningsanvisningar samt kommunikationsplan till miljöprogrammet i enlighet med föreliggande ärende.

Stockholm den 16 mars 2016

På kommunstyrelsens vägnar:
K A R I N W A N N G Å R D

Katrina Luhr

Kerstin Tillkvist

Reservation anfördes av Anna König Jerlmyr, Cecilia Brinck, Dennis Wedin, Johanna Sjö och Markus Nordström (alla M) och Björn Ljung (L) med hänvisning till Moderaternas och Liberalernas gemensamma reservation i borgarrådsberedningen.

Ersättaryttrande gjordes av Karin Ernlund (C) och Erik Slottnér (KD) med hänvisning till Moderaternas och Liberalernas gemensamma reservation i borgarrådsberedningen.

Remissammanställning

Ärendet

I Stockholms stads budget för år 2015 uppdrogs att kommunstyrelsen att under 2015 utarbeta ett reviderat miljöprogram för perioden 2016-2019 i samverkan med nämnder och bolagsstyrelser. Stockholm tog fram sitt första miljöprogram år 1976 och detta nu föreslagna program blir det nionde i ordningen. Redan i samband med miljöprogrammet 2000-2004 påbörjades arbetet med att integrera denna med stadens integrerade ledningssystem, ILS. Detta innebär att styrning och uppföljning av stadens miljöarbete sker i stadens budget- och uppföljningsprocess. Nu fortsätter denna utveckling och miljöprogrammet 2016-2019 blir ännu mer integrerad i budget och budgetprocess än tidigare.

Miljöprogrammets innehåll

Det nu föreslagna miljöprogrammet är uppbyggt kring 6 övergripande miljömål:

1. Hållbar energianvändning
2. Miljöanpassade transporter
3. Hållbar mark- och vattenanvändning
4. Resurseffektiva kretslopp
5. Giftfritt Stockholm
6. Sund inomhusmiljö

Dessa mål är i sin tur uppdelade i 30 delmål som beskriver hur nämnder och styrelser förväntas bidra till att miljömålen nås. För uppföljning finns även ett antal indikatorer för att följa upp utvecklingen av miljöarbetet.

Vid framtagandet av Stockholm miljöprogram för perioden 2016-2019 har en av utgångspunkterna varit att föreslå att miljömålen i miljöprogrammet ska överensstämma med de mål som kommunfullmäktige föreslår för verksamhetsområdet. På så sätt integreras miljöprogrammet bättre i stadens budget.

Från år 2015 anges i kommunfullmäktiges budget ett övergripande inriktningsmål och fyra verksamhetsområdesmål för stadens klimat och miljöarbete. Miljöprogrammet är ett stadsövergripande styrdokument som bryter ned kommunfullmäktiges verksamhetsområdesmål i uppföljbara delmål. Stadens övergripande miljömål formuleras tillsammans med andra politiska

mål i stadens budget. Miljöprogrammet blir då ett styrdokument för stadens miljöarbete som samtliga nämnder och styrelser har att förhålla sig till.

I budget för 2015 uppdrog kommunfullmäktige till kommunstyrelsen att ta fram ett förslag till miljöprogram för perioden 2016-2019.

Till miljömålen föreslås sammantaget 40 indikatorer (bilaga 1 till förslaget till miljöprogram, här ej tryckt) för att indikera om arbetet är på rätt väg för att nå miljömålen. Miljömålen är skärpta mot nuvarande miljöprogram utifrån den ambition som anges i kommunfullmäktiges budget 2015 och miljömålen, delmålen och indikatorerna föreslås också fortsatt och än tydligare integreras i stadens styrsystem för att stärka miljöprogrammets roll ännu mer när staden nu har som inriktningsmål att bli ekologiskt hållbart.

Utgångspunkter för arbetet med ett uppdaterat miljöprogram har varit att anpassa programmet till nya ambitioner, ta tillvara de synpunkter som framkommit i samband med bl.a. revisionskontorets granskningar samt att genom att föreslå och fastställa en uppsättning indikatorer kopplat till respektive verksamhetsområdesmål i budget (tillika miljömål i miljöprogrammet) samt att bryta ned miljömålen i programmet till delmål. Vidare innebär förslaget till nytt miljöprogram att uppföljningen av delmålen tydligt kopplas till den som har genomförandeansvar. Slutligen innebär förslaget att det sker årliga delmålsuppföljningar där det ges förslag på förbättringar. Här finns också möjlighet att ta med resultatet från uppföljningen av indikatorer ifall det behövs för att ge en mer utförlig bild. På så vis hålls miljöprogrammet aktuellt och verksamt.

Stadsledningskontoret

Stadsledningskontorets tjänsteutlåtande daterat 16 november 2016 har i huvudsak följande lydelse.

Förslaget till nytt miljöprogram flyttar fram positionerna för stadens miljöarbete. Delmål och indikatorer är skärpta mot nuvarande program i enlighet med mål i kommunfullmäktiges budget.

Stadens modell för styrning anger att uppföljning av program och riktlinjer inordnas i budgeten genom indikatorer och aktiviteter. Program är övergripande och långsiktiga, därav följer att de övergripande målen är långsiktiga medan aktiviteter och indikatorer kan komma att förändras utifrån förändringar i budgetens inriktning.

I kommunfullmäktiges budget har inriktningsmålet ”Ett klimatsmart Stockholm” brutits ner i flera verksamhetsområdesmål, jämfört med *ett* verksamhetsområdesmål i tidigare års budgetar. För att öka logiken och kopplingen till stadens budgetprocess

föreslår stadsledningskontoret att miljöprogrammets inriktningsmål ska vara i överensstämmelse med verksamhetsområdesmålen som fastställs i budget

I och med att antagandet av miljöprogrammet kommer att ske efter antagande av kommunfullmäktiges budget 2016 och stadsledningskontoret önskar en bred remisshantering av de indikatorer som föreslås i programmet innebär detta i praktiken att indikatorerna fastställs och integreras i stadens budget och uppföljningsprocess först i samband med ärendet nämndernas verksamhetsplan och budget 2016. För kommande år prövas och fastställs indikatorerna i samband med beslut om kommunfullmäktiges budget.

I processen med att ta fram förslaget har styrkorna i nuvarande program tagits tillvara och förbättringspotentialen identifierats. Arbetsgruppen har:

- Tagit del av de revisionsrapporter som granskat 3 av miljöprogrammets 6 målområden
- Intervjuat nyckelpersoner inom staden för att fånga deras intryck av miljöprogrammet
- Låtit alla stadens förvaltningschefer och bolagschefer ge sina kommentarer på programmet

De viktigaste slutsatserna sammanfattas nedan

- Miljöprogrammet och dess delmål uppfattas inte som styrande utan det är snarare kommunfullmäktiges indikatorer som framförallt styr arbetet på nämnderna. Indikatorerna beslutades dock inte i samband med att miljöprogrammet togs utan beslutades separat av kommunfullmäktige.
- Ett antal indikatorer ger utrymme för kvalitetsbrister i inrapporterad data, t.ex. inom energianvändning
- Uppföljningen av innevarande miljöprogram görs inom ramen för ILS genom att miljömålet har följts upp fyra gånger per år. En årlig sammanställning av uppföljning av delmål har gjorts och rapporterats till kommunfullmäktige. Sammanställningen av delmålen har i liten utsträckning omfattat vilka förbättringar som behövs för att uppnå målen eller frågan om delmålen behöver revideras. Tidpunkten för sammanställningen har inneburit att den i praktiken kunnat inarbetas i budgetprocessen först två år därefter.
- De obligatoriska miljöhandlingsplanerna uppfattas sakna tydliga instruktioner och uppfattas delvis vara en upprepning av de aktiviteter som respektive nämnd och styrelse anger i sitt verksamhetsprogram.
- En del förvaltningar och bolag uppfattar arbetet med att rapportera indikatorer som betungande och onödigt omfattande.

- Det finns ett stort behov av central vägledning om miljöprogrammets mål.
- Miljöförvaltningens service i form av Kemikaliecentrum, Energicentrum och Miljöbilar i Stockholm ses som en resurs av förvaltningar och bolag men kan ytterligare tydliggöras.

Stadsledningskontoret har tagit fasta på ovanstående och ger förslag på hur programmet kan förbättras. Därutöver har delmålen skärpts i linje med ambitionerna i kommunfullmäktiges budget 2015 och målsättningen har varit att formulera effektiva indikatorer utifrån erfarenheter och slutsatser från innevarande program. Nedan redovisas de viktigaste förändringarna;

Bibehållna målområden (inriktningsmål) och höjda ambitioner för delmål

Jämfört med innevarande miljöprogram innehåller förslaget till miljöprogram 2016-2019 flera skärpningar av delmål i linje med kommunfullmäktiges budget 2015.

Inom miljömålet *Hållbar energianvändning* så har delmål skärps på så vis att utsläppen av växthusgaser ska minska per person från 3 ton till 2,3 ton. Ett nytt delmål om energi baserad på solenergi har lagts till. Delmålen om energieffektivisering vid ombyggnad, har förtydligats.

Inom målområdet *Miljöanpassade transporter* så föreslås ett delmål om att biltrafiken ska minska. Trafiken är en av stadens största utmaningar både vad gäller växthusgasutsläppen och för stadsmiljöns luft och buller. Detta innebär att den utveckling som varit de senaste 10 åren med allt fler resande med cykel och kollektiva färdmedel ska fortsätta och stärkas. Utöver detta finns ett nytt mål om att stadens gator ska bli allt mer attraktiva vistelsemiljöer och på så vis göra Stockholm till en ännu mer attraktiv stad.

Inom målområdet *Hållbar mark- och vattenanvändning* lyfts ekosystemtjänsternas betydelse fram för att bidra till en god livsmiljö och att förebygga de sårbarheter som kommer av ett förändrat klimat. Därtill sker ett ökat fokus på stadens vattenområden och deras betydelse för både miljön och rekreation.

Inom målområdet *Ökad resurshushållning* lyfts fram hur stadens verksamheter dels ska förebygga uppkomsten av avfall, bland annat genom att öka återanvändningen, dels om hur det ska tas omhand. En av indikatorerna som föreslås är insamlad mängd matavfall för att följa upp Stadens beslut att 70 procent av matavfallet ska samlas in till år 2020.

Inom målområdet *Giftfritt Stockholm* redovisas hur miljö- och hälsofarliga ämnen ska minska. I linje med kemikalieplanen har delmålen om farliga ämnen i upphandlade varor och tjänster respektive byggmaterial förtydligats, och delmål om säker hantering av kemiska produkter respektive minskad förekomst av farliga ämnen i förskolemiljön lagts till. Därutöver föreslås att stadens andel av ekologiska livsmedel som handlas in

ska dubbleras från nuvarande miljöprogrammets 25 procent till 50 procent.

Inom målområdet *Sund inomhusmiljö* redovisas mål för hur hälsofaror kan minska från bl.a. radon, inomhusbuller och de skador som uppstår vid fuktskador.

Uppföljningen av delmålen tidigareläggs och systematiseras så att ständiga förbättringar kan uppnås

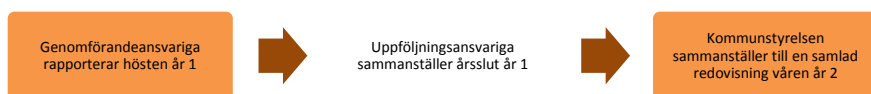
I Miljöprogram 2016-2019 föreslås en process där uppföljningen av delmål systematiserats och tidigareläggs. Syftet är att uppföljningen även ska ge underlag för förbättringar så att delmålen bättre kan nås eller vid behov revideras. De ständiga förbättringarna blir integrerade i uppföljningsarbetet och tidigareläggningen medger att resultatet av uppföljningen kan påverka efterföljande års budget.

I förslaget utpekas för varje delmål den nämnd eller bolag som har det sammanhållna uppföljningsansvaret för delmålet. De nämnder och bolag som ska bidra till att delmålet genomförs har att rapportera till den uppföljningsansvariga nämnden eller bolagsstyrelsen. Denna rapport ska lämnas för pågående år (år 1) under hösten t.ex. i samband med tertialrapport 2. Därvid ska anges en prognos för om delmålet kommer att nås, förslag på förändringar eller kompletteringar för att det lättare ska kunna klaras.

Den uppföljningsansvariga nämnden ska sammanställa alla genomförandeansvarigas arbete. Därvid ska det lämnas en samlad redovisning med en bedömning om hur det går att nå delmålen samt ett samlat förslag till förändringar och åtgärder som den uppföljningsansvariga nämnden anser behövs för att delmålet ska kunna nås. Denna sammanställning med förslag till åtgärder ska redovisas för respektive nämnd eller bolagsstyrelse samt överlämnas till kommunstyrelsen för vidare hantering. Denna rapport lämnas t.ex. i samband med verksamhetsberättelsen (år 1).

Kommunstyrelsen, genom stadsledningskontoret, analyserar rapporterna från alla uppföljningsansvariga nämnder och bolag. Detta sker efterföljande år som en egen rapport, förslagsvis, i samband med ärendet ”Nämndernas verksamhetsplaner och budget”.

Genom att uppföljningen, som egen rapport och med förslag till förbättringar, föreligger redan under våren efterföljande år (år 2) så kan viktigare slutsatser inarbetas i budgetarbetet (för år 3).

Miljöprogrammet får på detta sätt en tydligare uppföljning där ständiga förbättringar av stadens miljöarbete möjliggörs.

Kommunstyrelsen ska utarbeta närmare anvisningar för hur denna rapportering ska ske så att former och process blir tydligt för både genomförandeansvariga och uppföljningsansvariga nämnder och bolagsstyrelser.

Indikatorerna effektiviseras

I föreliggande förslag till Miljöprogram 2016-2019 redovisas förslag på 40 stycken indikatorer, inklusive målvärden, som antas i samband med fastställande av miljöprogrammet och därefter inarbetas i kommunfullmäktiges budget och budgetprocess.

Utformningen av indikatorerna är viktigt och stor vikt har lagts på deras utformning. Följande principer har varit viktiga:

- De ska vara relevanta
- De ska vara uppföljningsbara
- De ska inte innebära en sammantaget ökad arbetsbelastning för stadens nämnder och bolagsstyrelser jämfört med indikatorerna för miljö i budget 2015.

Arbetsbelastningen har kunnat begränsas genom att bara de nämnder och bolagsstyrelser som har störst påverkan måste rapportera en viss indikator. På så vis kan förslaget till miljöprogram 2016-2019 ha något fler indikatorer men ändå hålla nere arbetsbelastningen.

Indikatorerna följs upp av kommunstyrelsen i samband med tertialrapporter och verksamhetsberättelser precis som med annan uppföljning av verksamheten och budget. Om det behövs kan också kommunstyrelsen uppmana och anmoda nämnder och styrelser att vidta åtgärder för att uppnå dessa.

Genomförande genom handlingsprogram och verksamhetsplaner

Miljöprogrammet redovisar stadens mål på miljöområdet. Ansvaret för genomförandet av miljöprogrammet åvilar samtliga stadens nämnder och styrelser. I en del fall sker genomförandet med stöd av olika riktlinjer. Dessa redovisar hur miljöprogrammet konkret ska genomföras. Hit hör t ex Åtgärdsplan för klimat och energi 2020 (under arbete) som redovisar hur staden ska nå ett av delmålen i målet Hållbar energianvändning. Ett annat exempel är Kemikalieplanen som redovisar hur staden ska nå delmålen inom Giftfritt Stockholm.

Delmålen ska brytas ned av respektive nämnd eller bolagsstyrelse i den årliga verksamhetsplaneringen till nämndmål, egna indikatorer och aktiviteter för att målen ska kunna nås.

Införandet

Inriktningsmålen i miljöprogrammet och verksamhetsområdesmålen föreslås

synkroniseras från och med år 2016.

Integreringen av miljöprogrammet i stadens budget och kvalitetsuppföljning är nyckeln till ett framgångsrikt miljöarbete.

Integrering av miljöprogrammet i stadens styrsystem betyder att målen i miljöprogrammen blir en förlängning och förtydligande av verksamhetsområdesmålet i budget. Nämndens och styrelsens åtaganden utifrån miljöprogrammet ska framgå av verksamhetsplanen. Alla nämnder och bolagsstyrelser ska bryta ned verksamhetsområdesmålen till nämndmål, nämndindikatorer och aktiviteter så att en adekvat uppföljning av respektive delmål kan ske.

Stadsledningskontoret erinrar om att budget alltid är överordnat styrdokument och dess prioriteringar styr åtgärder och aktiviteter föranledda av miljöprogrammet i nämndens eller styrelsens verksamhetsplan.

Kravet på obligatoriska miljöhandlingsplaner avskaffas

Miljöhandlingsplanerna har haft en otydlig roll enligt revisionsrapporterna och därtill delvis dubblat de aktiviteter som finns i nämnder och styrelsers verksamhetsprogram. Här föreslås att obligatoriet att ta fram sådana tas bort. För de nämnder och styrelser som ändå vill ta fram sådana ska det självklart fortsatt vara möjligt.

Den fortsatta processen

Förslaget till Miljöprogram 2016-2019 föreslås remitteras brett innan den går till kommunfullmäktige för beslut. Genom den breda remissen kan förslaget förankras och kvalitetssäkras.

Kommunfullmäktige förväntas ta beslut om miljöprogrammet i början av år 2016 vilket innebär att indikatorer i Budget 2016 kan komma att justeras utifrån samråds- och beslutsprocessen för miljöprogrammet.

Kommunikation

För att miljöprogrammet verkligen ska komma till användning i stadens verksamheter är det viktigt att den kommuniceras brett. För detta bör planeras en särskild satsning under ledning av kommunstyrelsen. En kommunikationsplan arbetas fram för att kommunicera programmet. Kommunikationsinsatser krävs för att öka kännedomen om miljöprogrammet men även för att nå miljöprogrammets mål

Riktlinjer för att nå målen

Flera riktlinjer finns kopplade till miljöprogrammet. Riktlinjerna redovisar hur ett delmål ska uppnås och är på så vis värdefulla komplement till miljöprogrammet.

- Åtgärdsprogram mot buller enligt förordningen (SFS 20014:675) om omgivningsbuller Dnr 303-368/2010 gäller fortfarande. Det är en riktlinje för att uppnå delmålet: 6.3 Bullernivåerna inomhus ska minska.

- Stockholms åtgärdsplan för klimat och energi 2012-2015 Dnr 303-172/2012 är under revidering och avses ersättas av Stockholms åtgärdsplan för klimat och energi 2016-2020. Detta blir en riktlinje för att uppnå delmålet: 1.1 Staden ska verka för att utsläppen av växthusgaser minskar till högst 2,3 ton per invånare till år 2020.
- Stockholms stads handlingsplan för god vattenstatus, dnr 304-253/2014 utgör fortsättningsvis en riktlinje för att uppnå delmålet: 3.2 god status ska uppnås i Stadens vattenförekomster.
- Riktlinjer för förnybar energi i stadens egna fastigheter Dnr 310-1382/2013 gäller fortfarande. I budget 2015 anges att den ska revideras men stadsledningskontoret bedömer att den kan, i oförändrad form, utgöra en riktlinje för delmålet: 1.5 Stadens egen energiproduktion baserad på solenergi ska öka.
- Stockholms stads kemikalieplan 2014 - 2019. Dnr 303 - 1952/2013 utgör en riktlinje för flera av delmålen i kapitel 5, giftfritt Stockholm.

Följande ärenden och uppdrag förklaras avslutade i och med antagandet av Miljöprogram 2016-2019

- Kommunstyrelsen fick, i samband med beslut om att rapporten Fossilbränsleoberoende organisation 2030 godkändes av kommunfullmäktige, i uppdrag att i samband med nästkommande revidering inarbeta målsättningen fossilbränsleoberoende organisation 2030 i stadens miljöprogram (Dnr 310-1508/2013) Uppdraget anses inarbetat i förslaget till nytt miljöprogram i de delar som rör stadens direkta energianvändning.
- Kommunstyrelsen fick i samband med budget 2015 i uppdrag att året utarbeta en strategi för att öka andelen ekologisk mat med ett tidssatt mål att 50 procent av maten i kommunala verksamheter ska vara ekologisk. Som en del av strategin ska ingå ett ökat utbud av vegetariska livsmedel. Detta har inarbetats i sin helhet i programmet.

Sammanfattningsvis anser stadsledningskontoret att förslaget till miljöprogram, innebär ett stort steg framåt för stadens miljöarbete.

Stadsledningskontoret föreslår att kommunstyrelsen föreslår kommunfullmäktige att förslaget till miljöprogram för Stockholms stad 2016-2019 godkänns.

Beredning

Ärendet har initierats av stadsledningskontoret och remitterats till arbetsmarknadsnämnden, exploateringsnämnden, fastighetsnämnden, idrottsnämnden, kulturnämnden, kyrkogårdsnämnden, miljö- och hälsoskyddsnämnden, socialnämnden, servicenämnden, stadsarkivet, stadsbyggnadsnämnden, trafiknämnden, utbildningsnämnden, äldrenämnden, överförmyndarnämnden, samtliga stadsdelsnämnder, Stockholms Stadshus AB, revisionskontoret, Byggmaterialindustrierna, Byggmästarföreningen, Cykelfrämjandet, Ekokommunerna, Energiforsk, Energimyndigheten, Fastighetsägarna i Stockholm, Folkhälsomyndigheten, Fältbiologerna, Föreningen för samhällsplanering, Förpacknings- och tidningsinsamlingen, Göteborgs stad, HSB, Innovations- och Kemiindustrierna i Sverige (IKEM), Institutet för miljömedicin (KI), Jordens vänner, Kemikalieinspektionen, Klimatkommunerna, Kommunförbundet Stockholms Län (KSL), Länsstyrelsen i Stockholms län, Malmö Stad, Myndigheten för samhällsskydd och beredskap, Naturskyddsföreningen i Stockholms län, Naturvårdsverket, Nordic galvanizers/ Scandinavian Copper Development, Riksbyggen, Stockholms handelskammare, Stockholms läns landsting, Stockholms Naturskyddsförening, Strålsäkerhetsmyndigheten, Sveriges Allmännyttiga Bostadsföretag (SABO), Sveriges kommuner och landsting (SKL), Svenskt vatten, Sveriges Bostadsrättscentrum, Sveriges byggindustrier, Sveriges fog- och limleverantörers förening/Sveriges färgfabrikanters förening, Sweden Green Building Council (SGBC), Söderorts Naturskyddsförening, SÖRAB, Trafikverket region Stockholm, Upphandlingsmyndigheten, Världsnaturfonden (WWF), Yes In My BackYard! (YIMBY).

Av dessa har revisionskontoret, stadsarkivet, överförmyndarnämnden, Byggmaterialindustrierna, Cykelfrämjandet, Ekokommunerna, Energiforsk, Fältbiologerna, Föreningen för samhällsplanering, Förpacknings- och tidningsinsamlingen, HSB, Institutet för miljömedicin (KI), Jordens vänner, Klimatkommunerna, Kommunförbundet Stockholms Län (KSL), Naturskyddsföreningen i Stockholms län, Naturvårdsverket, Myndigheten för samhällsskydd och beredskap, Riksbyggen, Stockholms handelskammare, Stockholms läns landsting, Sveriges Allmännyttiga Bostadsföretag (SABO), Sveriges kommuner och landsting (SKL), Svenskt vatten, Sveriges Bostadsrättscentrum, Sveriges byggindustrier, Sveriges fog- och limleverantörers förening/Sveriges färgfabrikanters förening, Sweden Green Building Council (SGBC), SÖRAB, Trafikverket region Stockholm, Upphandlingsmyndigheten, Världsnaturfonden (WWF), Yes In My BackYard! (YIMBY) avstått från att svara på remissen.

AB Familjebostäder, AB Stockholmshem, AB Stokab, AB Svenska Bostäder, Micasa Fastigheter i Stockholm AB, SISAB, Stockholm Business Region AB, Stockholm Stads Parkerings AB, Stockholm Vatten AB och Stockholms Hamn AB har svarat gemensamt genom Stockholms Stadshus AB. Respektive bolags enskilda yttrande finns bilagda koncernbolagets remissvar (här ej tryckt).

Därutöver har det inkommit ett yttrande från organisationen Klimataktion.

Innehållsförteckning

Facknämnder

Arbetsmarknadsnämnden
Exploateringsnämnden
Fastighetsnämnden,
Idrottsnämnden
Kulturnämnden
Kyrkogårdsnämnden
Miljö- och hälsoskyddsnämnden
Socialnämnden
Servicenämnden
Stadsbyggnadsnämnden
Trafiknämnden
Utbildningsnämnden
Äldrenämnden
Överförmyndarnämnden

Stadsdelsnämnder

Bromma stadsdelsnämnd
Enskede-Årsta-Vantörs stadsdelsnämnd
Farsta stadsdelsnämnd
Hägersten-Liljeholmens stadsdelsnämnd
Hässelby-Vällingby stadsdelsnämnd
Kungsholmens stadsdelsnämnd
Norrmalms stadsdelsnämnd
Rinkeby-Kista stadsdelsnämnd
Skarpnäcks stadsdelsnämnd
Skärholmens stadsdelsnämnd

Spånga-Tensta stadsdelsnämnd
Södermalms stadsdelsnämnd
Älvsjö stadsdelsnämnd
Östermalms stadsdelsnämnd
Bolag

Stockholms Stadshus AB

Övriga

Byggmästarföreningen
Energimyndigheten
Fastighetsägarna i Stockholm
Folkhälsomyndigheten
Göteborgs stad,
Innovations- och Kemiindustrierna i Sverige (IKEM)
Kemikalieinspektionen
Länsstyrelsen i Stockholms län
Malmö Stad
Nordic galvanizers/ Scandinavian Copper Development,
Stockholms Naturskyddsförening/ Söderorts Naturskyddsförening
Strålsäkerhetsmyndigheten
SÖRAB
Upphandlingsmyndigheten
Klimataktion

Arbetsmarknadsnämnden

Arbetsmarknadsnämnden beslutade vid sitt sammanträde den 2 februari 2016 att hänvisa till förvaltningens tjänsteutlåtande som svar på remissen.

Reservation anfördes av Johanna Sjö m.fl. (M), Gulan Avci (L) och Johan Fälldin (C), *bilaga 1*.

Ersätтарыttrande gjordes av Ofelia Namazova (KD) som instämmer i förslag till beslut från Johanna Sjö m.fl. (M), Gulan Avci (L) och Johan Fälldin (C).

Arbetsmarknadsförvaltningens tjänsteutlåtande daterat den 21 januari 2016 har i huvudsak följande lydelse.

Stockholms stad har länge haft ett framgångsrikt miljöarbete och förslaget till miljöprogram 2016-2018 kommer även fortsättningsvis bidra till en hög ambitionsnivå. Arbetsmarknadsförvaltningen anser att förslaget till miljöprogram är bra dels utifrån att ambitionsnivån för delmålen i än högre grad ligger i linje med stadens budget, dels utifrån att det tydligt framgår vilka nämnder och bolag som är ansvariga för vad. Att genomföra en årlig redovisning av delmålsuppföljningarna bidrar till att få en samlad bild av hur stadens miljöarbete fortlöper och hur väl staden uppnår målen. Positivt är att programmet är tydligt integrerat i stadens budget och ILS.

Arbetsmarknadsförvaltningen bedömer att det är få delar av miljöprogrammet som i realiteten kommer att påverka arbetsmarknadsnämndens verksamheter.

Arbetsmarknadsnämnden är varken genomförandeansvarig eller uppföljningsansvarig för något delmål. Trots detta har förvaltningen ett stort ansvar att bedriva ett aktivt miljöarbete utifrån de egna förutsättningarna.

För delmålen inom hållbar energianvändning bedömer förvaltningen att nämnden kan bidra genom att utveckla samarbete och dialog med de fastighetsägare som nämnden hyr lokaler av i syfte att sänka energianvändningen och därmed energiförbrukningen. Även inför ombyggnationer kan nämnden ställa krav på att energiförbrukningen ska minska.

Inom miljömålet miljöanpassade transporter och dess delmål har nämndens verksamheter en påverkan genom att förträdesvis ha elbilar och använda dubbfria däck. En påverkansfaktor är även medarbetarnas val av resesätt.

Exploateringsnämnden

Exploateringsnämnden beslutade vid sitt sammanträde den 4 februari 2016 följande.

1. Exploateringsnämnden beslutar att besvara remissen med kontorets tjänsteutlåtande.
2. Exploateringsnämnden beslutar att därutöver anföra:

Miljöprogrammet är ett strategiskt viktigt dokument för Stockholm. Ärendet ska fortsatt beredas, därför lämnar majoriteten ärendet utan egna ställningstaganden.

Reservation anfördes Joakim Larsson m.fl. (M) och Abit Dundar (L), *bilaga 1*.

Ersätтарыttrande gjordes av Maurice Forslund (KD) som instämde i förslag till beslut av Joakim Larsson m.fl. (M) och Abit Dundar (L).

Exploateringskontoret tjänsteutlåtande daterat den 30 december 2015 har i huvudsak följande lydelse.

Övergripande generella synpunkter på miljöprogrammet

1. Omfattas kontorets verksamhet av miljömålen?

Förslaget till miljöprogram omfattar sex övergripande miljömål vilka avser samma målområden som det förra miljöprogrammet. Fyra av målområdena - 1 Hållbar energianvändning, 2 Miljöanpassade transporter, 3 Hållbar mark- och vattenanvändning och 5 Giftfritt Stockholm - har hög relevans för exploateringsnämndens verksamhet. Miljömål 4 resurseffektiva kretslopp har viss relevans medan det sjätte målet Sund inomhusmiljö i princip inte har relevans för ExplN uppdrag.

Liksom i det gamla miljöprogrammet saknas miljömål kopplade till resursanvändningen i stadens anläggningsarbeten. Exploateringskontoret påpekade denna brist i sitt yttrande över gamla miljöprogrammet. Markarbeten och materialanvändning i anläggningsbyggande är de delar av exploateringsnämndens uppdrag som har störst betydelse för verksamhetens direkta miljöpåverkan. Det är dock positivt att miljömål 4 Resurseffektiva kretslopp har kompletterats med åtgärdsförslag att återanvända schaktmassor.

2. Är ansvaret för genomförande och uppföljning av miljömålen tydligt och relevant?

Miljöprogrammet innehåller en tydlig beskrivning av vilka nämnder och bolag som har genomförandeansvar för de olika miljömålen.

Förslaget till ansvar för uppföljning av miljömålen är däremot inte entydlig och logiskt. I flera miljömål pekas en av stadens förvaltningar/bolag ut som ansvarig för samordnad uppföljning av delmålet. Detta innebär att den utpekade förvaltningen ska samordna uppföljningen från alla de andra nämnder och bolag som också har genomförandeansvar för miljömålet. Exploateringskontoret tycker inte att det är effektivt eller logiskt att ge någon av stadens tekniska förvaltningar/bolag i uppdrag att samordna uppföljningen av andra verksamheters miljömål. Var och en av stadens aktörer bör ha ett tydligt utpekat eget ansvar för uppföljning av egna verksamheten eftersom rådighet och ansvar för åtgärder är viktiga drivkrafter för förbättring och utveckling. Exploateringskontoret föreslår att:

- respektive verksamhet som omfattas av miljömålet ska ha både genomförandeansvar och uppföljningsansvar för sin egen verksamhet.
- resultaten från verksamheternas uppföljning ska skickas till förslagsvis miljöförvaltningen som får uppdraget att samordna och samlar ihop stadens samlade resultat från uppföljningen.

3. Är kopplingen mellan miljömål och indikatorer tydlig?

Av uppställning och redovisning av delmål och indikatorer i miljöprogrammet framgår inte kopplingen mellan indikator och delmål. Detta behöver förbättras så att det tydligt framgår vilken indikator som är kopplad till respektive delmål

Exploateringskontoret anser också att indikatorerna bör ses över så att det finns en tydlig relevans i kopplingen mellan indikator och delmål. För flera delmål är det t.ex. så att en indikator avser ett av kanske sju åtgärdsförslag för att nå delmålet.

Beskrivning och motivering av val av indikatorer behöver utvecklas så att det tydligt framgår hur stadens verksamheter kan/bör agera utifrån resultatet av uppföljningen av indikatorerna. Detta är centralt för genomförandet av miljöprogrammet för att säkerställa att miljömålen nås.

Exploateringskontoret föreslår att alla indikatorer ses över och utvärderas utifrån relevans kopplat till delmål. Dessutom föreslås en analys av alla indikatorer för att säkerställa hur dessa kan rapporteras i respektive verksamhet.

4. Hur har arbetsprocessen med att ta fram miljöprogrammet varit?

Kontoret anser att organisationen för arbetet med miljöprogrammet varit bra. Arbetet har skett i brett samförstånd med alla parter involverade.

Upplägg och instruktioner för arbetet var tydligt och bidrog, enligt de medarbetare som deltog i arbetet, till en effektiv arbetsprocess.

Utmaningen var tidplanen för revidering av miljöprogrammet. Den extremt korta tidplanen innebar att det i princip inte varit möjligt till att utveckla format och innehåll i miljöprogrammet. Arbetet har varit fokuserat på att revidera mål och indikatorer utifrån befintligt format.

I de grupper som kontoret deltagit i har arbetet fungerat bra men bristen på tid har inneburit att arbetet med miljömål och indikatorer har forcerats. Detta är något som också kan utläsas i förslaget till miljöprogram. Exploateringskontoret föreslår därför att miljöprogrammet kompletteras med en rutin för hur revidering ska ske och att tillräcklig tid ges för nästa revidering, förslagsvis åtminstone 1,5 år.

5. Arbetsprocess med miljöprogram och struktur och upplägg för uppföljning av miljöprogrammets miljömål

Arbetet med stadens miljöprogram har inneburit att formerna för att avrapportera i ILS har utvecklats och att vi idag har bättre struktur för hur detta ska ske.

Exploateringskontoret anser dock att programmet behöver tydliggöra att ambitionen med miljöprogrammet är att målen nås 2019. Den årliga uppföljningen ger därför en indikation om miljömålen slutligen kommer att nås.

Den stora bristen idag är att det egentligen inte finns någon kontinuerlig gemensam arbetsprocess med miljöprogrammet. För att staden ska kunna bli bättre och utvecklas i sitt miljöarbete krävs det att stadens olika verksamheter fortsätter att i dialog arbeta med och följa upp miljöprogrammet. Exploateringskontoret föreslår därför att staden inför ett kontinuerligt arbete med miljöprogrammet. Lämpligen skulle detta kunna ske i de arbetsgrupper som har tagit fram de olika målområdena i miljöprogrammet. En sådan kontinuerlig arbetsprocess skulle också ge bättre förutsättningar för uppföljning samt beredskap inför nästa revidering av miljöprogrammet.

I miljöprogrammet föreslås uppföljningen ske enligt samma struktur som ekonomiska uppföljningen. Utmaningen med miljömålen är att uppföljningen avser tröga processer där utfallet i många fall inte kan utläsas förrän efter kanske 7-10 år eller längre. I miljöprogrammet föreslås en uppföljningscykel där resultatet redovisas i verksamhetsberättelsen i januari. Enligt nuvarande program sker uppföljningen i T1 för föregående år för att hinna få fram alla underlag, kvalitetssäkra dessa samt analysera utfallet. Exploateringskontoret föreslår att nuvarande uppföljningscykel behålls eftersom den ger bättre förutsättningar för kvalitativa uppföljningar.

I miljöprogrammet föreslår också att stadens verksamheter ska göra prognos i T2 för om delmålen i miljöprogrammet kommer att nås. Exploateringskontoret anser att detta inte är motiverat eftersom exploateringsprocessens cykler är långa och tröga och att årlig uppföljning är tillräcklig för en successiv utveckling under projektens genomförande. Exploateringskontoret föreslår därför att prognosen för miljömålen i T2 stryks.

Generellt saknar Stockholm struktur och databas för miljödata som medger effektiv och samlad uppföljning av miljömålen i miljöprogrammet. Stadens verktyg, miljöbarometern, är bra för att visa resultatet av uppföljningen, men det behövs databas för att hantera miljödata. För att detta ska vara möjligt krävs utveckling och implementering av verktyg för uppföljning av miljödata i hela staden. Det krävs också att resurser och organisation tillsätts för detta arbete. Exploateringskontoret föreslår att uppdrag ges att utveckla verktyg för uppföljning av miljöprogrammet.

Det är positivt att KS ska arbeta fram anvisningar hur rapporteringen ska ske. Stadens nämnder och bolag behöver ha dessa anvisningar innan uppföljning och

rapportering kan börja ske.

Exploateringskontoret kan börja tillämpa miljöprogrammets mål och åtgärdsstrategier först när miljöprogrammet är beslutat och antaget i KF och därefter kan kontoret påbörja uppföljningen. Detta innebär att uppföljningen för 2016 inte kan omfatta hela året utan en del av året. Det är också viktigt att anvisningarna för uppföljningen blir klara i samband med att nya miljöprogrammet ska börja tillämpas.

6. Är miljömålen relevanta och SMARTA? Finns koppling mellan de långsiktiga visionerna och målen för Stockholm

Exploateringskontoret saknar beskrivning av hur stadens miljömål generellt kopplar till de nationella miljö kvalitetsmålen. Kontoret saknar också en tydligare koppling till ”Vision 2040 - Ett Stockholm för alla”. Det bör framgå på vilket sätt som miljöprogrammets mål leder i riktning mot de miljövisioner som finns i stadens vision för 2040.

Ett målarbete bör ha ambitionen att utveckla mål som är SMART (Specifika, Mätbara, Accepterade, Realistiska, Tidsbundna). Detta behöver framgå av miljöprogrammet.

I miljöprogrammet fastslås att programmet fokuserar på den ekologiska dimensionen i hållbar utveckling och inte de sociala och ekonomiska aspekterna. Kontoret ser att detta kan vara en rimlig avgränsning förutsatt att de andra delarna fångas upp i andra program och riktlinjer som är styrande för Stockholms stad.

Val av miljömål och nuvarande indelning i miljömål behöver ses över. Detta är ett större arbete som nog inte är möjligt att göra till det nya miljöprogrammet för 2016-2019 utan bör planeras in inför nästa revidering av miljöprogrammet. Som exempel kan nämnas utveckling av mål för klimat och resurser där ett helhetsgrepp skulle behöva tas avseende energi, transporter och material (både återvinning, återanvändning och användning). Ett annat exempel är miljömål 3 Hållbar mark- och vattenanvändning som skulle kunna utvecklas tydligare utifrån ekosystemperspektivet.

7. Hur har de ekonomiska konsekvenserna av att genomföra miljöprogrammet bedömts?

Miljöprogrammet saknar helt beskrivning av finansiering och resurser som krävs för att nå målen. I och med att det saknas analys och vägledning om finansieringen skapas osäkerhet om hur målen ska kunna nås/genomföras även om det finns bedömning av behov.

Exploateringskontoret föreslår att miljöprogrammet kompletteras med en analys av

de ekonomiska konsekvenserna för att genomföra föreslagna åtgärder.

8. Det är viktigt att redovisa relationen mellan olika styrdokument i staden

Staden har många styrdokument för hur planering och byggande ska ske. Staden behöver ta med en beskrivning av hur olika styrdokument relaterar till varandra. I trafikkontorets framkomlighetsstrategi finns bra beskrivningar som skulle kunna användas som inspiration till miljöprogrammet.

Synpunkter på mål, delmål och nyckeltal som berör kontoret

Nedan redovisar kontoret synpunkter på mål, delmål och indikatorer. Synpunkterna är huvudsakligen inriktade på de delar av miljöprogrammet som berör exploateringsnämnden och dess verksamhet.

Miljömål 1 Hållbar energianvändning

Miljömål 1 om hållbar energianvändning innehåller delmål för att staden på sikt ska kunna nå målet om att staden ska bli fossilbränslefritt till 2040. En aspekt som inte fångats i miljöprogrammet är klimatpåverkan från inbyggd energi, dvs materialanvändning. Exploateringskontoret föreslår att miljöprogrammet kompletteras med ambition om att utveckla verktyg för LCA vid nybyggnation.

Av föreslagna delmål är det bara delmål 1.4 som har koppling till exploateringsnämndens verksamhet.

- Delmål 1.4 FÖR NYPRODUCERAD BYGGNAD, PÅ AV STADEN MARKANVISAD FASTIGHET, SKA ENERGIANVÄNDNINGEN VARA HÖGST 55 KWH/M2, ÅR

Målet: Exploateringskontoret anser att 55 kWh/m² är en rimlig målnivå för energianvändning vid nybyggnation. I och med att staden började tillämpa kravet vid markanvisningar från 1/7 - 2012 så har staden ännu inga erfarenheter av hur uppfyllelsen av kravet ser ut. Därför är det rimligt att inte skärpa detta ytterligare nu.

Indikatorn: Uppmätta värden för projekt från 2012 kommer tidigast att finnas från 2019 eller till och med senare. Därför kommer uppföljningarna fram till dess att i huvudsak kunna avse beräknad energianvändning. Exploateringskontoret föreslår därför att uppföljningen av miljömålet avser beräknad energianvändning under miljöprogramsperioden t.o.m. 2019.

Miljömål 2 Miljöanpassade transporter

Exploateringskontorets generella synpunkt är att delmålen under miljömålet miljöanpassade transporter bör fokusera på miljökvaliteter, dvs luftkvalitet, buller och

klimatpåverkan

2.1 BILTRAFIKEN SKA MINSKA

Exploateringskontoret anser att detta mål har mindre relevans som delmål i miljöprogrammet. Generellt så omfattar delmålet förslag till åtgärder som redan styrs upp utifrån stadens olika strategiska styrdokument. Exploateringskontoret föreslår därför att detta delmål kan tas bort – åtgärder för cykel och kollektivtrafik finns dessutom redan i delmål 2.2.

- 2.2 STOCKHOLM SKA HA FRISK LUFT

Exploateringskontoret har inte så mycket att tillägga för detta delmål. Det åtgärdsförslag som främst berör kontoret är arbete med byggtransporter – där bygglogistik och krav på arbetsmaskiner föreslås. Miljökrav för entreprenadens genomförande, där krav på arbetsmaskiner ingår, arbetar staden med sedan länge. Exploateringskontoret anser att det bör framgå att revideringar av kraven på arbetsmaskiner bör ske inom ramarna för stadens arbete med de gemensamma miljökraven för entreprenadens genomförande.

- 2.3 TRAFIKBULLRET UTOMHUS MINSKAR

Flera av föreslagna åtgärder för detta mål är samma som för luftkvalitet. Exploateringskontoret föreslår därför att beskrivningarna av åtgärdsförslagen i delmål 2.2 och 2.3 ses över.

- 2.4 STADENS GATOR BLIR MER ATTRAKTIVA GÅNG- OCH VISTELSEMILJÖER

Exploateringskontoret anser att detta mål har mindre relevans som delmål i miljöprogrammet. Detta delmål är enligt exploateringskontoret mer kopplat till översiktsplanen och stadens framkomlighetsstrategi och kontoret föreslår därför att detta skulle kunna lyftas ur miljöprogrammet.

- 2.5 FOSSIL ENERGI I TRANSPORTSEKTORN

Ett av åtgärdsförslagen är att erbjuda mark för drivmedelsstationer och laddplatser vilket är en utmaning med tanke på konkurrensen om mark i staden.

Miljömål 3 Hållbar mark- och vattenanvändning

I inledningstexten till miljömål tre står att det inte kommer att vara möjligt att tillmötesgå alla intressen och önskemål när Stockholm ska genomföra bostadsuppdraget att bygga 140 000 lägenheter. Det kommer att krävas avvägningar

mellan olika intressen. Exploateringskontoret föreslår att detta redovisas som utgångspunkt i inledningen av miljöprogrammet och inte bara under ett av miljömålen eftersom detta gäller alla miljömål. Att planera och bygga stad innebär alltid avvägningar mellan olika mål och samhällsintressen.

- **3.1 SÅRBARHETER I STADSMILJÖN TILL FÖLJD AV ETT KLIMAT I FÖRÄNDRING SKA FÖREBYGGAS**

Målet: Miljömålet har hög relevans och är motiverat. Fem av sex åtgärder som föreslås avser åtgärder för dagvattenhantering och översvämningsskydd. Åtgärderna avser både drift, nybyggnation, ombyggnation, inventering av översvämningss känsliga områden och förslag till åtgärder.

Indikatorn: Exploateringskontorets tolkning är att indikatorn för detta delmål är andel på av staden/exploateringsnämnden markanvisad fastighet med krav enligt dagvattenstrategin. Denna indikator ger inte någon bild av om detta delmål uppnås eller ej eftersom den inte speglar de sex olika åtgärdsinriktningarna i miljöprogrammet. Den visar dessutom bara att staden ställer krav. Om föreslagen indikator är den enda uppföljning som ska göras av detta delmål föreslår exploateringskontoret att det är exploateringsnämnden som är ansvarig eftersom indikatorn avser uppföljning av markanvisningar.

- **3.2 GOD STATUS SKA UPPNÅS I STADENS VATTENFÖREKOMSTER**

Målet: Stadens arbete för god vattenstatus är väl organiserat och uppstyrt i staden. Arbetet med detta styrs av EU-direktiv och lagstiftning och har därför hög prioritet. Den enda reflektion som exploateringskontoret har angående detta delmål är just att det är lagstyrt och kanske därför inte ett miljömål och därför skulle kunna tas bort.

Indikatorn: Exploateringskontoret tolkar att indikatorn för detta delmål är andel vattenförekomster som följer miljö kvalitetsnormerna för ekologisk status. Indikatorn är mycket relevant avseende kopplingen till delmålet.

- **3.3 STADENS VATTENOMRÅDEN SKA STÄRKAS OCH UTVECKLAS FÖR BÅDE REKREATION OCH BIOLOGISK MÅNGFALD**

Målet: Målet innebär att staden behöver utveckla vattenområdets ekosystemtjänster så att dessa blir attraktiva rekreationsområden för alla samt att biologiska mångfalden stärks. Åtgärderna som föreslås är i huvudsak kopplade till befintliga miljöer och inte tydligt till exploateringsprojekt. Exploateringskontoret föreslår att ansvaret för samlade uppföljningen av delmålet ändras till någon av aktörerna som har ansvar för drift och underhåll.

Indikatorn: Exploateringskontoret tolkar att indikatorn för detta delmål är att badvattenkvaliteten vid stadens badplatser ska förbättras. Denna indikator behöver utvecklas så att den bättre speglar intentionerna med delmålet och att förbättringen sätts i relation till ett årtal för att underlätta uppföljningen. Exploateringskontoret anser att kontoret har mycket begränsad rådighet i detta mål i och med att kontorets enda åtgärd kan vara grönkompensationsåtgärder. Exploateringskontoret är därför inte rätt förvaltning att ansvara för uppföljningen. Om badvattenkvaliteten ska vara indikator föreslår exploateringskontoret att miljöförvaltningen är bäst lämpad att ansvara för uppföljningen.

- **3.4 VID STADSUTVECKLING SKA EKOSYSTEMTJÄNSTER FRÄMJAS FÖR ATT BIDRA TILL EN GOD LIVSMILJÖ**

Målet: Delmålet är mycket motiverat och arbetet med ekosystemtjänster ger nya förutsättningar att integrera ekosystemtjänster när vi utvecklar staden. Målet borde utvecklas så att det tydligt fångar de olika delarna av ekosystemtjänster – dvs både stödjande (ekologiska funktionerna), reglerande (klimatanpassning), kulturella (hälsa, upplevelse etc) och försörjande (matproduktion etc – mindre relevans i Stockholm).

Exploateringskontoret konstaterar att fyra av sju åtgärdsförslag avser åtgärder i befintlig miljö och ej nybyggnation. Miljöprogrammet saknar analys och beskrivning av resurser och medel för att genomföra åtgärdsförslagen för delmålen. För delmål 3.4 blir detta extra tydligt. Exploateringskontoret föreslår att miljöprogrammet kompletteras med analys av hur åtgärdsförslagen för att nå detta delmål ska finansieras.

Indikator: Exploateringskontoret har tolkat att indikatorn för detta delmål är andel årliga markanvisningar på stadens mark där grönytefaktor för kvartersmark är ett krav.

Den föreslagna indikatorn - att mäta att krav på grönytefaktor (GYF) ställs i exploateringsprojekt - säger mycket lite om de sju olika åtgärdsförslag som tas upp under 3.4 och därmed om delmålet nås. Kvartersmark på stadens mark utgör endast en del av exploaterad mark och får inte med de ytor som blir offentlig mark, så som parker och torg, inte heller privat mark som exploateras. Hur kvalitet på offentlig platsmark säkerställs och hur sammanhållande nät av parker och natur sammankopplas med grönska på gator och allmänna platser kommer inte att fångas upp eller mätas.

Exploateringsnämnden är rätt förvaltning att följa upp GYF. Däremot är det inte rimligt att säga att exploateringsnämnden har uppföljningsansvar för hela delmålet då GYF bara utgör ett av flera åtgärdsförslag. Exploateringskontoret föreslår därför att indikatorn för delmål 3.4 ses över och utvecklas. Ett möjligt sätt att hantera detta delmål är att varje verksamhet ansvarar för uppföljning av egna verksamheten med

egna indikatorer samt att t.ex. miljö- och hälsoskyddsnämnden ges ansvar för samordnad uppföljning.

- **3.5 NÄR STADEN VÄXER SKA DEN BIOLOGISKA MÅNGFALDEN STÄRKAS OCH UTVECKLAS**

Målet: Förutom att staden ska arbeta med grönytekomensation för rekreativa och ekologiska värden omfattar målet förslag till skötselåtgärder.

Skötselåtgärder och resurser kommer inte mätas, vilket är en viktig del för hållbart resultat. Precis som för tidigare delmål så framgår inte hur skötsel som kopplas till åtgärdsinsatser ska kunna finansieras. Exploateringskontoret föreslår att miljöprogrammet kompletteras med analys av hur åtgärdsförslagen för att nå detta delmål ska finansieras

Indikatorn: Beskrivningen av indikatorn för grönytekomensation är felaktig i miljöprogrammet eftersom det inte är byggherrarna som genomför åtgärden utan det är staden. Exploateringskontoret föreslår att indikatorn ses över och utvecklas – förslagsvis enligt följande:

- Andel exploateringsprojekt som gör grönytekomensation vid ianspråktagande av mark i områden med dokumenterade ekologiska och rekreativa värden.

Ledtiderna i stadens projekt är långa. För att följa upp målet under miljöprogramsperioden föreslår exploateringskontoret att uppföljningen av målet kopplas till milstolpar i planerings- och genomförandeprocessen.

- **3.6 VARJE STADSDEL SKA HA GOD TILLGÅNG TILL PARKER OCH OMRÅDEN MED HÖGA REKREATIONS- OCH NATURVÄRDEN**

Målet: Enligt beskrivningen ska den sammanlagda mängden parkmark i varje stadsdel vara tillräckligt stor för att tillgodose invånarnas rekreativa behov och klara det höga besöksstrycket med fortsatt hög kvalitet. Samtidigt föreslås att kvaliteten mäts att park/natur ska finnas inom 200 meter från bostaden. Detta säger egentligen inget om kvaliteten. Om många människor flyttar in i ett område med liten park (t ex pocketpark) som nås inom 200 m visar indikatorn att fler människor når parkmark inom 200 m. Konsekvensen är dock att den lilla parkmarken kanske inte klarar den ökade besöksfrekvensen utan måste förses med hårdgjorda ytor eller icke levande material, t ex plastgräs.

Indikatorn: Det är oklart hur mätning ska göras och vad det säger. Parkdatabasen tar upp all parkmark oavsett om den har sociotopvärde eller hur fragmentiserad den är. Sociotopkartan tar upp offentlig friyta som har ett sociotopvärde, även torg och gågator. Små gårdsytor i kvartersmark med många boende samt små förskolegårdar

ställer högre krav på offentliga parker och torg att vistas på. Detta fångas inte med föreslagen indikator. Sammantaget är det oklart vad man vill mäta med indikatorn.

Exploateringskontoret föreslår att indikatorn ses över och utvecklas.

- 3.7 VARJE STADSDEL SKA PLANERAS FÖR GOD

STADSMILJÖ

Exploateringskontoret anser att detta delmål inte är ett miljömål utan snare hör hemma i översiktsplanen. Målet omfattar beskrivningar som regleras i PBL.

Indikatorn som föreslås är inte heller tydligt kopplat till de intentionerna som anges för god stadsmiljö.

Miljömål 4 Resurseffektiva kretslopp

Resurshushållning är bredare än ”bara” kretslopp – det handlar också om att minska användningen av resurser och att utnyttja resurserna effektivare.

Exploateringskontoret föreslår därför att rubrik för miljömålet ändras till förslagsvis ”Ökad resurshushållning”.

- 4.1 STADENS VERKSAMHETER SKA FÖREBYGGA

UPPKOMSTEN AV AVFALL

Målet: Delmålet är fokuserat på förslag till åtgärder för stadens egna verksamheter. Under detta delmål föreslås återanvändning av schaktmassor som en av åtgärderna för att nå målet. Detta är en relevant fråga som staden behöver arbeta mer med. Det ökade bostadsbyggandet kommer att leda till ökade masstransporter. Masstransporterna står för nästan hälften av de tunga transportererna i Stockholm idag. Därför bör återanvändning av schaktmassor öka i närområdet istället för att gå till deponi. Det krävs långsiktiga mål och ambitioner eftersom masshantering är en komplex fråga med många aktörer och en stor utmaning att utveckla och förändra. Exploateringskontoret föreslår att miljöprogrammet kompletteras med tydligare ambition på detta område.

Ett av åtgärdsförslagen som också berör exploateringsnämnden innebär att staden vid inköp av varor och tjänster ska planera för att minska uppkomsten av avfall.

Indikatorn: De indikatorer som föreslås avser inte stadens egen verksamhet – t.ex. för schaktmassor och inköp av varor. Detta innebär att staden i princip inte har någon uppföljning av sin egen verksamhet i förhållande till målet.

- 4.2 AVFALL SOM UPPKOMMER SKA TAS OM HAND

RESURSEFFEKTIVT

Insamlingen av grovavfall kan utvecklas. För detta kan erfarenheterna från Norra Djurgårdsstaden användas. Där har SVAB-avfall tillsammans med

exploateringskontoret utvecklat särskilda riktlinjer för miljörum för övrigt avfall och återvinningsmaterial. Exploateringskontoret anser generellt att det är viktigt att erfarenheterna från Norra Djurgårdsstaden tas tillvara

Miljömål 5 Giftfritt Stockholm

I princip anser exploateringskontoret att miljömålet är bra och att delmålen i princip är relevanta och motiverade.

- **5.3 ANVÄNDNINGEN AV BYGG- OCH ANLÄGGNINGSVAROR SOM INNEHÅLLER MILJÖ- OCH HÄLSOFARLIGA ÄMNEN SKA MINSKA**

Målet: Delmålet innebär att stadens alla byggande nämnder och bolag ska använda sig av Byggvarubedomningen (BVB) och en digital loggbok. Exploateringskontoret har börjat arbeta med detta och förberett rutiner och verktyg för arbetet. Målet är relevant och motiverat.

Indikatorn: Indikatorn att mäta andel bygg- och anläggningsentreprenader som använder BVB är bra inledningsvis för att säkerställa att detta görs.

Exploateringskontoret är dock kritiskt till att exploateringsnämnden föreslås ha samordnat ansvar för uppföljningen. Detta innebär ansvar för uppföljning av alla verksamheters byggande – dvs alla kommunala bostadsbolagen, SISAB, MICASA, SVAB, Stockholm Hamnar, Stockholm Parkering, trafiknämnden, stadsdelsnämnderna, idrottsnämnden och fastighetsnämnden. Även om uppföljningen ska ske med stöd av miljö- och hälsoskyddsnämnden/ kemikaliecentrum är detta ett helt orimligt upplägg. Exploateringskontoret föreslår att ansvaret för uppföljning förändras så att alla verksamheterna med genomförandeansvar var och en har ansvar för uppföljning av den egna verksamheten och att kemikaliecentrum får ansvaret att samordna uppföljningen.

Miljömål 6 Sund Inomhusmiljö

Miljömål berör i princip inte exploateringsnämndens verksamhet.

Fastighetsnämnden

Fastighetsnämnden beslutade vid sitt sammanträde den 2 februari 2016 att godkänna och överlämna fastighetskontorets tjänsteutlåtande som svar på remissen.

Reservation anfördes av Henrik Sjölander m.fl. (M) och Helena Eklund m.fl. (L), *bilaga 1*.

Ersättaryttrande gjordes av Hamid Ershad (C) och Lisa Fuglesang (KD) som

instämmer i förslag till beslut från Henrik Sjölander m.fl. (M) och Helena Eklund m.fl. (L).

Särskilt uttalande gjordes av Åke Askensten (MP), *bilaga 1*.

Fastighetskontorets tjänsteutlåtande daterat den 20 januari 2016 har i huvudsak följande lydelse.

Fastighetskontoret anser att det nya miljöprogrammet med bibehållna målområden och höjda ambitioner är en bra fortsättning på det tidigare miljöprogrammet.

Fastighetskontoret har inga invändningar mot remissen i sin helhet men lämnar följande kommentarer, synpunkter och önskar en del förtydliganden.

Delmål, indikatorer och uppföljning

Fastighetskontoret ser positivt på att delmålen kopplas till de som har genomförandeansvar samt att årliga uppföljningar ska ske för att möjliggöra ständiga förbättringar. Miljöprogrammet innehåller ett större antal delmål och indikatorer. Med detta i åtanke önskar fastighetskontoret att antalet delmål och indikatorer bibehålls och inte ökar som en konsekvens av möjliga förändringar av miljöprogrammet.

Fastighetsnämnden ansvarar enligt remissen för att samordna följande delmål:

- 1.3 Långtgående energieffektivisering ska genomföras vid större ombyggnader.
- 1.5 Stadens egen energiproduktion baserad på solenergi ska öka.
- 6.4 Luftkvaliteten inomhus ska bli bättre.

Fastighetskontoret ser positivt på att få ta en del av ansvaret i att följa uppfyllnaden av delmålen. Dock så ställer fastighetskontoret frågan om kontoret är mest lämpad att ta främsta ansvaret för uppföljning av mål 1.5 då fastighetskontoret har relativt sett lägre potential att bidra till måluppfyllnaden. Fastighetskontoret föreslår istället att Energicentrum alternativt miljönämnden ansvarar för samordningen, med stöd av fastighetsnämnden. Liknande resonemang gäller för delmål 6.4. Andelen nybyggnation väntas överstiga andelen fastigheter där evakuering krävs för ombyggnation och därför anser fastighetskontoret att eventuell annan nämnd alternativt de kommunala bostadsbolagen skulle kunna vara mer lämpade att samordna uppföljningen av detta delmål.

Fastighetskontoret vill också föra fram att vad gäller miljöcertifiering av byggnader har kontoret, baserat på en analys av systemen, valt att använda BREEAM In use för befintliga byggnader samt BREEAM SE för nyproduktion av specialbyggnader. Dessa system är mer lämpade verktyg för att nå kontorets ambitioner på miljöområdet för dessa typer av fastigheter jämfört med systemet Miljöbyggnad.

En viss omformulering av ordförklaringen av koldioxidekvivalenter föreslås för ökad tydlighet. Förslag: *”Koldioxidekvivalenter eller CO₂e är ett mått på utsläpp av växthusgaser som tar hänsyn till att olika sådana gaser har olika förmåga att bidra till växthuseffekten och global uppvärmning. Växthusgaser multipliceras med en global uppvärmningspotential (Global Warming Potential – GWP). Med hjälp av gasernas GWP räknas de om till koldioxidekvivalenter.”*

Hållbar Energianvändning

Målet om en hållbar energianvändning är centralt i fastighetskontorets miljöarbete och kontoret ser positivt på den holistiska synen på energi som uttrycks i miljöprogrammet. Dock så bör rangordningen för de grundläggande principerna revideras för att strategiskt styra energianvändningen i staden i rätt riktning.

Rangordningen bör enligt fastighetskontoret vara som följer:

- 1) Minimera energi- och effektbehovet.
- 2) Återvinna energi.
- 3) Användning av förnybara energikällor.

Delmål 1.3; Delmålet är relevant men för att möjliggöra effektivt genomförande och uppföljning bör följande förtydligas:

- Definitionen av större ombyggnad är otydlig. Det föreslås att definitionen följer delegationsordningen och definieras såsom att större ombyggnation är när investeringskostnaden ska beslutas i nämnd. Ett problem kan vara att delegationsordningen skiljer sig mellan olika nämnder och bolag, men definitionen bör ändå förtydligas. En definition kopplad till ett givet belopp möjliggör även att delmålet inkluderar ombyggnationer som har väsentlig inverkan på energieffektiviteten utan att för den sakens skull kräva evakuering.
- Ambitionen är att minska energianvändning med 30 %. Det önskas ett förtydligande om 30 % hänvisar till lägre procentuell andel totalt köpt energi (absolut mål) eller köpt energi per m² eller brukare (intensitet). Hänsyn bör

även tas till ändrad verksamhet före och efter ombyggnad.

Delmål 1.4; Delmålet är relevant men för att möjliggöra effektivt genomförande och uppföljning bör det förtydligas vilka typer av nybyggnation kravet på en energianvändning på 55 kWh/m² omfattar. Kravet kan vara genomförbart för bostadsbyggande, men av olika orsaker kan specialfastigheter ha svårigheter att inom rimliga tekniska och ekonomiska ramar uppnå kravet. Fastighetskontoret önskar även att energikravet om 55 kWh/m² kompletteras med tillägget med hänsyn till ett ökat luftflöde (installationstäthet) enligt BBR definition om ventilationstillägg.

Delmål 1.5; Delmålet är relevant och fastighetskontoret delar denna ambition. Dock så finns det en komplikation rörande finansiering som kan förhindra fastighetskontorets måluppfyllnad. Modellen för självkostnadshyra gör att investeringar i solceller ökar hyran. De fastigheter som bäst lämpar sig för solceller i stadens bestånd är idrottshallar. Därför innebär ett genomförande av detta mål potentiellt högre kostnader för idrottsförvaltningen vilket kan stå i konflikt med budgeterade medel för dess verksamhet.

Avseende definitioner av delmål och indikatorer så önskas följande förtydliganden:

- Vilken definition av m² ska tillämpas i uppföljningen?
- Är det köpt energi som avses i samtliga skrivningar? I dokumentet anges endast en definition av köpt energi för bostadsbolag.
- Vilken typ av byggnader inkluderas i delmålen och indikatorerna? Det framgår inte tydligt om det är bostäder eller lokaler eller specialfastigheter som avses.
- Angående bilagan till Hållbar Energianvändning:
  - o I tillägg finns det en önskan om att Energicentrum uppdaterar sin indatamall för att ge ytterligare stöd till verksamheterna.
  - o Det står att komfortkyla ska normalårskorrigeras. Då metod saknas efterlyser fastighetskontoret riktlinjer hur detta ska realiseras.

Miljöanpassade transporter

Definierade delmål är relevanta och berör viktiga aspekter gällande trafikens roll i en hållbar stadsutveckling. Upphandlingens roll bör reflekteras i en omformulerad indikator alternativt ersätta en befintlig (i linje med tidigare kommentar om att ej utöka antalet indikatorer ytterligare). Fastighetskontoret ser positivt på att kontoret och

övriga nämnder som har genomförandeansvar för delmål 2.2 även har ett sådant för delmål 2.3. Detta då det befintliga beståndet och fastighetskontorets nyexploateringar inte bör förbises.

Hållbar mark- och vattenanvändning

Fastighetskontoret ser mycket positivt på att ekosystemtjänsternas betydelse för stadsutvecklingen lyfts fram och förstärks.

Generellt så ser fastighetskontoret att förvaltningens roll (byggnader och mark) i iakttagandet av ekosystemtjänster samt främjande av biologisk mångfald kan tydliggöras i delmål, men främst i definitionen av indikatorer. Som fastighetskontoret uppfattar befintliga indikatorer så riktar de sig främst till nyexploatering och följer därmed inte upp utförandegraden i det befintliga fastighets- och markbeståndet i samma grad.

Delmål 3.4: Ekosystemtjänsterna ska inte endast främjas utan även förstärkas och här har förvaltningen av framförallt naturreservat och strandband en viktig funktion. Även förvaltning av befintlig byggnation kan vara del av att sammanlänka grönområden och vara en del av att vidareutveckla en grön infrastruktur.

En definition av hållbar dagvattenhantering är önskvärt för att förtydliga vilka lösningar som finns att tillgå för att möta denna ambition som har en viktig del i arbetet mot det övergripande målet.

Resurseffektiva kretslopp

Fokus på resurseffektiva kretslopp är av yttersta vikt och det är av betydelse att proaktivt förebygga förekomsten av avfall. Generellt så anser fastighetskontoret att det finns en möjlighet att något reviderade delmål och indikatorer kan styra mot ett effektivare uttag av resurser innan dessa definieras som avfall. Ett livscykelperspektiv på resursanvändning kan förstärkas i miljöprogrammet.

Delmål 4.1: Som ett led av ovanstående resonemang föreslås att design i tidiga skeden av exploatering och ombyggnad har ett fokus på resurseffektivitet samt att upphandlingens potential att förmedla liknande krav vid inköp av tjänster, material och entreprenader får en mer framträdande roll i en omformulering av indikatorn för delmålets uppfyllnad.

Delmål 4.2; Även i detta delmål och tillhörande indikatorer finns det en potential till ett utökat fokus som inkluderar att uppnå resurseffektivitet genom att ställa krav vid upphandling av varor, tjänster och entreprenader.

Giftfritt Stockholm

Delmål 5.2: Med tanke på att fastighetskontoret upphandlar varor samt tjänster där kemiska produkter kan komma att användas så berörs fastighetskontoret av detta mål och dess uppföljning. För att detta ska kunna realiseras behöver ett verktyg tas fram. Den praktiska genomförbarheten i målet bör även iakttas. För att underlätta implementeringen föreslås det därför att samarbete med leverantörerna etableras genom att de till exempel informerar vid spontanta inköp om varan uppfyller kraven eller inte.

Delmål 5.3: Fastighetskontoret har tagit initiativ till att göra upphandlingar där krav på att byggmaterial ska uppfylla BVBs krav och använda material ska loggas digitalt på BVBs projektplats. Liknande kommentar för detta mål som för delmål 5.2 gäller - ett samarbete med leverantörer behöver vidareutvecklas för att öka efterlevnaden av kravet och måluppfyllnad.

Delmål 5.5: Med hänsyn till att fastighetskontoret förvärvar lokaler till förskolor bör det övervägas om inte även fastighetskontoret ska ha genomförandeansvar för detta delmål.

Sund inomhusmiljö

Kopplingen mellan målet för en Sund inomhusmiljö och ett Giftfritt Stockholm kan förstärkas så att det på en strategisk nivå framkommer hur dessa övergripande miljömål samverkar för en förbättrad hälsa och välbefinnande i stadens byggnader.

Andel av stadens byggnader som är miljöklassade är en föreslagen indikator. Fastighetskontorets anser att ett generellt krav på miljöklassning inte är en garanti för en sund inomhusmiljö. Indikatorn bör därför utgå.

Vad gäller miljöcertifiering av byggnader så hänvisar vi även till tidigare kommentar under rubriken ”Delmål, indikatorer och uppföljning” avseende vilka miljöcertifieringssystem som fastighetskontoret tillämpar.

Idrottsnämnden

Idrottsnämnden beslutade vid sitt sammanträde den 2 februari 2016 att som svar på remissen hänvisa till förvaltningens tjänsteutlåtande.

Reservation anfördes av Bo Sundin m.fl. (M), Daniele Fava (L) och Mikael Valier (KD), *bilaga 1*.

Ersättaryttrande gjordes av Mathias Mellgren (C) som instämmer i förslag till beslut från Bo Sundin m.fl. (M), Daniele Fava (L) och Mikael Valier (KD).

Särskilt uttalande gjordes av Emilia Bjuggren m.fl. (S), Anders Lindell m.fl. (MP) och Mia Ternlund (V), *bilaga 1*.

Idrottsförvaltningens tjänsteutlåtande daterat den 19 januari 2016 har i huvudsak följande lydelse.

Det är positivt att det nya miljöprogrammet är mer integrerat i ledningssystemet (ILS) än i tidigare program. Miljöprogrammet är nu *styrdokumentet* och dokument med riktlinjer för exempelvis energi, kemikalier, avfall och vatten inarbetas i miljöprogrammet. Det är också bra att uppföljningen av miljöprogrammet skärps dels genom rapportering i ILS och dels med en särskild rapport i samband med tertialrapportering (T2), inför kommande års budgetarbete.

Uppföljningen av miljöarbetet är dock resurskrävande och troligtvis är förvaltningar och bolag inte rustade för de krav och rutiner som följer av inrapportering till ILS och till de förvaltningar och bolag som ska samordna uppföljningarna.

Ett bra exempel på system som kan underlätta rapportering kan bli det registerverktyg för kemikalier som är under upphandling och som möjliggör kontroll av volymer och innehåll i kemikalier.

Byggsvaror och kemiska produkter ska dokumenteras med hjälp av Byggsvarubedömningen och borde kunna samordnas med kemikalierregistret. En annan fråga är hur och vem som bokför antal byggtreprenader.

Idrottsnämndens verksamheter berörs direkt eller indirekt av flertalet mål i Stockholms miljöprogram. Idrottsnämnden anges som ansvarig för genomförande av 16 delmål. I verksamhetsplanen för 2016 beaktas cirka 10 delmål. Idrottsnämnden har inget samordnande uppföljningsansvar men ska rapportera i ILS och till andra förvaltningar.

Hållbar energianvändning

Förvaltningen arbetar enligt idrottsnämndens energiplan som omfattar åren 2013-2019. Idrottsnämndens energiplan ligger väl i linje med de föreslagna åtgärderna för att nå målet om en hållbar energianvändning.

Vid ny- och ombyggnation har idrottsnämnden inte något ansvar för området energi, enligt miljöprogrammet, men däremot för uppförande av solceller. Det är trots allt i dessa skeden som en bra grund för energiförsörjningen kan anläggas och effektiviseringar kan uppnås.

Det fanns en effektiviseringspotential mellan 10-20 procent år 2013 beroende på typ av anläggning. Om det är möjligt att med basåret 2015 spara 10 procent återstår att se. Effektivisering har pågått kontinuerligt sedan flera år tillbaka.

Erfarenheten och förbrukningsstatistiken visar tydligt att användningen av verksamhetsel och fastighetsel har ökat. Den totala användningen av elektricitet kommer att öka ytterligare med nya anläggningar och med ökad komfort.

Idrottsanläggningarna värms med fjärrvärme, oljan och gasen är ersatt med fjärrvärme, bergvärme eller solenergi. Då det finns mycket spillvärme att ta tillvara, bland annat i isproduktionen, är genomförandet av Fortums projekt "Öppen fjärrvärme" liksom projekt "Position 2030" angelägna. Möjligheterna för förvaltningarna att sälja energi, elektricitet och spillvärme är dock inte klargjorda.

Betydelsen av drift och skötsel av fastigheter för att nå delmålen berörs inte i miljöprogrammet. Det är i den dagliga driften och med det tekniska kunnandet i fastigheterna som det går att realisera effektiviseringarna och ny teknik. En investering kan stå sig slätt om den inte tas om hand på rätt sätt. Tillgången och återväxten på kunniga drifttekniker för Stockholms fastigheter måste vidare säkras och teknikern bör vara en intim del av fastigheten.

Kommentarer till delmål 1.1. – 1.5.

Utsläppen av växthusgaser

Idrottsförvaltningens bidrag till att minimera utsläppen av växthusgaser är att ersätta all energimedia med höga utsläpp med de miljövänligaste alternativen, som i dagsläget är miljöel och fjärrvärme.

Långtgående energieffektiviseringar vid större ombyggnader

Idrottsförvaltningen är medveten om vikten att initiera energiåtgärder vid nya och större ombyggnader, då är möjligheten att välja effektiva lågenergilösningar större och därmed ges goda förutsättningar till att energieffektivisera långsiktigt.

Idrottsförvaltning anser därför att det är viktigt att energitänkandet tas med i ett tidigt skede av planeringen.

Staden ska minska energianvändningen med 10 % till 2020

Idrottsförvaltningen har startat ett omfattande arbete med att minska energiförbrukningen. Förvaltningens strategi beskrivs i idrottsnämndens energiplan 2013-2019 där målet är att minska elanvändningen med 10 procent och fjärrvärme med 15 procent fram till 2019. Att sätta upp 2015 som referensår och nå en energieffektivisering på 10 procent till år 2020 höjer ambitionerna och kommer därför att kräva ökade investeringsmedel.

Energianvändningen i nyproducerad byggnad ska vara högst 55 kWh per kvm och år

Det primära användningsområdet för energi skiljer sig beroende på idrottsanläggningens storlek och aktiviteter. Olika aktiviteter kräver olika funktionalitet och teknik som i sin tur kan avvika stort i sitt förbrukningsbehov. Vissa typer av idrottsanläggningar såsom ishallar och simhallar kräver betydligt mer energi i drift och klarar därmed inte av gränsen på 55 kWh per kvm och år. Förvaltningens ambition vid nybyggnation är att initiera de främsta energilösningarna och åstadkomma lång hållbarhet.

Stadens egen energiproduktion baserad på solenergi ska öka

Solenergi är en miljövänlig energikälla. Tekniken har utvecklats och blivit ännu effektivare både energimässigt och ekonomiskt. Förvaltningen har låtit installera flera solcellsanläggningar de senaste åren och ser detta som en självklar riktning i sitt arbete med att energieffektivisera.

Miljöanpassade transporter

Förvaltningen använder de av kommunfullmäktige beslutade gemensamma miljökraven vid upphandling av entreprenader, där arbetsfordon eller arbetsmaskiner ingår. Dessa finns inte omnämnda i miljöprogrammet, "Gemensamma miljökrav för entreprenader 2012" med möjlighet att avropa ett företag för kontroll av entreprenörerna.

Det finns ingen ambition i programmet att minska arbetsresorna och arbeta hemma med stöd av informationsteknik. Staden uppmuntrade till distansarbete för cirka 10 år sedan, men det var få medarbetare i förvaltningen som slöt avtal om arbetsplats i hemmet. Anledningen var bland annat att avtalen var ofördelaktiga för arbetstagaren, bland annat kraven på arbetsplatsens utformning.

Transporterna mellan idrottsanläggningarna sker med elbilar och hybridbilar. För att klara målen krävs en utbyggnad av tankmöjligheterna. En ytterligare svårighet är att hitta lämpliga arbetsmaskiner som är miljöklassade. Det är brist på miljöklassade specialfordon. Vid nyanskaffning av förvaltningens bilar och maskiner utvärderas eldrivna bilar och maskiner.

Hållbar mark- och vattenanvändning

Mark- och vattenområdena har stor betydelse för miljö och rekreation. Det är därför positivt att rekreation och friluftsliv finns upptaget i miljöprogrammet och att idrottsnämnden har genomförandeansvar för utveckling av vattenområdena avseende rekreation, biologisk mångfald och ekosystemtjänster. Förvaltningens arbete med fiske ligger inom ramen för ekosystemtjänster och arbetet med exempelvis groddammar inom området biologisk mångfald.

Resurseffektiva kretslopp

Vid idrottsförvaltningen sker utsortering av avfall idag på flertalet anläggningar. Inriktningen har hittills varit på verksamhetsavfallet, det farliga avfallet och att minska transporterna genom komprimering.

Idrottsanläggningarna måste anpassas bättre för avfallshantering. Idrottsförvaltningen har periodvis arbetat med avfallslogistiken i och kring anläggningarna och utifrån förvaltningens perspektiv funnit ett antal hinder. Några av hindren är soprummens placering, storlek och utrustning, bland annat avsaknad av teknisk utrustning. Förvaring för utsorterade fraktioner i väntan på hämtning är ytterligare ett hinder, exempelvis måste hänsyn tas till brandsäkerheten. Borttransporten av utsorterat material måste samordnas bättre så att kostnaderna hålls nere.

Även i nya anläggningar är inte avfallslogistik och utrustning tillgodosedd, mycket beroende av att hela avfallskedjan inte beaktas i planeringen och att inte tillräckligt stora ytor avsätts. I verksamheter med mycket personal och besökare måste den inre

och nära logistiken bli bättre.

Ytterligare ett hinder för sortering av hushållsavfall/städavfall är förknippat med arbetsmiljörisker för personalen. Städavfall bör fortsättningsvis komprimeras och gå till energiutvinning.

Nästa steg är att få med besökare och hyresgäster i att hantera avfallet, förutsättningarna för detta är att anläggningens hela avfallskedja fungerar. Det bör också ställas högre krav på föreningar och hyresgäster att återvinna matavfall.

Ytterligare information/kunskap behövs fortfarande om vad och hur sortering ska ske samt vad som är farligt avfall och var det ska läggas, men framförallt behövs hållbara motiv för utsortering. Nivån på miljömedvetandet vid inköp måste också höjas för att minska volymen förpackningar och emballage.

Ökade informationsinsatser om avfall både till verksamheterna samt till föreningar och till hyresgäster är nödvändigt.

Giftrikt Stockholm

Förvaltningen bedömer att det registerverktyg som upphandlas av miljöförvaltningen kommer att bidra till en bättre kunskap vid val av kemikalier och hantering ur ett miljö- och hälso- och arbetsmiljöperspektiv.

Sund inomhusmiljö

Idrottsnämnden har inte något genomförandeansvar för inomhusmiljöerna enligt miljöprogrammet, trots att inomhusmiljön ständigt är aktuell i den dagliga verksamheten. I praktiken är idag nämnden verksamhetsutövare och ska bedriva egenkontroll enligt miljöbalken på bl.a. inomhusmiljön i bad, ishallar och sporthallar. Inomhusmiljö är luftkvalitet, ljud, ljus, temperatur, bassängbadvatten och diverse mikroorganismer. Dessutom har nämnden ett arbetsmiljöansvar för flera hundra anställda.

Förelägganden vad avser inomhusmiljöer riktas mot idrottsnämnden och förvaltningen måste vidta åtgärder. Ett generellt krav på miljöklassningar av byggnader är ingen garanti för en sund inomhusmiljö. Miljöprogrammet saknar kopplingen mellan miljö, hälsa och säkerhet.

År 2016 ska idrottsförvaltningens idrottsstandard revideras. Idrottsstandarden kommer att redogöra för de krav på inomhusparametrar och de förutsättningar som behöver uppfyllas för att åstadkomma en bra inomhusmiljö i en idrottsanläggning.

Kulturnämnden

Kulturnämnden beslutade vid sitt sammanträde den 9 februari 2016 att som svar på remissen överlämna och åberopa kulturförvaltningens tjänsteutlåtande.

Reservation anfördes av Rasmus Jonlund m.fl. (L) och Sophia Granswed m.fl. (M), *bilaga 1*.

Ersättaryttrande gjordes av Pelle Thörnberg (C) och Ulf Lönnberg (KD) som instämmer i förslag till beslut från Rasmus Jonlund m.fl. (L) och Sophia Granswed m.fl. (M).

Kulturförvaltningens tjänsteutlåtande daterat den 22 januari 2016 har i huvudsak följande lydelse.

Kulturförvaltningen ställer sig i huvudsak bakom förslaget till miljöprogram men vill lägga till nedanstående kommentarer inför programmets slutliga utformning.

Eget verksamhetsområdesmål i ILS

För att integrera miljöprogrammet i ILS har man gjort de sex målen i miljöprogrammet till en förlängning av verksamhetsområdesmålen i budget. Detta ökar tydligheten i uppföljningsarbetet men problem uppstår samtidigt för nämnder och styrelser som arbetar med miljöverksamhet och områden utanför miljöprogrammets sex mål (verksamhetsområdesmålen), men som också tillhör miljöområdet och som ska följas upp. För kulturförvaltningen gäller detta området "Hållbar kultur och kommunikation". Hur får detta plats i ILS när det inte passar in under ett av de sex målen? Kan det beredas plats i ILS för ett sjunde uppföljningsområde som kan vara olika för olika nämnder och bolag? Det finns troligtvis andra nämnder och bolag med liknande problematik. Behovet av detta ökar ytterligare då de obligatoriska miljöhandlingsplanerna avskaffats.

Hållbarhetsarbete i staden

Stadens miljöprogram anges utgöra den ekologiska ryggraden i stadens hållbarhetsarbete som även innefattar ekonomisk, social och demokratiskt hållbar utveckling. Samtidigt som det är viktigt med fokus och stringens i miljöarbetet är holistiskt tänkande och gränsöverskridande verksamhet centrala aspekter av hållbarhetsarbetet. I detta avseende ser kulturförvaltningen att det är angeläget att koppla miljöprogramarbetet till det i staden pågående arbetet med hållbarhet. I Hållbarhets-kommissionens rapport "Skillnadernas Stockholm" från 2015 anges bland annat att social hållbarhet kan förstås som ett samhälles förmåga att stärka individers delaktighet i samhällsutvecklingen. Kulturförvaltningen vill i detta sammanhang även

lyfta det kulturella perspektivet av hållbarhet där kulturen kan spela en betydande roll för att ytterligare utveckla, driva och stödja en hållbar livsstilsförändring hos de som arbetar, vistas och bor i Stockholm.

Kommunikation

Vid intervjuer av nyckelpersoner bland stadens medarbetare om stadens miljöprogram har bland annat framkommit att ”det finns ett stort behov av central vägledning om miljöprogrammets mål”.

Förslaget om en särskild satsning för att kommunicera miljöprogrammet brett välkomnas av kulturförvaltningen, särskilt avseende den interna kommunikationen i staden.

Den behöver stärkas och stödjas så att

- Rapporteringen i ILS ska ske vid rätt tidpunkt och på enhetligt vis, även för dem som inte har utpekat genomförandeansvar.
- Nätverk kan knytas runt miljöprogrammets sex målområden för att arbeta mer horisontellt. Många i staden brottas med samma eller liknande utmaningar. Samarbetsytor och frukostseminarier kan vara bra verktyg. Miljöförvaltningens Energicentrum och Kemikaliecentrum skulle kunna vara bas för dessa målområden, men nätverk behövs också i staden runt de mål som inte täcks, som t ex informationsinsatser kring förebyggande av avfall för verksamma i staden.
- Grundkunskapen hos medarbetarna om miljöprogrammet kan öka, t ex genom E-learning. Alla borde känna till att miljöprogrammet finns och känna sig delaktiga i samma organisation i relationen med stockholmarna.

Resurseffektiva kretslopp

Under delmålet 4.2 ”Avfall som uppkommer ska tas om hand resurseffektivt” står det att ”Staden ska öka källsorteringen på kommunens anläggningar för allmänhet som museum, torg och idrottsanläggningar” samt att ”Alla stadens pentryn där det uppkommer förpackningar (...) samt tidningar ska ha sorteringsmöjlighet för detta”. Detta välkomnas stort av kulturförvaltningen. I många av förvaltningens lokaler upplåter inte hyresvärdarna (både inom och utom staden) utrymme för källsortering. Detta leder till frustration hos medarbetarna som i hög grad är angelägna att källsortera.

Kyrkogårdsnämnden

Kyrkogårdsnämnden beslutade vid sitt sammanträde den 3 februari 2016 att överlämna kyrkogårdsförvaltningens tjänsteutlåtande som svar på remissen.

Reservation anfördes av Annette Lundquist Larsson m.fl. (M), *bilaga 1*.

Ersättaryttrande gjordes av Cecilia Önfeldt (C) och Ewa-Marie Ås (KD) som instämmer i förslaget till beslut från Annette Lundquist Larsson m.fl. (M).

Kyrkogårdsförvaltningens tjänsteutlåtande daterat den 13 januari 2016 har i huvudsak följande lydelse.

Kyrkogårdsförvaltningen är positiv till det remitterade förslaget. Förslaget till nytt miljöprogram flyttar fram positionerna för stadens miljöarbete. Delmål och indikatorer är skärpta mot nuvarande program. Det innehåller också fler tydliga och mätbara mål och indikatorer vilket gör det enklare att följa upp programmet. Förslaget underlättar också förvaltningarnas arbete med att arbeta integrerat med miljöfrågorna i stadens system för ledning och uppföljning av verksamhet och ekonomi, ILS.

Stadens begravningsplatser och kyrkogårdar utgör viktiga gröna lungor i stadsmiljön. Nämnden ansvarar för c:a 250 Ha skogs- och parkliknande markområden inom Stockholms stad. Här finns områden, exempelvis Skogskyrkogården och Strandkyrkogården, som mycket väl kan ha betydelse för den biologiska mångfalden. I framtagande av skötselplaner för begravningsplatserna och i skötseln av grönytor ska främjande av biotopvärden särskilt uppmärksammas.

Ett program för att minska buller och förbättra ljudmiljön kommer att tas fram och detta arbete sker delvis i ett samarbete med SLU, Sveriges lantbruksuniversitet. När maskiner byts ut i den egna maskinparken ska också bulleraspekterna vägas in.

I detta sammanhang vill förvaltningen också peka på betydelsen av rätt ställda krav i upphandlingar för att såväl åstadkomma mindre buller från maskiner som mindre kemikalieanvändning.

Avseende målet *Hållbar energianvändning* har förvaltningen under lång tid arbetat med att energieffektivisera vårt fastighetsbestånd. Energieffektiviseringar sker genom konvertering av uppvärmningssystem i eluppvärmda byggnader samt utbyte av belysningsarmaturer. Detta arbete kommer att fortsätta under programperioden. Flera av de förvaltningens byggnader, exempelvis våra begravningskapell, är dock byggda på sådant vis att de inte kan energieffektiviseras i hur hög grad som helst utan att detta hamnar i motsättning till kulturvärden och funktion. När målet om hållbar energianvändning ska följas upp är det därför viktigt att det lämnas utrymme för förvaltningarna att ge kompletterande bakgrundsbeskrivningar.

Förvaltningen har tecknat avtal med Stockholm Gas AB om att under programperioden helt gå över till biogas i förvaltningens båda kremationsanläggningar och på detta sätt bidra till ett uppnå målet om fossilbränslefritt Stockholm.

Stadens transporter skall bli mer miljöanpassade. Transporten av kista med avliden är ett ansvar som delas mellan dödsbo och begravningshuvudmannen. Vanligtvis har en begravningsbyrå fått detta uppdrag av dödsboet. Kyrkogårdsförvaltningen ersätter

transportören för den delen av begravningstransporten som anges i 9 kapitlet § 6 Begravningslagen (s k transportuppdraget).

Kyrkogårdsförvaltningens egen bilpark blir alltmer miljöanpassad, exempelvis utökas antalet eldrivna fordon redan 2016.

En aktivitetsplan för kyrkogårdsnämndens egna miljöarbete, som bygger på stadens miljöprogram 2016-2019, kommer att tas fram under året och följas upp i förvaltningens miljöledningsgrupp. Fokus kommer att läggas på åtgärder mot buller, hållbar energianvändning, hållbar mark- och vattenanvändning samt återvinning av avfall.

Miljö- och hälsoskyddsnämnden

Miljö- och hälsoskyddsnämnden beslutade vid sitt sammanträde den 2 februari 2016 att godkänna förvaltningens tjänsteutlåtande som svar på remissen.

Reservation anfördes av Jonas Naddebo (C) och Lars Jilmstad m.fl. (M), *bilaga 1*.

Ersätтарыtrande gjordes av Ulrika Hoff (KD) som instämmer i förslag till beslut från Jonas Naddebo (C) och Lars Jilmstad m.fl. (M).

Särskilt uttalande gjordes av Katarina Luhr m.fl. (MP), Maria Östberg Svanelind m.fl. (S) och Rikard Warlenius (V), *bilaga 1*.

Särskilt uttalande gjordes av Jonas Naddebo (C), *bilaga 1*.

Miljöförvaltningens tjänsteutlåtande daterat den 21 januari 2016 har i huvudsak följande lydelse.

Förvaltningen anser att förslag till nytt miljöprogram i huvudsak är bra och det är relevant, välmotiverat och användbart. Förslaget flyttar fram positionerna för stadens miljöarbete och blir ett nödvändigt och viktigt verktyg för att uppnå en hållbar stad. I det nya miljöprogrammet är målen synkroniserade med de mål som kommunfullmäktige ställt upp i budgeten, vilket är en viktig faktor för att målen ska få fullt genomslag i stadens olika verksamheter.

Miljöprogrammets tanke är att alla nämnder och bolag som är berörda av delmål ska följa upp dessa i samband med tertialrapport 2. Förvaltningen menar att uppföljning av indikatorerna tre gånger per år i vissa fall inte är praktisk möjlig. Istället föreslås att

indikatorerna följs upp en gång per år i samband med uppföljningen av delmålen i verksamhetsberättelsen.

Förvaltningen vill trycka på vikten av att det sker en samlad årlig uppföljning, och att det i denna ingår redovisning av både delmål och indikatorer. Denna redovisning ska ske separat i en egen rapport, för bästa möjlighet till adekvat genomgång av utfallet samt för att även ge möjligheter till korrigerande åtgärder eller andra förbättringar.

På sidan 2 i tjänsteutlåtandet står det att miljöprogrammet är ett *styrdokument som samtliga nämnder och styrelser har att förhålla sig till.* Förvaltningen anser att denna mening är onödigt vagt formulerad; ett styrdokument är väl rimligen något som nämnder och styrelser har att rätta sig efter - inte bara att förhålla sig till.

Miljöprogrammets genomslag är helt beroende av att dess innehåll är väl kommunicerat och känt bland alla medarbetare i staden. Ett arbete på bred front, där flertalet förvaltningar och bolag deltar, är redan påbörjat - vilket förvaltningen ser som mycket positivt.

Inledning

Genomförande

I första stycket anges att samtliga nämnder och styrelser ska redovisa hur de avser att nå miljöprogrammets mål, och genom uppföljning visa hur arbetet fortskrider. Sist i andra stycket anges dock att de nämnder och styrelser som har ett utpekat ansvar för ett delmål bara behöver formulera nämndmål, indikatorer etc som *följer upp* delmålet. Förvaltningen vill här understryka vikten av nämndmål, indikatorer och aktiviteter som syftar till att verkligen uppfylla miljöprogrammets mål. Skrivningarna i förslaget är på denna punkt onödigt otydliga, och bör därför formuleras om.

Uppföljningen av delmålen tidigareläggs och systematiseras så att ständiga förbättringar kan uppnås

I det andra stycket föreslås att rapportering *till exempel* kan göras i samband med tertialrapport 2. Då det är viktigt med en samlad uppföljning får det inte råda några oklarheter kring tidpunkten för när rapportering ska göras.

Figuren på samma sida stämmer inte överens med texten (år 3 saknas), och behöver därför kompletteras.

1. Hållbar energianvändning

Som redan har omnämnts så är uppföljning av indikatorer i tertialrapport 1 respektive 2 i vissa fall inte praktiskt genomförbar, detta gäller speciellt för flera av delmålen inom Hållbar energianvändning. Det måste till exempel beaktas att det inte går att få fram rättvisande värden för växthusgasutsläppen tre gånger per år. Beräkning av

växthusgaser är beroende av statistik från SCB med flera. Den statistiken finns bara årsvis. Uppföljningen i tertialrapport 2 och analys i verksamhetsberättelsen måste således ske utifrån insamlade nyckeltalsdata från föregående år.

Syftet bakom att uppföljningsansvaret vilar på den nämnd eller det bolag som mest berörs är att det är där som konsekvenserna blir mest synliga. Vad gäller delmål 1.2 (minskad energianvändning i stadens egna verksamheter) och 1.5 (energiproduktion baserad på solenergi) så är det inget bolag eller förvaltning som har en samlad överblick. Därför är det positivt att uppföljningsansvaret för båda dessa delmål ska göras med stöd av miljö- och hälsoskyddsgruppen/energicentrum.

1.1 Staden ska verka för att utsläppen av växthusgaser minskar till högst 2,3 ton per invånare till år 2020

Förvaltningen anser att det bör läggas in en text med lydelsen: *Staden har stora möjligheter att genom kommunikation och kunskapsspridning påverka olika aktörers energianvändning så att minskningar av växthusgasutsläppen sker. Genom en bredd av aktiviteter kan kunskap spridas till både företag och konsumenter.*

1.2 Staden ska genom energieffektiviseringar minska energianvändningen i den egna verksamheten med minst tio procent till 2020

Förvaltningen anser att det är bra att Stadshus AB har ansvaret för uppföljningen av tio procent målet i samverkan med energicentrum.

Delmålet anger att energianvändningen ska minska med tio procent. I miljöprogrammet finns också delmål 1.5 som anger att stadens egen energiproduktion baserad på solenergi ska öka. Indikatorn för delmål 1.2 är mängden köpt energi. Den egenproducerade energin bör adderas till den köpta energin vid uppföljning av indikatorn för delmål 1.2, för att avspegla all använd energi; både den köpta och den egenproducerade solenergin.

1.3 Långtgående energieffektiviseringar ska genomföras vid större ombyggnader

Förvaltningen anser att det bör vara Stadshus AB i samverkan med fastighetsnämnden och fastighetsbolagen som ansvarar för uppföljning av målet. Bakgrunden till varför Stockholmshem utpekats är att de förväntas stå för flesta stora ombyggnader de närmaste åren. Det är dock en osäker uppskattning och det kan likaväl vara någon annan fastighetsägare. Stadshus AB har därför en bättre överblick över detta mål.

2. Miljöanpassade transporter

Inga kommentarer.

3. Hållbar mark- och vattenanvändning

Ansvar för uppföljning har ändrats jämfört med nuvarande miljöprogram. Erfarenheten från tidigare uppföljning har visat att flera förvaltningar haft svårigheter

med att följa upp nuvarande ”gröna” indikatorer på ett transparent sätt. Miljöförvaltningen har god erfarenhet av uppföljning och miljöövervakning. Förvaltningen kommer att arbeta under 2016 med att stötta och underlätta datainsamling och uppföljning gällande ekologisk skötsel och kompensationsåtgärder. Baserat på erfarenhet och genomförbarhet av uppföljningen bör förslaget därför ändras till att även miljöförvaltningen har ett delansvar när det gäller uppföljning av de delmål (3.4 och 3.5) och indikatorer som rör ekologi. Se vidare under respektive delmål nedan.

Inledning

Det är positivt att den inledande texten för mål 3 betonar vissa särskilt viktiga förutsättningar för stadens ekosystem. Det är också bra att det exempelvis framgår att påverkan på funktioner ska minimeras, att staden ska ta fram en grönstrukturplan och att det finns behov av ekologiskt anpassad skötsel av grön- och blåtor.

Delmål

Delmålen ser överlag bra ut. Struktur, formuleringar och ordval behöver dock gås igenom ytterligare innan miljöprogrammet fastställs.

Funktionerna kärnområde, livsmiljö för skyddsvärda arter och spridningszon omnämns på olika sätt i olika delmål. Förvaltningen förespråkar att man väljer att konsekvent skriver ut funktionerna (kärnområde, livsmiljö, spridningszon) varje gång så att det blir mer lättförståeligt.

Indikatorer

I texten för indikatorn *Andel årliga markanvisningar där ekologiskt relevant grönytekompensation är ett krav* bör det tydliggöras att uppföljningssystemet behöver utvecklas så att det även speglar vilka kompensationsåtgärder som faktiskt genomförs samt deras effekt.

För närvarande pågår en översyn av de olika grönprogrammen i staden. När det arbetet är avslutat kan det finnas anledning att komplettera miljöprogrammet med en indikator som följer de nivåer som har angetts i den nya styrdokument för grönytor mm.

Indikatorn *Andel vattenförekomster som följer miljö kvalitetsnormerna för ekologisk status* bör inkludera även kemisk status och därmed omformuleras till *Andel vattenförekomster som följer miljö kvalitetsnormerna för ekologisk och kemisk status*. Anledningen till detta är att både ekologisk och kemisk status ingår som två separata och likvärdiga delar i bedömningen av ytvattens status som helhet. Kemisk status och tillhörande miljö kvalitetsnormer är dessutom mycket viktig för staden då den reglerar många av de tungmetaller och organiska ämnen som utgör ett problem i urbana

vattenmiljöer.

Mer om målet

Förvaltningen föreslår att ett nytt stycke läggs till som nytt sjunde stycke: *För att värna den biologiska mångfalden vid stadens snabba tillväxttakt behövs satsningar på att höja kvalitén i kvarvarande grönområden. Genom väl avvägda åtgärder kan vissa rekreativa och ekologiska värden nyskapas, återskapas eller ersättas när oexploaterad mark tas i anspråk för bebyggelse.*

3.4 Vid stadsutveckling ska ekosystemtjänster främjas för att bidra till en god livsmiljö

Baserat på erfarenhet och genomförbarhet av uppföljningen bör förslaget ändras till att även miljö- och hälsoskydds nämnden har ett delansvar när det gäller uppföljning av detta delmål samt indikatorerna: *Andel årliga markanvisningar på stadens mark där grönytefaktor för kvartersmark är ett krav respektive Andel årliga markanvisningar där ekologiskt relevant grönytekomensation är ett krav.*

3.5 När staden växer ska den biologiska mångfalden stärkas och utvecklas

En långsiktig leverens av ekosystemtjänster förutsätter att det finns en ”leverantör”, det vill säga robusta ekosystem. Biologisk mångfald är därför i sin tur en förutsättning för robusta ekosystem.

För att förtydliga detta anser förvaltningen att det första stycket bör kompletteras med en ny sista mening med följande lydelse: *Det utgör också en förutsättning för robusta ekosystem och de tjänster dessa levererar.*

Baserat på erfarenhet och genomförbarhet av uppföljningen bör förslaget ändras till att även miljö- och hälsoskydds nämnden har ett delansvar när det gäller uppföljning av detta delmål samt indikatorerna: *Andel årliga markanvisningar på stadens mark där grönytefaktor för kvartersmark är ett krav respektive Andel årliga markanvisningar där ekologiskt relevant grönytekomensation är ett krav.*

3.6 Varje stadsdel ska ha god tillgång till parker och områden med höga rekreations- och naturvården

Meningen *Särskilt viktigt är att ta ansvar för hotade och i övrigt skyddsvärda arter.* bör flyttas till delmål 3.5 (som berör biologisk mångfald i en växande stad) eftersom formuleringen har mer fokus på biologisk mångfald än på rekreation.

Delmålet skulle kunna förtydligas med att tillgången även till större natur/friluftsområden är viktig och att ljudkvalitet är en relevant aspekt för rekreation.

4. Resurseffektiva kretslopp

Förvaltningen anser att det genomgående i texten mer tydligt bör framgå när man avser stadens egna verksamheter och när man avser alla stockholmare, det vill säga

också hushåll och privata verksamheter.

Indikatorer

De föreslagna indikatorerna gäller bara sådant som staden indirekt råder över. Förvaltningen saknar indikatorer som mäter hur väl staden lyckas med sina egna verksamheter.

Mer om målet

Det femte stycket (om hantering av schaktmassor) bör kompletteras med en ny sista mening: *Dock ska återvinning endast ske under förutsättning att man har kontroll på massornas innehåll av föroreningar så att fel massor inte hamnar på fel plats.*

5. Gifffritt Stockholm

Mer om målet

I fjärde stycket hänvisas till stadens upphandlingspolicy. Sedan förslag till miljöprogram färdigställdes har dock ett nytt förslag på upphandlingspolicy (numera kallat upphandlingsprogram) remisshanterats. Formuleringarna i miljöprogrammet behöver stämmas av med rätt gällande dokument för upphandling innan det slutligen antas.

6. Sund inomhusmiljö

Indikatorer

Förvaltningen anser att den första indikatorn: *Stadens arbetslokaler ska högst inrymma de antal personer som ventilationen är dimensionerad för* är olämpligt utformad eftersom det inte går att sätta ett målvärde för den. Så som den formulerats är den snarare lämplig som ett delmål. Förvaltningen föreslår att indikatorn omformuleras till: *Andel av stadens arbetslokaler som högst inrymmer det antal personer som ventilationen i byggnaden är dimensionerad för.*

Förvaltningen anser att den andra indikatorn; *Skolor med godkänd ventilationskontroll* i sig är mindre bra eftersom en godkänd ventilationskontroll inte säger något om kvaliteten på inomhusluften. Den visar bara att ventilationssystemet i byggnaden uppfyller de krav som gällde vid tiden för byggnadens uppförande. I äldre byggnader är kraven betydligt lägre ställda än de byggnader som uppförs idag. Men om indikatorn ska behållas så behöver den omformuleras så att den går att koppla till ett mål, lämpligen: *Andel skolor med godkänd obligatorisk ventilationskontroll (OVK).*

Socialnämnden

Socialnämnden beslutade vid sitt sammanträde den 29 januari 2016 att hänvisa till och överlämna tjänsteutlåtandet som svar på remissen.

Reservation anfördes av Andréa Ström m.fl. (M) och Isabel Smedberg Palmqvist (L), *bilaga 1*.

Ersättaryttrande gjordes av Stina Bengtsson (C) som instämmer i förslag till beslut från Andréa Ström m.fl. (M) och Isabel Smedberg Palmqvist (L).

Socialförvaltningens tjänsteutlåtande daterat den 7 december 2015 har i huvudsak följande lydelse.

Förvaltningen ställer sig bakom förslaget till miljöprogram 2016 – 2019. Med sin långa tradition ger miljöprogrammet kontinuitet i stadens miljöarbete. Det är en styrka att miljöprogrammet i allt högre utsträckning integreras i stadens ledningssystem, och att programmet samordnas med andra riktlinjer. En tydligare och tidigarelagd uppföljningsprocess kommer att stärka miljöarbetet och förbättra möjligheterna att nå målen.

Därutöver har förvaltningen följande synpunkter:

Hållbar energianvändning

I programmet föreslås att samtliga nämnder och styrelser ska minska energianvändningen i sina egna verksamheter med minst tio procent till år 2020. Indikatorn kopplad till detta mål mäter all köpt energi för uppvärmning och kyla samt elanvändning, jämförelseåret är 2015. Eftersom energiförbrukningen enligt mätmetoden inte ska relateras till hur stor verksamheten är (t.ex. genom att uppge förbrukning per kvadratmeter eller relatera till antal personal och brukare), kommer socialnämnden få svårt att nå målet.

På grund av den rådande flyktingsituationen kommer nämndens verksamhet att expandera kraftigt under 2016. Även om energieffektiviseringar genomförs i befintliga lokaler och nya verksamheter etableras i energieffektiva lokaler, kommer den totala energiförbrukningen med största sannolikhet att öka jämfört med förbrukningen 2015. Förvaltningen föreslår därför att mätmetoden ändras till att på något sätt relatera energiförbrukningen till verksamhetens omfattning.

Miljöanpassade transporter

Under delmål *1.1 Biltrafiken ska minska* anges att ett sätt att nå målet är att utnyttja vattenvägar som alternativ till vägtransporter. Vattentransporter medför dock större koldioxidutsläpp än vad spårbunden trafik och bussar gör, vilket framgår exempelvis i Naturvårdverkets ”Beräkning av koldioxidutsläpp från tjänsteresor och övrig bränsleanvändning”. Förvaltningen föreslår därför att staden i sitt miljöprogram förtydligar i vilka fall transport via vattenvägar är att föredra om man även ser till effekterna för växthusgaser.

Upphandling

I förvaltningens upphandlingar av privata utförare, där inga garantier om tjänstens omfattning kan ges till utföraren, är det svårt att ställa långtgående krav om kemikalier, miljöfordon, ökad andel vegetabilier i maten, engångsartiklar etc. Även i andra upphandlingar behöver miljökraven vägas mot vilken uppföljning som är praktiskt möjlig. Detta påverkar genomförande av miljömålen Miljöanpassade transporter och Giftfritt Stockholm. Förvaltningen föreslår att stadsledningskontoret tar fram tydliga riktlinjer rörande vilka krav som ska ställas, vilka krav som bör ställas samt hur uppföljning bör ske.

Servicenämnden

Servicenämnden beslutade vid sitt sammanträde den 2 februari 2016 att återropa förvaltningens tjänsteutlåtande som svar på remissen.

Reservation anfördes av Sara Jendi Linder m.fl. (M), *bilaga 1*.

Serviceförvaltningens tjänsteutlåtande daterat den 14 januari 2016 har i huvudsak följande lydelse.

Förvaltningen stödjer förslaget till miljöprogram för staden. Programmet ger bra förutsättningar till att överblicka och styra stadens miljöarbete. Förslaget anknyter till stadens vision och de ingående målen överensstämmer med budgeten. Programmet förefaller också på ett genomtänkt sätt vara avvägt i förhållande till andra styrdokument såsom exempelvis stadens översiktsplan. Indelningen i målområden med kommentarer, delmål och indikatorer för uppföljning är logisk och lättöverskådlig.

Programmets mål med tillhörande beskrivningar och indikatorer ger i många fall tydliga utgångspunkter för att tolka nämndernas direkta miljöpåverkan genom de egna verksamheterna. Här kan insatser planeras, genomföras och följas upp. När det gäller stadens miljömål som helhet krävs det dock ofta något mer än detta. För att arbeta effektivt med målområden som exempelvis användning av förnybart bränsle eller miljö kvalitetsnormer för luft krävs en hög grad av samverkan både mellan nämnder och med andra intressenter. Därför finns det ett behov av ökade kunskaper inom staden när det gäller programmets olika områden, om vilka samband som måste beaktas och hur olika insatser gemensamt kan bidra till måluppfyllelse. För att genomförandet av programmet ska bli effektivt är det därför viktigt att det framöver finns ett samordnat expertstöd inom staden att tillgå (med funktioner som exempelvis miljöbilar och energicentrum inom miljöförvaltningen).

Stadens arbete med upphandling påverkar givetvis miljöstyrningen i hög grad, vilket också tydligt framgår i miljöprogrammet. Förvaltningen vill framhålla att det är viktigt att miljöstyrningen kan fungera effektivt även med avseende på externa utförare och leverantörer och i beaktande av stadens upphandlingspolicy. Här kan det exempelvis övervägas att i programmet framhålla vikten av tydlig kravställning

gällande miljömål och resultatrapportering vid förvaltningarnas upphandlingar. Detta gör det möjligt att, åtminstone vad avser avtalsområden där miljökraven är av stor betydelse, begära in resultatuppgifter från externa utförare och leverantörer vilka sedan kan användas i stadens årliga uppföljningar av miljöprogrammet.

I programmet anges det ansvar för genomförande och uppföljning av olika mål som åligger olika nämnder och bolag. Förvaltningen noterar att det inte framgår att servicenämndens insatser och särskilda uppföljningsansvar (för central upphandling av elkraft) enligt budgeten mål 2.1 ska bidra till att nå målet ”hållbar energianvändning” med tillhörande delmål. Detta kan för med fördel läggas till så att programmet helt överensstämmer med budgeten.

För att ytterligare stärka bilden av stadens miljöarbete som helhet och inspirera till utvecklingsarbete kan det vara värt att överväga att miljöprogrammet kan tillföras något avsnitt om stadens miljöarbete i ett bredare perspektiv, exempelvis vad gäller stadens internationella utbyte/EU-samarbete på miljöområdet, regionalt samarbete, innovationsområden för miljöarbetet med mera.

Stadsbyggnadsnämnden

Stadsbyggnadsnämnden beslutade vid sitt sammanträde den 4 februari 2016 att godkänna och överlämna kontorets tjänsteutlåtande som svar på remissen från kommunstyrelsen.

Reservation anfördes av Joakim Larsson m.fl. (M), Peter Backlund (L) och Erik Slottner (KD), *bilaga 1*.

Särskilt uttalande gjordes av Cecilia Obermüller m.fl. (MP), *bilaga 1*.

Stadsbyggnadskontorets tjänsteutlåtande daterat den 14 januari 2016 har i huvudsak följande lydelse.

I förslaget till nytt miljöprogram föreslås stadsbyggnadsnämnden få genomförandeansvar för 15 delmål, i samtliga fall tillsammans med flera andra nämnder. Därutöver anges att nämnden är berörd av ytterligare två delmål. För samtliga sju delmål under målet ”Hållbar mark- och vattenanvändning” anges att nämnden har ett genomförandeansvar. Nämnden föreslås också få uppföljningsansvar för fyra delmål.

Stadsbyggnadskontoret anser att förslaget till nytt miljöprogram är bra med hänsyn till den snäva tidsplanen för uppdateringen. Kontoret menar dock att uppföljningsansvaret för delmålet ”3.1 Sårbarheter i stadsmiljön till följd av ett klimat i förändring ska förebyggas” bör ligga på exploateringsnämnden istället för stadsbyggnadsnämnden. Exploateringsnämnden har ansvar för den indikator som föreslås till delmålet och bör därför också ha ansvar för samordnad uppföljning av

delmålet.

Kontoret ställer sig också frågande till att stadsbyggnadsnämnden föreslås få ansvaret för samordnad uppföljning av delmålet ”6.2 Fuktskador ska förebyggas”, trots att nämnden inte har något genomförandeansvar för delmålet och trots att föreslagen indikator inte följs upp av nämnden.

Förslaget till nytt delmål om att varje stadsdel ska planeras för god stadsmiljö (3.7) överensstämmer med plan- och bygglagens bestämmelser och förändrar därmed inte stadsbyggnadsnämndens verksamhet i någon större utsträckning. Inom ramen för miljöprogrammets genomförande är det därför viktigt att undvika dubbelrapportering och även för stora överlappningar med andra uppdrag inom staden som till exempel översiktsplanens implementering.

Indikatorn ”Hur nöjd inflyttade i ny stadsdel är med stadsmiljön” behöver preciseras. Detta kan göras inom ramen för stadsbyggnadsnämndens verksamhetsuppföljning under 2016. Stadsbyggnadsnämndens genomförandeansvar för en lång rad delmål kan också innebära att fler åtaganden, aktiviteter och nämndindikatorer behöver utvecklas under 2016.

Grönstrukturplan

I inledningen till målet ”Hållbar mark- och vattenanvändning” anges att en grönstrukturplan ska tas fram. Stadsbyggnadskontoret ser att det finns ett behov av en sådan, för att vidareutveckla och samordna de strategier och underlag som finns inom detta område för att samla i ett övergripande dokument.

Behov av större översyn

Miljöprogrammet för 2003-2006 togs fram efter en noggrann analys av miljöförvaltningens miljöutredning om miljösituationen och vilka processer och aktörer som orsakade miljöstörningarna, utifrån de nationella miljökvalitetsmålen. Vid revideringarna 2006, 2011 och 2015 har endast smärre justeringar inom målstrukturen gjorts utan att motsvarande analys av resultatet i de miljöutredningar som gjorts. Sedan 2002 har de nationella miljökvalitetsmålen och deras preciseringar förändrats till viss del, liksom stadens principer för styrdokument.

En större översyn av miljöprogrammet bör därför göras inför uppdateringen till 2020. I en sådan översyn bör bl.a. miljöprogrammets roll i förhållande till andra styrdokument, som översiktsplanen och en kommande grönstrukturplan, klaras ut.

Trafiknämnden

Trafiknämnden beslutade vid sitt sammanträde den 4 februari 2016 att överlämna kontorets tjänsteutlåtande som svar på remissen.

Reservation anfördes av Cecilia Brinck m.fl. (M), Jill Eriksson (L) och Karin Ernlund (C), *bilaga 1*.

Ersättaryttrande gjordes av Mikael Valier (KD) som instämmer i förslag till beslut från vice ordföranden Cecilia Brinck m.fl. (M), Jill Eriksson (L) och Karin Ernlund (C).

Trafikkontorets tjänsteutlåtande daterat den 12 januari 2016 har i huvudsak följande lydelse.

Sammantaget anser kontoret att föreliggande förslag till miljöprogram är ambitiöst och väl genomarbetat. Kontorets synpunkter syftar i huvudsak till att dels redogöra för verksamhetens förutsättningar att efterkomma föreslagna mål och dels till att genom förslag på vissa revideringar och kompletteringar sträva efter ytterligare tydlighet avseende innehåll, målformuleringar och indikatorer. Med anledning av det senare blir synpunkterna stundtals detaljerade.

Kontoret lämnar nedan ett antal övergripande kommentarer på miljöprogrammets innehåll. Därefter redovisas kontorets synpunkter i anslutning till vart och ett av de sex målområdena med tillhörande indikatorer.

Kontoret välkomnar att i föreliggande förslag till miljöprogram för 2016 till 2019 flyttas stadens positioner på miljöområdet fram ytterligare och ambitionerna höjs. Ett gediget förarbete har föregått framtagandet där förbättringsområden i tidigare program har identifierats. Processen har involverat ett stort antal av stadens nämnder och bolag och kunskap och erfarenhet inom staden har på så sätt kunnat tas tillvara.

På en övergripande nivå anser kontoret att vikten av hur staden byggs för att nå programmets intentioner bör lyftas fram på ett tydligare sätt. Det vill säga enligt översiktsplanen med fokus på förtätning och funktionsblandning. Kontoret ser gärna en tydlig beskrivning av detta i programmets inledning samt att det på ett tydligare sätt avspeglas i målbeskrivningarna, i synnerhet delmålen inom ”Hållbar mark- och vattenanvändning”.

I ett antal fall saknas koppling mellan de åtgärder som listas som exempel på hur ett delmål kan nås och rådighet för genomförandeansvarig nämnd/bolagsstyrelse. För att öka tydligheten bör detta i förekommande fall redovisas. Som det nu framställs kan läsaren lätt få uppfattningen att utpekade nämnder och bolagsstyrelser också är de som förutsätts vidta samtliga föreslagna åtgärder.

Indikatorer

I förslaget till miljöprogram redovisas förslag på 40 indikatorer, inklusive målvärden. Indikatorerna samt tillhörande målvärden ska fastslås av kommunfullmäktige i samband med att beslut fattas om programmet. Även om ambitionen varit att hålla nere det totala antalet indikatorer kan det ändå initialt komma att innebära merarbete för nämnder och bolag innan den nya hanteringen satt sig. Kontoret emotser närmare anvisningar från kommunstyrelsen för hur rapporteringen ska ske. Kontoret vill dock redan nu understryka vikten av att uppföljningsansvariga nämnder och bolag ges

tillräcklig tid för att göra den sammanställning och analys som efterfrågas.

Uppföljning

Enligt förslaget har nämnd eller styrelse med utpekad ansvar för ett delmål ansvar för att i sin verksamhetsplan formulera ett lämpligt nämndmål, samt indikatorer och/eller aktiviteter som följer upp delmålet. Kontoret ställer sig frågande till om detta kan stämma. I 2016 års budget utgör miljöprogrammets målområden sex stycken delmål under inriktningsmålet ett klimatsmart Stockholm. Utpekade nämnder och styrelser har utifrån dessa ett uppdrag att formulera ett eller ett par egna mål som anknyter till dessa. Ett krav på nämnder att formulera egna mål för samtliga delmål i miljöprogrammet som nämnden står som genomförandeansvarig för skulle leda till ett mycket stort antal nämndmål totalt. I verksamhetsplan för 2016 har trafiknämnden exempelvis 20 stycken nämndmål totalt för verksamheten. Ett krav enligt ovanstående skulle innebära 21 stycken nämndmål endast under ett av fullmäktiges inriktningsmål. Kontoret ställer sig även frågande till nyttan av att formulera egna mål under delmålen. Dessa har ju utarbetats inom ramen för arbetsgrupper där nämnder och styrelser varit representerade och borde således ligga i nivå med nämnder och styrelsers verksamheter. Kontoret föreslår mot bakgrund av detta att nuvarande målstruktur bibehålls. Detta hindrar inte att uppföljningen av indikatorer och mål kan ske parallellt med verksamhetsplan såsom föreslås.

Övrigt

Kravet i nuvarande miljöprogram på framtagande av så kallade miljöhandlingsplaner föreslås utgå. Bakgrunden är att uppföljning visat att de obligatoriska miljöhandlingsplanerna upplevts sakna tydliga instruktioner och delvis setts som en upprepning av de aktiviteter som respektive nämnd och styrelse angivit i sina respektive verksamhetsprogram. Trafikkontoret anser att en tydlig koppling till ordinarie verksamhet och ILS är ett mer effektivt sätt att säkra genomförande av miljöprogrammet än separata handlingsplaner. Kontoret har således inga invändningar mot att kravet tas bort.

Kontoret anser vidare att listan över ordförklaringar är bra och kan utökas ytterligare, exempelvis vad gäller begreppet hållbarhet. Listan kan även kompletteras med faktarutor i det färdiga dokumentet eller på andra sätt tillgängliggöras på ett pedagogiskt sätt för läsaren. Kontoret ser fram mot att ta del av dokumentet i färdig form efter ytterligare korrekturläsning och revideringar har skett.

Kontorets synpunkter på programmet i övrigt utvecklas nedan.

Målområde 1: Hållbar energianvändning

Trafiknämnden har tillsammans med stadens övriga nämnder och styrelser ansvar för att två av delmålen nås; 1.1 och 1.2. Följande delmål föreslås:

- 1.1 Staden ska verka för att utsläppen av växthusgaser minskar till högst 2,3 ton per invånare till år 2020
- 1.2 Staden ska genom energieffektiviseringar minska energianvändningen i den

egna verksamheten med minst tio procent till år 2020

1.3 Långtgående energieffektivisering ska genomföras vid större ombyggnader

1.4 För nyproducerad byggnad, på av staden markanvisad fastighet, ska energianvändningen vara högst 55 kWh/m² och år

1.5 Stadens egen energiproduktion baserad på solenergi ska öka

Trafikkontorets synpunkter målområde 1

En nulägesbeskrivning av trafiknämndens energiförbrukning togs fram första gången 2007. Förbrukningen då var 95 GWh. Mellan 2007 och 2014 har nämnden minskat sin totala energiförbrukning med ca 30 %, till 66 GWh. Belysningen står för tre fjärdedelar av kontorets totala energiförbrukning, men energi förbrukas även i exempelvis tunnlar, ledningstunnlar, offentliga toaletter och markvärme. Nämnden har dessutom en mindre anläggning med fjärrkyla. Idag är den offentliga belysningen trimmad så långt det går utifrån det material som sitter i anläggningarna. För att ytterligare sänka energiförbrukningen krävs byten till armaturer med mer energieffektiva ljuskällor. Detta arbete pågår kontinuerligt. Under perioden 2011-2014 investerade nämnden ca 100 mnkr i armaturbyten.

Forskning visar att bilrelaterad energianvändning minskar med ökande befolkningstäthet. En tät och funktionsblandad stad utgör en nyckelfaktor för möjligheten att skapa ett transportsnålt samhälle med god tillgänglighet baserat på en kombination av kollektivtrafik, gång, cykel och biltrafik.

Kontoret bevakar utvecklingen på marknaden för nya, mer energieffektiva asfaltsbeläggningar.

Sammanfattningsvis ligger målområdets intention i linje med trafiknämndens arbete.

Målområde 2: Miljöanpassade transporter

De delmål som föreslås är:

2.1 Biltrafiken ska minska

2.2 Stockholm ska ha frisk luft

2.3 Trafikbullret utomhus minskar

2.4 Stadens gator blir mer attraktiva gång- och vistelsemiljöer

2.5 Fossil energi i transportsektorn ska minska

Trafikkontorets synpunkter målområde 2

Trafiknämnden har genomförandeansvar för samtliga av områdets delmål, i vissa fall gemensamt med flera nämnder och styrelser. För delmål 2.1, 2.2 och 2.3 är dock nämnden angiven som ensamt genomförandeansvarig. Flera av de exempel som lyfts fram på åtgärder som kan bidra till målpuppfyllelse ligger dock utanför trafiknämndens rådighet.

Inledningstexten beskriver på ett bra sätt de utmaningar och möjligheter som staden står inför. En viktig vägledning i det arbetet är stadens framkomlighetsstrategi. Texten kan kompletteras med en tydlig hänvisning till denna, exempelvis i tredje stycket som beskriver behovet av en övergång till mer kapacitetsstarka och

miljöanpassade transportmedel och högre tillförlitlighet.

Trafikkontoret kan konstatera att målsättningen om minskad biltrafik utgör en stor utmaning för staden. De senaste prognoserna tyder på en fortsatt ökning av biltrafiken i takt med befolkningsutvecklingen. Att minska biltrafiken i absoluta tal, även i små mängder, kommer att kräva kraftfulla åtgärder. En av de viktigaste förutsättningarna för att lyckas är att staden byggs på rätt sätt, det vill säga att ny bebyggelse i staden och regionen lokaliseras på ett sätt som främjar gång, cykel och kollektivtrafik, samt att en bra funktionsblandning uppnås. Detta är inte något som trafiknämnden ensamt ansvarar för. För att tydliggöra att det rör sig om ett delat ansvar kan texten ändras enligt följande: "Trafiknämnden har genomförandeansvar för delmålet. Målet berör dock samtliga nämnder och bolag som kan påverka de egna transportererna, *bedriver samhällsplanering* eller som upphandlar transporttjänster. Trafiknämnden har ansvar för samordning av uppföljningen av delmålet."

Behovet av minskat trafikarbete ligger i linje med det preliminära resultatet av det utredningsuppdrag som kontoret haft om att konkretisera åtgärder i Fossilfrihet på väg (SOU 2013:84) och en fossiloberoende fordonsflotta till 2030 utifrån Stockholms förutsättningar. Kontoret planerar att återkomma till trafiknämnden med ett ärende som beskriver resultatet av denna utredning under våren 2016.

En annan viktig förutsättning för att kunna minska biltrafiken är att det finns tillräckliga resurser för att öka kapaciteten i kollektivtrafiken, inte enbart i form av investeringar utan även vad gäller långsiktiga lösningar för att säkerställa finansieringen av drift. Även om staden inte ansvarar för kollektivtrafikförsörjningen i Stockholm kan staden ändå driva frågor som kan få effekter för kollektivtrafiken på regional och nationell nivå genom stadens stadsledningskontor. Trafiknämnden kan vidta åtgärder som prioriterar busstrafiken vilket i sin tur kan bidra till att stävja ökande driftskostnader orsakat av att bussar fastnar i köer.

Kontoret noterar att flera av de åtgärder som nämns som exempel på hur delmålet om frisk luft kan nås inte kan genomföras idag eftersom de först kräver ny lagstiftning.

Trafiknämnden står i nuläget som ensamt genomförandeansvarig för att nå delmålet om minskat trafikbuller utomhus. Även här saknar nämnden rådighet över en del av de förslag på åtgärder som listas, exempelvis "ljuddämpande arkitektur och stadsbyggnad", vilket snarare är en uppgift för stadsbyggnadsnämnden och exploateringsnämnden. Det är också viktigt att framhålla att trafiknämnden inte är väghållare för vissa av de vägar som orsakar de mest allvarliga bullerstörningarna – E4/E20 Södertäljevägen, Essingeleden, Södra länken (där trafiken går ovan jord/vid tunnelmynningarna) med flera.

Kontoret anser att delmålet om att göra stadens gator till mer attraktiva gång- och vistelsemiljöer är angeläget och bra men tror att det skulle gå att utveckla ytterligare. Trafikkontoret har ett pågående arbete kring balansen mellan gatans funktioner för rörelse och vistelse som skulle kunna bidra. Kontoret är gärna behjälpligt i en utveckling av delmåltexten om så önskas.

Indikatorer för miljöanpassade transporter

Följande indikatorer föreslås för målområdet miljöanpassade transporter:

- Vägtrafikarbetet per person
- Vägtrafikarbete totalt
- Andel dubbdäcksanvändning på innerstadsgator
- Passager över innerstadssnitt lastbilar
- Andel sålda förnybara drivmedel i länet per år
- Gångflöde på ett urval gator
- Antal dygn över normvärdet för PM 10 i luft
- Antal dygn över normvärdet för kvävedioxid i luft
- Cykelantal
- Sålda fossila bränslen

Trafiknämnden ansvarar för samordnad uppföljning av samtliga av områdets delmål med undantag för delmål 2.5 som rör fossil energi i transportsektorn.

Trafikkontorets synpunkter indikatorer målområde 2

Trafikkontoret föreslår att vissa justeringar görs av ovanstående indikatorer. Detta utvecklas mer nedan.

Vägtrafikarbetet per person samt vägtrafikarbetet totalt

För att tydliggöra vad respektive indikator mäter föreslår kontoret att namnet på indikatorerna ändras till ”Vägtrafikarbetet per stockholmare” respektive ”Vägtrafikarbetet totalt i staden”.

Kontoret föreslår även att målvärdena justeras för båda indikatorerna genom att målvärdena för varje år jämförs mot basåret, istället för mot föregående år. Justeringen innebär ingen ambitionsändring, utan motiveras av att utfallet kan förväntas variera stort från år till år vilket riskerar att bli missvisande.

Kontoret föreslår även att indikatorn ”Vägtrafikarbetet per stockholmare” ändras på följande sätt:

Beskrivning: Den sammanlagda körsträckan för alla bilar som varit i trafik någon gång under året, divideras med befolkning. Uppgifter finns per län och kommun.

Mätmetod: Körsträckan enligt data från myndigheten Trafikanalys (Trafä)/Statistiska Centralbyrån (SCB) baserat på bilprovningsdata.

Källa: RUS (Regional Utveckling och Samverkan i miljömålssystemet)

Länsstyrelserna

För att skapa överensstämmelse mellan ”Vägtrafikarbetet per stockholmare” respektive ”Vägtrafikarbetet totalt i staden” föreslår kontoret även en mindre höjning av målvärdena för indikatorn vägtrafikarbetet per stockholmare samt att

minskningarna utgår från ett basår. När nu liggande förslag togs fram saknades värde för 2014 men detta har nu kunnat beräknas. Med de föreslagna ändringarna skulle justerade målvärden bli:

Målvärde 2016: Minska med 1 procentenhet från basåret. Basår är 2014 med 541 mil per invånare i Stockholms stad.

Målvärde 2017: Minska med 2 procentenheter från 2014.

Målvärde 2018: Minska med 3 procentenheter från 2014.

Målvärde 2019: Minska med 4 procentenheter från 2014.

Gångflöde på ett urval gator

Även här föreslår kontoret att målvärdena jämförs mot ett basår istället för mot föregående år. Eftersom ett utgångsläge kan tas fram först 2016 så föreslår kontoret att 2016 utgör basår. Kontoret föreslår att nytt målvärde för 2017 blir en ökning med 1 procentenhet jämfört mot 2016, nytt målvärde för 2018 blir en ökning om 2 procentenheter jämfört mot 2016, samt för 2019 en ökning om 3 procentenheter jämfört mot 2016.

Kontorets ambition är att ha fasta mätstationer på plats under hösten 2016. Om detta av något skäl inte är möjligt kan resultatet kompletteras med manuella mätningar på motsvarande platser. Antalet gator under mätmetod anges i nuvarande text felaktigt till sex och bör justeras till sju.

Cykelantal

De föreslagna målvärdena är ambitiöst satta. Målvärdet om 84 150 till 2018 motsvarar exempelvis en ungefärlig ökning om 50 % jämfört mot 2012. Motsvarande ökning är dock nödvändiga för att nå målen i stadens cykelplan.

I och med att denna indikator införs kommer trafiknämnden att övergå från att följa rullande femårsmedelvärden till faktiska årsvärden. Detta är möjligt tack vare ett väl utbyggt system med fasta stationer utifrån vilka det går att justera de platser där det görs manuella mätningar idag.

Andel dubbdäcksanvändning på innerstadsgator

I beskrivningen av indikatorn står Fleminggatan med som en av de gator vars värden ska följas. Med anledning av trafiknämndens beslut om att införa dubbdäcksförbud på Fleminggatan från och med årsskiftet bör denna istället ersättas av Hantverkargatan. Nytt genomsnitt för andel dubbdäck på de sex uppmätta gatorna blir då 41,0 % för 2015. Målvärdena 2016-2019 bör justeras därefter.

Målområde 3: Hållbar mark- och vattenanvändning

Trafiknämnden har delat genomförandansvar för samtliga av målområdets delmål.

Delmålen som föreslås är:

- 3.1 Sårbarheter i stadsmiljön till följd av ett klimat i förändring ska förebyggas
- 3.2 God status ska uppnås i stadens alla vattenförekomster
- 3.3 Stadens vattenområden ska stärkas och utvecklas för både rekreation och

biologisk mångfald

3.4 Vid stadsutveckling ska ekosystemtjänster främjas för att bidra till en god livsmiljö

3.5 När staden växer ska den biologiska mångfalden stärkas och utvecklas

3.6 Varje stadsdel ska ha god tillgång till parker och områden med höga rekreations- och naturvärden

3.7 Varje stadsdel ska planeras för god stadsmiljö

Trafikkontorets synpunkter målområde 3

I textens inledning lyfts flera viktiga aspekter fram; byggande av nya bostäder, klimatfrågan, rekreation för alla samt behovet av avvägningar mellan olika intressen. Det är viktigt att stockholmarna har tillgång till kvalitativa, lättillgängliga och flerfunktionella gröna ytor när staden växer och att detta följs upp på ett relevant sätt. För att understryka detta skulle ordningen mellan delmålen kunna justeras, från god stadsmiljö, till god tillgång till parker, vattenfrågan, ekosystemtjänster, biologisk mångfald och avslutningsvis klimatfrågan. Texten kan också förstärkas genom att meningen "[...] bevara de värden som staden har i form av naturområden och parker" breddas till "[...] bevara *och utveckla* de värden som staden har i form av naturområden och parker".

Det vore värdefullt att under flera delmål (3.3, 3.6, 3.7) lyfta fram vikten av stråk och samband för rekreation, inte enbart längs de gröna strandlinjerna utan även längs hårdgjorda kajer.

Under delmålen som berör god tillgång till parker respektive god stadsmiljö bör den värdefulla kopplingen mellan olika offentliga rum lyftas fram. Genom att skapa ett nätverk av rum med trädplanterade gator, torg, parker, naturområden och stråk längs vatten kan stadens finmaskiga gröna nät i möjligaste mån kompletteras. Även behovet av fler och nya mötesplatser kan poängteras.

Under delmål 3.4, 3.5, och 3.6 framhålls vikten av skötsel. Kontoret anser att det är bra med en hög ambitionsnivå i detta avseende men befävar att det idag delvis saknas ekonomiskt utrymme för att utveckla detta område. Möjligen kan skrivningarna därför nyanseras något, exempelvis genom att lägga till "i möjligaste mån" eller liknande.

Under delmål med dagvattenhantering kan också nämnas värdet av gatuträd med skelettjord som gynnar trädens tillväxt samt fördröjning av dagvatten. Den särskilda typ av trädgropar som används idag i staden och som utvecklats av trafikkontoret är inte bara gynnsamma för stadens träd, de kan även bidra till att avlasta konventionella dagvattensystem vid kraftiga regn och fungera som komplement till de dagvattenanläggningar som Stockholm Vatten ansvarar för. I arbetet med att anpassa och planera staden för förväntade klimatförändringar kan fler träd behöva planteras i hårdgjorda miljöer där träd eller annan grönska med kylande och luftrenande effekt idag saknas.

Kontoret anser att även gatornas grön-/planteringsytors flerfunktionalitet kan tas med som en viktig väg att nå delmål 3.4.

Kontoret vill framhålla att en viktig aspekt för att uppnå god stadsmiljö vid

planeringen av stadsdelar är att beakta behovet av kommunaltekniska ytor. Dessa ytor omfattar platser i stadens olika delar som möjliggör för en effektiv och miljöanpassad drift av stadens offentliga rum. Avsaknad av sådana platser innebär extra transporter, exempelvis i form av framkörning från etableringsytor, sandhämtning eller snöbortforsling, vilket i sin tur bidrar till ökad trafik.

Mot bakgrund av stadsbyggnadsnämndens uppdrag om att revidera stadens översiktsplan och arbeta in strategier för grönstrukturer och den gröna promenadstaden i planen så bör text som rör dessa dokument formuleras övergripande.

Trafikkontorets synpunkter indikatorer målområde 3

Trafiknämnden har inte ansvar för att samordna uppföljningen av något delmål. Däremot är indikatorn ”Andel stockholmare som har tillgång till park- och naturområden inom 200 m” beroende av att kontorets parkdatabas uppdateras kontinuerligt.

Vad gäller indikatorn ”Andel av ny bebyggelse som förläggs inom 500 meter till spårbinden eller stomnätstrafik” utgör spårtrafiken en del av stomnätet. Kontoret föreslår därför att indikatorn istället omformuleras som ”Andel av ny bebyggelse som förläggs inom 500 meter till hållplats för stomtrafik (spår eller buss)”.

Målområde 4: Resurseffektiva kretslopp

Samtliga stadens nämnder och styrelser har genomförandeansvar för att områdets delmål uppnås. De delmål som föreslås är:

- 4.1 Stadens verksamheter ska förebygga uppkomsten av avfall
- 4.2 Avfall som uppkommer ska tas om hand resurseffektivt
- 4.3 Farligt avfall ska inte förekomma i hushållssoporna

Trafikkontorets synpunkter målområde 4

Nämnden kan bidra till måluppfyllelse på flera sätt. Exempelvis kan nämnas tidigare försök med återvinning av den sand som läggs ut vintertid. En viktig åtgärd som nämnden arbetat med under 2015 och kommer att fortsätta utveckla under 2016 är att öka stockholmarnas chanser att hantera avfall i den offentliga miljön, för att därigenom bidra till att en större andel av stadens avfall tas om hand på ett hållbart sätt. Kontoret kan verka för att de praktiska förutsättningarna för matavfallsinsamling i de egna lokalerna ökar.

Målområde 5: Giftfritt Stockholm

Trafiknämnden berörs i första hand av tre delmål; 5.2, 5.3 samt 5.4. Delmålen som föreslås är:

- 5.1 Spridningen av miljö- och hälsofarliga ämnen från hushåll, handel, byggande och andra aktörer ska minska
- 5.2 Innehållet av miljö- och hälsofarliga ämnen i upphandlade varor och tjänster ska minska
- 5.3 Användningen av bygg- och anläggningsvaror som innehåller miljö- och

hälsosofarliga ämnen ska minska

5.4 Stadens användning av kemiska produkter som innehåller utfasningsämnen och prioriterade riskminskningsämnen ska minska

5.5 Förekomsten av hälsosofarliga kemikalier i förskolemiljön ska minska

5.6 Andelen ekologiska livsmedel som staden köper in ska uppgå till minst 50 %

Trafikkontorets synpunkter målområde 5

Trafiknämnden använder kemikalier i sin verksamhet främst vid klottersanering, men viss kemikaliehantering förekommer även inom kontorets anläggningsentreprenader. Ett av de exempel som anges på hur delmålet kan nås är att följa upp ställda krav och att vidta sanktioner vid avvikelser. Trafikkontoret arbetar aktivt med att utveckla kontrollen av nämndens entreprenader. Möjligheten att vidta sanktioner beror dock på hur respektive kontrakt är formulerat.

Trafikkontorets synpunkter indikatorer målområde 5

En av de indikatorer som föreslås för att följa upp målområdet är andel bygg- och anläggningsentreprenader i stadens regi som uppfyller stadens krav avseende användning av Byggvarubedömningen (BVB). Indikatorn avser andelen avslutade bygg- och anläggningsentreprenader (ny-, om- och tillbyggnad) per år i stadens regi som arbetat i BVB och har en digital loggbok. Årsmålet för 2016 är satt till 40 % för att gradvis öka till 100 % år 2019. Trafiknämnden är angiven som en av de nämnder som ska rapportera in resultat.

Staden och flera av dess bolag är sedan tidigare medlemmar i BVB och ska använda den vid eget byggande. Systemet är tänkt att underlätta miljöbedömning och uppföljning av byggvarors miljöprestanda. Trafiknämnden är dock inte med i BVB idag. Nämnden använder ett snarlikt system framtaget av Trafikverket, Chemsoft, som kontoret anser bättre motsvarar nämndens verksamhet. Chemsoft är kopplat till BASTA/BETA, två databaser som listar bygg- och anläggningsprodukter som klarar uppställda kriterier för kemiskt innehåll. I de gemensamma upphandlingskrav som Stockholm tagit fram tillsammans med Trafikverket, Göteborg stad och Malmö stad hänvisas till olika bedömningssystem som baseras på egenskapskriterier i EU-förordningarna REACH (registrering, utvärdering, godkännande och begränsning av kemikalier) och CLP (klassificering, märkning och förpackning av ämnen och blandningar), till exempel BVB, BASTA/BETA och Chemsoft. Om entreprenörerna vill kan de alltså redan idag använda BVB i arbeten för staden, men entreprenörerna är även fria att välja andra system så länge de uppfyller kraven i gällande lagstiftning. Kontoret anser att detta även fortsättningsvis bör vara fallet och föreslår därför att indikatorn omformuleras till ”andel bygg- och anläggningsentreprenader i stadens regi som uppfyller stadens krav avseende användning av Byggvarubedömningen (BVB) eller därmed jämförliga system”.

Målområde 6: Sund inomhusmiljö

De delmål som föreslås inom målområdet är:

- 6.1 Radonhalterna inomhus ska understiga 200 Bq/m³ luft i stadens flerbostadsfastigheter och lokaler för arbetsplatser och undervisning
- 6.2 Fuktskador ska förebyggas
- 6.3 Bullernivåerna inomhus ska minska
- 6.4 Luftkvaliteten inomhus ska bli bättre

Trafikkontorets synpunkter målområde 6

Trafiknämnden har delat genomförandeansvar för delmål 6.3.

I delmåltexten anges att bullerstörningar från trafiken behandlas inom målområde 2, ”Miljöanpassade transporter”. De exempel som tas upp på åtgärder som kan bidra till att delmålet nås fokuserar på fastighets- och nybyggnadsfrågor. Ändå upplever kontoret att uppföljningen fokuserar nästan uteslutande på trafikbuller vilket kontoret anser vara problematiskt. Detta utvecklas mer i stycket nedan.

Trafikkontorets synpunkter indikatorer för målområde 6

Den indikator som föreslås följa upp delmålet är andel bostäder i befintliga flerbostadsfastigheter som beräknas klara 30 dBA inomhus. I beskrivningen av indikatorn står följande: *”Riktvärdet enligt Folkhälsomyndighetens allmänna råd för ekvivalent ljudnivå inomhus är 30 dBA. Stadens åtgärdsprogram för buller grundar sig på att bostäder som utsätts för trafikbuller ska åtgärdas så att 30 dBA inomhus klaras.”*

Vidare anges att trafikkontoret ska rapportera in i Webb-ILS hur många flerbostadsfastigheter som genom åtgärdsprogrammet för buller har fått åtgärder så att de bedöms klara kring 30 dBA inomhus. Detta ska sedan ställas i relation till antalet bostäder som beräknas vara aktuella för åtgärder enligt stadens bullerkartläggning. Kontoret vill med anledning av detta framföra följande.

Sedan 1970 har trafiknämnden åtgärdat ca 58 000 fönster i Stockholm genom sitt så kallade fönsterprogram. Syftet med programmet är att minska störningar från trafikbuller inomhus i bostäder. Genom programmet ska samtliga fastigheter i Stockholm med en ekvivalent ljudnivå vid fasad över 62 dBA ljudnivå ha erbjudits bidrag för olika typer av fönsteråtgärder. Kravet har varit att de vidtagna åtgärderna ska ge en dämpning om minst 37 dB för att bidrag ska erhållas. Det innebär att samtliga bostäder som mottagit bidrag bör ha en ljudnivå om ca 30 dB inomhus efter åtgärd. Bostäder byggda efter 1980 ska klara 30 dBA ekvivalent ljudnivå inomhus enligt Boverkets byggregler. Mot bakgrund av detta gör kontoret en bedömning att alla fastigheter som mottagit bidrag med några få undantag samt alla bostäder byggda efter 1980 klarar kring 30 dBA inomhus idag.

Bland de bostäder som är aktuella för åtgärder enligt stadens bullerkartläggning återstår enligt kontorets mening enbart ett antal fastigheter längst ett 30-tal särskilt bullerutsatta stockholmsgator. Dessa gator trafikeras hårt med resulterande höga bullernivåer vid bostadsfasaderna. Fastigheterna har erbjudits bidrag tidigare men eftersom det var under ett tidigt skede i projektet (80-tal) planerar kontoret att under 2016-2017 på nytt erbjuda bidrag för kompletterande/ytterligare fönsteråtgärder.

Det är utifrån ovanstående premisser som kontoret kommer att rapportera in data i ILS-webben.

Kontoret har även synpunkter på de föreslagna målvärdena för indikatorn. Dessa föreslås till 85 % för 2016, 90 % 2017, 95 % 2018 för att slutligen nå 100 % 2019 vid programperiodens slut. Trafiknämnden har inga tvingande medel till sitt förfogande. Det innebär att fastighetsägare helt enkelt kan tacka nej till nämndens erbjudande och välja att inte genomföra några åtgärder. Denna frivillighet anser kontoret är viktig att ta hänsyn till när målvärdena fastställs. Kontoret har också noterat ett minskat intresse under de senaste åren för att motta bidrag. Det kan bero på att de mest bullerutsatta bostäderna redan har åtgärdats, antingen i samarbete med nämnden eller genom egen försorg. Sammantaget anser kontoret att målet om 85 % för 2016 är realistiskt, men bedömer det inte vara möjligt att nå 100 % till 2019. Detta beror dels på att nämnden inte kan tvinga fastighetsägarna att vidta åtgärder och dels på att kontorets erfarenhet ger vid handen att det rent praktiskt tar lång tid från det att ett erbjudande ges till att åtgärderna är genomförda. Målvärdet blir möjligt att nå om indikatorn istället följer hur många flerbostadsfastigheter som genom åtgärdsprogrammet för buller har *erbjudits* åtgärder. Om indikatorn behålls föreslår kontoret att indikatorn justeras på detta sätt.

Utbildningsnämnden

Utbildningsnämnden beslutade vid sitt sammanträde den 4 februari 2016 att överlämna förvaltningens tjänsteutlåtande till kommunstyrelsen som svar på remissen.

Reservation anfördes av Lotta Edholm (L) och Cecilia Brinck (M), *bilaga 1*.

Ersätтарыttrande gjordes av John Kåberg (C) och Christian Carlsson (KD) som instämmer i förslag till beslut av Lotta Edholm (L) och Cecilia Brinck (M).

Utbildningsförvaltningens tjänsteutlåtande daterat den 11 januari 2016 har i huvudsak följande lydelse.

I detta remissvar lämnas nedanstående synpunkter/tillägg gällande mål och delmål. Dessa utgör dock inga invändningar mot förslaget till reviderat miljöprogram. Synpunkterna lämnas under respektive rubrik med mål och delmål i miljöprogrammet.

5.5 Förekomst av hälsofarliga kemikalier i förskolemiljön ska minska.

Arbetet med att minska förekomsten av farliga ämnen bör även omfatta grundskola och gymnasieskola.

6 Sund inomhusmiljö

Minskad biltrafik och låga hastighetsgränser intill skolor är önskvärt att föra in i miljöprogrammet eftersom höga bullernivåer i skolorna påverkar barnens vardagsmiljö negativt.

Äldrenämnden

Äldrenämnden beslutade vid sitt sammanträde den 26 januari 2016 att godkänna förvaltningens tjänsteutlåtande och överlämna det till kommunstyrelsen som sitt svar på remissen.

Reservation anfördes av Ann-Katrin Åslund (L), *bilaga 1*.

Särskilt uttalande gjordes av Dennis Wedin m.fl. (M) och Britt Westerlind (KD), *bilaga 1*.

Ersätтарыtrande gjordes av Alfred Askeljung (C), *bilaga 1*.

Äldreförvaltningens tjänsteutlåtande daterat den 3 januari 2016 har i huvudsak följande lydelse.

Äldreförvaltningen är positiv till förslaget till miljöprogram för Stockholms stad 2016-2019 och ser fördelarna med en ökad integration av miljöprogrammet i stadens budget och budgetprocess.

I förslaget föreslår stadsledningskontoret en process där uppföljningen av delmål systematiseras och tidigareläggs. Syftet är att uppföljningen ska ge underlag till förbättringar så att delmålen bättre kan nås eller revideras vid behov. I förslaget namnges de nämnder eller bolag som har det sammanhållande uppföljningsansvaret för respektive delmål och som årligen samlar in uppgifter från de förvaltningar och bolag som har rapporteringsansvar. Sammanställda redovisningar, med i förekommande fall, föreslagna förbättringar, analyseras av stadsledningskontoret på uppdrag av kommunstyrelsen. Miljöprogrammet får på detta sätt en tydligare uppföljning där förbättringar i stadens miljöarbete kan ske löpande.

Bromma stadsdelsnämnd

Bromma stadsdelsnämnd beslutade vid sitt sammanträde den 4 februari 2016 att godkänna förvaltningens tjänsteutlåtande som svar på remissen.

Reservation anfördes av Jan Tigerström m.fl. (M), *bilaga 1*.

Särskilt uttalande gjordes av Cecilia Obermüller m.fl. (MP), *bilaga 1*.

Ersättaryttrande gjordes av Helen Törnqvist (C), *bilaga 1*.

Särskilt uttalande gjordes av Jonatan Ohlin (L) som hänvisar till ersättaryttrande från Helen Törnqvist (C).

Bromma stadsdelsförvaltning tjänsteutlåtande daterat den 15 januari 2016 har i huvudsak följande lydelse.

Bromma stadsdelsförvaltning är positiv till förslaget till miljöprogram för Stockholms stad 2016-2019 och ser fördelarna med en ökad integration av miljöprogrammet i stadens budget och budgetprocess.

I förslaget föreslår stadsledningskontoret en process där uppföljningen av delmål systematiseras och tidigareläggs.

Syftet är att uppföljningen ska ge underlag till förbättringar så att delmålen bättre kan nås eller revideras vid behov. I förslaget namnges de nämnder eller bolag som har det sammanhållande uppföljningsansvaret för respektive delmål och som årligen samlar in uppgifter från de förvaltningar och bolag som har rapporteringsansvar. Sammanställda redovisningar, med i förekommande fall föreslagna förbättringar, analyseras av stadsledningskontoret på uppdrag av kommunstyrelsen. Miljöprogrammet får på detta sätt en tydligare uppföljning där förbättringar i stadens miljöarbete kan ske löpande.

Enskede-Årsta-Vantörs stadsdelsnämnd

Enskede-Årsta-Vantörs stadsdelsnämnd beslutade vid sitt sammanträde den 4 februari 2016 följande.

1. Förvaltningens tjänsteutlåtande åberopas som yttrande till kommunstyrelsen.
2. Nämnden ger förvaltningen i uppdrag att utarbeta en klimat- och miljöhandlingsplan som ska gälla för 2016 – 2019.

Reservation anfördes av Gustav Johansson m.fl. (M) och Peter Backlund (L), *bilaga 1*.

Ersättaryttrande gjordes av Claes Karlsson (KD) som instämmer i förslag till beslut från Gustav Johansson m.fl. (M) och Peter Backlund (L).

Särskilt uttalande gjordes av Ulf Walther m.fl. (S), Roger Orwén m.fl. (MP) och Lars Sterneby (V), *bilaga 1*.

Enskede-Årsta-Vantörs stadsdelsförvaltnings tjänsteutlåtande daterat den 13 januari 2016 har i huvudsak följande lydelse.

Nedan följer ett antal synpunkter och kommentarer som rör specifika delmål:

Delmål 1.4. För nyproducerad byggnad, på av staden markanvisad ska energianvändningen vara högst 55 KWH/M2 och år.

Förvaltningen efterlyser följande delmål:

Vid beställningar av nyproduktion, såsom inom förskola och äldreboenden, ska krav på klimatsmart byggande och förnybar energi ställas. Det ska strävas efter att bygga plusenergihus såsom exempelvis trähus och hus med tegel på taken.

Delmål 1.5. Stadens egen energiproduktion baserad på solenergi ska öka

Förvaltningen ser positivt på att staden föreslår ett nytt delmål om att stadens el- och värmeproduktion baserad på solenergi under programperioden ska öka med femtio procent.

Delmål 3.1. Sårbarheter i stadsmiljön till följd av ett klimat i förändring ska förebyggas

Ett mycket viktigt delmål som rymmer både krav på ett hållbart omhändertagande av dagvatten samt ökad användning av trädplantering som ett sätt att möta klimatförändringar.

Delmål 5.6. Andelen ekologiska livsmedel som staden köper in ska uppgå till minst 50 %

Här höjer staden målet rejält från 25 % till 50 %. Man säger också samtidigt, vilket vi anser är positivt, att inköp av ekologisk mat bör eftersträvas även vid upphandlingar av representation, catering och övriga inköp av nämnder och styrelser.

Förvaltningens uppfattning är också att vid nybyggnation eller större ombyggnationer av befintlig verksamhet inom äldreboende och förskola ska frågan om tillagningskök alltid utredas. Strävan är att så många verksamheter som möjligt ska ha tillgång till tillagningskök.

Förvaltningen anser att förslaget till nytt miljöprogram är bra och att programmet innebär ett stort steg framåt för stadens miljöarbete.

Det är också positivt att framtagandet av programmet skett i ett brett samarbete mellan stadens olika förvaltningar.

Vår uppfattning är att programmet genomgående har höga ambitioner och att det läggs ett stort ansvar på stadsdelarna att följa upp de olika delmålen. Samtidigt kommer verksamheterna att behöva stöd i större utsträckning för att klara av att nå

målen. Som exempel kan nämnas stadens delmål om att användandet av kemiska produkter som innehåller utfasningsämnen och prioriterade riskminskningsämnen ska minska.

För att kunna leva upp till programmets höga målsättningar och att för kunna genomföra de åtgärder som föreslås är förvaltningens uppfattning att ytterligare resurser behöver tillföras stadsdelarna.

Som en del i att uppfylla stadens miljömål har stadsdelen sedan tidigare en lokal klimat- och miljöhandlingsplan som förvaltningen avser att revidera i enlighet med stadens nya miljöprogram för att om möjligt redovisa den i samband med Tertial Rapport 2.

Farsta stadsdelsnämnd

Farsta stadsdelsnämnd beslutade vid sitt sammanträde den 4 februari 2016 att överlämna förvaltningens tjänsteutlåtande som svar på remissen om förslag till Stockholms stads miljöprogram 2016–2019.

Reservation anfördes av Lars Jilmstad m.fl. (M) och Peter Öberg (L), *bilaga 1*.

Ersätтарыttrande gjordes av Lars Hultkvist (KD) som instämmer i förslag till beslut från Lars Jilmstad m.fl. (M) och Peter Öberg (L).

Särskilt uttalande gjordes av Lars Bäck (V), Kjell Backman m.fl. (S) och Mariana Moreira Duarte m.fl. (MP), *bilaga 1*.

Farsta stadsdelsförvaltnings tjänsteutlåtande daterat den 11 januari 2016 har i huvudsak följande lydelse.

Förvaltningen är till övervägande del positiv till förslaget och anser att det är bra att programmet tydligare integreras i stadens budget. Det blir tydligare och mer rationellt när genomförande och uppföljning av programmets delmål görs i nämndens verksamhetsplan och när kravet på separata lokala miljöhandlingsplaner tas bort.

En del formuleringar i förslaget kunde vara tydligare och mer precisa och programmet hade som helhet tjänat på att utformas mer noggrant.

I ett flertal av de åtgärder som föreslås i programmet saknar förvaltningen relevanta kunskaper och kompetens, exempelvis när det gäller kartläggning av kemikalier i verksamheterna. När det finns åtgärder som ska genomföras och som är gemensamma för flera nämnder är det önskvärt att dessa samordnas i staden.

Hållbar energianvändning

Målet syftar till att minska klimatpåverkan, effektivisera energianvändningen och öka

användningen av förnybar energi.

Stadsdelnämnden kan bidra till några av delmålen genom att exempelvis sänka mängden köpt energi. Indikatorn om köpt energi anges i GWh och riktar sig därmed främst till fastighetsägande bolag och andra som köper stora mängder. För stadsdelnämnden är kWh en rimligare måttenhet. Möjligheten att minska energiförbrukningen i verksamheterna är begränsad eftersom åtgärderna endast omfattar effektivare belysningskällor, utbyte av vitvaror och i viss mån påverkan av elförbrukningen i hyrda förskolepaviljonger.

Samtliga nämnder och styrelser har ansvar för indikatorn som är kopplad till delmålet: Köpt energi (GWh).

Stadsdelnämnden kan också bidra till delmålet att minska utsläppen av växthusgaser till högst 2,3 ton per år genom att välja kapacitetsstarka färdmedel som kollektivtrafik, cykel, gång och ordna att transporter sker med gas- eller elfordon.

Miljöanpassade transporter

Övergång till mer kapacitetsstarka och miljöanpassade transport-medel är nödvändig. Nämnden kan vara delaktig genom att ställa krav på leverantörers och transportörers transportmedel. Förvaltningen kan bidra till bättre luft och mindre buller genom att minska sitt eget bilåkande och istället välja andra färdmedel som tunnelbana, cykel eller gång.

Hållbar mark- och vattenanvändning

Nya bostadsområden ska utformas på bästa möjliga sätt och ingrepp och påverkan på ekosystemets funktioner för växt- och djurliv ska minimeras. Vissa av delmålen kan nämnden vara med och påverka, som exempelvis att föreslå hur den biologiska mångfalden kan stärkas när nya detaljplaner tas fram och utveckla en ny parkplan där tillgången till områden med höga rekreations- och naturvärden ökar.

Förvaltningen instämmer i att skötsel av naturområden är viktig men i nuläget finns inga möjligheter att utöka skötseln. För naturreservat kan medel sökas ur central medelsreserv men det är idag inte möjligt att söka för skötsel av andra värdefulla naturområden.

Indikatorn *Badvattenkvaliteten vid stadens badplatser ska förbättras* är inte helt tydlig. Under år 2015 var 11 procent av badvattenproverna i staden tjänliga med anmärkning eller otjänliga, det vill säga övriga 89 procent prover visade på tjänligt vatten. Tittar man däremot på mätningarna under en femårsperiod kommer andelen tjänliga prover upp i 83 procent och då kan 85 procent vara ett rimligt mål för år 2016. Ett annat sätt att mäta förbättrad badvattenkvalitet kan vara att ha en indikator för andel badplatser med endast tjänliga vattenprover.

Indikatorn *Hur nöjd inflyttade i ny stadsdel är med stadsmiljön* behöver formuleras om både språkligt och innehållsmässigt. Stadsdel bör ändras till bostadsområde och det måste förtydligas hur stort antal bostäder som är aktuellt för att enkätundersökning ska genomföras.

Förvaltningen är frågande till varför stadsdelnämnderna föreslås ha ett

genomförandeansvar för vattenvårdande åtgärder och vattenstatus. Stadsdelsnämnderna har endast ansvar för att det tas badvattenprover. Däremot kan de bidra när det gäller förbättrade strandpromenader, rekreativsmöjligheter och även biologisk mångfald i strandmarker.

Under delmålet *Vid stadsutveckling ska ekosystemtjänster främjas för att bidra till en god livsmiljö* skrivs att skötsel i särskilt betydelsefulla områden ska stärkas i exploateringsprojekt och ha en ekologisk inriktning. Sedan många decennier tillbaka används inga gifter i stadens parkskötsel. Förvaltningen är inte helt på det klara med vad ekologisk skötsel innebär. Möjligen ska begreppet exemplifieras för att göras mer begripligt.

Resurseffektiva kretslopp

Uppkomsten av avfall ska om möjligt förhindras men när det uppstår ska det tas om hand på bästa sätt. Utmaningen för Stockholm är att finna smarta insamlingsystem som fungerar i en storstad.

Som verksamhet kan förvaltningen bidra till att uppnå stadens mål att senast år 2020 ska 70 procent av matavfallet samlas in för biologisk hantering. Källsorteringen kan utökas och förbättras. De verksamheter som serverar måltider kan bidra genom effektivare inköp för att minska svinnet. Samtliga verksamheter inom förvaltningen kan se till att engångsmaterial försvinner ur hanteringen.

Giftfritt Stockholm

I Stockholms kemikalieplan 2014–2019 beskrivs vilka åtgärder som ska genomföras för att nå ett giftfritt Stockholm på sikt, med fokus på att minska barns exponering. Ett av delmålen i miljöprogrammet är att minska förekomsten av hälsofarliga kemikalier i förskolorna. Delmålet är prioriterat och arbetet med inventering och utrensning av hälsofarligt material och produkter är påbörjat på förvaltningens förskolor. Samtliga chefer har fått en utbildning om uppdraget. Personal kommer att följa miljöförvaltningens webb-utbildning under 2016.

Indikator kopplad till delmålet:

- Andel av stadens förskolor som har genomfört alla åtgärder på nivå 1 enligt kemikaliecentrums vägledning för kemikaliesmart förskola

Som delmål anges att andelen ekologiska livsmedel som staden köper in ska uppgå till minst 50 procent år 2019. Det är en god ambition men förvaltningen tror att det kan bli svårt att nå målet eftersom tillgången på ekologiska produkter inte alltid överensstämmer med efterfrågan. Det är ett bra förslag med riktade utbildningar till de enheter som behöver öka andelen ekologisk mat i sina verksamheter. Förvaltningen utgår från att miljöförvaltningen är behjälplig med att utveckla kunskaperna hos berörd personal.

Nämndens parkinvesteringar utförs och administreras av exploateringsnämnden och de arbetar med systemet Byggvarubedömningen, BVB, som är till för att bedöma byggvarors miljöprestanda. När nämndens entreprenörer utför anläggnings- eller

byggnadsarbeten är det i mindre omfattning och material och produkter omfattas inte av BVB. Förvaltningen anser därför att stadsdelsnämnden inte ska ha något ansvar för att rapportera uppgifter i tertialrapporter och andra budgetdokument.

Indikator kopplad till målet:

- Andel bygg- och anläggningsentreprenader i stadens regi som uppfyller stadens krav avseende användning av Byggvarubedömningen (BVB)

Sund inomhusmiljö

Hälsorelaterade riskfaktorer som bland annat buller i bostäder och lokaler, dålig luft och höga radonhalter behöver minskas kontinuerligt. Delmål och indikatorer berör mestadels fastighetsägande nämnder och bolagsstyrelser. Nämnden har rapporteringsansvar för en indikator:

- Stadens arbetslokaler ska högst inrymma det antal personer som ventilationen är dimensionerad för

Målet är att 100 procent av lokalerna ska uppnå värdet i år.

Förvaltningen tror att arbetet kan vara tidsödande och det är möjligt att konsult hjälp behövs för att hinna med samtliga lokaler och utföra åtgärder i de lokaler där det behövs. En något längre tidsfrist kan behövas för att klara målet.

Förvaltningen är förvånad över att nämnden inte har något ansvar för att bidra till delmålet om bättre ljudmiljö i förskolorna. Val av möbler, leksaker med mera har påverkan på barnens ljudmiljö.

Hägersten-Liljeholmens stadsdelsnämnd

Hägersten-Liljeholmens stadsdelsnämnd beslutade vid sitt sammanträde den 4 februari 2016 att godkänna och överlämna förvaltningens tjänsteutlåtande som svar på remissen till kommunstyrelsen.

Reservation anfördes av Abit Dundar m.fl. (L), *bilaga 1*.

Reservation anfördes av Lars Svärd m.fl. (M), *bilaga 1*.

Ersätтарыttrande gjordes av Hans Tjernström (C), *bilaga 1*.

Hägersten-Liljeholmens stadsdelsförvaltnings tjänsteutlåtande daterat den 4 januari 2016 har i huvudsak följande lydelse.

Hägersten-Liljeholmens stadsdelsförvaltning ställer sig positiv till förslaget om stadens nya miljöprogram. Det nya miljöprogrammet har potential att utgöra ett bra underlag för stadens arbete att minska den negativa påverkan på miljön.

Delmålen

Delmålen inom *Hållbar energianvändning* berör nämndens verksamheter genom möjligheten att minska energianvändningen samt därmed också utsläpp av växthusgaser. Nämndens rådighet ligger främst inom energianvändning vid användning av vitvaror, vädring, belysning etc samt att välja energisnåla vitvaror, närvarostyrning av belysning mm. Förvaltningen har inget att erinra mot delmålen.

När det gäller delmålen för *Miljöanpassade transporter* har stadsdelen inflytande över de mål som gäller resepolicy; samordning av transporter; miljöbilar; förnyelsebara bränslen; dubbfria däck samt hastighetsanpassning, främst genom hastighetskontroll i tjänstebilar. Viss rådighet finns också för att främja cyklandet, vilket kan ske vid samråd för detaljplaner mm samt för resor i tjänsten samt uppmuntra anställda att cykla till och från jobbet. Förvaltningen ser delmålen som relevanta och möjliga att uppfylla.

1. Delmålen inom *Hållbar användning av mark och vatten* berör stadsdelsnämnderna främst genom att den biologiska mångfalden ska stärkas och utvecklas, att säkerställa en ändamålsenlig skötsel samt att stadens grön- och vattenområden ska utvecklas för att leverera en mångfald av ekosystemtjänster. Nämndens rådighet i dessa frågor handlar främst om skötsel av grönområden men också inflytande vid samråd för olika åtgärder, t ex nya detaljplaner samt vid utveckling av parker mm. Nämnden bidrar till målet om ekosystemtjänster genom att bl.a. tillhandahålla information om brukaravtal för stadsodling till medborgarna. För uppfyllande av delmålen måste det finnas tydliga underlag som visar bedömning av olika mark- och vattenområden och dess värden för att prioriteringar ska kunna göras. I de avseenden som rör drift- och underhåll för biologisk mångfald och ekosystemtjänster är målen rimliga att uppnå så länge kostnaderna för detta inte överstiger stadsdelsnämndens driftbudget.

Genom *Resurseffektiva kretslopp* berörs nämnden genom källsortering, utökad återanvändning av produkter och inventarier samt genom att minska andelen farligt avfall i nämndens verksamheter. Förvaltningen ser delmålen som relevanta.

Delmålen för *Gifffritt Stockholm* berör nämnden bl.a. genom delmålet att förskolor ska rensa bort varor och material som används i verksamheten som kan innehålla hälsofarliga kemikalier enligt kemikaliecentrums riktlinjer. Nämnden berörs även av delmålet att vid upphandlingar och andra inköp ersätta varor som innehåller miljö- och hälsofarliga ämnen med miljömässigt bättre alternativ samt antalet ekologiska livsmedel i stadens verksamheter. Stadsdelsnämnden genomför få egna upphandlingar, de allra flesta inköpen omfattas därför av upphandlingar som genomförts centralt. Här är nämndens inflytande mindre. Däremot har nämnden relativt stor rådighet vad gäller inköp av ekologiska varor i verksamheterna, dock även där utifrån de ramavtal som gäller. I programmet föreslås att andel ekologiska livsmedel i stadens verksamheter ska uppgå till minst 50 %. Förvaltningen tror att målsättningen kan vara svår att uppnå.

För *Sund inomhusmiljö* har stadsdelsnämnden ingen rådighet utan den vilar på

stadens fastighetsägande nämnder, styrelser och bolag.

Däremot berörs nämndens verksamheter i stor utsträckning av att målet uppfylls eftersom inomhusmiljön är mycket viktig i de verksamheter nämnden ansvarar för. Förvaltningen deltog i arbetsgruppen för målet om sund inomhusmiljö under framtagandet av förslag till nytt miljöprogram och har inget att erinra på delmålen.

Hässelby-Vällingby stadsdelsnämnd

Hässelby-Vällingby stadsdelsnämnd beslutade vid sitt sammanträde den 4 februari 2016 att överlämna förvaltningens tjänsteutlåtande som svar på remissen från kommunstyrelsen.

Reservation anfördes av Bo Arkelsten m.fl. (M), *bilaga 1*.

Reservation anfördes av Helen Jäderlund Eckardt (L), *bilaga 1*.

Ersätтарыtrande gjordes av Carina Franke (KD) och Bertil Pelland (C) som instämmer i förslag till beslut från Bo Arkelsten m.fl. (M).

Särskilt uttalande gjordes av Kadir Kasirga m.fl. (S), Anton Fendert (MP) m.fl. och Leif Larsson (V), *bilaga 1*.

Ersätтарыtrande gjordes av Kristina Henkel (Fi) som instämmer i särskilt uttalande från Kadir Kasirga m.fl. (S), Anton Fendert (MP) m.fl. och Leif Larsson (V).

Hässelby-Vällingby stadsdelsförvaltnings tjänsteutlåtande daterat den 8 januari 2016 har i huvudsak följande lydelse.

Förvaltningen är i allt väsentligt positiv till det nya programförslaget som känns ambitiöst och genomarbetat. De framtagna förslagen till delmål för säkerställande av att stadens miljömål uppnås, förefaller också vara en bra utgångspunkt för det fortsatta utvecklingsarbetet i syfte att nå stadens mål, och i förlängningen, de nationella miljömålen. Stockholms stads miljöprogram är ett av de grundläggande styrdokumenterna i arbetet med att uppnå en hållbar stadsutveckling. Miljöprogrammet syftar till att bryta ned stadens miljömål till begripliga och uppföljningsbara delmål. Programmet pekar tydligt ut uppföljningsansvariga nämnder och bolag och lämnar förslag på hur delmålen kan följas upp. Genomförande- och uppföljningsansvar har fördelats utifrån nämnders och bolagsstyrelserns rådighet över målen.

I vissa fall mäter emellertid inte fastställda indikatorer mot miljöprogrammets mål så som de är definierade. För att säkerställa att rapportering och uppföljning effektivt styr arbetet bör samtliga indikatorerna kopplas bättre mot miljömålen.

Förvaltningen anser att en svaghet i stadens miljöarbete är att det idag inte sker något formellt samarbete mellan förvaltningar eller bolag om mål/delmål i miljöprogrammet, annat än inom projekt som råkar ha bäring på miljöprogrammet. Om prioriterade miljömål i högre utsträckning lyfts fram som gemensamma uppdrag i stadens budgetprocess, kan verksamhetsplanering och investeringsplaner tydligare kopplas till miljöprogrammets mål med kort- och långsiktiga perspektiv. En formalisering av ett sådant samarbete borde öka effektiviteten genom att bra exempel delas, nya idéer skapas och med all sannolikhet ökar chanserna att stadens miljömål uppnås.

Vidare föreslår förvaltningen att utbildningsinsatser om stadens miljöprogram anordnas för verksamhetsansvariga politiker och tjänstemän. Integreringen av miljöprogrammet i stadens verksamheter är en förutsättning för att intentionerna i detta mycket omfattande program ska bli möjliga att genomföra.

Kungsholmens stadsdelsnämnd

Kungsholmens stadsdelsnämnd beslutade vid sitt sammanträde den 4 februari 2016 att besvara remissen med förvaltningens tjänsteutlåtande.

Reservation anfördes av Henrik Sjölander m.fl. (M) och Maria Johansson (L), *bilaga 1*.

Ersättaryttrande gjordes av Kristin Jacobsson (C) och Emil Öberg (KD) som instämmer i förslag till beslut från Henrik Sjölander m.fl. (M) och Maria Johansson (L).

Särskilt uttalande gjordes av Arvid Vikman m.fl. (S), Anders Ödmark m.fl. (MP) Reijo Kittilä (V), *bilaga 1*.

Ersättaryttrande gjordes av Kristin Jacobsson (C), *bilaga 1*.

Kungsholmens stadsdelsförvaltnings tjänsteutlåtande daterat den 15 januari 2016 har i huvudsak följande lydelse.

Förvaltningen anser att förslaget till miljöprogram för 2016-2019 på ett bra sätt tydliggör hur staden ska arbeta för att nå stadens övergripande mål om ett klimatsmart och ekologiskt hållbart Stockholm.

Styrning och uppföljning

Förvaltningen uppskattar den tydliga kopplingen till stadens budget och målstruktur då detta minimerar risken för parallella styrdokument och förbättrar möjligheten till en långsiktig och strategisk planering av frågorna i budgeten. Förvaltningen välkomnar även att kravet på lokala miljöhandlingsplaner tas bort genom att miljömålen och miljöarbetet istället tydligt integreras och beskrivs i respektive nämnds eller bolags verksamhetsplan. Med en tydlig integrering blir miljöarbetet lättare en del av det ordinarie arbetet samtidigt som det sätts i ett relevant sammanhang med övriga verksamhetsmål och ekonomiska hänsyn.

Den beskrivna processen för uppföljning av programmet utgår ifrån en god tanke med en systematik där erfarenheter och idéer om förbättringar tidigt tas om hand. Stadsdelsnämnderna ska, enligt förslaget, rapportera utfall på fyra av totalt fyrtio indikatorer och samtidigt bidra till att 18 av 30 delmål kan uppnås. Det är inte lätt att förstå hur de många delmålen kan integreras i ILS-systemet parallellt med de 25 KF-målen för verksamhetsområdena utan att balansen i t.ex. verksamhetsplanen påverkas. Det förefaller av samma skäl inte rimligt att stadsdelsnämnden ska utforma lokala mål och indikatorer till alla 18 delmål.

Förvaltningen ställer sig positiv till att antalet indikatorer per nämnd har hållits nere. Flera av indikatorerna rör stadsdelsnämndernas verksamheter samtidigt som rapporteringen ligger centralt på en facknämnd eller bolag. Förvaltningen anser att det är viktigt att resultat och uppföljning av dessa indikatorer är geografiskt nedbrytbar för att förbättra möjlighet att styra verksamheten. Exempel på detta är nyinflyttades nöjdhet med stadsmiljö och andel inköpta ekologiska livsmedel.

Programmets uppbyggnad med några nämnder som har ett utpekad uppföljnings- eller genomförandeansvar för respektive delmål gör att den formella uppföljningen underlättas. Förvaltningen vill dock understryka att stadsdelsnämnderna och dess verksamheter berörs av många av de mål där facknämnder eller bolag har det utpekade ansvaret. Inte sällan behövs underlag från våra verksamheter, exempelvis kring kemiska produkter och mängd matavfall, och det skulle vara bra om detta tydliggjordes. Förvaltningen vill understryka vikten av att denna uppföljning kan genomföras på ett sätt som minimerar administration.

Förvaltningen välkomnar programmets ambitioner om transparens och invånarnas möjlighet till insyn i stadens miljöarbete. Ett medskick är behovet av att kommunicera miljöprogrammet och dess mål i någon form av populärversion då förslaget program mer har karaktär av internt stöd för stadens implementering än som publikt styrdokument.

Programmets innehåll

Gällande det första målet om en hållbar energianvändning delar förvaltningen den problembeskrivning och de åtgärder som programmet lyfter fram. Föreslagen indikator om köpt energi blir enklare att följa upp än tidigare indikatorer kopplat till energianvändning. Förvaltningen ser dock en risk att indikatorn blir svår att analysera

och använda för att styra lokalt i takt med att staden och dess verksamheter växer med en ökad energianvändning som följd av denna volymökning. En fortsatt mätning av förbrukning per kvadratmeter kan vara mer styrande för stadsdelsnämnden.

Förvaltningen ställer sig frågande till att den befintliga grönstrukturen och dess möjligheter saknas i programmet. I målet om en hållbar mark- och vattenanvändning ligger fokus på byggande istället för befintlig stadsmiljös behov och utvecklingspotential. Ett exempel är skrivningen under mål 3.1 om att dagvattnet ska tas omhand på ett hållbart sätt vid ny- och ombyggnation, detta är en fråga som i hög grad är relevant att arbeta strategiskt med även för befintlig miljö. Ett annat exempel är att under mål 2.2 om att Stockholm ska ha en frisk luft saknas resonemang om att delmålet kan uppnås genom att plantera mer grönska på gator, torg och i parker tack vare grönskans luftrenande förmåga.

Förvaltningen vill lyfta fram att barn är särskilt utsatta vid höga halter av luftföroreningar och att det hade behövts ett delmål som på ett tydligare sätt fokuserar på detta. Vidare anser förvaltningen att mål 2.3 om att trafikbullret utomhus ska minska bör kompletteras med ett mål om att minska buller vid förskolgårdar, skolgårdar och offentliga platser där barn vistas eftersom barn är särskilt känsliga för buller.

I linje med resonemanget ovan anser förvaltningen att stadsdels-nämnderna borde beröras av delmål 3.1 om att förebygga sårbarheter. Delmål 3.7 om att varje stadsdel ska planeras för en god stadsmiljö bör också kopplas till stadsdelsnämndernas verksamhet. I programmet lyfts Översiktsplanen och dess tillägg Den gröna promenadstaden fram. Förvaltningen vill därutöver framhålla lokala parkplaner och den angelägna planering av stadsmiljön som görs på stadsdelsnämnds-nivå. I programmet beskrivs att en ny grönstrukturplan ska tas fram. Förvaltningen saknar en beskrivning av hur denna förhåller sig till stadens övriga styrdokument. Under målet om en hållbar mark- och vattenan-vändning välkomnar förvaltningen de nya indikatorerna för grönkompensation och tillgång till park inom 200 meter från bostaden.

För Kungsholmens stadsdelsnämnd innebär det faktum att en stor del av verksamheten sker i externa lokaler en utmaning i genom-förande av vissa delmål. Såväl möjlighet att sortera ut matavfall som effektiva åtgärder för att minska energiförbrukning kan ibland vara svårt när förvaltningen hyr lokaler, exempelvis av bostads-rättsföreningar.

Förvaltningen ställer sig positivt till delmålen kring ett giftfritt Stockholm och noterar att nämndens årsmål för ekologisk mat ligger i linje med indikatorns mål för 2016. Gällande uppföljningen av andel bygg- och anläggningsentreprenader i stadens regi som uppfyller stadens krav på byggvarubedömningen (BVB) är förvalt-ningen osäker på hur detta ska gå till i praktiken och efterfrågar stöd i hantering om indikatorn även ska gälla stadsdelsnämnderna.

Det sjätte och sista målet, om en sund inomhusmiljö, borde röra stadsdelsnämnden i högre grad än vad som programmet ger uttryck för. Programmet lyfter fram att ljudmiljön i, bland annat, förskolor ska bli bättre men stadsdelsnämnderna har inget

genomförande- eller uppföljningsansvar för frågan. Förvaltningens förskoleverksamhet bedrivs i regel i lokaler som ägs av externa hyresvärdar och vissa åtgärder är därför svårare att implementera. Barnen är likväl i behov av en sund inomhusmiljö och nämnden behöver ta ett ansvar för att genomföra de åtgärder som man har rådighet över.

Sammantaget anser förvaltningen att programmet speglar stadens förstärkta ambitioner i miljöfrågorna och utgör ett bra stöd för nämnden i det fortsatta arbetet. Stadsdelsnämnderna berörs av stora delar av programmet även om expertkunskapen ofta finns på andra håll i staden, vilket ställer krav på centralt stöd och samordning i dessa frågor, exempelvis genom centralt anordnade utbildningsinsatser.

Norrmalms stadsdelsnämnd

Norrmalms stadsdelsnämnd beslutade vid sitt sammanträde den 4 februari att besvara remissen med förvaltningens tjänsteutlåtande.

Reservation anfördes av Petra Gardos Ek m.fl. (M) och Maria Karlman Noleryd (L), *bilaga 1*.

Ersätтарыttrande gjordes av Susanna Wicklund (C) och Annette Hultåker (KD) som instämmer i förslag till beslut från Petra Gardos Ek m.fl.(M) och Maria Karlman Noleryd (L).

Norrmalms stadsdelsförvaltnings tjänsteutlåtande daterat den 11 januari 2016 har i huvudsak följande lydelse.

Förvaltningen anser att förslaget till miljöprogram för 2016-2019 på ett bra sätt tydliggör hur staden ska arbeta för att nå stadens övergripande mål om ett klimatsmart och ekologiskt hållbart Stockholm.

Styrning och uppföljning

Förvaltningen uppskattar den tydliga kopplingen till stadens budget och målstruktur då detta minimerar risken för parallella styrdokument och förbättrar möjligheten till en långsiktig och strategisk planering av frågorna i budgeten. Förvaltningen välkomnar även att kravet på lokala miljöhandlingsplaner tas bort genom att miljömålen och miljöarbetet istället tydligt integreras och beskrivs i respektive nämnds eller bolags verksamhetsplan. Med en tydlig integrering blir miljöarbetet lättare en del av det ordinarie arbetet samtidigt som det sätts i ett relevant sammanhang med övriga verksamhetsmål och ekonomiska hänsyn.

Den beskrivna processen för uppföljning av programmet utgår ifrån en god tanke med en systematik där erfarenheter och idéer om förbättringar tidigt tas om hand.

Stadsdelsnämnderna ska, enligt förslaget, rapportera utfall på fyra av totalt fyrtio indikatorer. Förvaltningen ställer sig positiv till att antalet indikatorer per nämnd har hållits nere. Flera av indikatorerna rör stadsdelsnämndernas verksamheter samtidigt som rapporteringen ligger centralt på en facknämnd eller bolag. Förvaltningen anser att det är viktigt att resultat och uppföljning av dessa indikatorer är geografiskt nedbrytbar för att förbättra möjlighet att styra verksamheten, exempel på detta är nyinflyttades nöjdhet med stadsmiljö och andel inköpta ekologiska livsmedel.

Programmets uppbyggnad med några nämnder som har ett utpekat uppföljnings- eller genomförandeansvar för respektive delmål gör att den formella uppföljningen underlättas. Förvaltningen vill dock understryka att stadsdelsnämnderna och dess verksamheter berörs av många av de mål där facknämnder eller bolag har det utpekade ansvaret. Inte sällan behövs underlag från våra verksamheter, exempelvis kring kemiska produkter och mängd matavfall, och det skulle vara bra om detta tydliggjordes. Förvaltningen vill understryka vikten av att denna uppföljning kan genomföras på ett sätt som minimerar administration och värdefull tid som tas ifrån verksamheten.

Förvaltningen välkomnar programmets ambitioner om transparens och invånarnas möjlighet till insyn i stadens miljöarbete. Ett medskick är behovet av att kommunicera miljöprogrammet och dess mål i någon form av populärversion då förslaget program mer har karaktär av internt stöd för stadens implementering än som publikt styrdokument.

Programmets innehåll

Gällande det första målet om en hållbar energianvändning delar förvaltningen den problembeskrivning och de åtgärder som programmet lyfter fram. Föreslagen indikator om köpt energi blir enklare att följa upp än tidigare indikatorer kopplat till energianvändning. Förvaltningen ser dock en risk att indikatorn blir svår att analysera och använda för att styra lokalt i takt med att staden och dess verksamheter växer med en ökad energianvändning som följd av denna volymökning.

Förvaltningen ställer sig frågande till att den befintliga grönstrukturen och dess möjligheter saknas i programmet. I målet om en hållbar mark- och vattenanvändning ligger fokus på byggande istället för befintlig stadsmiljös behov och utvecklingspotential. Ett exempel är skrivningen under mål 3.1 om att dagvattnet ska tas omhand på ett hållbart sätt vid ny- och ombyggnation, detta är en fråga som i hög grad är relevant att arbeta strategiskt med även för befintlig miljö. Ett annat exempel är att under mål 2.2 om att Stockholm ska ha en frisk luft saknas resonemang om att delmålet kan uppnås genom att plantera mer grönska på gator, torg och i parker tack vare grönskans luftrenade förmåga.

Förvaltningen vill lyfta fram att barn är särskilt utsatta vid höga halter av luftföroreningar och att det hade varit positivt om delmål 2.2 på ett tydligare sätt fokuserat på detta. Detsamma gäller mål 2.3 om att trafikbullret utomhus ska minska. I och med att barn är särskilt känsliga för buller hade det varit önskvärt om målet hade betonat vikten av måluppfyllelse vid förskolgårdar, skolgårdar och offentliga platser

där barn vistas.

I linje med resonemanget ovan anser förvaltningen att stadsdelsnämnderna borde beröras av delmål 3.1 om att förebygga sårbarheter. Delmål 3.7 om att varje stadsdel ska planeras för en god stadsmiljö bör också kopplas till stadsdelsnämndernas verksamhet. Det behöver för en ändamålsenlig uppföljning dessutom tydliggöras om mål och indikator avser enskilda stadsdelar eller hela stadsdelsområdet. I programmet lyfts Översiktsplanen och dess tillägg Den gröna promenadstaden fram. Förvaltningen vill därutöver framhålla lokala parkplaner och den angelägna planering av stadsmiljön som görs på stadsdelsnämnds nivå. I programmet beskrivs att en ny grönstrukturplan ska tas fram. Förvaltningen saknar en beskrivning av hur denna förhåller sig till stadens övriga styrdokument. Under målet om en hållbar mark- och vattenanvändning välkomnar förvaltningen de nya indikatorerna för grönkompensation och tillgång till park inom 200 meter från bostaden.

För Norrmalms stadsdelsnämnd innebär det faktum att en stor del av verksamheten sker i externa lokaler en utmaning i genomförande av vissa delmål. Såväl möjlighet att sortera ut matavfall som effektiva åtgärder för att minska energiförbrukning är svårt när förvaltningen hyr lokaler, exempelvis av bostadsrättsföreningar. Beträffande målet om sortering av matavfall är förvaltningen beroende av att staden gör det möjligt för enklare sortering i fastigheter där det inte går att införa stora kärl. Förvaltningen ställer sig positivt till delmålen kring ett giftfritt Stockholm och noterar att nämndens årsmål för ekologisk mat ligger i linje med indikatorns mål för 2016. Gällande uppföljningen av andel bygg- och anläggningsentreprenader i stadens regi som uppfyller stadens krav på byggvarubedömningen (BVB) är förvaltningen osäker på hur detta ska gå till i praktiken och efterfrågar stöd i hantering om indikatorn även ska gälla stadsdelsnämnderna.

Gällande det sjätte och sista delmålet om en sund inomhusmiljö ställer sig förvaltningen tveksam till möjligheten att på ett effektivt och ändamålsenligt sätt följa upp indikatorn om att arbetslokalerna högst ska inrymma de antal personer som ventilationen är dimensionerad för.

Sammantaget anser förvaltningen att programmet speglar stadens förstärkta ambitioner i miljöfrågorna och utgör ett bra stöd för nämnden i det fortsatta arbetet. Stadsdelsnämnderna berörs av stora delar av programmet även om expertkunskapen ofta finns på andra håll i staden vilket ställer krav på centralt stöd och samordning i dessa frågor, exempelvis genom centralt anordnade utbildningsinsatser.

Rinkeby-Kista stadsdelsnämnd

Rinkeby-Kista stadsdelsnämnd beslutade vid sitt sammanträde den 28 januari 2016 att överlämna stadsdelsförvaltningens tjänsteutlåtande som svar på remissen.

Reservation anfördes av Benjamin Dousa m.fl. (M), *bilaga 1*.

Reservation anfördes av Burhan Yildiz (L) och Demba Bah m.fl. (MP), *bilaga 1*.

Ersättaryttrande gjordes av Sofia Tahko (KD) som instämmer i förslag till beslut från Benjamin Dousa m.fl. (M).

Rinkeby-Kista stadsdelsförvaltnings tjänsteutlåtande daterat den 14 januari 2016 har i huvudsak följande lydelse.

Stadsdelsförvaltningen är i huvudsak positiv till förslaget till reviderat miljöprogram. Målen är desamma som tidigare, men i ett par fall något omformulerade.

I förklaringar till målen och delmålen används olika benämningar som medför att det blir oklart vad som avses. Det står i vissa fall "samtliga stadens enheter", ibland "samtliga verksamheter" och därutöver "staden" eller "stadens samtliga nämnder/styrelser".

Förvaltningen anser att frågan om kompostering bör tillföras inom mål 4, Resurseffektiva kretslopp, delmål 4.2. Även om det primära är att matavfallet används till biogas, anser förvaltningen att även kompostering bör nämnas, för att undvika att verksamheter får uppfattningen att det inte är meningsfullt att kompostera och upphör med det.

Skarpnäcks stadsdelsnämnd

Skarpnäcks stadsdelsnämnd beslutade vid sitt sammanträde den 4 februari 2016 att överlämna förvaltningens tjänsteutlåtande som svar på remissen.

Reservation anfördes av Kristina Lutz m.fl. (M) och Jessica Sjönell (L), *bilaga 1*.

Ersättaryttrande gjordes av Gunnar Caperius (C) och Johan Sunbring (KD) som instämmer i förslag till beslut från Kristina Lutz m.fl. (M) och Jessica Sjönell (L).

Särskilt uttalande gjordes av Ewa Larsson m.fl. (MP), Emelie Sundberg m.fl. (S) och Tina Kratz (V), *bilaga 1*.

Skarpnäcks stadsdelsförvaltnings tjänsteutlåtande daterat den 28 januari 2016 har i huvudsak följande lydelse.

Förvaltningen stödjer förslaget till nytt miljöprogram för Stockholm. De sex målen är välkända sedan tidigare miljöprogram och nu skärpta i enlighet med

kommunfullmäktiges budget. Miljöprogrammet täcker väl in den klimat- och miljöpåverkan som förvaltningen kan generera och därigenom driva förbättringsarbete inom.

Synpunkter

Förvaltningen anser att den kemikalieplan som antogs av kommunfullmäktige 2013 för att förtydliga arbetet med målet ”giftfritt stockholm” och miljöförvaltningens nya kemikaliecentrum ger oss ett gott stöd att driva arbetet med kemikaliesmart förskola.

Förvaltningen menar att de övriga riktlinjer som finns kopplade till miljöprogrammet ska tydligare framgå under respektive delmål som exempelvis ”åtgärdsprogram mot buller” vid delmål: 6.3.

Förvaltningen vill lyfta vikten av att stadens bolag samt externa aktörer som agerar på uppdrag av staden följer miljöprogrammet.

Indikatorn ”köpt energi” är problematisk då den är svårförståelig vilket kan innebära kvalitetsbrister i och med felaktig data.

Indikatorn ”Andelen bygg- och anläggningsentreprenader i stadens regi som uppfyller stadens krav avseende användningen av BVB (byggvarubedömningen)” är problematisk då förutsättningar för mätning ännu är oklar.

Skärholmens stadsdelsnämnd

Skärholmens stadsdelsnämnd beslutade vid sitt sammanträde den 28 januari 2016 att godkänna förvaltningens svar på remissen.

Särskilt uttalande gjordes av Rebwar Hassan m fl. (MP), Salar Rashid m.fl. (S) och Lorena Delgado m fl. (V), *bilaga 1*.

Skärholmens stadsdelsförvaltnings tjänsteutlåtande daterat den 9 december 2015 har i huvudsak följande lydelse.

Stadsdelsförvaltningen är i stort positiv till förslaget och anser att det är bra att programmet tydligare integreras i stadens budget.

Det utlovas tydliga anvisningar som kommer biläggas när programmet är antaget. Stadsdelsförvaltningen ser fram emot dessa då det bland annat finns otydligheter kring begreppen genomförandeansvarig respektive andra beskrivningar av hur nämnder och bolag ska arbeta med miljöprogrammet. Tydlighet och ett enhetligt språk önskas genomgripande i programmet.

Det finns en uttalad ambition om att arbetsbelastningen inte ska öka i och med det nya miljöprogrammet. Det behövs därför tydliga riktlinjer kring hur stadsdelsförvaltningarna kan arbeta med målen, samt vilket stöd som kan förväntas från den centrala staden och facknämnderna. Stadsdelsförvaltningen har inte

detaljkunskap i miljöfrågor och behöver stöd från staden i arbetet.

Programmet är ambitiöst och omfattande. Det är av vikt att stadsdelsnämndernas rapporteringsförfarande blir tydligt när delmålen ska rapporteras till olika uppföljningsansvariga nämnder och styrelser. Här önskas också en större tydlighet i hur delmålen ska brytas ner på nämndnivå. Enligt förslaget ska stadsdelsnämnderna omfattas av alla 6 verksamhetsmålen samt 4 indikatorer. Utöver det ska stadsdelsnämnderna ha genomförandeansvar för 18 delmål som också enligt förslaget ska brytas ner i nämndmål, aktiviteter och delmål. Det kan innebära att stadsdelsnämnderna kommer att ha 24 nämndmål som rör miljöfrågor. Förvaltningen tror inte att det är tanken utan att här behövs en ökad tydlighet i anvisningarna.

Förvaltningen vill lyfta den ökande nedskräpningen som är en bidragande faktor till miljöförstöringen. Exempelvis kommer en mängd gifter i våra vatten från just nedskräpningen på land. Skärholmens stadsdelsförvaltning har under 2015 drivit ett projekt, ”Från marken till korgen – ett Lyft för 127”, för att förändra attityden till nedskräpning och belysa hur hela samhället kan bidra till en mindre nedskräpad stadsdel. I stadens avfallsplan behandlas frågan om nedskräpning. Att ge mer tyngd åt nedskräpningsfrågan även i miljöprogrammet skulle kunna samla staden ännu mer i det förebyggande arbetet.

Stadsdelsförvaltningen ställer sig också positiv till att kravet på att obligatoriska miljöhandlingsplaner avskaffas. Att arbetet helt integreras med övrigt uppföljningsarbete är effektivt.

Stadsdelsförvaltningen har frågor gällande några av delmålen som åligger stadsdelsnämnderna att genomföra. Delmålen med kommentarer följer nedan.

1.1 Staden ska verka för att utsläppen av växthusgaser minskar till högst 2,3 ton per invånare till år 2020

Stadsdelsförvaltningen önskar här få ett tydligare uppdrag hur vi kan bidra till att nå det högt ställda målet.

1.2 Staden ska genom energieffektiviseringar minska energianvändningen i den egna verksamheten med minst

10 % till år 2020

Stadsdelsförvaltningen förvaltar inte sina lokaler och önskar därför vägledning och förslag på åtgärder.

2.1 Biltrafiken ska minska

Stadsdelsförvaltningen behöver vägledning av förslag på åtgärder då vi inte har rådighet över flera av de områden som berörs för att nå delmålet.

2.5 Fossil energi i transportsektorn ska minska

Förvaltningen vill här framföra de problemen som finns med tillgången av förnybar energi. Det behövs både stationer för att ladda våra el-bilar och gas-stationer i söderort för att vi ska kunna nå målet.

3.2 God status ska uppnås i stadens vattenförekomster

Stadsdelsförvaltningen ställer sig frågande till att förvaltningen har

genomförandeansvar då expertkunskaper på vattenfrågor inte finns på förvaltningen.

3.7 Varje stadsdel ska planeras för god stadsmiljö

I måluppfyllelsen av detta mål nämns inte stadsdelsnämnderna, trots att vi ansvarar för parkmiljö. I miljöprogrammet uttrycks det att delaktighet och dialog är en viktig förutsättning i arbetet av planering för god stadsmiljö. Stadsdelsförvaltningen önskar vara en del av detta arbete och ställer sig frågande till varför inte stadsdelsnämnderna har genomförandeansvar även här.

5.1 Spridningen av miljö- och hälsofarliga ämnen från hushåll, handel, byggande och andra aktörer ska minska

I arbetet med att uppnå det specifika delmålet, men också hela det övergripande målet gällande Miljöeffektiv avfallshantering hoppas förvaltningen att Kemikaliecentrum kommer att finnas till stöd för förvaltningens arbete. Förvaltningen är också intresserad av att veta hur vi kan ta del av de tänkta informationsinsatserna i ämnet.

5.2 Innehållet av miljö- och hälsofarliga ämnen i upphandlade varor och tjänster ska minska

För att delmålet ska nås behövs utbildning och stöd i arbetet till de som sköter inköp och direktupphandling. En indikator under delmålet lyder: "Det ska vara enkelt att göra kemikaliesmarta val i stadens beställningssystem." Detta är en springande punkt och gäller för hela arbetet med miljöprogrammet. Miljöarbetet får inte bli komplicerat. Enhetschefer och andra som är ansvariga för indikatorer hos oss på stadsdelsförvaltningarna har inte specialkompetens inom miljöområdets olika delar. För att miljöprogrammet ska lyckas krävs tydlighet och lättillgängligt stöd från centrala staden och facknämnderna.

Generellt sett önskar förvaltningen tydlighet i vilka av de förslagna åtgärderna under delmålen vi förväntas arbeta med.

Angående föreslagna indikatorerna har förvaltningen följande synpunkter:

Indikatoren för elförbrukning i våra hyrda lokaler var tidigare kWh per kvm, och är nu ändrad till mängd köpt energi i GWh. Att den nya indikatorn anges i GWh beror på att den främst riktar sig till fastighetsägande bolag och andra som köper stora mängder energi. För stadsdelsnämnden är kWh per kvm en rimligare måttenhet. Förvaltningen anser att det nya mätvärdet inte blir rättvisande. Det behövs ytterligare en parameter, t.ex. per kvadratmeter för att förstå och arbeta med sänkningen på ett adekvat sätt över nämnd och bolagsgränserna. Det är inte bara summan av inköpt el, utan i relation till yta och hur den disponeras som kan säga något om hur el används och kan minskas.

Stadsdelsförvaltningen ställer sig frågande till indikatorn

- Andel bygg- och anläggningsentreprenad i stadens regi som uppfyller stadens krav på avseende användning av Byggvarubedömningen.

Stadsdelsnämndens parkinvesteringar administreras av trafiknämnden och de arbetar med systemet Byggvarubedömningen, BVB, som är till för att bedöma byggvarors miljöprestanda. När nämndens entreprenörer utför anläggnings- eller byggnadsarbeten är det i mindre omfattning och material och produkter omfattas inte

av BVB. Stadsdelförvaltningen ställer sig frågandet till hur entreprenaderna ska avgränsas i de fall vi använder byggentreprenad. Förvaltningen anser därför att stadsdelsnämnden inte ska ha något ansvar för att rapportera uppgifter i tertialrapporter och andra budgetdokument.

Övrigt

En särskild satsning på kommunikationen kring programmet och miljöfrågorna utlovas. Stadsdelförvaltningen har en förhoppning om att den kommande kommunikationsplanen även kan vara till nytta för oss.

Spånga-Tensta stadsdelsnämnd

Spånga-Tensta stadsdelsnämnd beslutade vid sitt sammanträde den 4 februari 2016 att överlämna förvaltningens tjänsteutlåtande som svar på remissen.

Reservation anfördes av Ole-Jörgen Persson m.fl. (M), *bilaga 1*.

Reservation anfördes av Bengt Porseby (L), *bilaga 1*.

Särskilt uttalande gjordes av Awad Hersi m.fl. (M) och Rashid Mohamed (V), *bilaga 1*.

Spånga-Tensta stadsdelsförvaltnings tjänsteutlåtande daterat den 10 december 2015 har i huvudsak följande lydelse.

Förvaltningen ser positivt på remitterat förslag på miljöprogram 2016-2019. Ambitionen att vidare koppla miljöprogrammet till stadens budget och utveckla integreringen av programmet i systemet för ledning och uppföljning sammanbinder och tydliggör stadens mål inom miljöarbetet. Förvaltningen är även positiv till att delmålen skärps och att årliga uppföljningar ger möjligheten till revideringar av målen och en högre måluppfyllelse.

Som vidare synpunkter vill framläggas en önskan om tydligare anvisningar över hur förvaltningar och bolag kan arbeta mot miljömålen. Större tydlighet efterfrågas även i termerna kring ansvar för måluppfyllelse. Är det någon skillnad i att ha genomförandeansvar och att ”målet berör samtliga nämnder” såsom programförslaget nu är formulerat under somliga mål? Större tydlighet kring termerna ”genomförandeansvar”, ”rapporteringsansvar” och ”uppföljningsansvar” skulle även öka förståelsen för miljöarbetet.

Uppdelningen av ansvar för uppfyllelse av delmålen är ett annat område som kan ses över. Stadsdelsnämnderna står exempelvis inte med som genomförandeansvariga för målen 2.4 ”stadens gator blir mer attraktiva gång och vistelsemiljöer” och 6.3

”bullernivån inomhus ska minska” där stadsdelsnämnderna ändå kan sägas ha viss rådighet över frågorna.

Södermalms stadsdelsnämnd

Södermalms stadsdelsnämnd beslutade vid sitt sammanträde den 4 februari 2016 att överlämna förvaltningens tjänsteutlåtande som svar på remissen.

Reservation anfördes av Christoffer Järkeborn m.fl. (M) och Erik Jahn (L), *bilaga 1*.

Ersätтарыttrande gjordes av Fredrik Lindstål (C) och Leif Kroon (KD) som instämmer i förslag till beslut av av Christoffer Järkeborn m.fl. (M) och Erik Jahn (L).

Särskilt uttalande gjordes av Anders Göransson m.fl. (S), Erik Malm m.fl. (MP) och Birgitta Sevefjord (V), *bilaga 1*.

Ersätтарыttrande gjordes av Michelle Jangmyr (Fi) som instämmer i särskilt uttalande från Anders Göransson m.fl. (S), Erik Malm m.fl. (MP) och Birgitta Sevefjord (V).

Södermalms stadsdelsförvaltnings tjänsteutlåtande daterat den 13 januari 2016 har i huvudsak följande lydelse.

Nedan ger förvaltningen sina övergripande synpunkter på förslaget och därefter ges synpunkter på de delmål och indikatorer som berör nämndens verksamhet.

Övergripande synpunkter

Förvaltningen är i det stora hela nöjd med förslagets upplägg och innehåll. Förvaltningen uppskattar att det i förslaget tydligt anges vilka nämnder som är ansvariga för att målen ska uppnås och vilka åtgärder som krävs för att uppnå målen samt vilken nämnd som är uppföljningsansvarig.

Förvaltningen anser att förslaget att tidigarelägga uppföljningen av delmålen är positivt då det ger förutsättningar för att kunna sätta in rätt åtgärder i tid om man befarar att målet inte kan uppnås.

Förvaltningen ser positivt på förslaget att det inte längre ska vara obligatoriskt att ta fram en miljöhandlingsplan för respektive nämnd och styrelse då det enligt förvaltningen blir tydligare om miljömålen arbetas in i själva verksamhetsplanen och inte ligger i ett separat dokument.

För att kunna uppnå många av de föreslagna målen krävs resurser exempelvis för genomförande av energieffektiviseringar, öka andelen insamlat matavfall och ökad andel inköpta ekologiska livsmedel. Förvaltningen vill framhålla att åtgärderna är kostsamma och ofta kräver initialinvesteringar som energieffektiviseringar och inköp av matavfallskvarnar.

För att kunna genomföra många av de åtgärder som föreslås i förslaget, exempelvis kartläggning av PVC-golv i förskolorna, kartläggning av kemikalier i verksamheterna och kravställande avseende kemikalier vid upphandlingar, är det enligt förvaltningen viktigt att det finns tillräckligt med stöd att hämta exempelvis från Kemikaliecentrum. För att effektivt kunna genomföra olika åtgärder som är gemensamma för flera nämnder bör staden överväga om samordnade insatser kan genomföras, exempelvis då en kartläggning av förekomsten av PVC-golv i förskolorna ska göras.

Eftersom förvaltningen oftast hyr lokaler av privata fastighetsägare eller av bostadsrättsföreningar, vilka inte omfattas av miljöprogrammets krav, kan förvaltningen ha begränsade möjligheter att genomföra flera nödvändiga miljöåtgärder. Det kan handla om energieffektiviseringar, insamling av matavfall eller utbyte till miljövänligare material tillhörande lokalen.

Synpunkter och kommentarer på delmål och indikatorer

Delmål 1.1 Staden ska verka för att utsläppen av växthusgaser minskar till högst 2,3 ton per invånare till år 2020.

Utifrån föreslagen målsättning att minska utsläppen av växthusgaser till 2,3 ton per invånare till år 2020 ser förvaltningen att det kan finnas behov av att stadens övergripande förtydliga kraven på upphandlade entreprenörer i samband med kommande upphandlingar för att kunna bidra till att målsättningen uppnås.

Delmål 1.2 Stadens ska genom energieffektiviseringar minska energianvändningen i den egna verksamheten med minst tio procent till år 2020.

Förvaltningen förutsätter att målsättningen att minska mängden köpt energi med tio procent fram till 2019 gäller under förutsättning att lokalytan inte ökar. Förvaltningen ifrågasätter också om minskningen är rimlig då nämnder och bolagsstyrelser utgår från olika utgångslägen beroende på hur mycket man tidigare lyckats energieffektivisera. Förvaltningen har i egenskap av hyresgäst begränsad rådighet i att spara energi då de enda möjliga åtgärderna omfattar exempelvis effektivare belysning och byte till energieffektiva vitvaror.

Indikator

Vad gäller den föreslagna indikatorn ”Köpt energi” föreslår förvaltningen att den indikator som användes i miljöprogrammet för 2012-2015 istället ska användas, det vill säga kWh/kvadratmeter, då denna indikator står i relation till aktuell lokalyta.

Delmål 2.1 Biltrafiken ska minska

Förvaltningen ser positivt på delmålet att minska biltrafiken och ser gärna ett utökat samarbete med trafikkontoret vad gäller åtgärder för att främja gång- och cykeltrafiken. Förvaltningen vill poängtera vikten av att trygghets- och säkerhetsaspekterna beaktas så att fler väljer att gå och cykla.

Delmål 4.1 Stadens verksamheter ska förebygga uppkomsten av avfall

Förvaltningen anser att målsättningen att stadens verksamheter ska förebygga uppkomsten av avfall är positivt, bland annat genom att ställa krav om detta i samband med upphandling. Förvaltningen vill också belysa att detta krav bör överensstämma med stadens nya program för inköp och upphandling.

Delmål 4.2 Avfall som uppkommer ska tas omhand resurseffektivt

Förvaltningen ställer sig positiv till målsättningen att 70 procent av matavfallet till år 2020 ska samlas in. Förvaltningen ställer sig dock tveksam till om nämndens verksamheter kan klara den höga ambitionsnivån då installation av matavfallskvarnar och möjligheten att placera ut matavfallskärl är begränsad. Orsaken till detta beror på platsbrist eller att de flesta verksamheter inom stadsdelsnämndens ansvar finns hos privata hyresvärdar.

Delmål 5.6 Andelen ekologiska livsmedel som staden köper in ska uppgå till minst 50 procent

Förvaltningen anser att den föreslagna målsättningen att andelen ekologiska livsmedel ska uppgå till 50 procent är positivt. Förvaltningen ställer sig dock tveksam till om nämndens verksamhet kan uppnå målsättningen under programperioden eftersom cirka en femtedel av nämndens livsmedelsinköp utgörs av upphandlade måltider där kravet endast är att 32 procent ska utgöras av ekologiska livsmedel. Avtalet sträcker sig fram till år 2020.

Mål 6 Sund inomhusmiljö

Förvaltningen vill framföra att miljöprogrammet bör förtydligas avseende stadsdelsnämndernas ansvar att bidra till delmålen under "Sund inomhusmiljö" uppnås. I beskrivningen till målet anges att alla stadens nämnder och styrelser som äger, bygger, förvaltar eller brukar lokaler har ansvar för en sund inomhusmiljö i de egna lokalerna. I förslaget anges inte specifikt att stadsdelsnämnderna har ett ansvar att agera för att nå målen.

Övriga synpunkter

I miljöprogrammet finns två delmål under "Hållbar mark- och vattenanvändning" där stadsdelsnämnderna inte uppges ha ett genomförandeansvar, delmålen 3.1 *Sårbarheter i stadsmiljön till följd av ett klimat i förändring ska förebyggas* och 3.7 *Varje stadsdel ska planeras för god stadsmiljö*.

Förvaltningen anser att det bör övervägas om inte stadsdelsnämnderna bör ingå bland de nämnder som ansvarar för att delmålen uppnås eftersom åtgärder för att uppnå målen berör nämndernas ansvarområde. Exempelvis anges i förslaget att ökad användning av stadsgrönka kan användas som en åtgärd för att minimera effekterna av värmeböljor i en framtida klimatförändring och att parkerna utgör en viktig del i målsättningen att stadsdelarna ska planeras för god stadsmiljö.

I förslaget till miljöprogram föreslås att uppföljningen av andelen inköpta ekologiska livsmedel ska göras av servicenämnden. Eftersom inköp av ekologiska livsmedel är en av de mest centrala miljöåtgärderna stadsdelsnämnden kan arbeta med förordar

förvaltningen att uppföljningen ska göras av stadsdelsnämnderna.

Älvsjö stadsdelsnämnd

Älvsjö stadsdelsnämnd beslutade vid sitt sammanträde den 4 februari 2016 att överlämna förvaltningens tjänsteutlåtande som svar på remissen.

Reservation anfördes av Johan Nilsson m.fl. (M), Evy Kjellberg (C) och Jan Bressler (L), *bilaga 1*.

Ersättaryttrande gjordes av Camilla Sarfors (KD) som instämmer i förslag till beslut från Johan Nilsson m.fl. (M), Evy Kjellberg (C) och Jan Bressler (L).

Särskilt uttalande gjordes av Evy Kjellberg (C), *bilaga 1*.

Älvsjö stadsdelsförvaltnings tjänsteutlåtande daterat den 14 januari 2016 har i huvudsak följande lydelse.

Förvaltningen är positiv till förslaget och anser att det är bra att programmet tydligare integreras i stadens budget. Även förslaget att ta bort kravet på lokala miljöhandlingsplaner är positivt. Det blir mer tydligt om miljömålen arbetas in i verksamhetsplanen.

Förvaltningen anser dock att presentationen av det nya miljöprogrammet inte är särskilt lättillgänglig, med stora, kompakta textmassor och en otydlig presentation av indikatorerna. Programmet ger intryck av att inte vara färdigbearbetat.

Här nedan redovisar förvaltningen sina synpunkter på målen och några av indikatorerna i förslaget till miljöprogram.

Mål 1. Hållbar energianvändning

Målet syftar till att minska klimatpåverkan, effektivisera energianvändningen och växla över till ökad användning av förnybar energi.

Stadsdelnämnden kan i begränsad utsträckning bidra till målet. I de förskolor som förvaltningen hyr av Sisab, står fastighetsägaren för elabonnemanget. Det är positivt eftersom fastighetsägaren har större möjligheter att påverka energiförbrukningen genom investeringar i lokalerna. Förvaltningen står själv för elabonnemanget i femton av de lokaler vi hyr, samt i nio parkanläggningar. Rutiner för sparsam elanvändning i lokalerna kan i viss utsträckning påverka förbrukningen där, men det är framför allt investeringar i energisnålare installationer som påverkar.

Indikatorn för elförbrukning i våra hyrda lokaler var tidigare kWh/kvm, och är nu ändrad till mängd köpt energi i GWh. Att den nya indikatorn anges i GWh beror på att den främst riktar sig till fastighetsägande bolag och andra som köper stora mängder

energi. För stadsdelsnämnden är kWh en rimligare måttenhet. Förvaltningen är positiv till att indikatorn inte längre anges i relation till lokalytan. Den var svår att mäta, med risk för fel, och innebar att man jämförde lokaler med helt olika förutsättningar, till exempel eluppvärmda lokaler och de med andra uppvärmningsformer. Den nya indikatorn ger i och för sig inte heller så mycket information, eftersom en minskning kan betyda antingen att verksamheterna lyckats spara energi, eller att förvaltningen hyr färre lokaler. Därför är det viktigt att utfallet analyseras och kommenteras.

Mål 2. Miljöanpassade transporter

Övergång till mer kapacitetsstarka och miljöanpassade transportmedel är nödvändigt. Stadsdelsnämnden kan påverka främst genom personalens resor i tjänsten. Dessa ska i första hand ske med kollektivtrafik, cykel eller gång. De tjänstebilar förvaltningen har ska vara miljöbilar.

De tidigare indikatorerna om andel miljöbilar, elbilar och andel miljöbränslen har tagits bort. Nu finns inte några indikatorer inom detta mål som direkt riktar sig till stadens egna verksamheter. Förvaltningens ser en risk i att det som inte efterfrågas ges lägre prioritering, och det har stor symbolisk betydelse att stadens verksamheter själva kör med miljöbilar.

Mål 3. Hållbar mark- och vattenanvändning

Nya bostadsområden ska utformas på bästa möjliga sätt och ingrepp och påverkan på ekosystemets funktioner för växt- och djurliv ska minimeras. Vissa av delmålen kan stadsdelsnämnden vara med och påverka som exempelvis att stärka den biologiska mångfalden i nya detaljplaner, samt att ta fram en ny parkplan där tillgången till områden med höga rekreations- och naturvärden ökar.

Förvaltningen instämmer i att skötsel av naturområden är viktig men i nuläget finns inga möjligheter att utöka skötseln. För naturreservat kan särskilda medel sökas, men det är tyvärr inte möjligt för andra värdefulla naturområden.

Det är positivt att badvattenkvaliteten vid stadens badplatser ska förbättras, men förvaltningen är frågande till varför stadsdelsnämnderna föreslås ha ett genomförandeansvar för vattenvårdande åtgärder och vattenstatus. Stadsdelsnämnderna har endast ansvar för att badvattenprover genomförs. Förbättrade strandpromenader, rekreationsmöjligheter och även biologisk mångfald i strandmarker är områden där stadsdelsnämnden däremot kan vara bidragande.

En ny indikator är *Andel markanvisningar där ekologiskt relevant grönytekomensation är ett krav*. Exploateringskontoret har rapporteringsansvar. Stadsdelsförvaltningen har tidigare påpekat att det saknas riktlinjer för grönkompensation vid exploateringar på park- och naturmark, och efterlyst sådana. Idag varierar storleken på grönkompensationen framför allt utifrån vilket ekonomiskt överskott som uppstått i ett exploateringsprojekt, snarare än vilka gröna värden som gått förlorade. Om det inte blir något överskott är det svårt att få ut grönkompensation även om det är naturmark som bebyggs. Idag används grönkompensationen främst till

upprustning av parker och lekplatser i närområdet. Motiveringen är att antalet invånare i området ökar genom exploateringen och befintliga parker behöver rustas för det. Kompensationen är alltså främst inriktad på de sociala värdena i parkerna. Ekologisk kompensation genomförs endast i mindre utsträckning, helt enkelt eftersom det är svårare att kompensera för förlorade naturvärden.

Stadsdelsförvaltningen anser att indikatorn behöver kompletteras med riktlinjer för grönkompensation och det vore mycket olyckligt om möjligheten försvinner att använda grönkompensationsmedel för att stärka även de sociala värdena i närliggande parker.

Mål 4. Resurseffektiva kretslopp

Uppkomsten av avfall ska om möjligt förhindras men när det uppstår ska det tas om hand på bästa sätt. Utmaningen för Stockholm är att finna smarta insamlingssystem som fungerar i en storstad.

Som verksamhet kan förvaltningen bidra till att uppnå stadens mål att 70 procent av matavfallet ska samlas in för biologisk hantering senast år 2020. Däremot är målet att alla stadens verksamheter ska sortera ut sitt matavfall svårt att uppnå, då inte alla har möjlighet i befintliga soputrymmen.

Förvaltningen är positiv till förslaget att staden ska ta fram ett nätbaserat verktyg för återanvändning av kontorsmöbler. Det kan utökas med alla typer av möbler och utrustning från stadens verksamheter som är i gott skick. En sådan bytesplats kan med fördel läggas på intranätet.

Mål 5. Giftfritt Stockholm

I Stockholms kemikalieplan 2014–2019 beskrivs vilka åtgärder som ska genomföras för att nå ett giftfritt Stockholm på sikt, med fokus på att minska barns exponering. Ett av delmålen i miljöprogrammet är att minska förekomsten av hälsofarliga kemikalier i förskolorna, med följande indikator: *Andel av stadens förskolor som har genomfört alla åtgärder på nivå 1 enligt kemikaliecentrums vägledning för kemikaliesmart förskola.*

Miljöprogrammets mål är att 50 procent av förskolorna ska ha genomfört nivå 1 under 2016 och 100 procent 2019. Älvsjö stadsdelsnämnd har en högre ambitionsnivå och har målet att 80 procent ska ha genomfört nivå 1 2016.

Stadsdelsnämnden har prioriterat arbetet med kemikalier på förskolorna, och inventering och utrensning av hälsofarligt material och produkter är påbörjat. Förskolecheferna kommer att få en utbildning om uppdraget. Om miljöförvaltningens webb-utbildning blir klar under 2016, kommer övrig personal att få möjlighet att följa den.

Ett annat delmål är att andelen ekologiska livsmedel som staden köper in ska uppgå till minst 50 procent 2019. Stadsdelsförvaltningen anser att det är möjligt att nå, eftersom flera av förvaltningens verksamheter redan ligger nära eller över det målet. Däremot undrar förvaltningen varför rapporteringsansvaret har flyttats från stadsdelsnämnden till servicenämnden. Hittills har förvaltningens genomgång av

enheternas inköp av ekologiska livsmedel vid rapporteringen, varit ett bra tillfälle att stämna av läget och kontrollera felkonteringar.

En ny indikator är *Andel bygg- och anläggningsentreprenader i stadens regi som uppfyller stadens krav avseende användning av Byggvarubedömningen (BVB)*.

De enda anläggningsentreprenader som stadsdelsnämnden genomför är de större parkinvesteringarna. Dessa projektleds alltid av trafikkontoret. Stadsdelsförvaltningen anser att det är viktigt att parkinvesteringar görs med miljögodkända material, men känner inte till systemet Byggvarubedömningen, som ska bedöma byggvarors miljöprestanda. Förvaltningen anser att rapporteringsansvaret för denna indikator bör ligga på trafiknämnden som leder projekten och där sakkunskapen inom området finns.

Mål 6. Sund inomhusmiljö

Hälsorelaterade riskfaktorer som bland annat buller i bostäder och lokaler, dålig luft och höga radonhalter behöver minskas kontinuerligt. Flertalet delmål och indikatorer berör främst fastighetsägande nämnder och bolagsstyrelser.

En indikator berör stadsdelsnämnden: *Stadens arbetslokaler ska högst inrymma det antal personer som ventilationen är dimensionerad för*. Målet är att 100 procent av lokalerna uppnår värdet 2016.

Stadsdelsförvaltningen har inte undersökt vilka möjligheter som finns att få fram de uppgifter som behövs för att kunna beräkna indikatorn. Det är stor risk att arbetet kommer att bli omfattande då uppgifterna inte är lättillgängliga. Det är inte realistiskt att stadsdelsförvaltningen ska hinna gå igenom samtliga lokaler under 2016 och åtgärda där det behövs, därför föreslår förvaltningen att målvärdet för 2016 sänks.

Östermalms stadsdelsnämnd

Östermalms stadsdelsnämnd beslutade vid sitt sammanträde den 4 februari 2016 överlämna förvaltningens tjänsteutlåtande till kommunstyrelsen som svar på remissen.

Reservation anfördes av Therese Carlborg m.fl. (M) och Mimmi Deljerud Engholm (L), *bilaga 1*.

Ersättaryttrande gjordes av Malin Björk (C) som instämmer i förslag till beslut från Therese Carlborg m.fl. (M) och Mimmi Deljerud Engholm (L).

Östermalms stadsdelsförvaltnings tjänsteutlåtande daterat den 8 januari 2016 har i huvudsak följande lydelse.

Förvaltningen anser att förslaget till miljöprogram för 2016-2019 på ett bra sätt tydliggör hur staden ska arbeta för att nå stadens övergripande mål om ett klimatsmart och ekologiskt hållbart Stockholm

Styrning och uppföljning

Förvaltningen värdesätter den tydliga kopplingen till stadens budget och målstruktur då det minimerar risken för parallella styrdokument och förbättrar möjligheten till en långsiktig och strategisk planering av frågorna i budgeten. Förvaltningen uppskattar att kravet på lokala miljöhandlingsplaner tas bort genom att miljömålen och miljöarbetet istället tydligt integreras och beskrivs i respektive nämnds eller bolags verksamhetsplan. Med en tydlig integrering blir miljöarbetet en del av det ordinarie arbetet samtidigt som det sätts i ett relevant sammanhang med övriga verksamhetsmål och ekonomiska hänsyn.

Den beskrivna processen för uppföljning av programmet utgår ifrån en systematik där erfarenheter och idéer om förbättringar tidigt tas om hand. Stadsdelsnämnderna ska, enligt förslaget, rapportera utfall på fyra av totalt fyrtio indikatorer. Förvaltningen ställer sig positiv till att antalet indikatorer per nämnd har hållits nere. Flera av indikatorerna rör stadsdelsnämndernas verksamheter samtidigt som rapporteringen ligger centralt på en facknämnd eller bolag. Förvaltningen anser att det är viktigt att resultat och uppföljning av dessa indikatorer är geografiskt nedbrytbara för att förbättra möjlighet att styra verksamheten, exempel på detta är nyinflyttades nöjdhet med stadsmiljö och andel inköpta ekologiska livsmedel.

Programmets uppbyggnad med några nämnder som har ett utpekade uppföljnings- eller genomförandeansvar för respektive delmål gör att den formella uppföljningen underlättas. Förvaltningen vill dock understryka att stadsdelsnämnderna och dess verksamheter berörs av många av de mål där facknämnder eller bolag har det utpekade ansvaret. Inte sällan behövs underlag från våra verksamheter, exempelvis kring kemiska produkter och mängd matavfall, och det skulle vara bra om detta tydliggjordes. Förvaltningen vill understryka vikten av att denna uppföljning kan genomföras på ett sätt som minimerar administration och värdefull tid som tas ifrån verksamheten.

Förvaltningen välkomnar programmets ambitioner om transparens och invånarnas möjlighet till insyn i stadens miljöarbete. En kommunikationsplan för programmet och dess mål bör medföra en populärversion i någon form, då förslaget program mer har karaktär av internt stöd för stadens implementering än som publikt styrdokument.

Programmets innehåll

Gällande det första målet om en hållbar energianvändning delar förvaltningen den problembeskrivning och de åtgärder som programmet lyfter fram. Föreslagen indikator om köpt energi blir enklare att följa upp än tidigare indikatorer kopplat till energianvändning. Förvaltningen ser dock en risk att indikatorn blir svår att analysera och använda för att styra lokalt i takt med att staden och dess verksamheter växer, med en ökad energianvändning som följd av denna volymökning.

Förvaltningen ställer sig frågande till att den befintliga grönstrukturen och dess möjligheter saknas i programmet. I målet om en hållbar mark- och vattenanvändning ligger fokus på byggande istället för befintlig stadsmiljös behov och utvecklingspotential. Ett exempel är skrivningen under mål 3.1 om att dagvattnet ska tas omhand på ett hållbart sätt vid ny- och ombyggnation, detta är en fråga som i hög grad är relevant att arbeta strategiskt med även för befintlig miljö. Ett annat exempel är att under mål 2.2 om att Stockholm ska ha en frisk luft saknas resonemang om att delmålet kan uppnås genom att plantera mer grönska på gator, torg och i parker tack vare grönskans luftrenade förmåga.

Förvaltningen vill lyfta fram att barn är särskilt utsatta vid höga halter av luftföroreningar och att det hade behövts ett delmål som på ett tydligare sätt fokuserar på detta. Vidare anser förvaltningen att mål 2.3 om att trafikbullret utomhus ska minska bör kompletteras med ett mål om att minska buller vid förskolgårdar, skolgårdar och offentliga platser där barn vistas eftersom barn är särskilt känsliga för buller.

En minskning av biltrafiken minskar till förmån för cykel, gång och kollektivtrafik i närheten av förskolor är av stor vikt ur hälso-, klimat- och säkerhetsperspektiv. Särskilt i närhet av förskola bör en bilfri zon finnas. En hållbar stad bör stödja föräldrars möjligheter att hämta/lämna barn på förskola utan bil. I stadsutvecklingsområden såsom Norra Djurgårdsstaden bör en förstärkt kontroll kunna ske, då pågående arbeten och byggtrafik är en risk för barnen i de nystartade förskolorna, framför allt med avseende på luft.

I linje med resonemanget ovan anser förvaltningen att stadsdelsnämnderna borde beröras av delmål 3.1 om att förebygga sårbarheter. Delmål 3.7 om att varje stadsdel ska planeras för en god stadsmiljö bör också kopplas till stadsdelsnämndernas verksamhet. I programmet lyfts Översiktsplanen och dess tillägg Den gröna promenadstaden fram. Förvaltningen vill därutöver framhålla lokala parkplaner och den angelägna planering av stadsmiljön som görs på stadsdelsnämnds nivå. I programmet beskrivs att en ny grönstrukturplan ska tas fram. Förvaltningen saknar en beskrivning av hur denna förhåller sig till stadens övriga styrdokument. Under målet om en hållbar mark- och vattenanvändning välkomnar förvaltningen de nya indikatorerna för grönkompensation och tillgång till park inom 200 meter från bostaden.

Förvaltningen ser med oro på det ökade trycket på stadens gröna ytor i och med en växande stad. Vid nybyggnation av förskolor har det varit svårt att säkerställa friytor i omedelbar anslutning till förskolan, som är tillräckligt stora och som innehåller tillräckliga lekvärden och kvaliteter. Stadens parklekar har ett högt tryck från omkringliggande skolor när skolgårdarnas ytor inte räcker till. När ytorna krymper ökar slitaget, vilket ibland resulterar i konstgjorda material och färdigprogrammerade och förutsägbara lekytor. Det finns målkonflikter mellan barns behov av friyta och stadens behov av att bygga, där barnens behov riskerar att stryka på foten. Ur ett barnperspektiv behövs bindande krav på utemiljöernas storlek

För Östermalms stadsdelsnämnd innebär det faktum att en stor del av

verksamheten sker i externa lokaler en utmaning i genomförande av vissa delmål. Såväl möjlighet att sortera ut och återvinna matavfall som effektiva åtgärder för att minska energiförbrukning kan ibland vara svårt när förvaltningen hyr lokaler, exempelvis av bostadsrättsföreningar.

Förvaltningen ställer sig positivt till delmålen kring ett giftfritt Stockholm och noterar att nämndens årsmål för ekologisk mat i årets verksamhetsplan ligger högre än föreslaget mål i miljöprogrammet för indikatorn för 2016. Nämnden har under flera år ökat andelen ekologisk mat vilket är väsentligt för att minska exponering för farliga kemikalier. Det är av stor vikt att de upphandlingar som görs säkerställer tillgång på ekologiska varor.

Målet att återanvända och återvinna krockar ibland med målet om giftfri vardag för exempelvis barnen i förskolan, vilket kräver att personal och ledning tillsammans har kunskap att göra kloka och långsiktiga val.

Gällande uppföljningen av andel bygg- och anläggningsentreprenader i stadens regi som uppfyller stadens krav på byggvarubedömningen (BVB) är förvaltningen osäker på hur detta ska gå till i praktiken och efterfrågar stöd i hantering om indikatorn även ska gälla stadsdelsnämnderna.

Det sjätte och sista målet, om en sund inomhusmiljö, borde röra stadsdelsnämnden i högre grad än vad som programmet ger uttryck för. Programmet lyfter fram att ljudmiljön i bland annat förskolor ska bli bättre men stadsdelsnämnderna har inget genomförande- eller uppföljningsansvar för frågan. Förvaltningens förskoleverksamhet bedrivs i regel i lokaler som ägs av externa hyresvärdar och vissa åtgärder är därför svårare att implementera. Barnen är likväl i behov av en sund inomhusmiljö och nämnden behöver ta ett ansvar för att genomföra de åtgärder som man har rådighet över. I övrigt ställer sig förvaltningen tveksam till möjligheten att på ett effektivt och ändamålsenligt sätt följa upp indikatorn om att arbetslokalerna högst ska inrymma de antal personer som ventilationen är dimensionerad för.

Sammantaget anser förvaltningen att programmet speglar stadens förstärkta ambitioner i miljöfrågorna och utgör ett bra stöd för nämnden i det fortsatta arbetet. Stadsdelsnämnderna berörs av stora delar av programmet även om expertkunskapen ofta finns på andra håll i staden vilket ställer krav på centralt stöd och samordning i dessa frågor, exempelvis genom centralt anordnade utbildningsinsatser.

Stockholms Stadshus AB

Stockholms Stadshus AB:s yttrande daterat den 1 februari 2016 har i huvudsak följande lydelse.

Underremisser

AB Svenska Bostäder

AB Svenska Bostäder har upplevt delaktighet och möjlighet att påverka processen i

framtagandet av detta programförslag och synpunkterna berör därför endast innehåll eller målformuleringar som de anser behöver kompletteras eller klarläggas ytterligare.

Avseende miljömål 1, Hållbar energianvändning, anger bolaget att de reserverar sig vad gäller att uppnå en tioprocentig energiminskning under perioden samt anser att uppföljningsansvaret av energieffektiviseringsresultatet bör ligga hos Energicentrum inom Miljöförvaltningen och inte hos ett enskilt bolag. Bolaget anser att energikravet vid nybyggnad ska kompletteras med ett tillägg om 10 procent för byggnader som är större än 50 m² och som till mer än hälften innehåller bostäder om högst 35 m² boarea samt att Exploateringskontorets definition av elvärmad byggnad ska förtydligas. AB Svenska Bostäder anser att genomförda solcellsinstallationer måste utvärderas innan fortsatta installationer sker i större skala, samt att detta även är avhängigt nuvarande och framtida skatteregler och reserverar sig därför mot målsättningen att öka solcellsinstallationerna med femtio procent.

Avseende Miljömål 4, Resurseffektiva kretslopp, aviserar bolaget att staden bör ta hänsyn till platsbehov för matavfallsinsamling redan i planarbetet inför nybyggnation. I befintlig bebyggelse måste tillgång fås till stadens mark för placering av insamlingskärl samt att krav på låsbara botten tömmande matavfallsbehållare bör utgå. Kapaciteten för "Gröna påsen" är också avgörande för att kunna erbjuda hyresgästerna ett system för insamling av matavfall.

Då det gäller miljömål 5, Giftfritt Stockholm, anser AB Svenska Bostäder att rapportering till stadens nya kemikaliesystem bör kunna göras via Byggvarubedömningens projektverktyg och att rapporteringen i det nya kemikaliesystemet bör begränsas till relevanta produktgrupper, förslagsvis de som innehåller oönskade ämnen.

Angående miljömål 6, Sund inomhusmiljö, anger bolaget att målvärdena för andelen fastigheter som ska understiga 200 Bq/m³ luft, bör ändras till andelen byggnader och att definition av mätintervall bör förtydligas vad gäller hänvisningen från Miljöförvaltningen till Strålsäkerhetsmyndighetens direktiv. AB Svenska Bostäder anger därutöver att ett tioårsintervall bör endast tillämpas på de byggnader som uppvisat förhöjda halter och sedan åtgärdats. Bolaget reserverar sig mot målsättningen att miljöklassa en så stor andel av stadens byggnader och anser att målet ska avse andelen nybyggda och ombyggda hus som ska certifieras.

AB Familjebostäder

Familjebostäder anser att det nya miljöprogrammet är väl genomarbetat och bolaget stödjer framlagt förslag om väsentligaste miljömål för att nå ett hållbart Stockholm.

Inom miljömålet Hållbar energianvändning föreslår Familjebostäder att målet för energieffektivisering ses över då investeringar för nyproduktion framöver kommer prioriteras före investeringar för energieffektivisering samt att energimålet för nyproduktion och mindre lägenheter föreslås vara uppräknat jämfört normalstora lägenheter enligt BBR 22.

Inom miljömålet Resurseffektiva kretslopp föreslår Familjebostäder att Stockholm Vatten får som uppgift att leverera månadsvis statistik om insamlad matavfallsmängd till alla Stockholm stads verksamheter som berörs av målet, för kontinuerlig uppföljning av resultatet. Bolaget anser att kampanjer samordnas av Stockholm Vatten för alla verksamheter i Stockholm stad som i sin tur gemensamt deltar i

kommunikationsinsatser om förbättrad matavfallsinsamling.

Inom miljömålet Giftfritt Stockholm föreslår Familjebostäder att ett nytt miljöprogram för byggprojekt för Stockholm stad tas fram under 2016 för att definiera övriga prioriterade miljökrav. Bolaget föreslår därutöver att registrering av utfasningsämnen och riskminskningsämnen som används i stadens verksamheter ska prioriteras för att leva upp till miljö- och arbetsmiljölagstiftningen, och att fokus på detaljerad redovisning som t ex årsförbrukning bör koncentreras på de farligaste kemikalierna, men inte alla.

Inom miljömålet Sund inomhusmiljö föreslår Familjebostäder att kontroll av radon vart 10:e år ska göras på fastighet som tidigare har uppvisat förhöjda radonhalter samt att indikatorn för Miljöklassade byggnader beräknas utifrån det utfall som finns för Stockholm stad för 2015 och att därefter nya målnivåer tas fram.

Micasa Fastigheter i Stockholm AB

Micasa Fastigheter ställer sig i huvudsak positiva till stadens miljöprogram. Att ett större fokus läggs på att följa upp miljömålen är bra och bolaget vill trycka på vikten av att bra anvisningar och mallar tas fram så som beskrivs i remissen.

Micasa Fastigheter skulle föredra att all rapportering görs via stadens integrerade system för ledning och styrning (ILS) som används av stadens alla verksamheter och att sammanställande förvaltning/bolag hämtar informationen där istället för att skicka rapporter.

Arbetet med miljöprogrammet 2016 kan försvåras av att programmet inte var färdigt i god tid innan budget. I övrigt vill framför Micasa Fastigheter följande synpunkter.

Avseende miljömål 1, Hållbar energianvändning vill Micasa Fastigheter se en dispens på kravet på 55 kWh/m² och är gällande smålägenheter för att följa lättnader i Boverkets byggregler.

Micasa Fastigheter anser avseende miljömål 4, Resurseffektiva kretslopp, att det bör förtydligas att det ur miljöperspektiv är av stor vikt att använda mindre mängd material, inte bara förhindra uppkomst av avfall. Indikatorerna bör ligga i samma ordning som själva målen så att det blir tydligt att dessa hänger samman. Bolaget anger också att systemet med optisk sortering införs är en förutsättning för att Micasa Fastigheter ska nå målet om matavfallsinsamling.

Uppföljningen av miljömål 5, Giftfritt Stockholm, komplicerad eftersom information gällande produkter ofta är bristfällig. Micasa Fastigheter använder idag systemet Byggsvarubedömningen och önskar att samtliga produkter kunde rapporteras via det systemet och inte bara byggprodukter.

Avseende miljömål 6, Sund inomhusmiljö, anger Micasa Fastigheter att indikatorn om andel byggnader som ska vara miljöklassade borde vara relaterat till nybyggnation och större ombyggnader. Att certifiera 20 % av hela fastighetsbeståndet skulle kräva omfattande resurser såväl i personal som certifieringskostnader.

Micasa Fastigheter anser att radonmätningar ska göras var 10:e år i de fastigheter där man tidigare mätt upp ett värde över 200 Bq, vilket bedöms säkerställa målet.

AB Stockholmshem

Avseende miljömål 1, Hållbar energianvändning, välkomnar Stockholmshem att

staden prioriterar fortsatt minskning av mängden köpt energi men gällande delmålet 1.4 framgår inte hur energianvändningen ska definieras. Stockholmshem menar att även det delmålet bör uttryckas som mängden köpt energi. Delmål 1.4 om energianvändning i nyproducerade bostäder bör kompletteras med ett tillägg för byggnader som är större än 50 m² och som till mer än hälften innehåller bostäder om högst 35 m² boarea, vilket är i linje med Boverkets byggregler BBR 22.

I miljöprogrammet anges att mängden köpt energi ska minskas med minst tio procent till år 2020 vilket bedöms som tekniskt möjligt, men ekonomiskt utmanande att nå. Stockholmshem föreslår att basvärdet för energibesparingar utgår från respektive bolags startvärde och att mål och indikatorer sätts med det som utgångspunkt.

Stockholmshem föreslås svara för samordnad uppföljning av delmål 1.3 om energieffektivisering vid större ombyggnader, men anser att stadens Energicentrum är bäst lämpade att hantera uppföljningen på ett effektivt och kvalitetssäkert sätt.

För miljömål 4, Resurseffektiva kretslopp, anger AB Stockholmshem att det, för att nå delmålet att 70 % av det uppkomna matavfallet samlas in separat, krävs att alla hyresgäster har möjlighet att sortera ut matavfall samt att insamlingsmetoden ”Gröna påsen” är avgörande och att föredra då den ger ett snabbt och kostnadseffektivt införande.

Gällande miljömål 5, Gifffritt Stockholm, och delmål 5.4 om minskning av utfasningsämnen och riskminskningsämnen ställs omfattande delvis nya krav på dokumentation och rapportering till stadens kemikaliecentrum vilket utifrån dialog med kemikaliecentrum föreslås möjliggöras genom Byggarubedömningens projektverktyg.

I miljömål 6, Sund inomhusmiljö, anges i miljöprogrammet att andelen fastigheter som understiger en radonhalt om 200 Bq/m³ luft ska ökas till 100 procent 2019. Stockholmshem anser att indikatorn bör avse andel lägenheter för att ge en mer representativ bild av status.

Stockholmshem anser att ambitionen om miljöklassning till certifierad byggnad, med metod enligt Miljöbyggnad innebär en mycket omfattande och kostsam hantering och föreslår istället att mål formuleras för andelen nybyggda och ombyggda hus som ska certifieras.

Skolfastigheter i Stockholm AB (SISAB)

SISAB är i stort sett positivt till förslaget och arbetar i stort sett redan med miljöaspekter på det sätt som programmet föreskriver. SISAB ser gärna vissa förtydliganden när det gäller det fortsatta arbetet med att förankra och genomföra programmet. SISAB har också en del synpunkter och förbättringsförslag som redovisas för respektive målområde, exempelvis att energieffektiviseringar vid ombyggnader måste vara kostnadseffektiva och att krav på ventilationsuppgradering till dagens standard kan ge konsekvenser för kapaciteten för lokaler.

Stockholm Vatten Holding AB

Programmet är tydligt och strukturerat med en väl definierad uppföljningsprocess, vilket underlättar för förvaltningarna och bolagen att ta fram åtgärder inom sina respektive verksamhetsområden. Delmålen och indikatorer är relevanta.

Tanken med en tidigarelagd uppföljning i samband med prognos 2 är bra, men det kan bli svårt att sätta prognos på ett mål om statistiken endast inhämtas årligen. Prognosen kan baseras på vilka åtgärder som genomförts, men det kan ändå bli en låg prognossäkerhet för många mål och troligen svårt att besluta om nya eller korrigerande åtgärder.

Angående målet Hållbar energianvändning: Stockholm Vattens energianvändning kommer att öka i samband med Stockholms Framtida Avloppsrening då nya och mer energikrävande teknik ska införas och befolkningsökningen i sig innebär en ökad energianvändning. Stockholm Vatten anser att bolaget energi- och klimatstrategi som styr mot en hållbar energianvändning bör ersätta delmål 1.1 till 1.3 för Stockholm Vatten.

För målet Hållbar Mark- och Vattenanvändning är vattenfrågan central och Stockholm Vatten saknar styrning och kopplingen till vattenfrågorna i miljöprogrammet. Det är frågor som skär genom klimatarbete, dagvattenstrategi och vattenprogram och som berör flertalet förvaltningar och samtliga delmål för målet hållbar mark- och vattenanvändning.

Bolaget anser att indikatorn om antal ämnen i slam som uppvisar sjunkande eller oförändrade halter för målet om Giftfri Miljö behöver ändras till 15 utvalda ämnen då två bör utgå som har mycket varierande värden eller ligger under rapporteringsgränserna. Det bör vidare tydligt uttalas vad värdena ska jämföras mot och vi föreslår att jämförelsen görs mot medelvärdet för treårsperioden närmast före programperioden alltså 2013-15.

När det gäller målet Resurseffektiva Kretslopp bör förslagen på hur delmålen kan nås förtydligas genom avgränsningar vilka bolaget anger förslag till.

Insamlingen och omhändertagande av matavfall innebär en stor utmaning för Stockholm Vatten och stadens verksamheter både som möjliggörare och gott exempel. För att nå målet och för att staden ska vara ett föredöme måste 100 % av stadens verksamheter ha matavfallsinsamling.

Stockholms Hamn AB

Stockholms Hamnar välkomnar förslaget till nytt miljöprogram för 2016-2019 som innebär en skärpning av miljömålen och en högre ambitionsnivå vad gäller miljöarbetet inom Stockholm stad. Det är positivt – och nödvändigt – med tydliga mål för att få till en bättre miljö i Stockholm, och programmet visar på en tydlig gemensam, viljeinriktning från stadens sida vad gäller miljöarbetet.

I förslaget på nytt miljöprogram berör vissa mål och delmål Stockholms Hamnar direkt medan i andra målområden står Stockholms Hamnar inte uttryckligen nämnd. Stockholms Hamnar arbetar dock mot de mål och riktlinjer som satts upp av staden.

En generell synpunkt som Stockholms Hamnar vill framföra är att dokumentet i större utsträckning måste tydliggöra och utveckla vad som ingår i begreppet ”genomföransvar” samt vilka nämnder och bolag som ska rapportera vilka indikatorer.

Stockholms Hamnar önskar en tydligare beskrivning av vad som förväntas av bolagen och nämnderna gällande genomförande, rapportering och uppföljning av miljöprogrammet utöver rapporteringen av indikatorerna. Under varje delmål anges förslag på hur delmålet kan nås, sammanfattat i punktlister. Bolaget önskar

förtydligande om genomförandeansvaret innebär att bolagen och nämnderna ska uppfylla/genomföra även dessa punkter? Även i exceldokumentet som redovisar förslagen på indikatorer behövs förtydliganden.

Avseende miljömål 1, Hållbar energianvändning, anger bolaget att det viktigt att titta på hela livscykelanalysen (LCA) vid upphandling av solcellsanläggningar och att det vore önskvärt att Staden tar fram riktlinjer för vilka miljökrav som är praktiskt möjliga att ställa vid upphandling av solcellsanläggningar.

Stockholms Hamnar har genomförandeansvar för delmål 1.2, men ska inte rapportera in någon indikator. Här bör påpekas att elanslutning av fartyg är en positiv miljöåtgärd och det är därför viktigt att det framgår att fartygens elanvändning inte ska räknas in i hamnens egna verksamhet.

Avseende miljömål 2, Miljöanpassade transporter, välkomnar bolaget att sjöfarten och vattenvägarna lyfts fram som kapacitetsstarka och miljömässigt hållbara komplement och alternativ till vägtransporterna. Stockholms Hamnar har genomförandeansvar för målet men det framgår inte om och hur uppföljning ska ske.

Inom mål 3, Hållbar mark- och vattenanvändning, har Stockholms Hamnar genomförandeansvar för delmål 3.3, men hur detta ska kunna redovisas är oklart.

AB Stokab

Stokab anser att remitterat förslag till Miljöprogram för åren 2016 - 2019 utgör ett effektivt verktyg för ett sammanhållet miljöarbete inom Stockholms stads hela kommunkoncern.

Med ett operatörsneutralt fibernät som ger tillgång till i princip obegränsad kapacitet skapas optimala möjligheter för så kallade gröna IT-lösningar - lösningar som direkt möjliggör optimering och minimering av såväl fysiska resor som energieffektiva smarta lösningar.

En naturlig följd av en ökad användning av nodstrukturen i Stokabs nät är dock att elförbrukningen i noderna kommer att öka. De samlade positiva miljöeffekterna för samhället av detta överstiger dock vida effekterna av den ökade elförbrukningen och det är därför angeläget att bolagets elförbrukning ses i ett större miljöpolitiskt sammanhang.

Stockholm Stads Parkerings AB

Gällande remissvar för Stockholms miljöprogram har bolaget inga synpunkter, men vill förtydliga att köpt energi kommer att öka på grund av det ökade behovet av laddning av elbilar.

Stockholm Globe Arena Fastigheter

Stockholm Globe Arena Fastigheter är berörda och redovisar synpunkter och förslag till specifika justeringar som avseende indikatorerna;

Miljömål 1- Hållbar energianvändning, Växthusgasutsläpp per invånare (ton CO₂ per invånare), Köpt energi (GWh), Köpt energi för värme, komfortkyla och varmvatten i stadens allmännyttiga bostadsbolag (kWh/m² BOA och LOA), Andel större ombyggnader där den köpta energin minskat med minst 30 procent.

Energianvändning i nyproducerade byggnader, Årlig energiproduktion baserad på solenergi (MWh).

Miljömål 5 - Giftfritt Stockholm. Andel prioriterade avtal enligt kemikalieplanen utan avvikelser från ställda kemikaliekrav.

Miljömål 6 - Sund inomhusmiljö. Skolor med godkänd ventilationskontroll.

S:t Erik Markutveckling AB

Av de sex övergripande miljömålen är det hållbar energianvändning som främst berör bolagets verksamhet och pågående och planerade insatser gällande hållbar energianvändning sker främst i fastigheterna med långsiktigt ägande.

Stockholm Business Region AB

SBR delar stadsledningskontorets uppfattning att förslaget till Stockholms Miljöprogram 2016 – 2019 flyttar fram positionerna för stadens miljöarbete och indikatorer som föreslås är såväl relevanta som uppföljningsbara. Genom integreringen av indikatorerna i stadens ledningssystem innebär inte rapportering någon ökad arbetsbelastning jämfört med indikatorerna för miljö i budget 2015.

Avseende processen för uppföljning och rapportering av de 30 delmålen i programmet anser SBR att det är av vikt att denna underlättas så att den, i likhet med rapporteringen mot föreslagna indikatorer, inte innebär någon ökad arbetsbelastning.

Fortum Värme AB

Fortum Värme föreslår att staden och bolaget gemensamt under år 2016 utarbetar en strategisk agenda för hur fjärrvärmesystemet kan ges långsiktiga förutsättningar att utvecklas för att bidra till uppfyllandet av stadens långsiktiga miljö- och klimatmål.

För utvärdering av nyckeltalet köpt energi bör viktningsfaktorn 2,5 tillämpas (föreslås i den nyligen av Boverket remitterade definitionen av näronnellenergibyggnad)

Bolaget föreslår att det bör inrättas någon form av samrådsgrupp för planerad bebyggelse och infrastruktur där Fortum Värme ingår.

Stadens miljöprogram pekar ut ytterligare fem målområden utöver "Hållbar energianvändning" och bolaget utvecklar gärna sin årliga miljömålsprocess i samverkan med staden även kring dessa målområden.

Koncernledningen

Miljöprogrammets generella målsättning och miljömål inom olika verksamhetsområden stämmer väl med bolagskoncernens miljöambitioner. Vissa specifika delmål och målvärden för indikatorer kommer dock att utgöra en utmaning för stadens bolag att uppnå i samstämmighet med andra prioriterade uppdrag från kommunfullmäktige. Bland några sådana kan nämnas målsättning om dubblad volym nyproduktion av bostäder, effektivare planprocess, lägre byggkostnader, bostäder med rimliga hyror och bibehållen finansiell stabilitet genom lönsamhet i investeringar.

Koncernledningen och stadens bolag avser dock att styra och utveckla verksamheten i så hög utsträckning som möjligt, utifrån miljöprogrammets mål och

ambitioner. Mot bakgrund av ovanstående anges främst behov av kompletteringar och förslag till förtydliganden som kan förenkla och förbättra förutsättningarna för rapportering och uppföljning enligt förslaget.

Byggmästarföreningen

Byggmästarföreningens yttrande daterat den 8 februari 2016 har följande lydelse.

Allmänt utlåtande och generella iakttagelser

Vi har med stort intresse läst remissen och anser att det är viktigt med den ambition och det engagemang som Stockholms stad visar genom detta miljöprogram. Vi deltar gärna i fortsatt dialog kring byggandets förutsättningar när det gäller hållbarhet och våra medlemsföretag ser fram emot att vara med i kommande bostadsprojekt i kommunen.

Programmet anger att för nyproduktion på av staden anvisad mark ska energianvändningen vara högst 55 kWh/m² och år. Vi vill från Byggmästareföreningen starkt påpeka att detta strider mot lagen om kommunala särkrav (SFS 2014:899). Denna lag kom till för att effektivisera byggandet och minska byggkostnaderna för att kunna bygga snabbt och billigt. Om Stockholm nu väljer att kringgå lagen så kommer det naturligtvis att påverka kostnaderna och intresset för att bygga i kommunen. Vi anser att det är en självklarhet i och med den nya lagen att kommunen inte ska ha större krav än vad som Boverket ställer i BBR. Det skapar en tydlighet för alla aktörer. Vi vill också påpeka att uppföljningen av husen energiförbrukning efter att det tagits i drift är viktigare än löften som ges vid tecknade av markanvisnings- eller exploateringsavtal.

Ur hållbarhetssynpunkt är det viktigt att kunna bygga så effektivt som möjligt. Vi kan då minska materialåtgången och utnyttja ett prefabricerat byggande som blir effektivt och använder minimalt med resurser. Vi tror också att det är enda sättet att kunna bygga många bostäder. Uppreppningseffekten är avgörande för byggtidens längd. Det är dock viktigt att man redan i detaljplanearbetet tar med detta och låter byggföretagen använda sina olika modeller och konceptus.

Fokus på att skapa den hållbara staden har ökat och då inte minst vad gäller de sociala aspekterna. Branschen har stora utmaningar med kostnader samtidigt som att behovet av nya bostäder är enormt. Det skulle gynna både teknikutveckling och samhället i stort om höga hållbarhetsambitioner kunde kompenseras med lägre markkostnader.

Överlag anser vi att det allra viktigaste är att se till helheten för ett område och inte enbart till enskilda projekt. Detta gäller allt ifrån energifrågan och transporter till frågan om biologisk mångfald där en ekosystemtjänstutredning bör göras för ett större område så att rätt åtgärder kan genomföras på kvarters- liksom kommunal mark. Kommunala aktörer måste samverka med alla aktörer i ett område för att skapa förutsättningar för den hållbara staden.

Det är även viktigt att detaljplanerna inom ett större område samordnas för att

kunna uppnå ställda krav.

Solenergi bör ses över på områdesnivå istället för kvartersnivå i fastighetsnivå då det kan vara väldigt olika förutsättningar med hänsyn till var i området kvarteret är beläget. Vissa byggnader skuggas av intilliggande byggnader och investeringen av solceller på den skuggade byggnaden är då ineffektiv. Effektiviteten och därmed lönsamheten rent hållbarhetsmässigt måste beaktas när det gäller var solfångare, solceller ska placeras.

Stockholms Byggmästareförening vill poängtera betydelsen av att kommunen blir införstådd i sin påverkan då de utformar detaljplaner, inte minst eftersom dessa kan leda till kraftiga kostnadsökningar. Detaljplanernas utformning kan även medföra att vissa krav inte ens teoretisk går att uppfylla oavsett ekonomisk insats. Vi tänker på när generella krav som ByggE, certifiering enligt Miljöbyggnad får en övergripande roll utan att kunna omsättas i det enskilda huset.

Definitioner i Miljöprogrammet bör överensstämja/harmoniera med definitioner i BBR (Boverkets byggregler), PBL (plan och bygglagen), MB (miljöbalken) samt andra miljöcertifieringssystem och branschstandarder, såsom Sveby, Resurs- och avfallsriktlinjerna, miljöbedömningssystemen BASTA/BVB/Sunda Hus etc.

Kommentarer kapitelvis

1. Hållbar energianvändning

Energikrav är en del av hållbarhetsbegreppet som sådant. Vi ser att det är av största vikt att inte energikravet innebär att andra hållbarhetsaspekter får stå tillbaka utan att man ser till hållbarhetsfrågan som helhet utan risk för suboptimering utifrån ett visst krav.

I många fall behöver vi kunna arbeta med husets geometriska form för att uppnå stadsbyggnadskvaliteter, dagsljuskrav etc. Vad som är en bra geometrisk form utifrån energisynvinkel kan vara en dålig geometrisk form utifrån andra aspekter såsom stadsbyggnads-kvaliteter, buller, dagsljus, tillgänglighet, trygghet etc.

Stockholm ska vara pådrivande för att hitta teknikneutrala och energieffektiva lösningar tillsammans med byggherrar. En viktig förutsättning för detta är att stadens ser till att de energisystem som staden förfogar över öppnas för både el från solceller och varmvatten från solfångare. Staden måste ställa krav på Fortum att de vidtar konkreta åtgärder i detta avseende.

I inledningen kommenterade vi att kravet på 55 kWh/m² och år är ett så kallat tekniskt särkrav som det inte finns något lagstöd för kommunen att kräva av byggherrar. För att komplicera bilden kring detta krav så finns det idag få byggnader med uppmätta värden på 55 kWh/m². Seriösa aktörer missgynnas av att det nästan aldrig sker någons tillsyn av energikrav och att man i de fall siffror rapporteras i dagsläget inte har någon styrning och resultaten blir ojämförbara. Den föreslagna nivån på 45 kWh/m² och år anser vi är i än högre grad orimlig.

Om målet är att bygga energisnåla och hållbara hus så handlar det inte bara om en sifferlek med lägsta förbrukning per kvadratmeter och år utan till lika stor grad om byggmetoder och hushållning kring byggprocessen. Förvisso är den föreslagna nivån (55 kWh/m²) för flerbostadshus tekniskt möjlig att uppnå, men under en mängd bestämda förutsättningar. Exempelvis måste garage i byggnader särskiljas från bostads- eller lokaldelen och redovisas som en separat del. Ofta krävs solfångare

(vilket kräver optimal orientering av byggnaden i väderstreck), begränsade fönsterytor (vilket minskar dagsljusinsläpp) etc. För att klara föreslagna kravnivåer kan det bland annat krävas att byggnaden får en viss geometrisk utformning, att yttre solavskärmning används, att solenergi kan nyttjas, att byggnaden kan placeras i ett optimalt läge osv. Dessa parametrar regleras ofta, direkt eller indirekt, i detaljplanen och är något som byggherren därför inte har rådighet över. Detaljplanerna kan därför sätta begränsningar som omöjliggör att energikraven uppnås. Vi vill även påpeka att bostäder med hög andel av små lägenheter kan få svårt att uppfylla föreslagen kravnivå. Det är med andra ord av yttersta vikt att Stockholms stad inte inför tekniska särkrav som fördyrar byggandet, speciellt som det även kan vara tekniskt svårt att genomföra kravet beroende på vad som beslutas av staden i detaljplanen.

Stockholms Byggmästareförening ser gärna att en studie kring hur föreslagen kravnivå kan påverka andra parametrar så som dagsljus, arkitektoniska och stadsbyggnadskvaliteter etc. och har även föreslagit Boverket detta i samband med remissen på nära-nollenergibyggnader (NNE-hus). Konflikten mellan olika krav är väldigt tydlig om man ska bygga loftgångshus. Att bygga husen så att de får en låg energiförbrukning i sig går bra men när det sedan kommer andra krav om t.ex. solinstrålning då går det inte lika bra.

Målsättningen om en halverad energianvändning i byggnadsbeståndet till 2050 är en hög målsättning. Det kommer att ställas stora krav på energieffektivisering i det befintliga bostadsbeståndet. De hinder som finns för att uppnå detta är bland annat kravet på antikvariska hänsyn som förs fram vid ombyggnadplaneringen. Vi tror inte att man kan lösa detta genom att bara säga nej till ändrat utseende. Husens energieffektivitet beror till stor del på fasaden och att den behöver tilläggsisolera. Fasaden behöver också förnyas. Byggnadsfysiskt så kan en tilläggsisolering på utsidan inte ersättas på något annat sätt. Vi anser att staden måste verka för mer öppenhet och mindre låsningar beträffande hur den antikvariska hänsynen ska lösas. Mer konkreta lösningar för det befintliga beståndet än bara nej-sägande efterlyses.

2. Miljöanpassade transporter

I programmet framhålls att byggtrafik ska optimeras, t.ex. genom att använda bygglogistikcenter. Vid vissa exploateringar har detta använts och används redan idag. Våra medlemsföretag har olika åsikter om hur de fungerar. Vi önskar att staden gör en genomgående utvärdering tillsammans med branschen för att se hur detta fungerar och hur det påverkar transporter, utsläpp och kostnader. Vi delat gärna i en sådan utvärdering.

3. Hållbar mark- och vattenanvändning

Detta avsnitt innehåller en hel del krav som kommer att påverkas av målsättningen att bygga ett visst antal bostäder till ett visst år, för närvarande målet 140 000 bostäder till 2030.

Den intressekonflikt som finns mellan behovet av att bygga bostäder och behovet av att tillgodose alla de delmål som redovisas i programmet är en utmaning att hantera. För högt ställda krav kommer att försena och fördyra bostadsproduktionen.

Det är av stor vikt att avvägningar görs redan i detaljplanerna och att dessa samordnas för större områden så att enhetliga krav ställs. Det bidrar till ökad effektivitet i genomförandet och balans mellan bevarande/ekosystemtjänster/effektivt

markutnyttjande.

Vi vill lyfta utbyggnaden av Liljeholmen som ett bra exempel på en tät exploatering som tar vara på närheten till vatten och har en hög expolateringsgrad.

4. Resurseffektiva kretslopp

Programmet föreslår att jord- och bergmassor ska återanvändas inom samma område för att minska transporter. Vi vill framhålla att detta redan görs när det gäller bergmassor som krossas och återanvänds. Om det ska bli mer omfattande så krävs att detta blir en del av den genomförandeplan som läggs upp för ett område. Staden kan anvisa områden för upplag. Utbyggnadstiden kommer också att påverkas och kommunens försäljning av mark kan behöva förlängas för de sista husen i ett område.

Stadens ansvar som fastighetsägare är viktigt att framhålla för kravställande vid både om- och nybyggnationer. I samband med ombyggnad bör materialinventering av hög kvalitet krävas. Krav måste därvid ställas på kompetensen hos anlitate inventerare. Rivning måste kunna utföras arbetsmiljömässigt säkert och de massor som uppkommer ska omhändertas på korrekt och resurseffektivt sätt. Farligt- och miljöskadligt avfall tas omhand först, därefter sorteras materialet i så rena och väldefinierade fraktioner som möjligt för vidare återanvändning och materialåtervinning. Underlag för hela denna hantering finns i byggsektorns ”Riktlinjer för resurs- och avfallshantering vid byggande och rivning”. Vi välkomnar samverkan kring upprätthållande och vidareutveckling av detta material.

5. Giftfritt Stockholm

Begreppet giftfritt kan förespegla att allt är ofarligt och dit är det väldigt svårt att nå. Staden som ställer kraven och vi som ska hantera det måste förstå vad som är möjligt idag och främja en bra utveckling. Vi uppskattar att staden har noterat och erkänner det mångåriga arbetet med utfasning av oönskade ämnen som vi bedrivit i branschen.

Nyckeln till ett giftfritt byggande ligger i att projekteringen av projektet utförs på rätt sätt och sedan att rätt material används. Vi som bransch kan ibland uppleva att det är vi som bygger som bestämmer och tar ansvar för vilket material som ska användas. Det är dock den som ska ha något byggt som lägger grunden för vilka material som kommer att användas och där är det viktigt att beställare tar höjd för de viktiga miljöaspekterna i ett tidigt skede.

Mycket bra att staden noterar sitt ansvar att ställa rätt krav vid upphandling. Vi ser mycket positivt på att även uppföljningen ska förbättras; det är en förutsättning för konkurrensneutralitet att alla förväntas visa genomförandet av åtagandena. Byggbranschen har verktyg för att miljöbedöma och dokumentera använda produkter och varor. Det innebär att krav på redovisning kan uppfyllas av seriösa företag med strukturerat arbetssätt utan att det blir alltför kostnadsdrivande.

6. Sund inomhusmiljö

En sund inomhusmiljö är av största vikt för vårt välbefinnande. I programmet beskrivs hur luftkvaliteten ska förbättras. Programmet tar i detta avseende upp jämförelsen med krav enligt certifieringssystemet Miljöbyggnad. Vi tycker att denna jämförelse inte är relevant. Jämförelsens med Miljöbyggnad finns inte på något annat ställe i programmet och i detta fall så kan man istället använda BBR för att få enhetliga krav. Som vi framförde i inledningen av vårt remissvar menar vi att krav och målsättningar

ska relateras till gällande föreskrifter.

I beskrivningen anges att ”giftfria material” ska väljas. Det är olämpligt att använda så svepande begrepp, då det implicerar något som inte existerar. Val av material kommer troligen alltid att vara en fråga om riskvärdering där vi kan jobba för att komma så långt som möjligt mot utfasning av ämnen med oönskade egenskaper. Kunskap om vad detta innebär och ett konstruktivt arbetssätt leder åt rätt håll och utvecklas sedan länge inom byggsektorn.

Energimyndigheten

Energimyndighetens yttrande daterat den 1 februari 2016 har i huvudsak följande lydelse.

Miljöprogrammet är ambitiöst och har en logisk struktur med sex övergripande miljömål, 30 delmål och 40 indikatorer som inkluderar mätmetoder, målvärden samt ansvar för genomförande, uppföljning och rapportering. Uppföljningen av delmålen är systematiserad och upplagd för att vara ett underlag för löpande förbättringar av miljöprogrammet, vilket är bra. Programmet är tydligt kopplat till både verksamhetsledningssystem och stadens budgetarbete samt bygger på erfarenheter från tidigare programperioder. Dessa samlade förutsättningar, tillsammans med att programmet verkar väl förankrat såväl internt som externt, bedöms utgöra en god grund för ett effektivt och realistiskt genomförande av programmet.

Ibland nämns övergripande mål på EU-nivå i miljöprogrammets huvuddokument, dock saknas en konsekvent koppling till nationella mål och framförallt de svenska nationella miljömålen. Detta skulle kunna utvecklas.

Det kan tydliggöras vilka indikatorer som följer upp vilka delmål även i huvuddokumentet, som komplement till indikatorbeskrivningen i bilagan. Ett exempel är att avgränsningen av växthusgasutsläpp är oklar. Det är även svårt att förstå varför till exempel indikatorn ”Passager över innerstadssnitt, lastbilar” heter just så medan en liknande indikator för cykelpassager kallas ”Cykelantal”. Energimyndigheten ser att det kan bli tydligare med en förklaring av indikatorerna i huvuddokumentet.

Energimyndigheten anser även att miljöprogrammet bör utökas med en beskrivning av hur staden främjar samverkan med medborgare, företag, organisationen, föreningar med mera för att gemensamt uppnå målen.

Fastighetsägarna i Stockholm

Fastighetsägarna i Stockholms yttrande daterat den 10 februari 2016 har i huvudsak följande lydelse.

Fastighetsägarna Stockholm välkomnar stadens fortsatta engagemang och höga ambitionsnivå på miljöområdet. I förslaget till miljöprogram (nedan kallat förslaget) saknar vi dock ett viktigt område och perspektiv, nämligen innovationer. Vi menar att teknisk utveckling och nya sätt att hantera miljöutmaningar är bland de viktigaste

strategierna i miljöarbetet. Staden kan genom sin storlek och funktion spela en avgörande roll för ett mer innovationsbaserat miljöarbete.

Vi vill också att förslaget genomsyras av ett tydligt marknadstänkande. Vi menar att marknaden, med rätt förutsättningar, kan spela en viktig roll och vara en stark drivkraft i miljöarbetet. På en marknad, stimuleras kreativitet och mångfald, och bättre möjligheter finns att tillgodose olika aktörers förutsättningar och behov. Ett exempel på detta kan hämtas från avfallshanteringen. I det remissvar som Fastighetsägarna Stockholm lämnade i oktober 2015 till Stockholm Vatten AB vad gäller insamlingen av grovavfall framhölls bl.a. de negativa konsekvenser som det skulle innebära för fastighetsägare om möjligheterna att själv välja entreprenör slopades och ersätts av ett monopol. Ett annat exempel på marknadslösningar är s.k. gröna hyresavtal som idag används av en rad fastighetsägare. Det är ett sätt att skapa en attraktiv affärsmodell där högt ställda krav på miljöansvar är inkluderat och där fastighetsägarnas erfarenheter skulle kunna tas tillvara inom staden.

Vi vill peka på att det är viktigt att staden i sin samverkan med privata aktörer, så som fastighetsägare, är medveten om olika aktörers varierande förutsättningar. Så som framkom under rundabordssamtalet är villkoren för fastighetsägare olika. Där kommersiella och offentliga aktörer är hyresgäster ställs ofta mycket höga hållbarhetskrav, jämfört med kraven på fastighetsägare som i första hand är verksamma inom bostadssektorn eller mindre bostadsrättsföreningar, samtidigt verkar de under samma regelverk.

En effektiv och bra kommunikation och dialog från stadens sida är också viktig för att externa aktörer ska kunna förhålla sig till stadens miljöarbete. Under rundabordssamtalet lyftes exempel på den frustration som uppstår när en enskild fastighetsägare tvingas tala med en handfull olika instanser inom staden för att finna en lösning på ett problem. Under implementeringen av förslaget är det önskvärt att staden utvecklar kommunikationen och dialogen med allmänheten inklusive fastighetsägare, för att det ska vara enkelt att göra rätt.

I förslaget behöver delmål, indikatorer och medel hänga ihop på ett bättre sätt. Det bör övervägas om antalet delmål bör minimeras. Staden har vitt varierade verksamhetsområden (egen drift, stadsplanering, bygg). Genom att inte göra den uppdelningen i programmet riskeras att viktiga frågor missas och att programmet blir otydligt och urvattnat med ibland motstridiga intressen. Olika frågor är också olika viktiga inom olika verksamhetsområden. En idé är att över perioden prioritera målen. Vad ska staden fokusera på först för att få störst utväxling?

Folkhälsomyndigheten

Folkhälsomyndighetens yttrande daterat den 18 december 2015 har i huvudsak följande lydelse.

Folkhälsomyndigheten ser positivt på Stockholm stads långvariga arbete med miljöprogram. Som nationell myndighet har dock Folkhälsomyndigheten inte möjlighet att lämna synpunkter på planer och strategier inom ramen för det regionala eller lokala miljömålsarbetet.

Göteborgs stad

Göteborgs stads yttrande daterat den 5 februari 2016 har i huvudsak följande lydelse.

Särskilt intressant är hur ni arbetat med att få in miljöprogrammet i stadens system för ledning och uppföljning. Tjänstemännen på miljöförvaltningen i Göteborg ser gärna att framtida kontakter kring dessa frågor upprätthålls eftersom det skulle vara givande för båda parter.

Innovations- och Kemiindustrierna i Sverige (IKEM)

IKEM:s yttrande daterat den 8 februari 2016 har följande lydelse.

IKEM – Innovations- och Kemiindustrierna i Sverige, har beretts möjlighet att lämna synpunkter på rubricerade och vill i anledning därav framföra följande, vilket i huvudsak avhandlar det övergripande miljömålet ett ”Giftfritt Stockholm” (mål 5).

Sammanfattningsvis kan konstateras att det i det aktuella programmet i allt väsentligt bortses från att även farliga ämnen kan hanteras så att risken är under kontroll och användningen är säker. De många åtgärdsförslag som är baserade enbart på förekomsten av ”farliga ämnen” är därför såväl ovetenskapliga som onödiga.

Allmänt om mål 5 ”Giftfritt Stockholm”

Skrivningarna om ”Giftfritt Stockholm” inleds med ett avsnitt i vilket fastslås att ”Halterna av många miljö- och hälsofarliga ämnen är förhöjda i Stockholm och finns i flera fall i halter som kan innebära risker för både miljö och hälsa”. Här talas om farliga ämnen (inneboende farliga egenskaper) och halter (som har samband med exponering) och en därav resulterande risk. Skillnaden mellan fara (farlighet) och risk är således känd av programmets författare men tyvärr får detta ett ytterst begränsat genomslag i den fortsatta texten där istället den inneboende farligheten läggs till grund för föreslagna åtgärder.

”Dessa utmaningar” (antagligen menas att risker för skadliga effekter kan uppkomma) sägs vara ”svåra att komma åt med traditionella åtgärder utan kräver andra angreppssätt”. Därför ska staden ”både minska kemikalieriskerna i de egna verksamheterna och genom kunskapsspridning verka för att företag och allmänhet gör detsamma”. Och vad är det som är otraditionellt med detta angreppssätt? Tvärtom framstår det som väldigt traditionellt (och logiskt); finns verksamheter och företeelser som riskerar att orsaka skador på människa och miljö ska riskminskande åtgärder vidtas av verksamhetsutövaren.

Efter ovanstående inledande skrivningar är det alltså inte risk utan fara (farlighet) som dominerar mål och åtgärder. Dessa (åtgärderna) ”handlar om att rensa bort och undvika farliga ämnen”. Att farliga ämnen kan hanteras så att risken är under kontroll och användningen är säker, vilket när det gäller kemiska produkter producerade i och

importerade till EU är syftet med kemikalieförordningen Reach, verkar inte ingå i stadens föreställningsvärld.

Under rubriken ”Mer om målet” står sedan att ”Miljöeffekter av miljögifter kan uppträda i form av stigande halt av ett ämne i organismer högt upp i näringskedjan”. Men en stigande halt är väl ingen effekt? Troligen avses fenomenet biomagnifiering vilket innebär att högre halter av ett ämne förekommer i rovdjur i toppen på näringskedjan än i samma rovdjurs bytesdjur. Men det är först när halten i organismen överstiger den nivå vid vilken skadliga effekter börjar uppträda som det kan bli tal om ”miljöeffekter”.

Fortsättningsvis konstateras att ”Hälsoeffekter kan uppträda i form av njurskador, benskörhet, cancer och hormonrelaterade sjukdomar som exempelvis fetma, högt blodtryck, diabetes, fertilitetsnedsättning och neuropsykiatriska funktionsnedsättningar”. Emellertid är sambandet mellan ”miljögifter” och många av de här uppräknade effekterna allt annat än säkerställda på det sätt som här ges sken av. Istället kan många andra faktorer som stress, typ av kost och brist på fysisk aktivitet med mera vara de verkliga orsakerna.

Vidare står att ”lagstiftning och rening har bidragit till att utsläppen från industrier minskat de senaste decennierna, och i Stockholm har dessutom en utflyttning av industrier bidragit”. Detta kan tolkas som om Stockholms Stad anser en avindustrialisering är till godo för staden, något som i ett näringslivsperspektiv verkar totalt felaktigt.

Benämningen ”utfasningsämnen” bidrar, trots att det härstammar från Kemikalieinspektionens PRIO-databas och därtill tillhörande guide, till begreppsförvirring kring kemiska ämnen och vad som gäller för dem. Kriterierna speglar till stor del, men inte riktigt, de kriterier som ligger till grund för den så kallade kandidatlistan i Reach. För större begriplighet och överensstämmelse med EU:s kemikalielagstiftning bör istället enbart kandidatlistan med SVHC-ämnen användas. Och det är trots att ett ämne har SVHC-egenskaper inte alltid givet att det måste fasas ut; det kan istället bli föremål för begränsning av vissa användningar men vara tillåtna för användning i andra sammanhang under tillämpande av de handhavande-instruktioner som ska garantera säker användning och som leverantören förmedlar i form av säkerhetsdatablad och eventuella bilagor (exponeringsscenarioer) till desamma.

Även begreppet ”riskminskningsämnen” leder tankarna fel då ju användningen av alla kemiska ämnen ska ske efter en riskbedömning och, om risken i något avseende är oacceptabel, efter att adekvata riskminskande åtgärder har vidtagits. I Reach stipuleras ju sådana åtgärder av leverantören i form av instruktioner för säker användning som nedströmsanvändaren måste följa för att undvika att behöva göra en egen kemikaliesäkerhetsbedömning. Nedströmsanvändarens uppgift är att kontrollera att de givna förutsättningarna uppfylls, varvid risken alltså är under kontroll, användningen är säker och ytterligare åtgärder är obehövliga.

Kemiska produkter ska enligt Stockholms Miljöprogram 2016-2019 ”alltid ha ett säkerhetsdatablad som talar om vad produkten innehåller”. Detta är inte korrekt. Säkerhetsdatablad ska finnas för kemiska produkter som uppfyller kriterierna för att

klassificeras som farliga enligt CLP-förordningen, för ämnen som är PBT- eller vPvB-ämnen enligt kriterier i bilaga XIII till Reach-förordningen och för ämnen som av andra skäl återfinns på den så kallade kandidatförteckningen. Vidare ska leverantören förse mottagaren med säkerhetsdatablad på dennes begäran om vissa andra kriterier som återfinns i Reach är uppfyllda. Men kemiska produkter som enkelt uttryckt inte är klassificerade som farliga (de kan fortfarande innehålla i alla fall vissa farliga ämnen i lägre koncentration än den som föranleder klassificering) behöver inte ha ett säkerhetsdatablad. Inte heller behöver farliga kemiska produkter som säljs till allmänheten ha säkerhetsdatablad om de försetts med information till användarna som är tillräcklig för att dessa ska kunna vidta nödvändiga åtgärder till skydd för hälsa, säkerhet och miljö.

Av föregående följer att det inte alltid, trots verktyg ”som samlar säkerhetsdatablad”, går att ”enkelt se vilka produkter som innehåller oönskade ämnen vilket är en förutsättning för att byta ut dem”. Dessutom är ju som tidigare berörts inte förekomsten av ett farligt ämne per se som ska utgöra en grund för utbyte utan istället att de innebär en risk för att skada människa och/eller miljö.

Delmål 5.1 Spridning av miljö-och hälsofarliga ämnen från hushåll, handel, byggande och andra aktörer ska minska

Spridningen av ”farliga ämnen” ska genom medverkan av en stor mängd aktörer minska. Vad som avses med ”ämnen” definieras inte närmare men troligen är det kemiska produkter, det vill säga rena ämnen och blandningar av sådana, som avses. Inte heller begreppet ”farliga” definieras närmare men troligen avses alla kemiska produkter som på något sätt är klassificerade, vilket kan inkludera allt från ”vanlig” målarfärg till ämnen som redan är omgärdade med en mängd restriktioner och bara får användas vid yrkesmässig verksamhet efter särskilt tillstånd.

Delmålet sägs sedan kunna nås genom att staden ”inspirerar” till minskad användning av hälso- och miljöfarliga kemikalier. Men användningen av en kemikalie behöver inte resultera i någon spridning om den kan ske på ett kontrollerat sätt eller då ämnet vid eller efter användning bryts ned och omvandlas till andra ”ofarliga” ämnen. Det är således inte ett behov av minskad användning av kemikalier som behöver kommuniceras utan snarare behovet av att använda dem på ett säkert sätt så att risken är under kontroll.

Detsamma gäller samverkan med andra aktörer; det är inte en minskad användning som bör stå i fokus utan istället en säker användning, från ”vaggan till graven”.

Stadens informationsinsatser bör därför inte primärt inriktas mot hur användningen av miljö- och hälsofarliga ämnen kan undvikas utan istället på hur de kan användas på ett säkert sätt, samt på information om innebörden i begreppen fara och risk!

Delmål 5.2 Innehållet av miljö- och hälsofarliga ämnen i upphandlade varor och tjänster ska minska

Under denna punkt står att ”Visionen är att de varor och kemikalier som används i stadens verksamheter inte ska innehålla några ämnen som utgör risk för människa eller

miljö”. Och detta är ju ett alldeles utmärkt synsätt! Tyvärr verkar inte detta riskbaserade tänkande, vilket framgår av både av ovan- och nedanstående, ha fått någon större effekt på utformningen av delmålen.

Delmålet kan bland annat uppnås genom att ”vid upphandling av varor inom stadens verksamheter ska information om innehåll av ämnen på EU:s kandidatförteckning begäras in”. Enligt artikel 33 i Reach-förordningen ska leverantören av en vara som innehåller mer 0,1 % av ett kandidatämne lämna tillräcklig information, åtminstone ämnets namn, till mottagaren. Med mottagare avses i detta fall en professionell sådan (för konsumenter gäller att information ska lämnas på begäran). Stadens upphandlare torde väl ändå vara att anse som professionella sådana varför information om kandidatämnena inte ska behöva begäras. Men säkerligen behöver leverantörerna påminnas om detta faktum.

Vidare står att ”Om en produkt har särskilt känsliga användningsområden ska utfasningsämnen och prioriterade riskminskningsämnen inte förekomma”. Förutom att det är oklart vad som menas med ”särskilt känsliga” saknas risktänkandet innebärande att i alla fall ”riskminskningsämnen” kan användas på ett säkert sätt om tillräcklig kunskap finns om egenskaper och exponering.

Upphandlingarna föreslås också kompetensutvecklas inom kemikalieområdet. Och det är förstås ett lovvärt initiativ, inte minst när det gäller just förståelsen av begreppen farlighet och risk.

Avslutningsvis framförs att det ska vara enkelt att göra ”kemikaliesmarta val”. Riktigt vad detta innebär framgår inte men om ett sådant val baseras enbart på inneboende farlighet och inte på den risk en viss användning kan innebära är valet allt annat än ”smart”.

Delmål 5.4 Stadens användning av kemiska produkter som innehåller utfasningsämnen och prioriterade riskminskningsämnen ska minska

Visionen att hanteringen av kemiska produkter sker utan att människa eller miljö påverkas negativt är riktigt. Men den behöver inte nödvändigtvis innebära att de ”skadligaste ämnena har ersatts” om man med ”skadligaste” åsyftar de farliga inneboende egenskaperna. Om dessa ämnen kan hanteras så att de fyller sin funktion utan att exponeringen blir så stor att negativa effekter på människa och/eller miljö kan uppkomma bör de även fortsättningsvis kunna användas. Om det istället med ”skadligaste ämnena” avses ämnen som de facto orsakar skador måste situationen naturligtvis åtgärdas, antingen genom förändrade hanteringsrutiner som leder till lägre exponering eller om detta inte är möjligt genom utbyte till andra ämnen som på ett säkert sätt kan uppfylla åsyftad funktion.

Som tidigare konstaterats kan ”registerverktyg som samlar säkerhetsdatablad” inte ge någon fullständig bild av produkter som innehåller ”oönskade ämnen” (vilka nu det är). Och som också konstaterats tidigare är Kemikalieinspektionens PRIO-guide ett i flera avseenden tveksamt verktyg. Därför är också delmålet rubrik tveksam. Målet bör inte vara att användningen av kemiska produkter som innehåller prioriterade riskminskningsämnen ska minska utan att dessa används på ett säkert sätt så att de inte

riskerar att skada människa och miljö.

Bland de punkter som kan bidra till att nå delmålet återfinns att ”Alla verksamheter som har utfasningsämnen och prioriterade riskminskningsämnen ska arbeta aktivt för att ersätta dem”. Men som berörts ovan bör åtminstone prioriterade riskminskningsämnen fortsatt kunna användas om risken är under kontroll. Att ersätta ett ämne med ett annat ämne som är mindre farligt (här kan olika faror som exempelvis giftighet och brandfara behöva vägas mot varandra), som inom rimliga gränser har samma funktion, som har ungefär samma prisbild och inte minst är lika väl undersökt som det som ska ersättas är dessutom allt annat än enkelt och kräver kunskaper som ”alla verksamheter” sannolikt inte besitter. Frågan är om ens Miljö- och hälsoskyddsnämnden/kemikaliecentrum gör det.

Delmål 5.5 Förekomst av hälsofarliga kemikalier i förskolemiljön ska minska

Staden prioriterar arbetet med att ”minska förekomsten av farliga ämnen på förskolor”. För att lyckas ”krävs mer än att ställa krav i upphandling och vid byggande”. Ett av delmålen är att ”alla förskolor ska rensa bort varor och material som används i verksamheten inklusive köket och som kan innehålla hälsofarliga kemikalier enligt vägledning som tas fram av kemikaliecentrum”. Skrivningen ”kan innehålla” innebär att i stort sett ingenting kan uteslutas varför en vägledning från kemikaliecentrum förvisso behövs. Hur blir det till exempel med produkter av rostfritt stål som innehåller de i jonform hälsofarliga metallerna krom och nickel (visserligen återfinns de i produkterna i legerad och ofarlig form, men de finns där), med trävaror gjorda av vissa hårda träslag (slipdamm från dessa har ju av FN:s cancerinstitut IARC klassats som cancerframkallande) och med sand, det vill säga kristallin kvarts (också klassificerat av IARC) till sandlådor?

Vidare ska ”Chefer och personal på förskolorna [...] genomgå grundläggande kemikalieutbildning”. Eftersom skolsystemet uppenbarligen inte lyckas med detta och insikterna om basala naturvetenskapliga förhållanden är alltför låg hos alltför många är en ”grundläggande kemikalieutbildning” säkert på sin plats. Förhoppningsvis avses innehållet i denna utbildning bli faktabaserat och även innehålla skillnaderna mellan begreppen fara och risk.

Fortsättningsvis ska ”Regelbunden städning [...] säkerställas genom rutiner med korrekta metoder”. Detta krav framstår som märkligt. Sker alltså inte regelbunden städning i dagsläget på stadens förskolor? Om inte är kravet förstås motiverat. Fast städning kanske ska ske med viss måtta; enligt nyare forskning finns ju ett samband mellan bland annat den ökade allergifrekvensen och en alltför stor städdiver (se till exempel artikel i Forskning och Framsteg om Agnes Wold, <http://fof.se/tidning/2011/2/mot-bacillskrack-och-gubbvalde>).

Förekomsten av PVC-golv i förskolor ska också kartläggas. Varför då? Är det PVC som sådant eller en eventuell förekomst av vissa typer av mjukgörare som är av intresse? Och vad sker efter en sådan kartläggning?

Avslutningsvis ska, vid ombyggnader, fastighetsägare ”prioritera att ta bort byggmaterial som innehåller skadliga kemikalier”. Här är det återigen oklart vad som

avses. Är det kemikalier som de facto genom sin förekomst i byggmaterialet orsakar skador så ska de förstås åtgärdas. Är det däremot ämnen med farliga inneboende egenskaper som utgående från mängden och sättet de förekommer på inte medför någon risk för skador är kravet på prioriterad borttagning ogrundat. Det kan i det senare fallet istället bli tal om ett kvalificerat resursslöseri och, beroende på vem fastighetsägaren är, ett missbruk av skattemedel.

Kemikalieinspektionen

Kemikalieinspektionens yttrande daterat den 11 januari 2016 har i huvudsak följande lydelse.

Kemikalieinspektionen välkomnar att miljöprogrammet integreras i stadens budget och styrsystem för samtliga nämnder och styrelser samt att uppföljningsansvar för delmålen tydligt anges och kopplas till genomförandeansvar. Det nya delmålet om ekologiska livsmedel är välkommet eftersom det kan bidra till att minska spridning och användning av kemiska bekämpningsmedel.

Många aktörer behöver samverka för att uppnå en Giftfri vardag och Giftfri miljö och kommunerna har en viktig roll. Stockholms stad har goda förutsättningar att vara en förebild och inspiration för andra kommuner i Sverige och internationellt när det gäller kemikaliefrågor.

Länsstyrelsen i Stockholms län

Länsstyrelsen i Stockholms läns yttrande daterat den 11 februari 2016 har i huvudsak följande lydelse.

De sex övergripanden miljömålen förefaller rimliga. Det är bra att programmet kopplar till andra handlingsplaner och strategier exempelvis kemikalieplanen. Det är också föredömligt att programmet genomförs genom att samtliga nämnder och styrelser i sina verksamhetsplaner ska redovisa hur de avser nå målen.

Länsstyrelsen Stockholm anser att programmet skulle vinna på att kompletteras med en koppling till de nationella miljömålen.

Malmö stad

Malmö stads yttrande daterat den 1 februari 2016 har i huvudsak följande lydelse.

Kommunstyrelsen i Malmö stad ställer sig positiv till programförslaget och det är angeläget att de större städerna bör vara ledande i ett innovativt miljöarbete med höga

ambitioner och högt satta mål. Kommunstyrelsen konstaterar med uppskattning att bredden av de sex övergripande målen uttrycker en ambition att fånga in den komplexa helheten som begreppet. ”Hållbar utveckling” innebär. Exempelvis berörs trafik och transporter under flera mål, inte bara under Miljöanpassade transporter utan knyts till klimatpåverkan, vattenkvalitet och inomhusmiljö. Samtidigt befaras att det eventuellt kan uppstå svårigheter vid implementeringen av ett så pass stort och heltäckande program som dessutom i vissa delar har en hög detaljeringsgrad och därför kan betraktas som allt för detaljstyrande. Det bör dessutom uppmärksammas att denna typ av övergripande styrdokument inte alltid blir uppfattade som faktiskt styrande för den dagliga verksamheten.

De sex målen med tillhörande 30 delmål har olika nivå och detaljeringsgrad. De traditionella miljöområdena avfall, gifter, god inomhusmiljö är mycket precisa, medan motsvarande för biologisk mångfald, ekosystemtjänster och andra gröna frågor är mer öppna. Indikatorerna bygger på ett arbete med ständiga förbättringar där nyckeltalen ska visa på en förbättring från föregående år. I flera av huvudmålen är det genom indikatorerna som målets innebörd och nivå blir tydlig.

Det framgår att Stockholms stad har lagt ned ett stort arbete på att utvärdera föregående program och tagit vara på de erfarenheter som här framkommit. I det nya miljöprogrammet betonas förankring, mandat och beslutsäggande och att de/den som har rådighet över åtgärder också har tilldelats ansvaret.

Kommunstyrelsen tror att genom att uppföljningen av delmål tidigareläggs så kan resultaten nyttjas i direktföljande års planering. Detta kommer leda till många fördelar. Dock saknas en beskrivning över hur arbetet ska kommuniceras och involvera aktörer även utanför kommunens organisation. Vidare är det värt att poängtera att det måste ställas höga miljökrav vid upphandlingar.

Kommunstyrelsen konstaterar att programmets indikator syftar till ett arbete med ständiga förbättringar men att här kan finnas en viss ojämnheter i ambitionsnivåer. Vissa målområden har höga ambitioner och hög detaljgrad såsom ”Giftfritt Stockholm 2030”, ”Färdplan för ett fossilfritt Stockholm 2040” och ”Åtgärdsplan för klimat och energi 2020”. Att t ex alla bostäder i befintliga flerbostadsfastigheter ska beräknas klara 30dBA inomhus år 2019 kan i praktiken ses som ett mycket ambitiöst mål. Detta kan jämföras med indikatorer för målområdet Sund inomhusmiljö där godkänd OVK i skolor eller godkänd grad av radonhalt i realiteten endast innebär är att gällande lagstiftningar och bestämmelser ska följas

Nordic galvanizers/Scandinavian Copper Development

Nordic galvanizers/Scandinavian Copper Developments yttrande daterat den 8 februari 2016 har följande lydelse.

Vi ser positivt på att underlaget vid bedömning av ekologisk status hos vattenförekomster hämtas ur databasen VISS, och att staden tillämpar samma principer för vattenstatus-bedömningar som Havs- och vattenmyndigheten föreskriver.

Stockholms naturskyddsförening och Söderorts naturskyddsförening

Stockholms naturskyddsförening och Söderorts naturskyddsförening
gemensamma yttrande daterat den 8 februari 2016 har i huvudsak följande lydelse.

Vi tycker att det är bra att staden tar fram ett miljöprogram och vi tycker att det är bra att det står att ambitionerna för miljöarbetet höjs ytterligare. Men vi är tveksamma till om det nya miljöprogrammet verkligen är en ambitionshöjning jämfört med tidigare. I flera fall, inte minst under avsnittet om hållbar mark- och vattenanvändning, är det snarare så att målformuleringarna är luddigare och mer otydliga än tidigare. Flera föreslagna mål är rena självklarheter som inte borde behöva finnas med som mål i ett miljöprogram, t.ex. att stadens verksamheter ska ha kontroll på farligt avfall som uppstår inom verksamheten eller att konsekvenserna ska utredas vid exploatering av områden med höga naturvärden. Vi saknar också en del indikatorer, t ex om biologisk mångfald. Staden skulle t ex kunna ta fram ett antal indikatorarter som man kan följa upp.

Stockholms Naturskyddsförening och Söderorts Naturskyddsförening anser generellt att det borde vara fler mål som är mätbara så att alla på ett enkelt sätt kan se om målen är uppfyllda eller inte.

Vi ser positivt på den föreslagna processen för att följa upp delmålen som trots allt finns. Vi hoppas att det innebär att målen kommer att skärpas om det visar sig att de klaras snabbare än vad som är angivet i programmet. Vi hoppas också att man kan sätta in mer resurser om man ser att målen inte kommer att uppnås inom utsatt tid.

1 Hållbar energianvändning

Delmål 1.1 Staden ska verka för att utsläppen av växthusgaser ska minska

Föreningarna ser helst att staden minskar sina utsläpp per invånare ännu mer fram till 2019 än nu satta mål på 2,3 ton CO₂ (ekvivalenter) per invånare. Detta mot bakgrund av det allvarliga läge världen befinner sig i, gällande klimathot, enligt IPCC. Stockholms stad har satt ribban högt, men för att staden ska ta än mer kraftfulla åtgärder mot transportutsläppen bör ribban sättas mycket högt. Miljöförvaltningen anger själva på Miljöbarometerns hemsida, under miljömål "Klimat", att utsläppen från transportsektorn varit i stort sett oförändrad senaste 25 åren.

Vidare framgår på Miljöbarometern att stockholmarnas utsläpp per invånare ligger på ca 10 ton CO₂ (ekvivalenter) / år om man inräknar konsumtionen. I tidigare miljöprogram har Stockholm inte räknat med det s.k. "konsumtionsperspektivet". Föreningarna anser att det finns starka skäl att faktiskt inkludera även konsumtionsperspektivet i detta miljöprogram. Det är nu realistiskt att ta med konsumtionsperspektivet. Andra kommuner tänker ta med det i sina miljöprogram, t.ex. Nacka kommun.

Delmål 1.2 Staden ska genom energieffektiviseringar minska energianvändningen

Vi kan konstatera att teknikutvecklingen går snabbt framåt gällande energieffektiviseringar och takten kommer med all säkerhet att hålla i sig. Detta talar för att stadens mål om att minska energianvändningen är för lågt satt när man tittar mot slutet av programperioden, år 2019.

Vi vill att staden ska gå fram betydligt mer i detta delmål då incitamenten för en bättre miljö här är särskilt gynnsam eftersom en bättre energieffektivisering är en direkt vinst för kommunens kassa. Staden uppmanas alltså att ompröva siffran om 10 % lägre energianvändning.

Delmål 1.3 Långtgående energieffektivisering ska göras vid större ombyggnader

Vi bedömer att staden är på rätt väg i detta delmål. Vi vill dock påtala att bostadsbeståndet från 60-70-talet är i ett stort behov av energieffektivisering, men att det kan vara svårt att få till en ”större ombyggnad” i dessa hus eftersom staden ställer kravet att byggnaden ska ”evakueras”.

Delmål 1.4 För nyproducerad byggnad ska energianvändningen vara högst 55 kWh/m², år.

Föreningarna bedömer att staden är på rätt väg i detta delmål.

Att demonstrationsprojekt finns med i delmålet stödjer föreningarna helt.

Delmål 1.5 Stadens egen energiproduktion baserad på solenergi ska öka

Bolag och förvaltningar inom staden som producerar solenergi är inte många idag men potentialen är mycket stor bedömer föreningarna.

Stadens mål om att öka solenergin under programperioden med 50 procent, jämfört med referensåret 2015, är å ena sidan ambitiöst eftersom staden gjort så lite innan. Å andra sidan finns anledning att skruva upp målet ytterligare för att Stockholm ska känna av att samhälls-omställningen nu måste gå snabbare än forskarna tidigare räknat med. Solpaneler kommer vara en naturlig del av stadsbilden framöver och Stockholm tjänar på att direkt visa krafttag på solenergiområdet.

Föreningarna föreslår att stadens mål, om att öka solenergin under programperioden med 50 procent, ökas till 80 procent, jämfört med referensåret 2015. Alltså +30 procent jämfört med stadens målsättning.

2 Miljöanpassade transporter

I inledningen av det här kapitlet finns en bra genomgång av vilken stor utmaning vägtrafiken är när det gäller klimat- och hälsoperspektiv. Det första delmålet i programmet och helt avgörande för uppfyllelsen av de flesta andra delmål är att biltrafiken ska minska. Någon nivå nämns inte, vilket vi skulle vilja se. Indikator är vägtrafikarbetet per person, vilket är ett trubbigt mål.

Det finns inget mål om kollektivtrafikandel. Det skulle vara bra om ett sådant fanns eftersom vi blir fler i Stockholm och det är viktigt att se att andelen personer som åker

kollektivt ökar och inte bara antalet personer till följd av befolkningsökningen.

Konflikten mellan det första delmålet och den pågående (Förbifart Stockholm) och planerade (Östlig förbindelse) utbyggnaden av motorvägar runt Stockholm tas inte upp. I själva verket kommer de enligt alla tidigare erfarenheter att öka bilismen och "vägtrafikarbetet" inte bara runt utan också i Stockholm stad. Med detta perspektiv måste målet att minska biltrafiken därför betraktas som ett önsketänkande/skenmål. Eller räknar staden med att dessa leder inte kommer att generera trafik förrän efter programmets period som slutar 2019 och därför inte behöver tas upp nu?

En ständigt återkommande punkt under de olika delmålen är att flytta över trafik från bil och cykel till kollektivtrafik. Här finns en uppenbar konflikt med landstingets styrning av kollektivtrafiken som för leder till bl a indragningar i busstrafiken och uppskjutna förbättringar av den befintliga spårbundna trafiken. Om denna konflikt togs på allvar borde staden begära att regeringen tog ett övergripande ansvar för kollektivtrafiken i storstadsregionen.

3 Hållbar mark- och vattenvändning

Allmänt om målet

I miljöprogrammet som togs 2012-2015 fanns en tydlighet i delmålen för Hållbar användning av mark och vatten som gjorde att t.ex. Miljöförvaltningen kunde hävda att en detaljplan stred mot ett eller flera av delmålen. Nu är delmålen mer urvattnade och har inte alls samma skärpa, vilket får konsekvensen att det i praktiken blir väldigt svårt att sedan hävda att en åtgärd strider mot något av delmålen.

Inledningen till miljömålet beskriver vad som är viktigt: *Det är viktigt att säkra särskilt betydelsefulla kärnområden, spridningszoner och livsmiljöer för skyddsvärda arter.* När sedan läsaren eftersöker ett delmål som backar upp det viktiga som omnämnts så finns inget konkret utan istället hittas vaga formuleringar som i praktiken är mycket svåra att åberopa om t.ex. ett kärnområde hotas.

Delmålen i ett miljöprogram ska syfta till att ha koll på ett specifikt miljötillstånd men också att sporra staden genom högt satta mål för att planera staden smart med minimal miljöpåverkan. Nu har delmålen som handlar om biologisk mångfald, särskilt känsliga naturmiljöer och ekologisk infrastruktur sänkts till en väldigt låg nivå, vilket gör att politikerna får betydligt svårare att orientera sig vid val av plats för byggnation.

Det finns nu en fixering vid det urbana i miljömålet som inte balanseras upp av andra viktiga sakområden inom mark och vatten. Föreningarna anser att stadsbyggandet bör utgå ifrån vårt behov av parker och tätortsnära naturområden och ta hänsyn till förutsättningar för biologisk mångfald och dess ekosystemtjänster. Med nuvarande miljöprogram blir det tydligt att Stockholm behöver en s.k. Naturvårdsplan som finns i många andra kommuner där biologisk mångfald och naturvård får stå i fokus.

Grönområden och parker

Grönområden är ett vitt begrepp och omfattar olika typer av mark. Det handlar om gräsmatta, planterade parkmiljöer, dungar, mindre skogspartier, skogar, öppna marker

och våtmarker. Det vi från Stockholms Naturskyddsförening och Söderorts Naturskyddsförening tycker är viktigt är den vilda naturmarken. Forskning visar också att det är den typen av mark som har högst biologisk mångfald. T ex ser man inte många fjärilar kring bostadsområden som har många gräsmattor runt i kring eller som är nyplanterade.

Kvalitet kontra kvantitet

För att grönområden ska få en bra kvalitet behövs i många fall också en kvantitet av yta. Det är viktigt att områden är stora. För rekreation har forskning också visat att det behövs stora områden där man får en känsla av att man är i en skog utan att höra trafikbuller och glassbilen. Därför att det av yttersta vikt att skogarna söder om Söder, t ex Fagersjöskogen och Älvsjöskogen inte naggas i kanten utan att de får behålla sin nuvarande storlek.

Stockholms skogsområden

Stockholmarna värdesätter det gröna och vattnet högt i staden. I förslaget till miljöprogram får man känslan av att det mesta som är grönt i Stockholm är små kvartersparker och större parker så som Humlegården. Men vi i Stockholm har ju också fantastiska skogsområden inte långt från stadskärnan. Inte minst i form av alla naturreservaten så som bl a Grimstaskogen, Judarn, Sätterskogen och Flaten. Vi i Stockholms Naturskyddsförening och Söderorts Naturskyddsförening tycker att man har glömt denna resurs i miljöprogrammet. Skogarna är en mycket viktig komponent till att bevara den biologiska mångfalden i staden och vara en buffert när klimatet förändras, t ex ta upp regnvatten och hjälpa till att sänka temperaturen lokalt och även ge en chans till skugga.

Vi skulle därför gärna se att miljöprogrammet även omfattade skogarna i staden och att mål för dem skulle kunna vara större biologisk mångfald, att fler naturvårdsinsatser genomförs och att flera skogar blir naturreservat.

Delmål 3.1 Sårbarheter i stadsmiljön

Föreningarna rekommenderar starkt att kommunen ändrar i inledningstexten i detta delmål för att fokusera på nyckelorden robusthet och resiliens. Genom att bygga robusthet och resiliens i en stad så minskas drastiskt sårbarheten i stadsmiljön. Nyckelorden robusthet och resiliens är idag kända på många håll och tillämpas t.ex. i landstingets underlag ”Reson mot stärkt hållbarhet – Analys, slutsatser och rekommendationer för det fortsatta arbetet med RUF2050”. Vidare kommer robusthet och resiliens att bli än mer omtalat framöver och miljöprogrammet bör tillämpa dessa nyckelord för att därmed ligga i linje med den kunskap som nu snabbt byggs upp kring sårbarhet i samband med klimatförändringar.

För att tydliggöra att bebyggelse, infrastruktur och tekniska försörjningssystem måste anpassas bör staden i delmål 3.1 ta fasta på länsstyrelsens rekommendationer från 2015 gällande Mälaren, vilka finns presenterade i ett faktablad med titeln ”Rekommendationer för lägsta grundläggningsnivå för ny bebyggelse vid Mälaren –

med hänsyn till risken för översvämning”. Här anges att byggnader av värde bör placeras 2,7 m över nivån (RH2000) och byggnader av mindre värde bör placeras 1,5 m över nivån (RH2000). Ny kunskap kan tillkomma kommande år men länsstyrelsens rekommendationer från 2015 kan utgöra ett golv.

Synpunkter med koppling till ”Delmålet kan nås genom att”:

- Punkt 1. Att skriva ”(v)id ny- och ombyggnation ska dagvattnet tas omhand på ett hållbart sätt” skapar utrymme för tolkning och otydlighet. Byt ut mot ”...dagvattnet tas omhand lokalt, i andra hand renas genom meandrande vattendrag eller fördröjningsdammar.”
- Punkt 2. Finns inga gränsvärden framtagna redan att utgå ifrån när ny bebyggelse ska utformas och höjdsättas? Vore önskvärt att staden här anslog en miniminivå som förhindrade att ny bebyggelse inte fick tillstånd under denna miniminivå. Jämför med Kristianstads kommun.
- Punkt 3. Det framgår inte alls vad staden lutar sig mot för siffervärden där dagens säkerhetsnivå anses kunna bibehållas för dagvattensystem, något som vore önskvärt
- Punkt 4. Att samla befintlig information om översvämningssärliga områden i kommunen på ett ställe vore önskvärt. Riskkartor över delar av Stockholms stad har tagits fram vilka finns hos länsstyrelsen.
- Punkt 6. Vad ökad användning av stadsgrönska innebär bör preciseras så att delmålet går att följa upp. Nyplantering av träd längs med gator som saknar träd bör t.ex. nämnas.

Delmål 3.2 God status ska uppnås i stadens vattenförekomster

Föreningarna ställer sig frågande till att placera delmål om god ekologisk status för vattenförekomster i miljöprogrammet då det sannolikt kommer ett nytt vattenprogram (nuvarande vattenprogram gick ut 2015). Detta delmål skulle passa lika bra i det kommande vattenprogrammet.

Ett starkt strandskydd bör betonas under denna punkt då exploatering på icke redan ianspråktagen mark inom strandskydds zonen är en klar riskfaktor för försämrade vattenkvalitet i respektive vattenförekomst. Kommunen bör alltså uttala en hållning om att inte upphäva strandskyddet med syfte till att klara målet om god ekologisk och kemisk status. Exploatering inom avrinningsområden till sjöar inom kommunen bör ske med största hänsyn till sjöns känslighet.

Staden bör tydliggöra att målet om god ekologisk och kemisk status till år 2021 är en tidsmässig framflyttning av målet då det skulle ha nåtts redan år 2015. Den förlängda förlängningen till år 2027 gäller krav för tolv nya ämnen, men inte för de andra gränsvärdena.

Synpunkter med koppling till ”Delmålet kan nås genom att”:

- Punkt 1. Att år 2027 bara gäller för tolv nya ämnen bör framhållas i punkten. Att skriva ”2021 eller 2027” är otydligt och signalerar att målet för god ekologisk och

kemisk status kan nå antingen 2021 eller 2027.

- Punkt 2. Lokala åtgärdsprogram för samtliga vattenförekomster bör redan kunna införlivas i nästkommande vattenprogram för Stockholm (2016-?). Mot bakgrund av att staden har mycket kunskap uppbyggd redan bör årtalet flyttas fram till första halvåret 2017. Gällande kostnadseffektivitet är det bra att nämna i punkten, men denna skrivning bör inte utesluta stora investeringar som lönar sig först på lite längre sikt.
- Punkt 3. Att föra upp vatten till ytan och låta det meandra, istället för att rinna snabbt i en kulvert, bör också nämnas bland exemplen.
- Punkt 4. Sjörestaurering och vattenvårdande åtgärder har ofta ett mycket stort värde ur flera perspektiv; både sociala och ekologiska. Således är det en nackdel att skapa en hög ”effektivitets-tröskel” för att sjörestaurering och vattenvårdande åtgärder ska bli av. Formulera istället punkten enligt följande: Sjörestaurering och vattenvårdande åtgärder ska väljas där det bedöms som lämpligt för att uppnå god vattenstatus och andra synergier.
- Punkt 5. Orden ”hållbar dagvattenhantering” är otydligt och ger utrymme för tolkning. Här behövs en precisering.

3.3 Stadens vattenområden

Föreningarna anser att det är en allvarlig brist att inte strandskyddet omnämns som en garant för att långsiktigt trygga allmänhetens tillgång till strandområden och att bevara goda livsvillkor för djur- och växtlivet. Strandskyddet säkerställer framför allt stadens gröna stränder och väger mycket tungt gentemot andra samhällsintressen som motverkar strandskyddets syften.

Här bör också uppmärksammas nackdelarna med att skapa mer mark genom att fylla ut vatten- och strandområden. Detta inkräktar på Stockholms vattenområden och skapar ofta oåterkalliga skador på sjöbottnen, vilket missgynnar akvatisk flora och fauna.

Att staden behöver utveckla vattenområdenas olika ekosystemtjänster håller föreningarna med om. Här kan tilläggas att mycket kan göras på och intill vattenområden för att öka biologisk mångfald som stärker ekosystemtjänsterna i ett område. Betade stränder, strandängar, strandskogar med sumpskog, våtmarker och vassbälten gynnar artrikedomen.

Föreningarna saknar att delmålet omnämner stränder inom kommunen som är klassade som Ekologiskt särskilt känsliga stränder (påverkade och/eller intensivt skötta). Se vidare i Stadsbyggnadskontorets rapport om Stockholms ekologiska känslighet. Ekologiskt särskilt känsliga stränder omfattas av miljöbalken (kap 3 § 3). Att dela upp gröna stränder i ”parkstränder” och ”naturstränder” vore dessutom önskvärt. Se vidare i kartan ”Stockholms grönstruktur”, här återges var ”parkstränder” och ”naturstränder” finns i kommunen.

Att södra delen av kommunen ingår i Tyresåns sjösystem bör omnämnas då det knyter an till behovet av att arbeta kommunövergripande. Magelungen, Forsån, Flaten och Drevviken utgör en del av sjösystemet i kommunen.

I inledningen av delmålet konstateras att det finns ”*många potentiella konflikter*”

som måste hanteras i planering, exploatering och underhåll av stadens vattenområden”. Exempel på konflikter eller vidare resonemang om avvägningar finns dock inte, varför det bör ifrågasättas att meningen om konflikter finns med i inledningstexten för 3.3. Konflikter kring kommunens vattenområden har alltid funnits i olika grad så varför lägga fram ”konflikt-dimensionen” nu och så väldigt fåordigt?

Synpunkter med koppling till ”Delmålet kan nås genom att”:

Gällande delmålet befintliga tre punkter är de svåra att mäta och följa upp. Föreningarna vill understryka att det behöver tas stor hänsyn till biologisk mångfald vid anläggandet av nya strandspromenader. Ytterligare biotopvård behövs definitivt och vi uppmanar kommunen att fortsätta på det inslagna spåret om BUS-projektet, rapporten *Biologisk utveckling i Stockholm* är föredömlig.

Tillagda punkter som kan behövas för detta delmål kan formuleras så här:

- Strandskyddade områden inom kommunen ska inte minska då strandskyddet är centralt för att säkra rekreation och friluftskliv i kommunens vattenområden
- Kommunen ska systematiskt minska sin belastning av olika ämnen till Mälaren och Tyresöans sjövattnet och samtidigt marknadsföra dessa två sjösystem för ökad turism
- Naturstränderna ska inte minska i omfattning.
- Utvalda akvatiska indikatorarter för vattenmiljöer ska fortleva i stabila bestånd i kommunen. Årlig inventering av dessa akvatiska indikatorarter ska säkerställa att uppföljning kan ske.

3.4 Vid stadsutveckling ska ekosystemtjänster främjas

Detta delmål spretar isär på ett olyckligt sätt, vilket bör rättas till. Istället för att verkligen fokusera på ekosystemtjänster så tas mycket annat in som bör förläggas i ett helt eget delmål. Inledningstexten innehåller alldeles för lite om ekosystemtjänster då detta är ett stort kunskapsområde. Naturvårdsverket skriver att ”*ekosystemtjänster är grunden för vår välfärd*”. Vidare anger Naturvårdsverket på ett annat ställe att ”*Vi måste ta hänsyn till ekosystemtjänster i samhällsplaneringen och vid andra beslut om vi ska få långsiktigt hållbara lösningar*”. Information som detta bör inarbetas i miljöprogrammet.

Inledningen till delmålet bör dessutom innehålla uppgiften om att ekosystemtjänsterna kan delas in i fyra olika kategorier efter deras funktioner i förhållande till mänskligt välbefinnande: Försörjnings-tjänster, Reglerande tjänster, Kulturella tjänster och Stödtjänster. Med avstamp i dessa fyra kategorier (gärna alla exemplifierade i en faktaruta!), kan delmålet formas med klara besked om vad som måste göras på detta område under programperioden.

Föreningarna känner sedan i höstas till att staden låtit konsulter arbeta med att ta fram ett underlag som ska koppla ekosystemtjänster till en kontext med Stockholms förutsättningar. Detta underlag bör kopplas till miljöprogrammet.

Meningen i inledningen av detta delmål (rad fyra sid. 21) som börjar med

”Långsiktig och strategisk planering...” bör flyttas till en allmän inledning till miljöprogrammet eller utgå.

Texten som börjar med (första raden sid. 22) ”Särskild hänsyn ska tas...” och sedan avslutar stycket bör föras till ett eget delmål (nytt delmål: 3.8), anser föreningarna. I samband med att ”ekologiska kärnområden”, ”viktiga spridningszoner” och ”livsmiljöer för skyddsvärda arter” omtalas i miljöprogrammet måste de få en betydligt mer utrymme än som nu presenteras i delmål 3.4.

Synpunkter på 3.4 med koppling till punkterna ”Delmålet kan nås genom att”:

Delmålet befintliga sju punkter är svåra att mäta och följa upp.

- Punkt 1 och 2 handlar om att utveckla/vidareutveckla men det framgår inte något konkret om hur det ska göras.
- Punkt 3 lämnar öppet för tolkning om det ska skapas fler grönytor (förvandla gråmark till grönmark) eller om befintliga grönytor ska göras mer flerfunktionella. Gårdar är ofta privatägda varför rådigheten försvåras för kommunen att få målet uppfyllt.
- Punkt 4 bör betona att en högt poängsatt grönytefaktor vid nybyggnation ska väga tungt vid markanvisningar, alltså inte bara vara ett hjälpmedel
- Punkt 5 bör förläggas i ett eget delmål (nytt delmål: 3.8) men då omformas. Exploatering i ekologiskt särskilt betydelsefulla områden (ESBO) bör undvikas. Föreningarna vill påtala att skötsel och restaurering ska vara ekologiskt inriktade på alla typer av grönytor, inte bara i ekologiskt särskilt betydelsefulla områden
- Punkt 6 bör förläggas i ett eget delmål (nytt delmål: 3.8). Att kommunen alltid ska utreda konsekvenserna vid byggnation i ekologiska kärnområden, viktiga spridningszoner och livsmiljöer för skyddsvärda arter borde vara en självklarhet och inte behöva stå med i miljöprogrammet.
- Punkt 7 bör lyfta upp att kommunens nya parkprogram bör ha en särskild ruta vid respektive park, naturpark eller naturområde som behandlas, där det föreslås vilka ekosystemtjänster som kan förstärkas.

Tillagda punkter som kan behövas för detta delmål kan formuleras så här:

- Minst en pilotutredning genomförs för att värdera lokala ekosystemtjänster. Denna pilotutredning används sedan som föregångare för fler projekt med ekosystemtjänster
- Lokala miljöorganisationer, näringslivet, kommunen och allmänheten inleder dialog om hur natur och miljö påverkar lokalsamhället
- Beakta både ekonomiska, sociala och miljömässiga aspekter i den fysiska planeringen. Väg in de samhällsekonomiska fördelarna av skogens sociala värden, såsom folkhälsa, turism och människors välbefinnande.

3.5 När staden växer ska den biologiska mångfalden stärkas och utvecklas

Inledningen till delmålet håller en alltför allmän nivå hävdar föreningarna. Texten bör knytas mycket mer till Stockholms stads unika förutsättningar och värden, det gäller även första stycket. Att nämna att ”staden är artrik” är bra men det bör följas upp med exempel och mer detaljer.

Det är en väldig brist att naturreservat inte nämns under detta delmål, anser

föreningarna. Ordet ”skydd” nämns men bara mycket kort. Naturskydd bör få en betydligt mer framskjuten position i inledningen av detta delmål. Skydd enligt miljöbalken är det starkaste instrumentet vi har för att långsiktigt bevara viktiga natur- och rekreationsområden. Det pågår nu ett arbete med att ta fram ytterligare några naturreservat men det finns fortfarande områden som behöver ett långsiktigt skydd och som med råge uppfyller rimliga kriterier för naturreservat. Just det faktum att befolkningen ökar i Stockholm och med det ett enormt tryck på att bygga fler bostäder och mer infrastruktur gör att reservatsskydd blir en viktig del i att säkerställa biologisk mångfald och rekreationsområden.

I inledningen till detta delmål bör det fastslås av kommunen att det är centralt att hålla isär vilka naturmarksytor som går att återskapa och inte inom kommunen. Hällmarkstallskog, äldre flerskiktad blandskog, trädklädd myr, källor, alsumpskog, ek- och hasselmiljöer och gammal ädellövskog går i praktiken inte att ersätta under överskådlig framtid och är därmed en klart begränsad naturresurs inom kommunen. Dessa ekosystem har utvecklats långsamt och har ibland en tusenårig kontinuitet, d.v.s. ett ekosystem har funnits på samma plats i tusen år. Dessa naturmiljöer ligger oftast inom stadens ekologiskt särskilt betydelsefulla områden (ESBO) och inom ekologisk särskilt känsliga områden (ESKO).

Att, som ovan, på förhand tydligt deklarerar flera ekologiska värden som inte går att återskapa, gör det tydligare att sedan i miljöprogrammets delmål skriva att byggnationer under rätt förutsättningar kan fungera på platser där ekologiska värden går att ersätta. Nu ges inga exempel på ekologiska värden som inte går att återskapa, varför följande mening (rad 7 i delmål 3.5 sid. 22) blir otydlig: *Genom väl avvägda åtgärder kan vissa rekreativa och ekologiska värden återskapas eller ersättas i de fall oexploaterad mark tas i anspråk för bebyggelse.*

Föreningarna anser att staden i inledningen till detta delmål bör gå mer rakt på sak och förmedla att kontinuerlig hävd i form av bete och slätter ofta krävs för att bibehålla och öka biologisk mångfald. Naturvårdsinsatser i stadens tätortsnära skogar krävs också vid behov (röjning av gran för att gynna lövskog etc). Detta eftersom den naturliga dynamiken i landskapet försvunnit för länge sedan, vilken bestod av t.ex. betande tamdjur (innan dess betande visenter), skogsbränder och översvämningar.

Följande citerade mening i miljöprogrammet är onödigt invecklad jämfört med det som står i stycket ovan då det betyder samma sak: *”Den biologiska mångfalden karakteriseras av ständiga förändringar och att stärka den biologiska mångfalden innebär inte att landskapet konserveras i dagens form”*. Det finns också risk för misstolkningar i stil med att områdesskydd inte skulle vara viktigt eftersom naturen alltid förändras. Meningen bör istället formuleras tex. på följande vis:

Den biologiska mångfalden karakteriseras av ständiga förändringar och att stärka den biologiska mångfalden innebär att områdenas naturliga dynamik tas med vid utformandet av skötselplaner för naturområden.

Det bör också lyftas fram under inledningen till detta delmål att åldern på skogen i kommunens många naturområden är långt över den genomsnittliga åldern på skog i Sverige. Tallskog på 200-300 år och granskog över 120 år är inte ovanligt inom

Stockholms stad. Därtill kommer att norra Europas tätaste bestånd av gammal grov ek återfinns i Stockholm.

I inledningen till detta delmål bör det också finnas med att det finns ett välkänt samband, åtminstone i skogsmiljöer, mellan storlek och artrikedom. Krymper arealen så sjunker artrikedomen och omvänt.

Synpunkter på 3.5 med koppling till punkteerna "Delmålet kan nås genom att":

- Punkt 1 är svår att hålla koll på och följa upp då "funktionerna" kan vara svåra avgränsa i t.ex. en tätortsnära skog, vad är en funktion och inte? Sedan bör det preciseras om en variation av natur och kulturlandskap ska finnas jämt fördelat över kommunen.
- Punkt 2 om skötsel bör läggas in som ett helt eget delmål då det är en jätteviktig fråga för kommunen (se ny punkt 3.10). Därutöver bör det inte bara stå "ändamålsenlig skötsel" utan "ändamålsenlig ekologisk parkskötsel" respektive "naturvårdsskötsel"
- Punkt 3 om lämplig grönytekompensation bör läggas in som ett helt eget delmål då det är en viktig fråga för kommunen (se ny punkt 3.9).

Tillagade punkter som kan behövas för detta delmål kan formuleras så här:

- Fler ekodukter och faunapassager ska anläggas

3.6 Varje stadsdel ska ha en god tillgång till parker

För att tillgodose invånarnas rekreationsbehov krävs mer än bara små grönytor. Kommunens sociotopskarta bör omnämnas i inledningen till detta delmål. Att Cirka 83 procent av stockholmarna har park eller natur inom 200 meter från sin bostad är bra, men kommunen verkar inte haka på denna siffra i delmålet och ha ambitionen att denna siffra ska ligga kvar eller öka. Även storleken på dessa grönområden inom 200 m från bostaden bör redovisas. Storlek på grönområdena är en viktig kvalitet som direkt hänger ihop med hur bra de fungerar som rekreationsområde.

Synpunkter på 3.6 med koppling till punkteerna "Delmålet kan nås genom att":

- Punkt 1 är bra, men vägskyltar borde kompletteras med entréskyltar och, vid behov, välkomnande portaler

Tillagda punkter som kan behövas för detta delmål kan formuleras så här:

- Tillgängligheten till parker och grönområden ska förbättras genom att Stockholms stad erbjuder naturguidningar. Naturguidningar skapar stor kännedom om parker och grönområden och gör att människor lär sig hitta ut till områdena och dessutom genom att de får mer kunskap också uppskattar de mer.
- Andel stockholmare som har tillgång till park- eller naturområden inom 300 m

3.7 Varje stadsdel planeras för god stadsmiljö

Det som står i detta delmål är inte alls oväsentligt, men ska det som står här placeras in miljöprogrammet när så mycket annat skulle behöva komma med? Många uttryck i detta delmål för tankarna till stadens Arkitekturprogram, som faktiskt inte är beslutat i kommun-fullmäktige. Att föra över det som står under delmål 3.7 till stadens

Arkitekturprogram vore värt att pröva, anser föreningarna. Om detta delmål ska finnas med anser föreningarna att rubriken bör formuleras om till att ”Varje stadsdel planeras för god bebyggd miljö”. Ett av de 16 miljö kvalitetsmålen heter God bebyggd miljö och det är naturligt att kommunen hakar i det nationella miljö kvalitetsmålet och applicerar detta miljömål i Stockholms stad. Att tala om stadsmiljö är inte att ta med alla kommunens stadsdelar i miljöprogrammet vilket föreningarna anser är en klar nackdel.

Potentiella konflikter mellan stadsmiljö och andra miljöfrågor lyfts inte fram i detta delmål, vilket är en klar brist anser föreningarna. Att bygga hus i en skog kan öka tryggheten men kan innebära att byggnation görs på mark med höga naturvärden. Att bygga ihop stadsdelar kräver mycket stor varsamhet då det ofta går en grön spridningskorridor för växt- och djurliv igenom och många använder grönstråket för sin rekreation.

Synpunkter på 3.7 med koppling till punkterna ”Delmålet kan nås genom att”:

- Punkt 1 kan tydligare kopplas till att miljöpåverkan kan reduceras om informationsöverföring sker tidigt i planprocessen så att känslig natur kan undvikas exempelvis
- Punkt 2 har mer en social dimension än en miljömässig dimension och punkten bör förklara på vilket sätt den platsar i ett miljöprogram
- Punkt 3 är svår att mäta och följa upp

Tillagade punkter som kan behövas för detta delmål kan formuleras så här:

- Kommunen ska tillämpa ett social-ekologiskt stadsbyggande på hälften av sina antagna markanvisningar
- Andelen bullerstörda parker och naturområden ska sjunka påtagligt för att gynna stockholmarnas folkhälsa. Naturområden vid större vägar ska få bullarplank (jordvallar vid Nynäsvägen i höjd med Farsta är ett föredömligt exempel på ett ”ekologiskt bullerplank”).

Nya delmål (3.8, 3.9 och 3.10) som saknas i kapitlet om ”Hållbar användning av mark och vatten”

3.8 Särskilt värdefulla mark- och vattenområden ska bevaras

Detta delmål fanns med i Stockholms miljöprogram 2008-2011 och föreningarna anser bestämt att detta delmål bör återinföras i det kommande miljöprogrammet. I ett växande Stockholm är det av stor betydelse att kommande generationer kan ta del av kommunens särskilt värdefulla mark- och vattenområden. Delmålet är rakt och tydligt och föreningarna har uppdaterat texten i stycket nedan från Stockholms miljöprogram 2008-2011. Vi vill även påtala det senaste miljöprogrammets mål 4.1, ”Mark- och vattenområden som har särskild betydelse för den biologiska mångfalden ska stärkas och utvecklas.” Under detta delmål framgick också att: ”Intrång i oersättliga funktioner undviks” och att: ”områden med högst värde skyddas.” Det är tydligt att man i de senaste miljöprogrammen uttrycker sig mycket tydligare än i det nu

föreslagna programmet. Vi ser allvarligt på att allt som har med skydd och bevarande av naturmark och arter att göra uttrycks mycket mer luddigt och otydligt i detta miljöprogram.

Uppdaterad beskrivning av delmålet ”Särskilt värdefulla mark- och vattenområden ska bevaras”

Till de särskilt värdefulla områdena hör de områden som skyddats eller som utreds för naturskydd, nyckelbiotoper, ekologiskt särskilt betydelsefulla områden (ESBO), livsmiljöer för skyddsvärda arter enligt ArtArken samt livsmiljöer för rödlistade arter/signalarter för höga naturvärden. Särskilt värdefulla områden utgörs främst av områden som hyser skyddsvärda arter och biotoper som framförallt har sin utbredning i Stockholm. Delmålet knyter an till kommunfullmäktiges beslut om skydd av naturområden enligt miljöbalken.

Förslag på indikatorer kopplat till detta delmål:

- Utvalda indikatorarter för land-/våtmarksmiljöer ska fortleva i stabila bestånd i kommunen. Årlig inventering av dessa indikatorarter ska säkerställa att uppföljning kan ske.
- Area skyddad naturmark av den totala ytan
- Antal naturvårdssatsningar i kommunen med en kostnad på över 1 miljon
- Arealen betesmark ska öka
- Andel tätortsnära skogar med en skötselplan ska öka
- Lanspråktagen yta av särskild betydelse för den biologiska mångfalden
- Antal naturligt förekommande fågelarter i bebyggd miljö
- Antal naturligt förekommande arter – till exempel kärlväxter, fåglar, fjärilar

Revidering av delmålet från programperioden 2008-2011

Kommunen bör ta ställning för att undvika exploatering i nyckelbiotoper, vilket är den högsta naturvärdesklassningen som Skogsstyrelsen utfärdar. Det finns nyckelbiotoper i Stockholms stads tätortsnära skogar och fler nyckelbiotoper har tillkommit bara senaste åren i Rågsveds friområde och Majroskogen. Nyckelbiotoper bör bevaras för framtiden då de innehåller gammal flerskiktad skog, känsliga skogsekosystem och mycket hög artrikedom. I skogsbruket avverkas inte nyckelbiotoper om skogsägaren är miljöcertifierad då miljöcertifieringarna (FSC/PEFC) förbjuder försäljning av virke från nyckelbiotoper. Nyckelbiotoper har lagts till i stycket ovan med anledning av nyckelbiotopers stora värde. Fortfarande är största delen av Stockholms stads skogsområden inte nyckelbiotopsinventerad, detta bör göras för att undvika att värdefulla skogsområden exploateras. De gånger nyckelbiotopsinventeringar gjorts i Stockholm har en stor andel av skogen blivit klassad som nyckelbiotop, t.ex. Rågsveds friområde och Solbergaskogen.

Ekologiskt särskilt betydelsefulla områden (ESBO) kom till i samband med den Gröna promenadstaden. ESBO inkluderar spridningskorridorer, buffertzoner och kärnområden för biologisk mångfald. ESBO har lagts till under stycket ”Uppdaterad beskrivning...”.

I ArtArken nämns ett antal skyddsvärda arter i Stockholm. Detta bör kompletteras med rödlistade arter och signalarter för höga naturvärden anser föreningarna. Rödlistade arter och signalarter har lagts till under stycket ”Uppdaterad beskrivning...”.

3.9 Exploatering av värdefulla mark- och vattenområden kompenseras

Föreningarna anser att det behövs ett särskilt delmål som behandlar ekologiska kompensations-åtgärder, vilket är fullt rimligt då det t.ex. fanns ett särskilt delmål om kompensationsåtgärder i Stockholms miljöprogram 2008-2011. Det som skrevs i miljöprogrammet från 2008 behöver dock uppdateras med bl.a. formuleringar från Stockholms miljöprogram 2012-2015.

De senaste tio åren har tyvärr grönkompensationen inte alls levt upp till sitt syfte. Istället för att kompensera inanspråktagen grönyta med annan likvärdig grönyta så har kompensationen bestått av en upprustad parklek, bättre belysning etc. Framöver måste det bli ändring så att kompensationen blir ekologisk kompensation rakt igenom.

Ny beskrivning av delmålet

En utgångspunkt i detta delmål är att fokus gällande ekologisk kompensation ligger på den park- och naturmark som går att ersätta. Oersättliga naturmiljöer ska nämligen undvikas vid exploatering. Exempel på naturmiljöer som inte går att ersätta är: hållmarkstallskog, äldre flerskiktad blandskog, trädklädd myr, källor, alsumpskog, ek- och hasselmiljöer och gammal ädellövskog går i praktiken inte att ersätta under överskådlig framtid.

Om det ändå uppstår situationer där oersättliga naturmiljöer tas i anspråk ska ekologisk kompensation ändå utföras i form av större naturvårdsåtgärder.

Park- och naturmark som tas i anspråk vid exploatering ska ersättas med likvärdig park- eller naturmark. Kompensationsåtgärder kan göras lokalt men även att flera kompensationer går samman och finansierar en betydligt större restaurering. Åtgärder kan till exempel vara nyskapande av motsvarande naturtyp eller restaurering av en miljö vars naturvärden försämrats.

Förslag på indikatorer

- Andel detaljplaner som tar natur-/park i anspråk och som har en tydlig ekologisk kompensation
- Antal större restaureringsprojekt per år som kommit till genom kompensationsåtgärder

3.10 Skötseln av park- och naturmarksytor ska gynna biologisk mångfald och rekreation

Skötsel och restaurering av grön- och vattenområden har stor betydelse för ekosystemtjänsterna, till exempel de rekreativa kvaliteterna, samt för den biologiska mångfalden. Otillräcklig, ogynnsam eller felaktig skötsel utarmar på sikt de gröna kvaliteterna. En väl fungerande skötsel är en förutsättning för att bibehålla och utveckla såväl ekologiska som rekreativa värden.

Delmålet innebär att staden bör bedriva en ekologiskt inriktad skötsel och

restaurering. Parker och rekreationsområden ska skötas i enlighet med fastställda stadsdelsvisa parkprogram och skötselplaner.

Upphandlad entreprenör ska ha kompetens för ekologiskt inriktad parkskötsel även längst ut hos de som håller i sågen. Höga krav på naturvårdskompetens ska ställas på de som arbetar i tätortsnära skogar.

Förslag på indikationer:

- Areal mark per år där friställnings och föryngringsåtgärder genomförts avseende ädellövträd
- Arealen ängsmark som slås med naturvårdsinriktad slåtter ska öka varje år
- Tätortsnära skogar på över åtta hektar ska skötas med skogligt utbildad naturvårdspersonal
- Antal samverkansprojekt i varje stadsdelsförvaltning som startats med ideella naturvårdare i kommunen

4 Resurseffektiva kretslopp

Det är positivt att staden planerar in avfallsfrågor i tidigt skede i stadens planprocess och att staden strävar efter långsiktiga lösningar.

Delmål 4.2

Vi är dock tveksamma om 70 % av det uppkomna matavfallet ska samlas in ä till 2020 är ett rimligt mål? Enligt Avfall Sverige sorterades det ut endast 26 % av allt uppkommet matavfall i Stockholm år 2015.

Det är positivt att det är enda målet man nämner som är mätbart.

"Stadens återvinningscentraler ska hantera allt återvinningsbart material." Det är önskvärt att förbättra återvinningscentralerna så att medborgarna har en möjlighet att sortera ut alla materialtyper och skulle innebära en stor förbättring. Idag tar inte alla återvinningscentraler emot alla återvinningsbara materialtyper.

Delmål 4.3

"Stadens verksamheter ska ha kontroll på vilket farligt avfall som uppstår inom den egna verksamheten och förvissa sig om att egen hantering, borttransport och omhändertagande sker på ett korrekt sätt." Det är anmärkningsvärt att stadens egna verksamheter INTE har kontroll på det farliga avfallet som uppstår idag och att punkten finns med i miljöprogrammet. Att föregå med ett gott exempel som stad försvåras av detta.

5 Giftfritt Stockholm

Föreningarna går här inte in på varje delmål. Kommunen tar tydligt ställning för att fasa ut farliga ämnen, vilket vi anser är klart positivt. Stockholms stad är Sveriges folkrikaste kommun och volymerna av farliga ämnen kan därför sänkas väldigt mycket med rätt insatser.

Upphandlingsreglerna bör vara mycket hårda för miljö- och hälsofarliga ämnen i kommunen och föreningarna anser att staden bör gå längre än regelverket och således

tillämpa försiktighetsprincipen fullt ut. Finns motstående forskningsresultat om huruvida ett ämne är miljö och/eller hälsofarligt så ska kommunen välja ett annat ämne som är mer skonsamt mot miljö och hälsa.

Naturskyddsföreningarna har arbetat med giftfria förskolor i bl.a. Stockholm och det är utmärkt att kommunen sätter upp strängare miljömål så att våra barn slipper komma i kontakt med ämnen som är eller kan vara miljö- och hälsofarliga. Läs mer om Naturskydds-föreningarnas arbete om giftfri förskola här www.naturskyddsforeningen.se/vad-vi-gor/miljogifter/giftfri-forskola

Att kontinuerligt byta ut ämnen till mindre farliga bör bevakas än mer under denna programperiod genom uppföljningar och stickprover, då utvecklingen gå framåt gällande mer skonsamma produkter.

Miljömärkning nämns inte alls under miljömålet ”Giftfritt Stockholm”, vilket är en brist. Exempelvis finns färg som är miljömärkt med Svanen och Astma och Allergiförbundet. Genomgående i detta miljömål bör det framgå att miljömärkta produkter väljs i första hand om det finns för det stimulerar leverantörer att sälja mer miljömärkta produkter och sannolikt kan tillverkare börja överväga om inte deras produkter borde bli miljömärkta för att kunna konkurrera.

I samband med renoveringar i de fastigheter staden har rådighet över bör val av material styras till stor del av vad som är bäst för miljö och hälsa. Byggmaterial bör vara så naturliga som möjligt (naturmaterial så långt det går) eller åtminstone miljömärkta.

Stockholms mål om minst 50 % ekologisk mat är mycket välkommet, anser föreningarna. Att detta kombineras med ett ökat utbud av vegetariska livsmedel ligger helt i linje med vad forskning och miljöexpertis anser. Under punkten ekologisk mat får gärna miljöprogrammet nämna följande: ”Köttkonsumtionen måste minska och det ger möjlighet för ett större vegetariskt utbud. Om kött serveras mer sällan sparas dessutom pengar som då istället kan läggas på inköp av ekologiskt kött/naturbeteskött.” Riktade utbildningar om ekologisk mat är utmärkt men bör även inkludera vegetarisk mat.

Strålsäkerhetsmyndigheten

Strålsäkerhetsmyndighetens yttrande daterat den 1 februari 2016 har i huvudsak följande lydelse.

Strålsäkerhetsmyndigheten anser att programmet är ambitiöst och omfattar viktiga områden. Inom mål 3, ”Hållbar mark och vattenanvändning”, finns bland annat delmålet ”Varje stadsdel ska planeras för god stadsmiljö”, där hänsyn ska tas till bland annat utmaningar som ett förändrat klimat och kvaliteter som till exempel växt och djurliv, skyddsvärda arter, ekosystemtjänster. Strålsäkerhetsmyndigheten saknar här en beskrivning av planering för UV-skyddade miljöer och vill poängtera vikten av att

kommunala tjänstemän och exploatörer av nya bostadsområden planerar för solsäkra utemiljöer, inte minst där barn vistas.

SÖRAB

SÖRAB:s yttrande daterat den 7 februari 2016 har i huvudsak följande lydelse.

Eftersom SÖRAB har ansvar för avfallshantering är det huvudsakligen inom detta område som SÖRAB lämnar kommentarer. Förslaget till miljöprogram är generellt tydligt och lättläst. Programmet innehåller också många bra förslag på åtgärder vilket ligger i linje med en önskan om att fortsätta med höjda ambitioner och nya utmaningar.

SÖRAB anser att förslaget till systematisering av uppföljning och återrapportering av delmål och indikatorer är positivt då detta sannolikt ger en bättre styrning mot målen och att resultatet blir tydligt. Redovisning i den webbaserade miljöbarometern är också mycket positivt utifrån att det ger allmänheten och andra aktörer lätt och tydlig åtkomst till data och resultat.

Föreslaget program är inte konsekvent huruvida man anger målnivåer i huvuddokument eller i bilagan. För vissa målområden (exempelvis område 1) anges målnivåerna i huvuddokumentet medan de för andra målområden (exempelvis område 4) först i bilaga 3 framgår vilken målnivå som avses.

Resurseffektiva kretslopp - SÖRAB instämmer i att den gemensamma faktorn för att lyckas med en ökad resurshushållning är att det skall vara lätt att göra rätt. Detta är den ambition SÖRAB också arbetar utifrån. Däremot saknas det, i förslaget miljöprogram, mål eller indikator för att tillse att det är lätt att göra rätt.

SÖRAB instämmer också i att miljövinster blir betydligt större genom att förebygga uppkomsten av avfall och minska innehållet av farliga ämnen än vad avfallet ger då det återanvänds eller används för utvinning av material, energi och biogas.

SÖRAB anser att det är otydligt hur delmål 4.1 och 4.2 hör samman med de mål (indikatorer) som föreslagits i bilaga 3. Detta bör förtydligas.

Stadens verksamheter skall enligt delmål 4.1 förebygga uppkomsten av avfall. Genomslagskraften blir dock större om man riktar in sig på att även invånare och andra verksamheter skall minska sina avfallsmängder. SÖRAB föreslår att även ett sådant mål formuleras. Eventuellt kan det vara så att staden avser att arbeta på detta sätt eftersom målet (indikatorn) som redovisas i bilaga 3 avser just avfallsmängder från hushåll.

Staden har påpekat att textilier kräver mycket naturresurser, energi och kemikalier för att tillverkas och det är därför prioriterat att öka återanvändningen och få igång en återvinning av textilier. SÖRAB föreslår utifrån detta att ett mätbart mål även formuleras för textilerna.

Upphandlingsmyndigheten

Upphandlingsmyndighetens yttrande daterat den 4 februari 2016 har i huvudsak följande lydelse.

Upphandlingsmyndigheten stödjer Stockholms miljöprogramms ambitioner för miljöarbetet för att bli ett föredöme för hållbar stadsutveckling och spela en betydelsefull roll som kunskaps- och inspirationskälla för internationellt samarbetet.

Miljöprogrammet har en tydlig ansvarsfördelning dels för genomförandet men även för uppföljningen och redovisning av arbetet. Delmålen som fokuserar på kort sikt ska redovisas med förslag på förändringar eller åtgärder vilket gynnar en ständig förbättring. Eftersom angivna miljökrav är viktiga och bidrar till möjligheten att nå långsiktiga mål anser Upphandlingsmyndigheten att det är av stor betydelse att lyfta fram dem i programmet.

Upphandling och inköp nämns som en övergripande åtgärd för att nå stadens definierade miljömål. Detta ser Upphandlingsmyndigheten är avgörande för att miljömålen ska kunna uppnås. Det finns goda chanser att nå miljömåluppfyllelse genom upphandling och inköp.

Upphandlingsmyndighetens hållbarhetskriterier omnämns som ett verktyg i arbetet med att nå miljömål och att staden ska ställa miljökrav finns även med i Stockholms stads upphandlingspolicy. Upphandlingsmyndigheten instämmer i Stockholms stads uppfattning om att hållbarhetskriterier och miljökrav är ett verktyg för att uppnå miljömål.

Upphandlingsmyndigheten vill även i samband med detta remissvar instämma i vikten av god uppföljning av ställda miljökrav och vid användningen av Upphandlingsmyndighetens hållbarhetskriterier.

Klimataktion

Klimataktions yttrande har i huvudsak följande lydelse.

Även om Klimataktion inte är formell remissinstans lämnar vi in ett yttrande. Vi begär också att fortsättningsvis inkluderas bland de remissinstanser som kommer att få remisser som berör klimat- och miljöaspekter i samhällsplaneringen. Vi begränsar oss till några mycket korta och sammanfattande synpunkter vad gäller kap 1 Hållbar energianvändning och kap 2 Miljöanpassade transporter.

- **1,5 grader ska vara styrande**

Det nya målet att sträva efter i Parisavtalet är ett tak på uppvärmning av atmosfären på 1,5 grader istället för 2 grader. Denna skärpning bör synas även i Stockholms

miljöprogram, som togs fram innan detta var känt. Alla samhällssektorer förväntas skruva till sina mål och åtgärder ytterligare i förhållande till tidigare.

- **Redogör för stockholmarnas verkliga utsläpp**

Det bör framgå att målet högst 2,3 ton växthusgasutsläpp per invånare till år 2020 handlar om vad som kan mätas inom stadens gränser. Detta är vilseledande för medborgarna. Varor och tjänster som produceras utanför Stockholms stads gränser konsumeras ju av stockholmarna men räknas inte in i denna siffra. Stockholmarnas verkliga utsläpp är betydligt större, och måste också kunna påverkas. Där bör kommunen kunna ta ett större övergripande ansvar.

- **Kolet i Värtan måste bort så snabbt som möjligt**

Den koleldade delen av kraftvärmeverket i Värtan måste avvecklas snarast möjligt. Beslutet i budget 2016 är avveckling till år 2020. Vi menar att det borde kunna ske snabbare. Varför måste Fortum ha fyra år på sig från nu? Det är mycket illavarslande att representanter för Fortum själva går ut och säger att kommunens mål om avveckling 2020 inte går att uppnå, kanske inte förrän 2030 (artikel i Dagens ETC 2016-02-02). I remisshandlingen sägs ju ”Staden har inflytande över sin egen energianvändning, men också energiproduktionen, bland annat som samägare och kund till AB Fortum Värme” (sid 10). Klimataktion menar: använd då detta inflytande!

- **Förbifart Stockholm och andra satsningar på biltrafiken hindrar miljömålen**

Om staden ska kunna få ner utsläppen från transporter, vilka nu ökar något efter de senaste två årens minskning, är det nödvändigt med radikalare grepp för att få bort bilar och få in mera kollektivtrafik, cykling, gående mm. Det konstateras i miljöprogrammet att personbilstrafiken står för merparten av den totala trafikmängden i Stockholm idag, varför det är ett prioriterat område för staden att arbeta med. Om nu målet att biltrafiken ska minska anses vara en stor utmaning för staden, så är det fullständigt kontraproduktivt att som staden gör stödja bygget av en ny stor stadsmotorväg, Förbifart Stockholm, istället för satsning på rimlig och efterfrågad förbättring av kollektivtrafiken. Det går inte bara att skylla på landstinget och regeringen i denna fråga. Miljöorganisationerna i Sverige är ense om att Förbifarten är en samhällsplaneringsmiss av gigantiska mått. Politiken och förvaltningar vill inte tala om detta miljöproblem längre, men tyvärr försvinner inte gökungen för att den försvunnit från agendan. Förbifarten liksom andra planerade motorvägsbyggen kommer att kraftigt försvåra målet att minska personbilstrafiken. Stockholms stad kan inte ses som en isolerad geografisk enhet i Stockholmsregionen när det handlar om trafiken.

- **Utsläppen från Brommaflyget måste bort**

Flygtrafikens andel av koldioxidutsläppen i atmosfären ökar. Flyget som

samhällssektor har inte tvingats ta ansvar för att rädda klimatet. Klimataktion menar att inrikesflyget i södra halvan av Sverige behöver avvecklas, till en början de kortare flygrutterna. Tyvärr är flyget på Bromma flygplats "bortglömt" som utsläppskälla av växthusgaser i miljöprogrammet. Det är mycket beklagligt att utredningen om Bromma flygplats lades ner av regeringen. Stockholms stad bör kunna göra en egen utredning om möjligheterna att få bort Brommaflyget, utan att för den skull flygtrafiken ökar totalt.

Avslutningsvis konstaterar Klimataktion Stockholm att det behövs en nödplan för klimatet. En resursstark kommun som Stockholm kan och bör gå före. Medborgarna behöver involveras i detta arbete. Den ideella sektorn kan stötta med folkbildningsinsatser på bred basis. Vägen till en fossilfri och hållbar stad kommer att stärka demokratin genom att inflytandet och deltagandet ökar.

Reservationer m.m.

Arbetsmarknadsnämnden

Reservation anfördes av Johanna Sjö m.fl. (M), Gulan Avci (L) och Johan Fälldin (C) enligt följande.

1. Att delvis godkänna förslaget till beslut.
2. Att därutöver anföras följande.

Stadens miljöprogram för 2016-2019 är nu äntligen remitterat. Som stadens främsta styrdokument på miljöområdet är vi angelägna om att förslaget från kommunstyrelsen tillåts en ingående granskning av alla berörda verksamheter i staden. Vi är angelägna om att stadens kommande miljöarbete stärker Stockholm som ett internationellt föredöme på miljöområdet.

För genomförandet av miljöprogrammet betonar vi vikten av att stadens resurser utnyttjas kostnadseffektivt. Flertalet av de åtgärder som föreslås i miljöprogrammet saknar ekonomiska konsekvensbeskrivningar. I detta avseende behöver dokumentet kompletteras samt hur ekonomin kopplas till stadens och respektive verksamhets budget.

Att säkerställa god uppföljning och rapportering är centralt för att miljömålen ska kunna uppnås. Upplägget med att uppföljningsansvaret för delmålen kopplas till den verksamhet som har genomförandeansvar torde vara klokt och effektivt. Därutöver kan ansvarsfördelningen för indikatorerna, där bara nämnder och bolag som har störst påverkan åläggs att rapportera, bli kostnadseffektiv då staden kan jobba med fler indikatorer samtidigt som administrationen hålls nere. Vi vill dock uppmärksamma tveksamheter kring vilka nämnder och bolag som ska ha ansvaret för den samordnade uppföljningen. Till exempel åläggs stadsbyggnadsnämnden att samordna uppföljningen av delmål 6.2 *Fuktskador ska förebyggas* trots att nämnden varken har genomförandeansvaret för delmålet eller uppföljningsansvaret för indikatorn.

Det är vidare positivt med en uppföljnings- och rapporteringsstruktur där resultaten tidigareläggs och därmed kan implementeras i efterföljande års budget. Vi anser dock att det finns ett antal delmål där det varken är praktiskt möjligt eller påkallat att följa upp indikatorer flera gånger per år. Det gäller exempelvis delmålen inom *Hållbar energianvändning* där uppföljningen är beroende av statistik från SCB som endast kommer en gång per år. Förutom det praktiskt omöjliga skapar det dessutom ett onödigt administrativt arbete. Det åligger nu kommunstyrelsen att arbeta fram anvisningar för när och hur uppföljningsrapportering ska ske. Det är viktigt att dessa anvisningar är tydliga samt att de finns tillgängliga hos stadens nämnder och bolag innan rapporteringen kan förväntas starta. Vi noterar att kravet på obligatoriska

miljöhandlingsplaner för stadens nämnder och styrelser avskaffas och ska bli frivilliga, en förändring som förtjänar en betydligt tydligare konsekvensanalys.

En utmaning gällande energianvändningen är att hantera energikraven i nybyggnationen. Det är viktigt att Stockholm kan ligga i framkant gällande hållbart byggande. I detta sammanhang vill vi betona vikten av att lagstiftningen om att förbjuda så kallade kommunala särkrav ses över. Enligt stadens miljöförvaltning har lagstiftningen inte fått någon rättslig betydelse. Detta är naturligtvis glädjande av många skäl, dels att Stockholms stad även fortsättningsvis kan gå före i energisnålt byggande, dels att marknaden verkar vara ointresserad av att vänta in lågt satta nationella krav. En orosfaktor är dock att lagstiftningen skapat förvirring bland såväl byggherrar som stadsplanerare. Den felaktiga föreställningen om att det råder förbud för bostadsbyggande som går längre än vad Boverkets byggregler föreskriver kan komma att påverka byggtakten negativt.

För att den fossila energin ska minska krävs energieffektivare fordon och en ökad elektrifiering. Förutom det självklara att stadens egen fordonsflotta ska ligga i framkant bör staden sätta upp tydliga och hårda krav vid upphandling av transporttjänster. Vi efterlyser tydligare mål kring detta, både för stadens eget klimatarbete men även för att ge marknaden tillit till att politiken är pådrivande. Gällande till exempel biogasmarknaden är det oroväckande att det finns tecken på att företagen inte litar på att politiken är tillräckligt modig genom att sätta upp tuffa miljömål som främjar företag som vågar satsa på miljön.

Att fler bilister byter till miljöbil är helt avgörande för synen på bilism och nya vägar i framtiden. Konkreta förslag om att skynda på utbyggnaden av stadens laddinfrastruktur för miljöfordon lyser tyvärr med sin frånvaro i miljöprogrammet. För att klara målet med miljöanpassade transporter krävs vidare att vi planerar staden på ett sätt som lägger grunden för miljövänliga livsstilar. Detta gör vi genom den täta miljövänliga staden. Genom att bygga högre i goda kollektivtrafiklägen så använder vi stadens mark mer effektivt och sparar parker- och grönområden. Då blir det även möjligt att använda kollektivtrafik på ett långt mer effektivt sätt än idag. Det är viktigt att staden ytterligare fördjupar samarbetet och planeringen med AB Storstockholms Lokaltrafik, Trafikverket och regionens övriga aktörer i dessa frågor.

Det är hög tid att sluta se på stadens vatten som ett problem att gå runt, över eller under. Det behövs en offensiv politik för att bättre utnyttja Stockholms vattenvägar för bland annat vattentrafik. Det är välkommet att miljöprogrammet lyfter fram vattenvägarna som hållbara alternativ till vägtransporterna. Vi saknar dock ett tydligare resonemang om hur staden tidigt i planeringsstadiet ska tänka kring sjötrafiken när bostäder byggs i nya områden.

En ökande befolkning ger möjlighet att förtäta staden så att fler får närmare till vardagsnära service, kollektivtrafik och trygga gång- och cykelstråk. För detta krävs en smart och hållbar markanvändning. För att kunna bygga tillräckligt många bostäder kan vi krasst instämma i miljöprogrammets konstaterande att ”det kommer inte att vara möjligt att tillgodose alla intressen och önskemål”, till exempel kopplat till överklagandeprocesser där bostäder och förtätning i alltför hög utsträckning kan

stoppas av särintressen. Vi menar att det ligger ett tungt allmänintresse i att staden kan byggas tät och miljövänlig.

Miljöprogrammets mål om resurseffektiva kretslopp innefattar viktiga delmål där stadens avfallshantering står i fokus. Det är positivt att vänstermajoriteten fortsätter på Alliansens höjda ambition gällande matavfallsinsamling för att öka tillgången till biogas i regionen. Vi vill betona vikten av att staden skyndsamt kommer vidare i planeringen av den optiska sorteringsanläggningen. Detta för att nå det nationella målet om 50 procent insamling av matavfall för biologisk behandling år 2018. Tyvärr har vänstermajoriteten både i budgetar, och nu i miljöprogrammet, ignorerat målåret 2018 och nöjt sig med målet om 70 procent insamling av matavfall till år 2020. Givetvis en bra ambition men inte acceptabelt att stryka ett viktigt delmål på vägen för att undvika en svekdebatt i valet 2018.

Miljöprogrammet hänvisar till ”Färdplan för ett fossilbränslefritt Stockholm 2040” som ännu inte är framtaget. Detta är anmärkningsvärt med tanke på att det är ont om tid och att målåret 2040 kommer att bli svårt att uppnå. Dessutom innehåller målet faktorer som staden inte råar över vilket gör det extra viktigt för staden att skyndsamt staka ut vägen för externa aktörer som ska bidra till att målet kan uppfyllas. Annars riskerar vi att målåret inte tas på allvar.

Slutligen kan vi tyvärr konstatera att Miljö- och hälsoskyddsnämndens viktiga arbete med Klimatpakten, stadens samverkan med näringslivet, inte berörs i miljöprogrammet. Det är en allvarlig brist då samverkan med näringslivet är helt avgörande för att nå miljö- och klimatmålen, inte minst i delar där staden inte har egen rådighet.

Exploateringsnämnden

Reservation anfördes Joakim Larsson m.fl. (M) och Abit Dundar (L) enligt följande.

1. Att delvis godkänna förslaget till beslut.
2. Att därutöver anför följande.

Stadens miljöprogram för 2016-2019 är nu äntligen remitterat. Som stadens främsta styrdokument på miljöområdet är vi angelägna om att förslaget från kommunstyrelsen tillåts en ingående granskning av alla berörda verksamheter i staden. Vi är angelägna om att stadens kommande miljöarbete stärker Stockholm som ett internationellt föredöme på miljöområdet.

För genomförandet av miljöprogrammet betonar vi vikten av att stadens resurser utnyttjas kostnadseffektivt. Flertalet av de åtgärder som föreslås i miljöprogrammet saknar ekonomiska konsekvensbeskrivningar. I detta avseende behöver dokumentet kompletteras samt hur ekonomin kopplas till stadens och respektive verksamhets budget.

Att säkerställa god uppföljning och rapportering är centralt för att miljömålen ska kunna uppnås. Upplägget med att uppföljningsansvaret för delmålen kopplas till den verksamhet som har genomförandeansvar torde vara klokt och effektivt. Därutöver kan ansvarsfördelningen för indikatorerna, där bara nämnder och bolag som har störst påverkan åläggs att rapportera, bli kostnadseffektiv då staden kan jobba med fler indikatorer samtidigt som administrationen hålls nere. Vi vill dock uppmärksamma tveksamheter kring vilka nämnder och bolag som ska ha ansvaret för den samordnade uppföljningen. Till exempel åläggs stadsbyggnadsnämnden att samordna uppföljningen av delmål 6.2 *Fuktskador ska förebyggas* trots att nämnden varken har genomförandeansvaret för delmålet eller uppföljningsansvaret för indikatorn.

Det är vidare positivt med en uppföljnings- och rapporteringsstruktur där resultaten tidigareläggs och därmed kan implementeras i efterföljande års budget. Vi anser dock att det finns ett antal delmål där det varken är praktiskt möjligt eller påkallat att följa upp indikatorer flera gånger per år. Det gäller exempelvis delmålen inom *Hållbar energianvändning* där uppföljningen är beroende av statistik från SCB som endast kommer en gång per år. Förutom det praktiskt omöjliga skapar det dessutom ett onödigt administrativt arbete. Det åligger nu kommunstyrelsen att arbeta fram anvisningar för när och hur uppföljningsrapportering ska ske. Det är viktigt att dessa anvisningar är tydliga samt att de finns tillgängliga hos stadens nämnder och bolag innan rapporteringen kan förväntas starta. Vi noterar att kravet på obligatoriska miljöhandlingsplaner för stadens nämnder och styrelser avskaffas och ska bli frivilliga, en förändring som förtjänar en betydligt tydligare konsekvensanalys.

En utmaning gällande energianvändningen är att hantera energikraven i nybyggnationen. Det är viktigt att Stockholm kan ligga i framkant gällande hållbart byggande. I detta sammanhang vill vi betona vikten av att lagstiftningen om att förbjuda så kallade kommunala särkrav ses över. Enligt stadens miljöförvaltning har lagstiftningen inte fått någon rättslig betydelse. Detta är naturligtvis glädjande av många skäl, dels att Stockholms stad även fortsättningsvis kan gå före i energisnålt byggande, dels att marknaden verkar vara ointresserad av att vänta in lågt satta nationella krav. En orosfaktor är dock att lagstiftningen skapat förvirring bland såväl byggherrar som stadsplanerare. Den felaktiga föreställningen om att det råder förbud för bostadsbyggande som går längre än vad Boverkets byggregler föreskriver kan komma att påverka byggtakten negativt.

För att den fossila energin ska minska krävs energieffektivare fordon och en ökad elektrifiering. Förutom det självklara att stadens egen fordonsflotta ska ligga i framkant bör staden sätta upp tydliga och hårda krav vid upphandling av transporttjänster. Vi efterlyser tydligare mål kring detta, både för stadens eget klimatarbete men även för att ge marknaden tillit till att politiken är pådrivande. Gällande till exempel biogasmarknaden är det oroväckande att det finns tecken på att företagen inte litar på att politiken är tillräckligt modig genom att sätta upp tuffa miljömål som främjar företag som vågar satsa på miljön.

Att fler bilister byter till miljöbil är helt avgörande för synen på bilism och nya vägar i framtiden. Konkreta förslag om att skynda på utbyggnaden av stadens

laddinfrastruktur för miljöfordon lyser tyvärr med sin frånvaro i miljöprogrammet. För att klara målet med miljöanpassade transporter krävs vidare att vi planerar staden på ett sätt som lägger grunden för miljövänliga livsstilar. Detta gör vi genom den täta miljövänliga staden. Genom att bygga högre i goda kollektivtrafiklägen så använder vi stadens mark mer effektivt och sparar parker- och grönområden. Då blir det även möjligt att använda kollektivtrafik på ett långt mer effektivt sätt än idag. Det är viktigt att staden ytterligare fördjupar samarbetet och planeringen med AB Storstockholms Lokaltrafik, Trafikverket och regionens övriga aktörer i dessa frågor.

Det är hög tid att sluta se på stadens vatten som ett problem att gå runt, över eller under. Det behövs en offensiv politik för att bättre utnyttja Stockholms vattenvägar för bland annat vattenburen kollektivtrafik. Det är välkommet att miljöprogrammet lyfter fram vattenvägarna som hållbara alternativ till vägtransporterna. Vi saknar dock ett tydligare resonemang om hur staden tidigt i planeringsstadiet ska tänka kring sjötrafiken när bostäder byggs i nya områden.

En ökande befolkning ger möjlighet att förtäta staden så att fler får närmare till vardagsnära service, kollektivtrafik och trygga gång- och cykelstråk. För detta krävs en smart och hållbar markanvändning. För att kunna bygga tillräckligt många bostäder kan vi krasst instämma i miljöprogrammets konstaterande att ”det kommer inte att vara möjligt att tillgodose alla intressen och önskemål”, till exempel kopplat till överklagandeprocesser där bostäder och förtätning i alltför hög uträkning kan stoppas av särintressen. Vi menar att det ligger ett tungt allmänintresse i att staden kan byggas tät och miljövänlig.

Miljöprogrammets mål om resurseffektiva kretslopp innefattar viktiga delmål där stadens avfallshantering står i fokus. Det är positivt att vänstermajoriteten fortsätter på Alliansens höjda ambition gällande matavfallsinsamling för att öka tillgången till biogas i regionen. Vi vill betona vikten av att staden skyndsamt kommer vidare i planeringen av den optiska sorteringsanläggningen. Detta för att nå det nationella målet om 50 procent insamling av matavfall för biologisk behandling år 2018. Tyvärr har vänstermajoriteten både i budgetar, och nu i miljöprogrammet, ignorerat måläret 2018 och nöjt sig med målet om 70 procent insamling av matavfall till år 2020. Givetvis en bra ambition men inte acceptabelt att stryka ett viktigt delmål på vägen för att undvika en svekdebatt i valet 2018.

Miljöprogrammet hänvisar till ”Färdplan för ett fossilbränslefritt Stockholm 2040” som ännu inte är framtaget. Detta är anmärkningsvärt med tanke på att det är ont om tid och att måläret 2040 kommer att bli svårt att uppnå. Dessutom innehåller målet faktorer som staden inte råar över vilket gör det extra viktigt för staden att skyndsamt staka ut vägen för externa aktörer som ska bidra till att målet kan uppfyllas. Annars riskerar vi att måläret inte tas på allvar.

Slutligen kan vi tyvärr konstatera att Miljö- och hälsoskyddsnämndens viktiga arbete med Klimatpakten, stadens samverkan med näringslivet, inte berörs i miljöprogrammet. Det är en allvarlig brist då samverkan med näringslivet är helt avgörande för att nå miljö- och klimatmålen, inte minst i delar där staden inte har egen rådighet.

Fastighetsnämnden

Reservation anfördes av Henrik Sjölander m.fl. (M) och Helena Eklund m.fl. (L) enligt följande.

1. Att delvis godkänna förslaget till beslut.
2. Att därutöver anföras följande.

Stadens miljöprogram för 2016-2019 är nu äntligen remitterat. Som stadens främsta styrdokument på miljöområdet är vi angelägna om att förslaget från kommunstyrelsen tillåts en ingående granskning av alla berörda verksamheter i staden. Vi är angelägna om att stadens kommande miljöarbete stärker Stockholm som ett internationellt föredöme på miljöområdet.

För genomförandet av miljöprogrammet betonar vi vikten av att stadens resurser utnyttjas kostnadseffektivt. Flertalet av de åtgärder som föreslås i miljöprogrammet saknar ekonomiska konsekvensbeskrivningar. I detta avseende behöver dokumentet kompletteras samt hur ekonomin kopplas till stadens och respektive verksamhets budget.

Att säkerställa god uppföljning och rapportering är centralt för att miljömålen ska kunna uppnås. Upplägget med att uppföljningsansvaret för delmålen kopplas till den verksamhet som har genomförandeansvar torde vara klokt och effektivt. Därutöver kan ansvarsfördelningen för indikatorerna, där bara nämnder och bolag som har störst påverkan åläggs att rapportera, bli kostnadseffektiv då staden kan jobba med fler indikatorer samtidigt som administrationen hålls nere. Vi vill dock uppmärksamma tveksamheter kring vilka nämnder och bolag som ska ha ansvaret för den samordnade uppföljningen.

Det är vidare positivt med en uppföljnings- och rapporteringsstruktur där resultaten tidigareläggs och därmed kan implementeras i efterföljande års budget. Vi anser dock att det finns ett antal delmål där det varken är praktiskt möjligt eller påkallat att följa upp indikatorer flera gånger per år. Det gäller exempelvis delmålen inom *Hållbar energianvändning* där uppföljningen är beroende av statistik från SCB som endast kommer en gång per år. Förutom det praktiskt omöjliga skapar det dessutom ett onödigt administrativt arbete. Det åligger nu kommunstyrelsen att arbeta fram anvisningar för när och hur uppföljningsrapportering ska ske. Det är viktigt att dessa anvisningar är tydliga samt att de finns tillgängliga hos stadens nämnder och bolag innan rapporteringen kan förväntas starta. Vi noterar att kravet på obligatoriska miljöhandlingsplaner för stadens nämnder och styrelser avskaffas och ska bli frivilliga, en förändring som förtjänar en betydligt tydligare konsekvensanalys.

En utmaning gällande energianvändningen är att hantera energikraven i nybyggnationen. Det är viktigt att Stockholm kan ligga i framkant gällande hållbart byggande. I detta sammanhang vill vi betona vikten av att lagstiftningen om att förbjuda så kallade kommunala särkrav ses över. Enligt stadens miljöförvaltning har

lagstiftningen inte fått någon rättslig betydelse. Detta är naturligtvis glädjande av många skäl, dels att Stockholms stad även fortsättningsvis kan gå före i energisnålt byggande, dels att marknaden verkar vara ointresserad av att vänta in lågt satta nationella krav. En orosfaktor är dock att lagstiftningen skapat förvirring bland såväl byggherrar som stadsplanerare. Den felaktiga föreställningen om att det råder förbud för bostadsbyggande som går längre än vad Boverkets byggregler föreskriver kan komma att påverka byggtakten negativt.

För att den fossila energin ska minska krävs energieffektivare fordon och en ökad elektrifiering. Förutom det självklara att stadens egen fordonsflotta ska ligga i framkant bör staden sätta upp tydliga och hårda krav vid upphandling av transporttjänster. Vi efterlyser tydligare mål kring detta, både för stadens eget klimatarbete men även för att ge marknaden tillit till att politiken är pådrivande. Gällande till exempel biogasmarknaden är det oroväckande att det finns tecken på att företagen inte litar på att politiken är tillräckligt modig genom att sätta upp tuffa miljömål som främjar företag som vågar satsa på miljön.

Att fler bilister byter till miljöbil är helt avgörande för synen på bilism och nya vägar i framtiden. Konkreta förslag om att skynda på utbyggnaden av stadens laddinfrastruktur för miljöfordon lyser tyvärr med sin frånvaro i miljöprogrammet. För att klara målet med miljöanpassade transporter krävs vidare att vi planerar staden på ett sätt som lägger grunden för miljövänliga livsstilar. Detta gör vi genom den täta miljövänliga staden. Genom att bygga högre i goda kollektivtrafiklägen så använder vi stadens mark mer effektivt och sparar parker- och grönområden. Då blir det även möjligt att använda kollektivtrafik på ett långt mer effektivt sätt än idag. Det är viktigt att staden ytterligare fördjupar samarbetet och planeringen med AB Storstockholms Lokaltrafik, Trafikverket och regionens övriga aktörer i dessa frågor.

Det är hög tid att sluta se på stadens vatten som ett problem att gå runt, över eller under. Det behövs en offensiv politik för att bättre utnyttja Stockholms vattenvägar för bland annat vattentrafik och kollektivtrafik. Det är välkommet att miljöprogrammet lyfter fram vattenvägarna som hållbara alternativ till vägtransporterna. Vi saknar dock ett tydligare resonemang om hur staden tidigt i planeringsstadiet ska tänka kring sjötrafiken när bostäder byggs i nya områden.

En ökande befolkning ger möjlighet att förtäta staden så att fler får närmare till vardagsnära service, kollektivtrafik och trygga gång- och cykelstråk. För detta krävs en smart och hållbar markanvändning. För att kunna bygga tillräckligt många bostäder kan vi krasst instämma i miljöprogrammets konstaterande att ”det kommer inte att vara möjligt att tillgodose alla intressen och önskemål”, till exempel kopplat till överklagandeprocesser där bostäder och förtätning i alltför hög uträkning kan stoppas av särintressen. Vi menar att det ligger ett tungt allmänintresse i att staden kan byggas tät och miljövänlig.

Miljöprogrammets mål om resurseffektiva kretslopp innefattar viktiga delmål där stadens avfallshantering står i fokus. Det är positivt att vänstermajoriteten fortsätter på Alliansens höjda ambition gällande matavfallsinsamling för att öka tillgången till biogas i regionen. Vi vill betona vikten av att staden skyndsamt kommer vidare i

planeringen av den optiska sorteringsanläggningen. Detta för att nå det nationella målet om 50 procent insamling av matavfall för biologisk behandling år 2018. Tyvärr har vänstermajoriteten både i budgetar, och nu i miljöprogrammet, ignorerat målet 2018 och nöjt sig med målet om 70 procent insamling av matavfall till år 2020. Givetvis en bra ambition men inte acceptabelt att stryka ett viktigt delmål på vägen för att undvika en svekdebatt i valet 2018.

Miljöprogrammet hänvisar till "Färdplan för ett fossilbränslefritt Stockholm 2040" som ännu inte är framtaget. Detta är anmärkningsvärt med tanke på att det är ont om tid och att målet 2040 kommer att bli svårt att uppnå. Dessutom innehåller målet faktorer som staden inte råar över vilket gör det extra viktigt för staden att skyndsamt staka ut vägen för externa aktörer som ska bidra till att målet kan uppfyllas. Annars riskerar vi att målet inte tas på allvar.

Slutligen kan vi tyvärr konstatera att Miljö- och hälsoskydds nämndens viktiga arbete med Klimatpakten, stadens samverkan med näringslivet, inte berörs i miljöprogrammet. Det är en allvarlig brist då samverkan med näringslivet är helt avgörande för att nå miljö- och klimatmålen, inte minst i delar där staden inte har egen rådighet.

Särskilt uttalande gjordes av Åke Askensten m.fl. (MP) enligt följande.

- 1 Sverige har åtagit sig att vara en förebild i arbetet för bättre miljö och klimat. Som landets huvudstad har Stockholm ett speciellt ansvar för det åtgandet och Stockholms stad har som stor beställare utmärkta möjligheter att vara en tongivande aktör – allt enligt kommunfullmäktiges motto "Ett klimatsmart Stockholm".
- 2 Fastighetskontoret har, liksom övriga kommunala fastighetsförvaltare, en viktig roll i förbättringsarbetet. Satsningar på t.ex. energihushållning och ny produktionsteknik ska ses som lönsamma investeringar och inte som kostnader.
- 3 En god miljö med minskade utsläpp är positiv inte minst för hyresgästerna, oavsett om de är företagare eller vanliga stockholmare. Det handlar om att skapa optimal giftfrihet både inne och ute och i det sammanhanget är kemikalieanvändningen och hanteringen av inkommande luft speciellt viktiga. Grundläggande för både inomhus- och utomhusklimatet är att biltrafiken minskar och koleldningen avvecklas. Leverantörer av miljöanpassad energi ska gynnas.
- 4 Till det angelägna på investeringssidan hör solceller. Sedan några år pågår en snabb utveckling som gör att solceller blir allt billigare och effektivare. Till detta kommer att lagringstekniken utvecklas.
- 5 Gröna tak och gröna väggar har också en utmärkt utvecklingspotential och bör vara en självklarhet både för ny bebyggelse och vid upprustning av äldre byggnader. Stockholms stadshus är ett utmärkt exempel på gröna väggar.
- 6 Fastighetskontoret önskar förtydliganden av en rad delmål och indikatorer. Vi anser apropå det att regelbundna avstämningar av biltrafikens minskning är speciellt angelägna och att konkreta mål bör sättas upp år för år.

- 7 Vi instämmer i vikten av att arbetet följs upp. Som stadsledningskontoret påpekar bör förbättringarna integreras i uppföljningsarbetet och tidigareläggning medger att resultatet av uppföljningen kan påverka följande års budget.

Idrottsnämnden

Reservation anfördes av Bo Sundin m.fl. (M), Daniele Fava (L) och Mikael Valier (KD) enligt följande.

1. Att delvis godkänna förslaget till beslut.
2. Att därutöver anföra följande.

Stadens miljöprogram för 2016-2019 är nu äntligen remitterat. Som stadens främsta styrdokument på miljöområdet är vi angelägna om att förslaget från kommunstyrelsen tillåts en ingående granskning av alla berörda verksamheter i staden. Vi är angelägna om att stadens kommande miljöarbete stärker Stockholm som ett internationellt föredöme på miljöområdet.

För genomförandet av miljöprogrammet betonar vi vikten av att stadens resurser utnyttjas kostnadseffektivt. Flertalet av de åtgärder som föreslås i miljöprogrammet saknar ekonomiska konsekvensbeskrivningar. I detta avseende behöver dokumentet kompletteras samt hur ekonomin kopplas till stadens och respektive verksamhets budget.

Att säkerställa god uppföljning och rapportering är centralt för att miljömålen ska kunna uppnås. Upplägget med att uppföljningsansvaret för delmålen kopplas till den verksamhet som har genomförandeansvar torde vara klokt och effektivt. Därutöver kan ansvarsfördelningen för indikatorerna, där bara nämnder och bolag som har störst påverkan åläggs att rapportera, bli kostnadseffektiv då staden kan jobba med fler indikatorer samtidigt som administrationen hålls nere. Vi vill dock uppmärksamma tveksamheter kring vilka nämnder och bolag som ska ha ansvaret för den samordnade uppföljningen. Till exempel åläggs stadsbyggnadsnämnden att samordna uppföljningen av delmål 6.2 *Fuktskador ska förebyggas* trots att nämnden varken har genomförandeansvaret för delmålet eller uppföljningsansvaret för indikatorn.

Det är vidare positivt med en uppföljnings- och rapporteringsstruktur där resultaten tidigareläggs och därmed kan implementeras i efterföljande års budget. Vi anser dock att det finns ett antal delmål där det varken är praktiskt möjligt eller påkallat att följa upp indikatorer flera gånger per år. Det gäller exempelvis delmålen inom *Hållbar energianvändning* där uppföljningen är beroende av statistik från SCB som endast kommer en gång per år. Förutom det praktiskt omöjliga skapar det dessutom ett onödigt administrativt arbete. Det åligger nu kommunstyrelsen att arbeta fram anvisningar för när och hur uppföljningsrapportering ska ske. Det är viktigt att dessa anvisningar är tydliga samt att de finns tillgängliga hos stadens nämnder och bolag innan rapporteringen kan förväntas starta. Vi noterar att kravet på obligatoriska

miljöhandlingsplaner för stadens nämnder och styrelser avskaffas och ska bli frivilliga, en förändring som förtjänar en betydligt tydligare konsekvensanalys.

En utmaning gällande energianvändningen är att hantera energikraven i nybyggnationen. Det är viktigt att Stockholm kan ligga i framkant gällande hållbart byggande. I detta sammanhang vill vi betona vikten av att lagstiftningen om att förbjuda så kallade kommunala särkrav ses över. Enligt stadens miljöförvaltning har lagstiftningen inte fått någon rättslig betydelse. Detta är naturligtvis glädjande av många skäl, dels att Stockholms stad även fortsättningsvis kan gå före i energisnålt byggande, dels att marknaden verkar vara ointresserad av att vänta in lågt satta nationella krav. En orosfaktor är dock att lagstiftningen skapat förvirring bland såväl byggherrar som stadsplanerare. Den felaktiga föreställningen om att det råder förbud för bostadsbyggande som går längre än vad Boverkets byggregler föreskriver kan komma att påverka byggtakten negativt.

För att den fossila energin ska minska krävs energieffektivare fordon och en ökad elektrifiering. Förutom det självklara att stadens egen fordonsflotta ska ligga i framkant bör staden sätta upp tydliga och hårda krav vid upphandling av transporttjänster. Vi efterlyser tydligare mål kring detta, både för stadens eget klimatarbete men även för att ge marknaden tillit till att politiken är pådrivande. Gällande till exempel biogasmarknaden är det oroväckande att det finns tecken på att företagen inte litar på att politiken är tillräckligt modig genom att sätta upp tuffa miljömål som främjar företag som vågar satsa på miljön.

Att fler bilister byter till miljöbil är helt avgörande för synen på bilism och nya vägar i framtiden. Konkreta förslag om att skynda på utbyggnaden av stadens laddinfrastruktur för miljöfordon lyser tyvärr med sin frånvaro i miljöprogrammet. För att klara målet med miljöanpassade transporter krävs vidare att vi planerar staden på ett sätt som lägger grunden för miljövänliga livsstilar. Detta gör vi genom den täta miljövänliga staden. Genom att bygga högre i goda kollektivtrafiklägen så använder vi stadens mark mer effektivt och sparar parker- och grönområden. Då blir det även möjligt att använda kollektivtrafik på ett långt mer effektivt sätt än idag. Det är viktigt att staden ytterligare fördjupar samarbetet och planeringen med AB Storstockholms Lokaltrafik, Trafikverket och regionens övriga aktörer i dessa frågor.

Det är hög tid att sluta se på stadens vatten som ett problem att gå runt, över eller under. Det behövs en offensiv politik för att bättre utnyttja Stockholms vattenvägar för bland annat vattentrafik. Det är välkommet att miljöprogrammet lyfter fram vattenvägarna som hållbara alternativ till vägtransporterna. Vi saknar dock ett tydligare resonemang om hur staden tidigt i planeringsstadiet ska tänka kring sjötrafiken när bostäder byggs i nya områden.

En ökande befolkning ger möjlighet att förtäta staden så att fler får närmare till vardagsnära service, kollektivtrafik och trygga gång- och cykelstråk. För detta krävs en smart och hållbar markanvändning. För att kunna bygga tillräckligt många bostäder kan vi krasst instämma i miljöprogrammets konstaterande att ”det kommer inte att vara möjligt att tillgodose alla intressen och önskemål”, till exempel kopplat till överklagandeprocesser där bostäder och förtätning i alltför hög utsträckning kan

stoppas av särintressen. Vi menar att det ligger ett tungt allmänintresse i att staden kan byggas tät och miljövänlig.

Miljöprogrammets mål om resurseffektiva kretslopp innefattar viktiga delmål där stadens avfallshantering står i fokus. Det är positivt att vänstermajoriteten fortsätter på Alliansens höjda ambition gällande matavfallsinsamling för att öka tillgången till biogas i regionen. Vi vill betona vikten av att staden skyndsamt kommer vidare i planeringen av den optiska sorteringsanläggningen. Detta för att nå det nationella målet om 50 procent insamling av matavfall för biologisk behandling år 2018. Tyvärr har vänstermajoriteten både i budgetar, och nu i miljöprogrammet, ignorerat måläret 2018 och nöjt sig med målet om 70 procent insamling av matavfall till år 2020. Givetvis en bra ambition men inte acceptabelt att stryka ett viktigt delmål på vägen för att undvika en svekdebatt i valet 2018.

Miljöprogrammet hänvisar till ”Färdplan för ett fossilbränslefritt Stockholm 2040” som ännu inte är framtaget. Detta är anmärkningsvärt med tanke på att det är ont om tid och att måläret 2040 kommer att bli svårt att uppnå. Dessutom innehåller målet faktorer som staden inte råar över vilket gör det extra viktigt för staden att skyndsamt staka ut vägen för externa aktörer som ska bidra till att målet kan uppfyllas. Annars riskerar vi att måläret inte tas på allvar.

Slutligen kan vi tyvärr konstatera att Miljö- och hälsoskyddsnämndens viktiga arbete med Klimatpakten, stadens samverkan med näringslivet, inte berörs i miljöprogrammet. Det är en allvarlig brist då samverkan med näringslivet är helt avgörande för att nå miljö- och klimatmålen, inte minst i delar där staden inte har egen rådighet.

Särskilt uttalande gjordes av Emilia Bjuggren m.fl. (S), Anders Lindell m.fl. (MP) och Mia Ternlund (V) enligt följande.

Förslaget till Stockholms stads miljöprogram är ambitiöst och idrottsförvaltningen har länge arbetat för att verksamheten ska bli mer hållbar. Idrottsförvaltningen har stor kunskap kring nybyggnation och ombyggnation av anläggningarna som berör verksamheten och för att uppnå de ambitiösa målen kring energianvändning bör förvaltningen tidigt vara en del av processen, inte enbart kring anläggandet av solceller, och ges tillräckliga resurser för detta

Idrottsnämnden har ambitiösa mål gällande anläggande och utbyte av konstgräsplaner. Behovet i staden är stort och det är glädjande att se fler och fler planer anläggas. Det gynnar både föreningars verksamhet och spontanidrottandet för framförallt barn och ungdomar. Miljöinverkan av materialen är dock viktigt att ta i beaktande. Nu har miljöförvaltningen låtit göra en utredning om risker med konstgräsmaterial och andra gummigranulatbaserade produkter vilken beräknas vara klar i februari. Förvaltningen gör redan idag ett ambitiöst arbete kring dessa aspekter och i ett heltäckande Miljöprogram som innefattar all verksamhet inom kommunen är

det önskvärt att det även finns rekommendationer kring anläggande av konstgräs. För en mer ekologisk hållbar stad.

Kulturnämnden

Reservation anfördes av Rasmus Jonlund m.fl. (L) och Sophia Granswed m.fl. (M) enligt följande.

1. Att delvis godkänna förslaget till beslut.
2. Att därutöver anföra följande.

Stadens miljöprogram för 2016-2019 är nu äntligen remitterat. Som stadens främsta styrdokument på miljöområdet är vi angelägna om att förslaget från kommunstyrelsen tillåts en ingående granskning av alla berörda verksamheter i staden. Vi är angelägna om att stadens kommande miljöarbete stärker Stockholm som ett internationellt föredöme på miljöområdet.

För genomförandet av miljöprogrammet betonar vi vikten av att stadens resurser utnyttjas kostnadseffektivt. Flertalet av de åtgärder som föreslås i miljöprogrammet saknar ekonomiska konsekvensbeskrivningar. I detta avseende behöver dokumentet kompletteras samt hur ekonomin kopplas till stadens och respektive verksamhets budget.

Att säkerställa god uppföljning och rapportering är centralt för att miljömålen ska kunna uppnås. Upplägget med att uppföljningsansvaret för delmålen kopplas till den verksamhet som har genomförandansvar torde vara klokt och effektivt. Därutöver kan ansvarsfördelningen för indikatorerna, där bara nämnder och bolag som har störst påverkan åläggs att rapportera, bli kostnadseffektiv då staden kan jobba med fler indikatorer samtidigt som administrationen hålls nere. Vi vill dock uppmärksamma tveksamheter kring vilka nämnder och bolag som ska ha ansvaret för den samordnade uppföljningen.

Det är vidare positivt med en uppföljnings- och rapporteringsstruktur där resultaten tidigareläggs och därmed kan implementeras i efterföljande års budget. Vi anser dock att det finns ett antal delmål där det varken är praktiskt möjligt eller påkallat att följa upp indikatorer flera gånger per år. Det gäller exempelvis delmålen inom *Hållbar energianvändning* där uppföljningen är beroende av statistik från SCB som endast kommer en gång per år. Förutom det praktiskt omöjliga skapar det dessutom ett onödigt administrativt arbete. Det åligger nu kommunstyrelsen att arbeta fram anvisningar för när och hur uppföljningsrapportering ska ske. Det är viktigt att dessa

anvisningar är tydliga samt att de finns tillgängliga hos stadens nämnder och bolag innan rapporteringen kan förväntas starta. Vi noterar att kravet på obligatoriska miljöhandlingsplaner för stadens nämnder och styrelser avskaffas och ska bli frivilliga, en förändring som förtjänar en betydligt tydligare konsekvensanalys.

En utmaning gällande energianvändningen är att hantera energikraven i nybyggnationen. Det är viktigt att Stockholm kan ligga i framkant gällande hållbart byggande. I detta sammanhang vill vi betona vikten av att lagstiftningen om att förbjuda så kallade kommunala särkrav ses över. Enligt stadens miljöförvaltning har lagstiftningen inte fått någon rättslig betydelse. Detta är naturligtvis glädjande av många skäl, dels att Stockholms stad även fortsättningsvis kan gå före i energisnålt byggande, dels att marknaden verkar vara ointresserad av att vänta in lågt satta nationella krav. En orosfaktor är dock att lagstiftningen skapat förvirring bland såväl byggherrar som stadsplanerare. Den felaktiga föreställningen om att det råder förbud för bostadsbyggande som går längre än vad Boverkets byggregler föreskriver kan komma att påverka byggtakten negativt.

För att den fossila energin ska minska krävs energieffektivare fordon och en ökad elektrifiering. Förutom det självklara att stadens egen fordonsflotta ska ligga i framkant bör staden sätta upp tydliga och hårda krav vid upphandling av transporttjänster. Vi efterlyser tydligare mål kring detta, både för stadens eget klimatarbete men även för att ge marknaden tillit till att politiken är pådrivande. Gällande till exempel biogasmarknaden är det oroväckande att det finns tecken på att företagen inte litar på att politiken är tillräckligt modig genom att sätta upp tuffa miljömål som främjar företag som vågar satsa på miljön.

Att fler bilister byter till miljöbil är helt avgörande för synen på bilism och nya vägar i framtiden. Konkreta förslag om att skynda på utbyggnaden av stadens laddinfrastruktur för miljöfordon lyser tyvärr med sin frånvaro i miljöprogrammet. För att klara målet med miljöanpassade transporter krävs vidare att vi planerar staden på ett sätt som lägger grunden för miljövänliga livsstilar. Detta gör vi genom den täta miljövänliga staden. Genom att bygga högre i goda kollektivtrafiklägen så använder vi stadens mark mer effektivt och sparar parker- och grönområden. Då blir det även möjligt att använda kollektivtrafik på ett långt mer effektivt sätt än idag. Det är viktigt att staden ytterligare fördjupar samarbetet och planeringen med AB Storstockholms Lokaltrafik, Trafikverket och regionens övriga aktörer i dessa frågor.

Det är hög tid att sluta se på stadens vatten som ett problem att gå runt, över eller under. Det behövs en offensiv politik för att bättre utnyttja Stockholms vattenvägar för bland annat vattentrafik. Det är välkommet att miljöprogrammet lyfter fram vattenvägarna som hållbara alternativ till vägtransporterna. Vi saknar dock ett tydligare resonemang om hur staden tidigt i planeringsstadiet ska tänka kring sjötrafiken när bostäder byggs i nya områden.

En ökande befolkning ger möjlighet att förtäta staden så att fler får närmare till vardagsnära service, kollektivtrafik och trygga gång- och cykelstråk. För detta krävs en smart och hållbar markanvändning. För att kunna bygga tillräckligt många bostäder kan vi krasst instämma i miljöprogrammets konstaterande att ”det kommer inte att

vara möjligt att tillgodose alla intressen och önskemål”, till exempel kopplat till överklagandeprocesser där bostäder och förtätning i alltför hög utträckning kan stoppas av särintressen. Vi menar att det ligger ett tungt allmänintresse i att staden kan byggas tät och miljövänlig.

Miljöprogrammets mål om resurseffektiva kretslopp innefattar viktiga delmål där stadens avfallshantering står i fokus. Det är positivt att vänstermajoriteten fortsätter på Alliansens höjda ambition gällande matavfallsinsamling för att öka tillgången till biogas i regionen. Vi vill betona vikten av att staden skyndsamt kommer vidare i planeringen av den optiska sorteringsanläggningen. Detta för att nå det nationella målet om 50 procent insamling av matavfall för biologisk behandling år 2018. Tyvärr har vänstermajoriteten både i budgetar, och nu i miljöprogrammet, ignorerat måläret 2018 och nöjt sig med målet om 70 procent insamling av matavfall till år 2020. Givetvis en bra ambition men inte acceptabelt att stryka ett viktigt delmål på vägen för att undvika en svekdebatt i valet 2018.

Miljöprogrammet hänvisar till ”Färdplan för ett fossilbränslefritt Stockholm 2040” som ännu inte är framtaget. Detta är anmärkningsvärt med tanke på att det är ont om tid och att måläret 2040 kommer att bli svårt att uppnå. Dessutom innehåller målet faktorer som staden inte råar över vilket gör det extra viktigt för staden att skyndsamt staka ut vägen för externa aktörer som ska bidra till att målet kan uppfyllas. Annars riskerar vi att måläret inte tas på allvar.

Slutligen kan vi tyvärr konstatera att Miljö- och hälsoskydds nämndens viktiga arbete med Klimatpakten, stadens samverkan med näringslivet, inte berörs i miljöprogrammet. Det är en allvarlig brist då samverkan med näringslivet är helt avgörande för att nå miljö- och klimatmålen, inte minst i delar där staden inte har egen rådighet.

Kyrkogårdsnämnden

Reservation anfördes av anfördes av Annette Lundquist Larsson m.fl. (M) enligt följande.

1. Att delvis godkänna förslaget till beslut.
2. Att därutöver anför följande.

Stadens miljöprogram för 2016-2019 är nu äntligen remitterat. Som stadens främsta styrdokument på miljöområdet är vi angelägna om att förslaget från kommunstyrelsen tillåts en ingående granskning av alla berörda verksamheter i staden. Vi är angelägna om att stadens kommande miljöarbete stärker Stockholm som ett internationellt föredöme på miljöområdet.

För genomförandet av miljöprogrammet betonar vi vikten av att stadens resurser utnyttjas kostnadseffektivt. Flertalet av de åtgärder som föreslås i miljöprogrammet saknar ekonomiska konsekvensbeskrivningar. I detta avseende behöver dokumentet

kompletteras samt hur ekonomin kopplas till stadens och respektive verksamhets budget.

Att säkerställa god uppföljning och rapportering är centralt för att miljömålen ska kunna uppnås. Upplägget med att uppföljningsansvaret för delmålen kopplas till den verksamhet som har genomförandeansvar torde vara klokt och effektivt. Därutöver kan ansvarsfördelningen för indikatorerna, där bara nämnder och bolag som har störst påverkan åläggs att rapportera, bli kostnadseffektiv då staden kan jobba med fler indikatorer samtidigt som administrationen hålls nere. Vi vill dock uppmärksamma tveksamheter kring vilka nämnder och bolag som ska ha ansvaret för den samordnade uppföljningen. Till exempel åläggs stadsbyggnadsnämnden att samordna uppföljningen av delmål 6.2 *Fuktskador ska förebyggas* trots att nämnden varken har genomförandeansvaret för delmålet eller uppföljningsansvaret för indikatorn.

Det är vidare positivt med en uppföljnings- och rapporteringsstruktur där resultaten tidigareläggs och därmed kan implementeras i efterföljande års budget. Vi anser dock att det finns ett antal delmål där det varken är praktiskt möjligt eller påkallat att följa upp indikatorer flera gånger per år. Det gäller exempelvis delmålen inom *Hållbar energianvändning* där uppföljningen är beroende av statistik från SCB som endast kommer en gång per år. Förutom det praktiskt omöjliga skapar det dessutom ett onödigt administrativt arbete. Det åligger nu kommunstyrelsen att arbeta fram anvisningar för när och hur uppföljningsrapportering ska ske. Det är viktigt att dessa anvisningar är tydliga samt att de finns tillgängliga hos stadens nämnder och bolag innan rapporteringen kan förväntas starta. Vi noterar att kravet på obligatoriska miljöhandlingsplaner för stadens nämnder och styrelser avskaffas och ska bli frivilliga, en förändring som förtjänar en betydligt tydligare konsekvensanalys.

En utmaning gällande energianvändningen är att hantera energikraven i nybyggnationen. Det är viktigt att Stockholm kan ligga i framkant gällande hållbart byggande. I detta sammanhang vill vi betona vikten av att lagstiftningen om att förbjuda så kallade kommunala särkrav ses över. Enligt stadens miljöförvaltning har lagstiftningen inte fått någon rättslig betydelse. Detta är naturligtvis glädjande av många skäl, dels att Stockholms stad även fortsättningsvis kan gå före i energisnålt byggande, dels att marknaden verkar vara ointresserad av att vänta in lågt satta nationella krav. En orosfaktor är dock att lagstiftningen skapat förvirring bland såväl byggherrar som stadsplanerare. Den felaktiga föreställningen om att det råder förbud för bostadsbyggande som går längre än vad Boverkets byggregler föreskriver kan komma att påverka byggtakten negativt.

För att den fossila energin ska minska krävs energieffektivare fordon och en ökad elektrifiering. Förutom det självklara att stadens egen fordonsflotta ska ligga i framkant bör staden sätta upp tydliga och hårda krav vid upphandling av transporttjänster. Vi efterlyser tydligare mål kring detta, både för stadens eget klimatarbete men även för att ge marknaden tillit till att politiken är pådrivande. Gällande till exempel biogasmarknaden är det oroväckande att det finns tecken på att företagen inte litar på att politiken är tillräckligt modig genom att sätta upp tuffa miljömål som främjar företag som vågar satsa på miljön.

Att fler bilister byter till miljöbil är helt avgörande för synen på bilism och nya vägar i framtiden. Konkreta förslag om att skynda på utbyggnaden av stadens laddinfrastruktur för miljöfordon lyser tyvärr med sin frånvaro i miljöprogrammet. För att klara målet med miljöanpassade transporter krävs vidare att vi planerar staden på ett sätt som lägger grunden för miljövänliga livsstilar. Detta gör vi genom den täta miljövänliga staden. Genom att bygga högre i goda kollektivtrafiklägen så använder vi stadens mark mer effektivt och sparar parker- och grönområden. Då blir det även möjligt att använda kollektivtrafik på ett långt mer effektivt sätt än idag. Det är viktigt att staden ytterligare fördjupar samarbetet och planeringen med AB Storstockholms Lokaltrafik, Trafikverket och regionens övriga aktörer i dessa frågor.

Det är hög tid att sluta se på stadens vatten som ett problem att gå runt, över eller under. Det behövs en offensiv politik för att bättre utnyttja Stockholms vattenvägar för bland annat vattentrafik. Det är välkommet att miljöprogrammet lyfter fram vattenvägarna som hållbara alternativ till vägtransporterna. Vi saknar dock ett tydligare resonemang om hur staden tidigt i planeringsstadiet ska tänka kring sjötrafiken när bostäder byggs i nya områden.

En ökande befolkning ger möjlighet att förtäta staden så att fler får närmare till vardagsnära service, kollektivtrafik och trygga gång- och cykelstråk. För detta krävs en smart och hållbar markanvändning. För att kunna bygga tillräckligt många bostäder kan vi krasst instämma i miljöprogrammets konstaterande att ”det kommer inte att vara möjligt att tillgodose alla intressen och önskemål”, till exempel kopplat till överklagandeprocesser där bostäder och förtätning i alltför hög uträkning kan stoppas av särintressen. Vi menar att det ligger ett tungt allmänintresse i att staden kan byggas tät och miljövänlig.

Miljöprogrammets mål om resurseffektiva kretslopp innefattar viktiga delmål där stadens avfallshantering står i fokus. Det är positivt att vänstermajoriteten fortsätter på Alliansens höjda ambition gällande matavfallsinsamling för att öka tillgången till biogas i regionen. Vi vill betona vikten av att staden skyndsamt kommer vidare i planeringen av den optiska sorteringsanläggningen. Detta för att nå det nationella målet om 50 procent insamling av matavfall för biologisk behandling år 2018. Tyvärr har vänstermajoriteten både i budgetar, och nu i miljöprogrammet, ignorerat målet 2018 och nöjt sig med målet om 70 procent insamling av matavfall till år 2020. Givetvis en bra ambition men inte acceptabelt att stryka ett viktigt delmål på vägen för att undvika en svekdebatt i valet 2018.

Miljöprogrammet hänvisar till ”Färdplan för ett fossilbränslefritt Stockholm 2040” som ännu inte är framtaget. Detta är anmärkningsvärt med tanke på att det är ont om tid och att målet 2040 kommer att bli svårt att uppnå. Dessutom innehåller målet faktorer som staden inte råar över vilket gör det extra viktigt för staden att skyndsamt staka ut vägen för externa aktörer som ska bidra till att målet kan uppfyllas. Annars riskerar vi att målet inte tas på allvar.

Slutligen kan vi tyvärr konstatera att Miljö- och hälsoskyddsnämndens viktiga arbete med Klimatpakten, stadens samverkan med näringslivet, inte berörs i miljöprogrammet. Det är en allvarlig brist då samverkan med näringslivet är helt

avgörande för att nå miljö- och klimatmålen, inte minst i delar där staden inte har egen rådighet.

Miljö- och hälsoskyddsnämnden

Reservation anfördes av Jonas Naddebo (C) och Lars Jilmstad m.fl. (M) enligt följande.

1. Att delvis godkänna förslaget till beslut.
2. Att därutöver anför följande.

Stadens miljöprogram för 2016-2019 är nu äntligen remitterat. Som stadens främsta styrdokument på miljöområdet är vi angelägna om att förslaget från kommunstyrelsen tillåts en ingående granskning av alla berörda verksamheter i staden. Vi är angelägna om att stadens kommande miljöarbete stärker Stockholm som ett internationellt föredöme på miljöområdet.

För genomförandet av miljöprogrammet betonar vi vikten av att stadens resurser utnyttjas kostnadseffektivt. Flertalet av de åtgärder som föreslås i miljöprogrammet saknar ekonomiska konsekvensbeskrivningar. I detta avseende behöver dokumentet kompletteras samt hur ekonomin kopplas till stadens och respektive verksamhets budget.

Att säkerställa god uppföljning och rapportering är centralt för att miljömålen ska kunna uppnås. Upplägget med att uppföljningsansvaret för delmålen kopplas till den verksamhet som har genomförandansvar torde vara klokt och effektivt. Därutöver kan ansvarsfördelningen för indikatorerna, där bara nämnder och bolag som har störst påverkan åläggs att rapportera, bli kostnadseffektiv då staden kan jobba med fler indikatorer samtidigt som administrationen hålls nere. Vi vill dock uppmärksamma tveksamheter kring vilka nämnder och bolag som ska ha ansvaret för den samordnade uppföljningen. Till exempel åläggs stadsbyggnadsnämnden att samordna uppföljningen av delmål 6.2 *Fuktskador ska förebyggas* trots att nämnden varken har genomförandansvaret för delmålet eller uppföljningsansvaret för indikatorn.

Det är vidare positivt med en uppföljnings- och rapporteringsstruktur där resultaten tidigareläggs och därmed kan implementeras i efterföljande års budget. Vi anser dock att det finns ett antal delmål där det varken är praktiskt möjligt eller påkallat att följa upp indikatorer flera gånger per år. Det gäller exempelvis delmålen inom *Hållbar energianvändning* där uppföljningen är beroende av statistik från SCB som endast kommer en gång per år. Förutom det praktiskt omöjliga skapar det dessutom ett onödigt administrativt arbete. Det åligger nu kommunstyrelsen att arbeta fram anvisningar för när och hur uppföljningsrapportering ska ske. Det är viktigt att dessa anvisningar är tydliga samt att de finns tillgängliga hos stadens nämnder och bolag innan rapporteringen kan förväntas starta. Vi noterar att kravet på obligatoriska miljöhandlingsplaner för stadens nämnder och styrelser avskaffas och ska bli frivilliga, en förändring som förtjänar en betydligt tydligare konsekvensanalys.

En utmaning gällande energianvändningen är att hantera energikraven i nybyggnationen. Det är viktigt att Stockholm kan ligga i framkant gällande hållbart byggande. I detta sammanhang vill vi betona vikten av att lagstiftningen om att förbjuda så kallade kommunala särkrav ses över. Enligt stadens miljöförvaltning har lagstiftningen inte fått någon rättslig betydelse. Detta är naturligtvis glädjande av många skäl, dels att Stockholms stad även fortsättningsvis kan gå före i energisnålt byggande, dels att marknaden verkar vara ointresserad av att vänta in lågt satta nationella krav. En orosfaktor är dock att lagstiftningen skapat förvirring bland såväl byggherrar som stadsplanerare. Den felaktiga föreställningen om att det råder förbud för bostadsbyggande som går längre än vad Boverkets byggregler föreskriver kan komma att påverka byggtakten negativt.

För att den fossila energin ska minska krävs energieffektivare fordon och en ökad elektrifiering. Förutom det självklara att stadens egen fordonsflotta ska ligga i framkant bör staden sätta upp tydliga och hårda krav vid upphandling av transporttjänster. Vi efterlyser tydligare mål kring detta, både för stadens eget klimatarbete men även för att ge marknaden tillit till att politiken är pådrivande. Gällande till exempel biogasmarknaden är det oroväckande att det finns tecken på att företagen inte litar på att politiken är tillräckligt modig genom att sätta upp tuffa miljömål som främjar företag som vågar satsa på miljön.

Att fler bilister byter till miljöbil är helt avgörande för synen på bilism och nya vägar i framtiden. Konkreta förslag om att skynda på utbyggnaden av stadens laddinfrastruktur för miljöfordon lyser tyvärr med sin frånvaro i miljöprogrammet. För att klara målet med miljöanpassade transporter krävs vidare att vi planerar staden på ett sätt som lägger grunden för miljövänliga livsstilar. Detta gör vi genom den täta miljövänliga staden. Genom att bygga högre i goda kollektivtrafiklägen så använder vi stadens mark mer effektivt och sparar parker- och grönområden. Då blir det även möjligt att använda kollektivtrafik på ett långt mer effektivt sätt än idag. Det är viktigt att staden ytterligare fördjupar samarbetet och planeringen med AB Storstockholms Lokaltrafik, Trafikverket och regionens övriga aktörer i dessa frågor.

Det är hög tid att sluta se på stadens vatten som ett problem att gå runt, över eller under. Det behövs en offensiv politik för att bättre utnyttja Stockholms vattenvägar för bland annat vattentrafik. Det är välkommet att miljöprogrammet lyfter fram vattenvägarna som hållbara alternativ till vägtransporterna. Vi saknar dock ett tydligare resonemang om hur staden tidigt i planeringsstadiet ska tänka kring sjötrafiken när bostäder byggs i nya områden.

En ökande befolkning ger möjlighet att förtäta staden så att fler får närmare till vardagsnära service, kollektivtrafik och trygga gång- och cykelstråk. För detta krävs en smart och hållbar markanvändning. För att kunna bygga tillräckligt många bostäder kan vi krasst instämma i miljöprogrammets konstaterande att ”det kommer inte att vara möjligt att tillgodose alla intressen och önskemål”, till exempel kopplat till överklagandeprocesser där bostäder och förtätning i alltför hög uträkning kan stoppas av särintressen. Vi menar att det ligger ett tungt allmänintresse i att staden kan byggas tät och miljövänlig.

Miljöprogrammets mål om resurseffektiva kretslopp innefattar viktiga delmål där stadens avfallshantering står i fokus. Det är positivt att vänstermajoriteten fortsätter på Alliansens höjda ambition gällande matavfallsinsamling för att öka tillgången till biogas i regionen. Vi vill betona vikten av att staden skyndsamt kommer vidare i planeringen av den optiska sorteringsanläggningen. Detta för att nå det nationella målet om 50 procent insamling av matavfall för biologisk behandling år 2018. Tyvärr har vänstermajoriteten både i budgetar, och nu i miljöprogrammet, ignorerat måläret 2018 och nöjt sig med målet om 70 procent insamling av matavfall till år 2020. Givetvis en bra ambition men inte acceptabelt att stryka ett viktigt delmål på vägen för att undvika en svekdebatt i valet 2018.

Miljöprogrammet hänvisar till ”Färdplan för ett fossilbränslefritt Stockholm 2040” som ännu inte är framtaget. Detta är anmärkningsvärt med tanke på att det är ont om tid och att måläret 2040 kommer att bli svårt att uppnå. Dessutom innehåller målet faktorer som staden inte råar över vilket gör det extra viktigt för staden att skyndsamt staka ut vägen för externa aktörer som ska bidra till att målet kan uppfyllas. Annars riskerar vi att måläret inte tas på allvar.

Slutligen kan vi tyvärr konstatera att Miljö- och hälsoskyddsnämndens viktiga arbete med Klimatpakten, stadens samverkan med näringslivet, inte berörs i miljöprogrammet. Det är en allvarlig brist då samverkan med näringslivet är helt avgörande för att nå miljö- och klimatmålen, inte minst i delar där staden inte har egen rådighet.

Särskilt uttalande gjordes av Katarina Luhr m.fl. (MP), Maria Östberg Svanelind m.fl. (S) och Rikard Warlenius (V) enligt följande.

I förslaget till miljöprogram ligger ett delmål om andel ekologisk mat under avsnittet Giffritt Stockholm. Vi vill här framhålla att det vore önskvärt att ta ett större grepp kring matens miljöpåverkan och bredda målet till att omfatta mer vegetarisk mat, lokalproducerat och säsonganpassade frukter och grönsaker.

Vi vill också framhålla att delen under hållbar mark- och vattenanvändning även borde omfatta dricksvatten och vikten av god vattenkvalitet i Mälaren.

Under avsnittet hållbar energianvändning tycker vi att det är viktigt att lyfta fram att Stockholm sätter en hög standard för energieffektivt byggande genom tydliga krav på låg energianvändning vid nybyggnation. Det vore önskvärt att omnämna det uppdrag som lagts i budget för 2016 om att hänsyn också ska tas till produktionens hela påverkan på klimatet och därför ska det arbetas fram en beräkningsmodell för livscykelanalys för byggprocessen.

Särskilt uttalande gjordes av Jonas Naddebo (C) enligt följande.

Både före och efter valet 2014 gav vänstermajoriteten, med Miljöpartiet i spetsen, löftet om att stänga kolkraftvärmeverket i Värtan senast 2020. Nu är vi inne på år 2016

och löftet blir för varje dag mindre trovärdigt, eller snarare orealistiskt. Arbetet med att utarbeta en realistisk och ekonomiskt ansvarsfull plan för att successivt stänga av Fortums kolpanna måste intensifieras. Det är riktigt illa att stadens miljöprogram för de kommande åren inte ens nämner hur vänstermajoritetens optimistiska utsagor ska besannas.

Gällande mat och klimat har miljöprogrammet ett ensidigt fokus på ekologisk mat i mål och prioriteringar. Detta är olyckligt då frågan om att miljö- och klimatsäkra maten i stadens verksamheter är så mycket bredare än så. Tydligare mål om att kunna ställa krav på till exempel djurskydd vid offentliga upphandlingar borde ingå i miljöprogrammet.

Socialnämnden

Reservation anfördes av Andréa Ström m.fl. (M) och Isabel Smedberg Palmqvist (L) enligt följande.

1. Att delvis godkänna förslaget till beslut.
2. Att därutöver anföra följande.

Stadens miljöprogram för 2016-2019 är nu äntligen remitterat. Som stadens främsta styrdokument på miljöområdet är vi ange-lägna om att förslaget från kommunstyrelsen tillåts en ingående granskning av alla berörda verksamheter i staden. I stora delar välkomnar vi inriktningen för stadens kommande miljöarbete där Stockholm fortsatt agerar som ett internationellt föredöme på miljöområdet.

För genomförandet av miljöprogrammet betonar vi vikten av att stadens resurser utnyttjas kostnadseffektivt. Upplägget med att uppföljningsansvaret för delmålen tydligt kopplas till den verksamhet som har genomförandeansvar torde vara klokt och effektivt. Därutöver kan den föreslagna ansvarsfördelningen för indikatorerna, där bara nämnder och bolag som har störst påverkan åläggs att rapportera, bli kostnadseffektiv då staden kan jobba med fler indikatorer samtidigt som administrationen hålls nere.

En utmaning gällande energianvändningen är att hantera energi-kraven i nybyggnationen. Det är viktigt att Stockholm kan ligga i framkant gällande hållbart byggande. I detta sammanhang vill vi betona vikten av att lagstiftningen om att förbjuda så kallade kommunala särkrav ses över. Enligt stadens miljöförvaltning har lagstiftningen inte fått någon rättslig betydelse. Detta är naturligtvis glädjande av många skäl, dels att Stockholms stad även fortsättningsvis kan gå före i snålt energibyggnation, dels att mark-naden verkar vara ointresserad av att vänta in lågt satta nationella krav. En orosfaktor är dock att lagstiftningen skapat förvirring bland såväl byggherrar som stadsplanerare. Den felaktiga före-ställningen om att det råder förbud för bostadsbyggnation som går längre än vad Boverkets byggregler föreskriver kan

komma att påverka byggtakten negativt. Därför vill vi att vänstermajoriten tydligare trycker på regeringen för att bestämmelsen ska avskaffas.

Att minska utsläppen från vägtransporterna är en svår utmaning för staden. Fossila drivmedel tillhör knappast framtiden och övergången till mer miljöanpassade transportmedel som kollektivtrafik, miljöbilar, sjöfart, gång och cykel måste ske snabbare. För att klara målet med miljöanpassade transporter krävs att vi planerar staden på ett sätt som lägger grunden för miljövänliga livsstilar. Detta gör vi genom den täta miljövänliga staden. Genom att bygga högre i goda kollektivtrafiklägen så använder vi stadens mark mer effektivt och sparar parker- och grönområden. Då blir det även möjligt att använda kollektivtrafik på ett långt mer effektivt sätt än idag. Det är viktigt att staden ytterligare fördjupar och intensifierar samarbetet och planeringen med AB Storstockholms Lokaltrafik, Trafikverket och regionens övriga aktörer i dessa frågor.

Det är hög tid att sluta se på stadens vatten som ett problem att gå runt, över eller under. Det behövs en offensiv politik för att bättre utnyttja Stockholms vattenvägar för bland annat vattentrafik kollektivtrafik. Det är välkommet att miljöprogrammet lyfter fram vattenvägarna som hållbara alternativ till vägtransporterna. Vi saknar dock ett tydligare resonemang om hur staden tidigt i planeringsstadiet ska tänka kring sjötrafiken när bostäder byggs i nya områden.

En ökande befolkning ger möjlighet att förtäta staden så att fler får närmare till vardagsnära service, kollektivtrafik och trygga gång- och cykelstråk. För detta krävs en smart och hållbar markanvändning. För att kunna bygga tillräckligt många bostäder kan vi krasst instämma i miljöprogrammets konstaterande att ”det kommer inte att vara möjligt att tillgodose alla intressen och önskemål”, till exempel kopplat till överklagandeprocesser där bo-städer och förtätning i alltför hög uträckning kan stoppas av sär-intressen. Vi menar att det ligger ett tungt allmänintresse i att staden kan byggas tät och miljövänlig.

Miljöprogrammets mål om resurseffektiva kretslopp innefattar viktiga delmål där stadens avfallshantering står i fokus. Det är positivt att vänstermajoriteten fortsätter på alliansens höjda ambition gällande matavfallsinsamling för att öka tillgången till biogas i regionen. Vi vill betona vikten av staden skyndsamt kommer vidare i planeringen av den optiska sorteringsanläggningen för att nå målet om 70 procent insamling av matavfall till år 2020. En viktig faktor för att lyckas med en ökad resurshushållning är att det ska vara lätt att göra rätt för stockholmarna där avfallshanteringen är både pedagogisk och lättillgänglig.

Slutligen, då miljöprogrammet kommer att beröra delar där staden inte har egen rådighet vill vi betona vikten av samverkan med externa aktörer, inte minst stadens näringsliv.

Servicenämnden

Reservation anfördes av Sara Jendi Linder m.fl. (M) enligt följande.

1. Att delvis godkänna förslaget till beslut.
2. Att därutöver anföra följande.

Stadens miljöprogram för 2016-2019 är nu äntligen remitterat. Som stadens främsta styrdokument på miljöområdet är vi angelägna om att förslaget från kommunstyrelsen tillåts en ingående granskning av alla berörda verksamheter i staden. Vi är angelägna om att stadens kommande miljöarbete stärker Stockholm som ett internationellt föredöme på miljöområdet.

För genomförandet av miljöprogrammet betonar vi vikten av att stadens resurser utnyttjas kostnadseffektivt. Flertalet av de åtgärder som föreslås i miljöprogrammet saknar ekonomiska konsekvensbeskrivningar. I detta avseende behöver dokumentet kompletteras samt hur ekonomin kopplas till stadens och respektive verksamhets budget.

Att säkerställa god uppföljning och rapportering är centralt för att miljömålen ska kunna uppnås. Upplägget med att uppföljningsansvaret för delmålen kopplas till den verksamhet som har genomförandeansvar torde vara klokt och effektivt. Därutöver kan ansvarsfördelningen för indikatorerna, där bara nämnder och bolag som har störst påverkan åläggs att rapportera, bli kostnadseffektiv då staden kan jobba med fler indikatorer samtidigt som administrationen hålls nere. Vi vill dock uppmärksamma tveksamheter kring vilka nämnder och bolag som ska ha ansvaret för den samordnade uppföljningen. Till exempel åläggs stadsbyggnadsnämnden att samordna uppföljningen av delmål 6.2 *Fuktskador ska förebyggas* trots att nämnden varken har genomförandeansvaret för delmålet eller uppföljningsansvaret för indikatorn.

Det är vidare positivt med en uppföljnings- och rapporteringsstruktur där resultaten tidigareläggs och därmed kan implementeras i efterföljande års budget. Vi anser dock att det finns ett antal delmål där det varken är praktiskt möjligt eller påkallat att följa upp indikatorer flera gånger per år. Det gäller exempelvis delmålen inom *Hållbar energianvändning* där uppföljningen är beroende av statistik från SCB som endast kommer en gång per år. Förutom det praktiskt omöjliga skapar det dessutom ett onödigt administrativt arbete. Det åligger nu kommunstyrelsen att arbeta fram anvisningar för när och hur uppföljningsrapportering ska ske. Det är viktigt att dessa anvisningar är tydliga samt att de finns tillgängliga hos stadens nämnder och bolag innan rapporteringen kan förväntas starta. Vi noterar att kravet på obligatoriska miljöhandlingsplaner för stadens nämnder och styrelser avskaffas och ska bli frivilliga, en förändring som förtjänar en betydligt tydligare konsekvensanalys.

En utmaning gällande energianvändningen är att hantera energikraven i nybyggnationen. Det är viktigt att Stockholm kan ligga i framkant gällande hållbart byggande. I detta sammanhang vill vi betona vikten av att lagstiftningen om att förbjuda så kallade kommunala särkrav ses över. Enligt stadens miljöförvaltning har lagstiftningen inte fått någon rättslig betydelse. Detta är naturligtvis glädjande av många skäl, dels att Stockholms stad även fortsättningsvis kan gå före i energisnålt byggande, dels att marknaden verkar vara ointresserad av att vänta in lågt satta

nationella krav. En orosfaktor är dock att lagstiftningen skapat förvirring bland såväl byggherrar som stadsplanerare. Den felaktiga föreställningen om att det råder förbud för bostadsbyggande som går längre än vad Boverkets byggregler föreskriver kan komma att påverka byggtakten negativt.

För att den fossila energin ska minska krävs energieffektivare fordon och en ökad elektrifiering. Förutom det självklara att stadens egen fordonsflotta ska ligga i framkant bör staden sätta upp tydliga och hårda krav vid upphandling av transporttjänster. Vi efterlyser tydligare mål kring detta, både för stadens eget klimatarbete men även för att ge marknaden tillit till att politiken är pådrivande. Gällande till exempel biogasmarknaden är det oroväckande att det finns tecken på att företagen inte litar på att politiken är tillräckligt modig genom att sätta upp tuffa miljömål som främjar företag som vågar satsa på miljön.

Att fler bilister byter till miljöbil är helt avgörande för synen på bilism och nya vägar i framtiden. Konkreta förslag om att skynda på utbyggnaden av stadens laddinfrastruktur för miljöfordon lyser tyvärr med sin frånvaro i miljöprogrammet. För att klara målet med miljöanpassade transporter krävs vidare att vi planerar staden på ett sätt som lägger grunden för miljövänliga livsstilar. Detta gör vi genom den täta miljövänliga staden. Genom att bygga högre i goda kollektivtrafiklägen så använder vi stadens mark mer effektivt och sparar parker- och grönområden. Då blir det även möjligt att använda kollektivtrafik på ett långt mer effektivt sätt än idag. Det är viktigt att staden ytterligare fördjupar samarbetet och planeringen med AB Storstockholms Lokaltrafik, Trafikverket och regionens övriga aktörer i dessa frågor.

Det är hög tid att sluta se på stadens vatten som ett problem att gå runt, över eller under. Det behövs en offensiv politik för att bättre utnyttja Stockholms vattenvägar för bland annat vattenburen kollektivtrafik. Det är välkommet att miljöprogrammet lyfter fram vattenvägarna som hållbara alternativ till vägtransporterna. Vi saknar dock ett tydligare resonemang om hur staden tidigt i planeringsstadiet ska tänka kring sjötrafiken när bostäder byggs i nya områden.

En ökande befolkning ger möjlighet att förtäta staden så att fler får närmare till vardagsnära service, kollektivtrafik och trygga gång- och cykelstråk. För detta krävs en smart och hållbar markanvändning. För att kunna bygga tillräckligt många bostäder kan vi krasst instämma i miljöprogrammets konstaterande att ”det kommer inte att vara möjligt att tillgodose alla intressen och önskemål”, till exempel kopplat till överklagandeprocesser där bostäder och förtätning i alltför hög uträkning kan stoppas av särintressen. Vi menar att det ligger ett tungt allmänintresse i att staden kan byggas tät och miljövänlig.

Miljöprogrammets mål om resurseffektiva kretslopp innefattar viktiga delmål där stadens avfallshantering står i fokus. Det är positivt att vänstermajoriteten fortsätter på Alliansens höjda ambition gällande matavfallsinsamling för att öka tillgången till biogas i regionen. Vi vill betona vikten av att staden skyndsamt kommer vidare i planeringen av den optiska sorteringsanläggningen. Detta för att nå det nationella målet om 50 procent insamling av matavfall för biologisk behandling år 2018. Tyvärr har vänstermajoriteten både i budgetar, och nu i miljöprogrammet, ignorerat målet

2018 och nöjt sig med målet om 70 procent insamling av matavfall till år 2020. Givetvis en bra ambition men inte acceptabelt att stryka ett viktigt delmål på vägen för att undvika en svekdebatt i valet 2018.

Miljöprogrammet hänvisar till ”Färdplan för ett fossilbränslefritt Stockholm 2040” som ännu inte är framtaget. Detta är anmärkningsvärt med tanke på att det är ont om tid och att målåret 2040 kommer att bli svårt att uppnå. Dessutom innehåller målet faktorer som staden inte rör över vilket gör det extra viktigt för staden att skyndsamt staka ut vägen för externa aktörer som ska bidra till att målet kan uppfyllas. Annars riskerar vi att målåret inte tas på allvar.

Slutligen kan vi tyvärr konstatera att Miljö- och hälsoskyddsnämndens viktiga arbete med Klimatpakten, stadens samverkan med näringslivet, inte berörs i miljöprogrammet. Det är en allvarlig brist då samverkan med näringslivet är helt avgörande för att nå miljö- och klimatmålen, inte minst i delar där staden inte har egen rådighet.

Stadsbyggnadsnämnden

Reservation anfördes av Joakim Larsson m.fl. (M), Peter Backlund (L) och Erik Slottner (KD) enligt följande.

1. Att delvis godkänna förslaget till beslut.
2. Att därutöver anföra följande.

Vi anser att nämndens majoritet i praktiken, i och med Miljöpartiets egna särskilda uttalande, inlämnat två oliklydande förslag till remissvar. Därmed råder i nämnden majoritet för det remissvar Alliansen inkommit med. Miljöpartiets egna remissvar innehåller 12 skullkrav som ej återfinns i Socialdemokraternas och Vänsterpartiets förslag till beslut (kontorets förslag).

Stadens miljöprogram för 2016-2019 är nu äntligen remitterat. Som stadens främsta styrdokument på miljöområdet är vi angelägna om att förslaget från kommunstyrelsen tillåts en ingående granskning av alla berörda verksamheter i staden. Vi är angelägna om att stadens kommande miljöarbete stärker Stockholm som ett internationellt föredöme på miljöområdet.

För genomförandet av miljöprogrammet betonar vi vikten av att stadens resurser utnyttjas kostnadseffektivt. Flertalet av de åtgärder som föreslås i miljöprogrammet saknar ekonomiska konsekvensbeskrivningar. I detta avseende behöver dokumentet kompletteras samt hur ekonomin kopplas till stadens och respektive verksamhets budget.

Att säkerställa god uppföljning och rapportering är centralt för att miljömålen ska kunna uppnås. Upplägget med att uppföljningsansvaret för delmålen kopplas till den verksamhet som har genomförandansvar torde vara klokt och effektivt. Därutöver kan ansvarsfördelningen för indikatorerna, där bara nämnder och bolag som har störst påverkan åläggs att rapportera, bli kostnadseffektiv då staden kan jobba med fler indikatorer samtidigt som administrationen hålls nere. Vi vill dock uppmärksamma

tveksamheter kring vilka nämnder och bolag som ska ha ansvaret för den samordnade uppföljningen. Till exempel åläggs stadsbyggnadsnämnden att samordna uppföljningen av delmål 6.2 *Fuktskador ska förebyggas* trots att nämnden varken har genomförandeansvaret för delmålet eller uppföljningsansvaret för indikatorn.

Det är vidare positivt med en uppföljnings- och rapporteringsstruktur där resultaten tidigareläggs och därmed kan implementeras i efterföljande års budget. Vi anser dock att det finns ett antal delmål där det varken är praktiskt möjligt eller påkallat att följa upp indikatorer flera gånger per år. Det gäller exempelvis delmålen inom *Hållbar energianvändning* där uppföljningen är beroende av statistik från SCB som endast kommer en gång per år. Förutom det praktiskt omöjliga skapar det dessutom ett onödigt administrativt arbete. Det åligger nu kommunstyrelsen att arbeta fram anvisningar för när och hur uppföljningsrapportering ska ske. Det är viktigt att dessa anvisningar är tydliga samt att de finns tillgängliga hos stadens nämnder och bolag innan rapporteringen kan förväntas starta. Vi noterar att kravet på obligatoriska miljöhandlingsplaner för stadens nämnder och styrelser avskaffas och ska bli frivilliga, en förändring som förtjänar en betydligt tydligare konsekvensanalys.

En utmaning gällande energianvändningen är att hantera energikraven i nybyggnationen. Det är viktigt att Stockholm kan ligga i framkant gällande hållbart byggande. I detta sammanhang vill vi betona vikten av att lagstiftningen om att förbjuda så kallade kommunala särkrav ses över. Enligt stadens miljöförvaltning har lagstiftningen inte fått någon rättslig betydelse. Detta är naturligtvis glädjande av många skäl, dels att Stockholms stad även fortsättningsvis kan gå före i energisnålt byggande, dels att marknaden verkar vara ointresserad av att vänta in lågt satta nationella krav. En orosfaktor är dock att lagstiftningen skapat förvirring bland såväl byggherrar som stadsplanerare. Den felaktiga föreställningen om att det råder förbud för bostadsbyggande som går längre än vad Boverkets byggregler föreskriver kan komma att påverka byggtakten negativt.

För att den fossila energin ska minska krävs energieffektivare fordon och en ökad elektrifiering. Förutom det självklara att stadens egen fordonsflotta ska ligga i framkant bör staden sätta upp tydliga och hårda krav vid upphandling av transporttjänster. Vi efterlyser tydligare mål kring detta, både för stadens eget klimatarbete men även för att ge marknaden tillit till att politiken är pådrivande. Gällande till exempel biogasmarknaden är det oroväckande att det finns tecken på att företagen inte litar på att politiken är tillräckligt modig genom att sätta upp tuffa miljömål som främjar företag som vågar satsa på miljön.

Att fler bilister byter till miljöbil är helt avgörande för synen på bilism och nya vägar i framtiden. Konkreta förslag om att skynda på utbyggnaden av stadens laddinfrastruktur för miljöfordon lyser tyvärr med sin frånvaro i miljöprogrammet. För att klara målet med miljöanpassade transporter krävs vidare att vi planerar staden på ett sätt som lägger grunden för miljövänliga livsstilar. Detta gör vi genom den täta miljövänliga staden. Genom att bygga högre i goda kollektivtrafiklägen så använder vi stadens mark mer effektivt och sparar parker- och grönområden. Då blir det även möjligt att använda kollektivtrafik på ett långt mer effektivt sätt än idag. Det är viktigt

att staden ytterligare fördjupar samarbetet och planeringen med AB Storstockholms Lokaltrafik, Trafikverket och regionens övriga aktörer i dessa frågor.

Det är hög tid att sluta se på stadens vatten som ett problem att gå runt, över eller under. Det behövs en offensiv politik för att bättre utnyttja Stockholms vattenvägar för bland annat vattneburen kollektivtrafik. Det är välkommet att miljöprogrammet lyfter fram vattenvägarna som hållbara alternativ till vägtransporterna. Vi saknar dock ett tydligare resonemang om hur staden tidigt i planeringsstadiet ska tänka kring sjötrafiken när bostäder byggs i nya områden.

En ökande befolkning ger möjlighet att förtäta staden så att fler får närmare till vardagsnära service, kollektivtrafik och trygga gång- och cykelstråk. För detta krävs en smart och hållbar markanvändning. För att kunna bygga tillräckligt många bostäder kan vi krasst instämma i miljöprogrammets konstaterande att ”det kommer inte att vara möjligt att tillgodose alla intressen och önskemål”, till exempel kopplat till överklagandeprocesser där bostäder och förtätning i alltför hög uträkning kan stoppas av särintressen. Vi menar att det ligger ett tungt allmänintresse i att staden kan byggas tät och miljövänlig.

Miljöprogrammets mål om resurseffektiva kretslopp innefattar viktiga delmål där stadens avfallshantering står i fokus. Det är positivt att vänstermajoriteten fortsätter på Alliansens höjda ambition gällande matavfallsinsamling för att öka tillgången till biogas i regionen. Vi vill betona vikten av att staden skyndsamt kommer vidare i planeringen av den optiska sorteringsanläggningen. Detta för att nå det nationella målet om 50 procent insamling av matavfall för biologisk behandling år 2018. Tyvärr har vänstermajoriteten både i budgetar, och nu i miljöprogrammet, ignorerat måläret 2018 och nöjt sig med målet om 70 procent insamling av matavfall till år 2020. Givetvis en bra ambition men inte acceptabelt att stryka ett viktigt delmål på vägen för att undvika en svekdebatt i valet 2018.

Miljöprogrammet hänvisar till ”Färdplan för ett fossilbränslefritt Stockholm 2040” som ännu inte är framtaget. Detta är anmärkningsvärt med tanke på att det är ont om tid och att måläret 2040 kommer att bli svårt att uppnå. Dessutom innehåller målet faktorer som staden inte råar över vilket gör det extra viktigt för staden att skyndsamt staka ut vägen för externa aktörer som ska bidra till att målet kan uppfyllas. Annars riskerar vi att måläret inte tas på allvar.

Slutligen kan vi tyvärr konstatera att Miljö- och hälsoskyddsnämndens viktiga arbete med Klimatpakten, stadens samverkan med näringslivet, inte berörs i miljöprogrammet. Det är en allvarlig brist då samverkan med näringslivet är helt avgörande för att nå miljö- och klimatmålen, inte minst i delar där staden inte har egen rådighet.

Särskilt uttalande gjordes av Cecilia Obermüller m.fl. (MP) enligt följande.

Stadsbyggnadsnämnden välkomnar ett nytt ambitiöst miljöprogram där målsättningarna för kommande års miljöarbete kan förbättras ytterligare. Staden har ett högt miljöanseende i världen och ska fortsätta utvecklas i en hållbar riktning för våra

kommande generationers skull. Staden har fantastiska kvalitéer som ska värnas och utvecklas vidare för att ge oss en bra stad att leva i med bibehållande av attraktiva grönområden, en hög biologisk mångfald och fungerande ekosystemtjänster. Naturmarken i Stockholm utgör en ändlig resurs, vilket inte får glömmas bort (kommunens yta utgör 2,9% av marken i Stockholms län men hyser 41,5% av länets befolkning). En klimatsmart, vacker och miljömässigt robust stad gör också staden till en attraktiv nyetablerings- och besöksstad.

Generella synpunkter

Miljöarbetet måste till stor del konkret genomföras lokalt i nämnder och bolag. Även fortsättningsvis ska därför miljöhandlingsplaner upprättas i nämnder och bolag, för att kunskap och praktiskt arbete inte ska försvagas. Programmet måste synkroniseras med övriga styrdokument på miljöområdet, t.ex. dagvattenstrategin, den kommande strategin för grönstrukturfrågor och kommande strategier för klimatarbetet. Det nya upphandlingsprogrammet hänvisar på miljöområdet till miljöprogrammet vilket innebär att programmet måste utvecklas för att också fungera som stöd för olika typer av upphandlingsprocesser, (exempelvis naturvård, ekologisk mat, biodrivmedel o.s.v.).

Många av delmålen måste preciseras och siffersättas, vad är t.ex. en större ombyggnad dvs. hur många m² innebär det? Uppföljningar måste också generellt bli bättre och genomförbara i relation till målsättningarna, t.ex. hur mycket naturmark har hårdgjorts eller frigjorts, hur har grönkompensationen fungerat och genomförts?

Hållbar energianvändning

Preciseringar och ambitionshöjningar avseende delmålen vore bra. Andra förnybara energislag, exempelvis vind eller vågkraft ska också premieras, inte enkom solenergi.

Miljöanpassade transporter

En tydligare uppdelning mellan persontrafik och godstrafik kan göras. Godstrafiken kan komma att ersätta stora delar av persontrafiken ju tätare staden blir, t.ex. ökade turer me stadens mobila återvinningscentral, utkörning av matvaror etc.

Delmål 2.3 Trafikbuller utomhus ska minska –

Hastighetsregleringar är på många sätt bättre för stadsmiljön m.m. än att uppföra bullerplank. Även flygbuller måste karteras och följas upp.

Hållbar mark och vattenanvändning

Den inledande skrivningen måste arbetas om mer med fokus på att naturmarken i Stockholm utgör en ändlig resurs där grönstrukturen och ekosystemtjänster ska värnas och utvecklas.

Miljöförvaltningen måste vara delaktig redan i markanvisningsprocessen.

Det är viktigt att kunna följa upp hur man arbetar med att stärka de ekologiska funktionerna och hur kompensationsåtgärder sker i de fall man bygger på grönmark. Biotopkartan och artportalens rapportsystem för bl.a. rödlistade arter är bra analysverktyg för detta ändamål och bör kommuniceras utåt via miljöbarometern för ökad transparens och ska användas som planeringsunderlag.

Det bör även göras tydligt att uppföljningssystemet ska visa vilka kompensationsåtgärder som faktiskt genomförs samt deras effekt. (Det är skillnad på natur och natur, vissa värden kan ersättas men inte andra, vilket det krävs ökade

kunskaper kring. Ett kunskapsbaserat systematiskt arbete kring ekosystem och biotoper behövs).

Programmet behöver bli tydligare i naturskötsel frågan. Att sköta naturreservat och andra grönområden på ett ändamålsenligt sätt är viktigt för att stärka den biologiska mångfalden i staden. Tydligare skrivningar om skötsel frågan kopplat till detta behövs.

Många av stadens naturmiljöer är klassade som ESKO områden och bör kopplas till miljöbalksskydd. Förutom naturreservat så bör staden även använda andra instrument som att t.ex. inrätta områden med biotopskydd, växt- eller djurskyddsområden och naturminneskydd

3.2 angående vattenförekomster kanske bör arbetas in i vattenprogrammet istället.

Delmål som bör läggas till:

1. Skötseln av grön- och vattenområden ska stärka biologisk mångfald, ekosystemtjänster och rekreativa kvaliteter
2. Stadsbyggandet ska vara långsiktigt hållbart
3. Särskilt värdefulla mark- och vattenområden ska bevaras

Trafiknämnden

Reservation anfördes av Cecilia Brinck m.fl. (M), Jill Eriksson (L) och Karin Erlund (C) enligt följande.

1. Att delvis godkänna förslaget till beslut.
2. Att därutöver anföra följande.

Stadens miljöprogram för 2016-2019 är nu äntligen remitterat. Som stadens främsta styrdokument på miljöområdet är vi angelägna om att förslaget från kommunstyrelsen tillåts en ingående granskning av alla berörda verksamheter i staden. Vi är angelägna om att stadens kommande miljöarbete stärker Stockholm som ett internationellt föredöme på miljöområdet.

För genomförandet av miljöprogrammet betonar vi vikten av att stadens resurser utnyttjas kostnadseffektivt. Flertalet av de åtgärder som föreslås i miljöprogrammet saknar ekonomiska konsekvensbeskrivningar. I detta avseende behöver dokumentet kompletteras samt hur ekonomin kopplas till stadens och respektive verksamhets budget.

Att säkerställa god uppföljning och rapportering är centralt för att miljömålen ska kunna uppnås. Upplägget med att uppföljningsansvaret för delmålen kopplas till den verksamhet som har genomförandeansvar torde vara klokt och effektivt. Därutöver kan ansvarsfördelningen för indikatorerna, där bara nämnder och bolag som har störst påverkan åläggs att rapportera, bli kostnadseffektiv då staden kan jobba med fler indikatorer samtidigt som administrationen hålls nere. Vi vill dock uppmärksamma tveksamheter kring vilka nämnder och bolag som ska ha ansvaret för den samordnade uppföljningen. Till exempel åläggs stadsbyggnadsnämnden att samordna

uppföljningen av delmål 6.2 *Fuktskador ska förebyggas* trots att nämnden varken har genomförandeansvaret för delmålet eller uppföljningsansvaret för indikatorn.

Det är vidare positivt med en uppföljnings- och rapporteringsstruktur där resultaten tidigareläggs och därmed kan implementeras i efterföljande års budget. Vi anser dock att det finns ett antal delmål där det varken är praktiskt möjligt eller påkallat att följa upp indikatorer flera gånger per år. Det gäller exempelvis delmålen inom *Hållbar energianvändning* där uppföljningen är beroende av statistik från SCB som endast kommer en gång per år. Förutom det praktiskt omöjliga skapar det dessutom ett onödigt administrativt arbete. Det åligger nu kommunstyrelsen att arbeta fram anvisningar för när och hur uppföljningsrapportering ska ske. Det är viktigt att dessa anvisningar är tydliga samt att de finns tillgängliga hos stadens nämnder och bolag innan rapporteringen kan förväntas starta. Vi noterar att kravet på obligatoriska miljöhandlingsplaner för stadens nämnder och styrelser avskaffas och ska bli frivilliga, en förändring som förtjänar en betydligt tydligare konsekvensanalys.

En utmaning gällande energianvändningen är att hantera energikraven i nybyggnationen. Det är viktigt att Stockholm kan ligga i framkant gällande hållbart byggande. I detta sammanhang vill vi betona vikten av att lagstiftningen om att förbjuda så kallade kommunala särkrav ses över. Enligt stadens miljöförvaltning har lagstiftningen inte fått någon rättslig betydelse. Detta är naturligtvis glädjande av många skäl, dels att Stockholms stad även fortsättningsvis kan gå före i energisnålt byggande, dels att marknaden verkar vara ointresserad av att vänta in lågt satta nationella krav. En orosfaktor är dock att lagstiftningen skapat förvirring bland såväl byggherrar som stadsplanerare. Den felaktiga föreställningen om att det råder förbud för bostadsbyggande som går längre än vad Boverkets byggregler föreskriver kan komma att påverka byggtakten negativt.

För att den fossila energin ska minska krävs energieffektivare fordon och en ökad elektrifiering. Förutom det självklara att stadens egen fordonsflotta ska ligga i framkant bör staden sätta upp tydliga och hårda krav vid upphandling av transporttjänster. Vi efterlyser tydligare mål kring detta, både för stadens eget klimatarbete men även för att ge marknaden tillit till att politiken är pådrivande. Gällande till exempel biogasmarknaden är det oroväckande att det finns tecken på att företagen inte litar på att politiken är tillräckligt modig genom att sätta upp tuffa miljömål som främjar företag som vågar satsa på miljön.

Att fler bilister byter till miljöbil är helt avgörande för synen på bilism och nya vägar i framtiden. Konkreta förslag om att skynda på utbyggnaden av stadens laddinfrastruktur för miljöfordon lyser tyvärr med sin frånvaro i miljöprogrammet. För att klara målet med miljöanpassade transporter krävs vidare att vi planerar staden på ett sätt som lägger grunden för miljövänliga livsstilar. Detta gör vi genom den täta miljövänliga staden. Genom att bygga högre i goda kollektivtrafiklägen så använder vi stadens mark mer effektivt och sparar parker- och grönområden. Då blir det även möjligt att använda kollektivtrafik på ett långt mer effektivt sätt än idag. Det är viktigt att staden ytterligare fördjupar samarbetet och planeringen med AB Storstockholms Lokaltrafik, Trafikverket och regionens övriga aktörer i dessa frågor.

Det är hög tid att sluta se på stadens vatten som ett problem att gå runt, över eller under. Det behövs en offensiv politik för att bättre utnyttja Stockholms vattenvägar för bland annat vattenburen kollektivtrafik. Det är välkommet att miljöprogrammet lyfter fram vattenvägarna som hållbara alternativ till vägtransporterna. Vi saknar dock ett tydligare resonemang om hur staden tidigt i planeringsstadiet ska tänka kring sjötrafiken när bostäder byggs i nya områden.

En ökande befolkning ger möjlighet att förtäta staden så att fler får närmare till vardagsnära service, kollektivtrafik och trygga gång- och cykelstråk. För detta krävs en smart och hållbar markanvändning. För att kunna bygga tillräckligt många bostäder kan vi krasst instämma i miljöprogrammets konstaterande att ”det kommer inte att vara möjligt att tillgodose alla intressen och önskemål”, till exempel kopplat till överklagandeprocesser där bostäder och förtätning i alltför hög uträckning kan stoppas av särintressen. Vi menar att det ligger ett tungt allmänintresse i att staden kan byggas tät och miljövänlig.

Miljöprogrammets mål om resurseffektiva kretslopp innefattar viktiga delmål där stadens avfallshantering står i fokus. Det är positivt att vänstermajoriteten fortsätter på Alliansens höjda ambition gällande matavfallsinsamling för att öka tillgången till biogas i regionen. Vi vill betona vikten av att staden skyndsamt kommer vidare i planeringen av den optiska sorteringsanläggningen. Detta för att nå det nationella målet om 50 procent insamling av matavfall för biologisk behandling år 2018. Tyvärr har vänstermajoriteten både i budgetar, och nu i miljöprogrammet, ignorerat måläret 2018 och nöjt sig med målet om 70 procent insamling av matavfall till år 2020. Givetvis en bra ambition men inte acceptabelt att stryka ett viktigt delmål på vägen för att undvika en svekdebatt i valet 2018.

Miljöprogrammet hänvisar till ”Färdplan för ett fossilbränslefritt Stockholm 2040” som ännu inte är framtaget. Detta är anmärkningsvärt med tanke på att det är ont om tid och att måläret 2040 kommer att bli svårt att uppnå. Dessutom innehåller målet faktorer som staden inte råar över vilket gör det extra viktigt för staden att skyndsamt staka ut vägen för externa aktörer som ska bidra till att målet kan uppfyllas. Annars riskerar vi att måläret inte tas på allvar.

Slutligen kan vi tyvärr konstatera att Miljö- och hälsoskyddsnämndens viktiga arbete med Klimatpakten, stadens samverkan med näringslivet, inte berörs i miljöprogrammet. Det är en allvarig brist då samverkan med näringslivet är helt avgörande för att nå miljö- och klimatmålen, inte minst i delar där staden inte har egen rådighet.

Utbildningsnämnden

Reservation anfördes av Lotta Edholm (L) och Cecilia Brinck (M) enligt följande.

1. Att delvis godkänna förslaget till beslut.
2. Att därutöver anföra följande.

Stadens miljöprogram för 2016-2019 är nu äntligen remitterat. Som stadens främsta styrdokument på miljöområdet är vi angelägna om att förslaget från kommunstyrelsen tillåts en ingående granskning av alla berörda verksamheter i staden. Vi är angelägna om att stadens kommande miljöarbete stärker Stockholm som ett internationellt föredöme på miljöområdet.

För genomförandet av miljöprogrammet betonar vi vikten av att stadens resurser utnyttjas kostnadseffektivt. Flertalet av de åtgärder som föreslås i miljöprogrammet saknar ekonomiska konsekvensbeskrivningar. I detta avseende behöver dokumentet kompletteras samt hur ekonomin kopplas till stadens och respektive verksamhets budget.

Att säkerställa god uppföljning och rapportering är centralt för att miljömålen ska kunna uppnås. Upplägget med att uppföljningsansvaret för delmålen kopplas till den verksamhet som har genomförandansvar torde vara klokt och effektivt. Därutöver kan ansvarsfördelningen för indikatorerna, där bara nämnder och bolag som har störst påverkan åläggs att rapportera, bli kostnadseffektiv då staden kan jobba med fler indikatorer samtidigt som administrationen hålls nere. Vi vill dock uppmärksamma tveksamheter kring vilka nämnder och bolag som ska ha ansvaret för den samordnade uppföljningen. Till exempel åläggs stadsbyggnadsnämnden att samordna uppföljningen av delmål 6.2 *Fuktskador ska förebyggas* trots att nämnden varken har genomförandansvaret för delmålet eller uppföljningsansvaret för indikatorn.

Det är vidare positivt med en uppföljnings- och rapporteringsstruktur där resultaten tidigareläggs och därmed kan implementeras i efterföljande års budget. Vi anser dock att det finns ett antal delmål där det varken är praktiskt möjligt eller påkallat att följa upp indikatorer flera gånger per år. Det gäller exempelvis delmålen inom *Hållbar energianvändning* där uppföljningen är beroende av statistik från SCB som endast kommer en gång per år. Förutom det praktiskt omöjliga skapar det dessutom ett onödigt administrativt arbete. Det åligger nu kommunstyrelsen att arbeta fram anvisningar för när och hur uppföljningsrapportering ska ske. Det är viktigt att dessa anvisningar är tydliga samt att de finns tillgängliga hos stadens nämnder och bolag innan rapporteringen kan förväntas starta. Vi noterar att kravet på obligatoriska miljöhandlingsplaner för stadens nämnder och styrelser avskaffas och ska bli frivilliga, en förändring som förtjänar en betydligt tydligare konsekvensanalys.

En utmaning gällande energianvändningen är att hantera energikraven i nybyggnationen. Det är viktigt att Stockholm kan ligga i framkant gällande hållbart byggande. I detta sammanhang vill vi betona vikten av att lagstiftningen om att förbjuda så kallade kommunala särkrav ses över. Enligt stadens miljöförvaltning har lagstiftningen inte fått någon rättslig betydelse. Detta är naturligtvis glädjande av många skäl, dels att Stockholms stad även fortsättningsvis kan gå före i energisnålt byggande, dels att marknaden verkar vara ointresserad av att vänta in lågt satta nationella krav. En orosfaktor är dock att lagstiftningen skapat förvirring bland såväl byggherrar som stadsplanerare. Den felaktiga föreställningen om att det råder förbud

för bostadsbyggande som går längre än vad Boverkets byggregler föreskriver kan komma att påverka byggtakten negativt.

För att den fossila energin ska minska krävs energieffektivare fordon och en ökad elektrifiering. Förutom det självklara att stadens egen fordonsflotta ska ligga i framkant bör staden sätta upp tydliga och hårda krav vid upphandling av transporttjänster. Vi efterlyser tydligare mål kring detta, både för stadens eget klimatarbete men även för att ge marknaden tillit till att politiken är pådrivande. Gällande till exempel biogasmarknaden är det oroväckande att det finns tecken på att företagen inte litar på att politiken är tillräckligt modig genom att sätta upp tuffa miljömål som främjar företag som vågar satsa på miljön.

Att fler bilister byter till miljöbil är helt avgörande för synen på bilism och nya vägar i framtiden. Konkreta förslag om att skynda på utbyggnaden av stadens laddinfrastruktur för miljöfordon lyser tyvärr med sin frånvaro i miljöprogrammet. För att klara målet med miljöanpassade transporter krävs vidare att vi planerar staden på ett sätt som lägger grunden för miljövänliga livsstilar. Detta gör vi genom den täta miljövänliga staden. Genom att bygga högre i goda kollektivtrafiklägen så använder vi stadens mark mer effektivt och sparar parker- och grönområden. Då blir det även möjligt att använda kollektivtrafik på ett långt mer effektivt sätt än idag. Det är viktigt att staden ytterligare fördjupar samarbetet och planeringen med AB Storstockholms Lokaltrafik, Trafikverket och regionens övriga aktörer i dessa frågor.

Det är hög tid att sluta se på stadens vatten som ett problem att gå runt, över eller under. Det behövs en offensiv politik för att bättre utnyttja Stockholms vattenvägar för bland annat vattenburen kollektivtrafik. Det är välkommet att miljöprogrammet lyfter fram vattenvägarna som hållbara alternativ till vägtransporterna. Vi saknar dock ett tydligare resonemang om hur staden tidigt i planeringsstadiet ska tänka kring sjötrafiken när bostäder byggs i nya områden.

En ökande befolkning ger möjlighet att förtäta staden så att fler får närmare till vardagsnära service, kollektivtrafik och trygga gång- och cykelstråk. För detta krävs en smart och hållbar markanvändning. För att kunna bygga tillräckligt många bostäder kan vi krasst instämma i miljöprogrammets konstaterande att ”det kommer inte att vara möjligt att tillgodose alla intressen och önskemål”, till exempel kopplat till överklagandeprocesser där bostäder och förtätning i alltför hög uträkning kan stoppas av särintressen. Vi menar att det ligger ett tungt allmänintresse i att staden kan byggas tät och miljövänlig.

Miljöprogrammets mål om resurseffektiva kretslopp innefattar viktiga delmål där stadens avfallshantering står i fokus. Det är positivt att vänstermajoriteten fortsätter på Alliansens höjda ambition gällande matavfallsinsamling för att öka tillgången till biogas i regionen. Vi vill betona vikten av att staden skyndsamt kommer vidare i planeringen av den optiska sorteringsanläggningen. Detta för att nå det nationella målet om 50 procent insamling av matavfall för biologisk behandling år 2018. Tyvärr har vänstermajoriteten både i budgetar, och nu i miljöprogrammet, ignorerat målet 2018 och nöjt sig med målet om 70 procent insamling av matavfall till år 2020.

Givetvis en bra ambition men inte acceptabelt att stryka ett viktigt delmål på vägen för att undvika en svekdebatt i valet 2018.

Miljöprogrammet hänvisar till ”Färdplan för ett fossilbränslefritt Stockholm 2040” som ännu inte är framtaget. Detta är anmärkningsvärt med tanke på att det är ont om tid och att mållåret 2040 kommer att bli svårt att uppnå. Dessutom innehåller målet faktorer som staden inte råar över vilket gör det extra viktigt för staden att skyndsamt staka ut vägen för externa aktörer som ska bidra till att målet kan uppfyllas. Annars riskerar vi att mållåret inte tas på allvar.

Slutligen kan vi tyvärr konstatera att Miljö- och hälsoskyddsnämndens viktiga arbete med Klimatpakten, stadens samverkan med näringslivet, inte berörs i miljöprogrammet. Det är en allvarlig brist då samverkan med näringslivet är helt avgörande för att nå miljö- och klimatmålen, inte minst i delar där staden inte har egen rådighet.

Äldrenämnden

Reservation anfördes av Ann-Katrin Åslund (L) enligt följande.

1. Att delvis godkänna förslaget till beslut.
2. Att därutöver anföra följande.

Enligt budgeten för 2015 skulle ett nytt miljöprogram tas fram för Stockholms stad under förra året. Det försenade miljöprogram som nu presenterats framstår i allt väsentligt som ett förhastat verk.

Miljöprogrammet har tagits fram av en grupp om 50 personer vars slutprodukt i anmärkningsvärt stora delar överlappar med stadens budget. En del av de mål som sätts upp i förslaget till miljöprogram formulerar mål som sedan antagandet av stadens budget för 2016 är gällande för staden genom Miljö- och hälsoskyddsnämnden men som i förslaget till miljöprogram får en annan form.

Vidare innehåller miljöprogrammet en rad mål som är svåra att utvärdera, exempelvis om trängselskattens utformning. Förslaget till miljöprogram innehåller dessutom mål för stadens upphandlingar trots att staden arbetar med en policy för upphandlingar och inköp. Förslaget att varje nämnd ska ta fram egna mål ger dessutom en kraftig målinflation. Vidare uppger flera kontor i staden att de av olika skäl har svårt utläsa hur de ska arbeta med miljöprogrammet.

Trots att programmet redan är försenat framstår det nya förslaget därför som ett förhastat verk. Såväl Liberalerna som majoriteten har höga ambitioner för Stockholms miljöarbete. Därför hade Stockholm varit betjänt av ett miljöprogram med konkreta, utvärderingsbara och fokuserade mål.

Särskilt uttalande gjordes av Dennis Wedin m.fl. (M) och Britt Westerlind (KD) enligt följande.

Vi har tagit del av förvaltningens svar på remissen av Stockholms miljöprogram för åren 2016-2019. Vi lämnar ärendet utan eget ställningstagande.

Ersättaryttrande gjordes av Alfred Askeljung (C) enligt följande.

1. Att delvis godkänna förslaget till beslut.
2. Att därutöver anföra följande.

Stadens miljöprogram för 2016-2019 är nu äntligen remitterat. Som stadens främsta styrdokument på miljöområdet är vi angelägna om att förslaget från kommunstyrelsen tillåts en ingående granskning av alla berörda verksamheter i staden. I stora delar välkomnar vi inriktningen för stadens kommande miljöarbete där Stockholm fortsatt agerar som ett internationellt föredöme på miljöområdet.

För genomförandet av miljöprogrammet betonar vi vikten av att stadens resurser utnyttjas kostnadseffektivt. Upplägget med att uppföljningsansvaret för delmålen tydligt kopplas till den verksamhet som har genomförandeansvar torde vara klokt och effektivt. Därutöver kan den föreslagna ansvarsfördelningen för indikatorerna, där bara nämnder och bolag som har störst påverkan åläggs att rapportera, bli kostnadseffektiv då staden kan jobba med fler indikatorer samtidigt som administrationen hålls nere.

En utmaning gällande energianvändningen är att hantera energikraven i nybyggnationen. Det är viktigt att Stockholm kan ligga i framkant gällande hållbart byggande. I detta sammanhang vill vi betona vikten av att lagstiftningen om att förbjuda så kallade kommunala särkrav ses över. Enligt stadens miljöförvaltning har lagstiftningen inte fått någon rättslig betydelse. Detta är naturligtvis glädjande av många skäl, dels att Stockholms stad även fortsättningsvis kan gå före i snålt energibyggnade, dels att marknaden verkar vara ointresserad av att vänta in lågt satta nationella krav. En orosfaktor är dock att lagstiftningen skapat förvirring bland såväl byggherrar som stadsplanerare. Den felaktiga föreställningen om att det råder förbud för bostadsbyggande som går längre än vad Boverkets byggregler föreskriver kan komma att påverka byggtakten negativt. Därför vill vi att vänstermajoriten tydligare trycker på regeringen för att bestämmelsen ska avskaffas.

Att minska utsläppen från vägtransporterna är en svår utmaning för staden. Fossila drivmedel tillhör knappast framtiden och övergången till mer miljöanpassade transportmedel som kollektivtrafik, miljöbilar, sjöfart, gång och cykel måste ske snabbare. För att klara målet med miljöanpassade transporter krävs att vi planerar staden på ett sätt som lägger grunden för miljövänliga livsstilar. Detta gör vi genom den täta miljövänliga staden. Genom att bygga högre i goda kollektivtrafiklägen så använder vi stadens mark mer effektivt och sparar parker- och grönområden. Då blir det även möjligt att använda kollektivtrafik på ett långt mer effektivt sätt än idag. Det är viktigt att staden ytterligare fördjupar och intensifierar samarbetet och planeringen med AB Storstockholms Lokaltrafik, Trafikverket och regionens övriga aktörer i dessa frågor.

Det är hög tid att sluta se på stadens vatten som ett problem att gå runt, över eller under. Det behövs en offensiv politik för att bättre utnyttja Stockholms vattenvägar för bland annat vattenburen kollektivtrafik. Det är välkommet att miljöprogrammet lyfter

fram vattenvägarna som hållbara alternativ till vägtransporterna. Vi saknar dock ett tydligare resonemang om hur staden tidigt i planeringsstadiet ska tänka kring sjötrafiken när bostäder byggs i nya områden.

En ökande befolkning ger möjlighet att förtäta staden så att fler får närmare till vardagsnära service, kollektivtrafik och trygga gång- och cykelstråk. För detta krävs en smart och hållbar markanvändning. För att kunna bygga tillräckligt många bostäder kan vi krasst instämma i miljöprogrammets konstaterande att ”det kommer inte att vara möjligt att tillgodose alla intressen och önskemål”, till exempel kopplat till överklagandeprocesser där bostäder och förtätning i alltför hög uträckning kan stoppas av särintressen. Vi menar att det ligger ett tungt allmänintresse i att staden kan byggas tät och miljövänlig.

Miljöprogrammets mål om resurseffektiva kretslopp innefattar viktiga delmål där stadens avfallshantering står i fokus. Det är positivt att vänstermajoriteten fortsätter på alliansens höjda ambition gällande matavfallsinsamling för att öka tillgången till biogas i regionen. Vi vill betona vikten av staden skyndsamt kommer vidare i planeringen av den optiska sorteringsanläggningen för att nå målet om 70 procent insamling av matavfall till år 2020. En viktig faktor för att lyckas med en ökad resurshushållning är att det ska vara lätt att göra rätt för stockholmarna där avfallshanteringen är både pedagogisk och lättillgänglig.

Slutligen, då miljöprogrammet kommer att beröra delar där staden inte har egen rådgivning vill vi betona vikten av samverkan med externa aktörer, inte minst stadens näringsliv.

Bromma stadsdelsnämnd

Reservation anfördes av Jan Tigerström m.fl. (M) enligt följande.

Nämnden beslutar att i huvudsak godkänna förvaltningens tjänsteutlåtande som svar på remissen och att därutöver anföra:

Vårt mål är att Stockholm ska påbörja omställningen till att bli en hållbar stad med höga ambitioner inom klimat och miljö. Stockholmarnas hälsa ska gynnas genom ett långsiktigt arbete med sikte på en ren stadsmiljö. Det ska vara lätt för stockholmarna att göra miljömedvetna val i sin vardag. Målet ska vara att minska stockholmarnas ekologiska fotavtryck. Tack vare att Alliansen drivit på för hållbarhetsarbetet i Stockholm, utsågs staden av EU-kommissionen till Europas miljöhuvudstad 2010. Utnämningen har bidragit till ett ökat intresse för Stockholms miljöarbete, där staden fungerar som inspiratör och föredöme för andra städer runt om i världen. Utnämningen har också bidragit till att stockholmarnas medvetenhet kring stadens miljöarbete och krav på en aktiv miljö- och klimatpolitik har ökat.

Vi konstaterar att förslaget till miljöprogram omfattar sex övergripande miljömål, vilka i princip är desamma som miljöprogrammet för 2012 – 2015. I stora delar välkomnar vi inriktningen för stadens kommande miljöarbete där Stockholm fortsatt agerar som ett internationellt föredöme på miljöområdet. Som stadens främsta

styrdokument på miljöområdet är vi angelägna om att förslaget från kommunstyrelsen tillåts en ingående granskning av alla berörda verksamheter i staden.

Det finns dock ett antal otydligheter i miljöprogrammets nuvarande innehåll, både avseende gäller ekonomi, ansvarsfördelning, uppföljning och genomförande. I förklaringar till målen och delmålen används olika benämningar som medför att det blir oklart vad som avses. Bland annat står det i vissa fall "samtliga stadens enheter", ibland "samtliga verksamheter" och därutöver "staden" eller "stadens samtliga nämnder/styrelser". Om inte de sammantagna otydligheterna i programmet åtgärdas riskerar miljömålen att missas. Det åligger nu kommunstyrelsen att arbeta fram anvisningar för hur rapporteringen av uppföljningen ska ske. Det är viktigt att dessa anvisningar är tydliga samt att de finns tillgängliga hos stadens nämnder och bolag innan rapporteringen kan förväntas starta

Särskilt uttalande gjordes av Cecilia Obermüller m.fl. (MP) enligt följande.

Bromma stadsdelsnämnd välkomnar ett nytt ambitiöst miljöprogram där målsättningarna för kommande års miljöarbete kan förbättras ytterligare. Staden har ett högt miljöanseende i världen och ska fortsätta utvecklas i en hållbar riktning för våra kommande generationers skull. Staden har fantastiska kvalitéer som ska värnas och utvecklas vidare för att ge oss en bra stad att leva i med bibehållande av attraktiva grönområden, en hög biologisk mångfald och fungerande ekosystemtjänster. Naturmarken i Stockholm utgör en ändlig resurs, vilket inte får glömmas bort (kommunens yta utgör 2,9% av marken i Stockholms län men hyser 41,5% av länets befolkning). En klimatsmart, vacker och miljömässigt robust stad gör också staden till en attraktiv nyetablerings- och besöksstad.

Generella synpunkter

Miljöarbetet måste till stor del konkret genomföras lokalt i nämnder och bolag. Även fortsättningsvis ska därför miljöhandlingsplaner upprättas i nämnder och bolag, för att kunskap och praktiskt arbete inte ska försvagas.

Programmet måste synkroniseras med övriga styrdokument på miljöområdet, t.ex. dagvattenstrategin, den kommande strategin för grönstrukturfrågor och kommande strategier för klimatarbetet.

Det nya upphandlingsprogrammet hänvisar på miljöområdet till miljöprogrammet vilket innebär att programmet måste utvecklas för att också fungera som stöd för olika typer av upphandlingsprocesser, (exv naturvård, ekologisk mat, biodrivmedel osv).

Många av delmålen måste preciseras och siffersättas, vad är t.ex. en större ombyggnad dvs. hur många m² innebär det? Uppföljningar måste också generellt bli bättre och genomförbara i relation till målsättningarna, t.ex. hur mycket naturmark har hårdgjorts eller frigjorts, hur har grönkompensationen fungerat och genomförts?

Hållbar energianvändning

Preciseringar och ambitionshöjningar avseende delmålen vore bra. Andra förnybara energislag, exv vind eller vågkraft ska också premieras, inte enkom solenergi.

Miljöanpassade transporter

En tydligare uppdelning mellan persontrafik och godstrafik kan göras. Godstrafiken kan komma att ersätta stora delar av persontrafiken ju tätare staden blir, t.ex. ökade turer med stadens mobila återvinningscentral, utkörning av matvaror etc.

Delmål 2.3 Trafikbuller utomhus ska minska – Hastighetsregleringar är på många sätt bättre för stadsmiljön mm än att uppföra bullerplank. Även flygbuller måste karteras och följas upp.

Hållbar mark och vattenanvändning

Den inledande skrivningen måste arbetas om mer med fokus på att naturmarken i Stockholm utgör en ändlig resurs där grönstrukturen och ekosystemtjänster ska värnas och utvecklas.

Miljöförvaltningen måste vara delaktig redan i markanvisningsprocessen.

Det är viktigt att kunna följa upp hur man arbetar med att stärka de ekologiska funktionerna och hur kompensationsåtgärder sker i de fall man bygger på grönmark. Biotopkartan och artportalens rapportsystem för bl.a. rödlistade arter är bra analysverktyg för detta ändamål och bör kommuniceras utåt via miljöbarometern för ökad transparens och ska användas som planeringsunderlag.

Det bör även göras tydligt att uppföljningssystemet ska visa vilka kompensationsåtgärder som faktiskt genomförs samt deras effekt. (Det är skillnad på natur och natur, vissa värden kan ersättas men inte andra, vilket det krävs ökade kunskaper kring. Ett kunskapsbaserat systematiskt arbete kring ekosystem och biotoper behövs).

Programmet behöver bli tydligare i naturskötsel frågan. Att sköta naturreservat och andra grönområden på ett ändamålsenligt sätt är viktigt för att stärka den biologiska mångfalden i staden. Tydligare skrivningar om skötsel frågan kopplat till behövs.

Många av stadens naturmiljöer är klassade som ESKO områden och bör kopplas till miljöbalksskydd. Förutom naturreservat så bör staden även använda andra instrument som att t.ex. inrätta områden med biotopskydd, växt- eller djurskyddsområden och naturminneskydd

3.2 angående vattenförekomster kanske bör arbetas in i vattenprogrammet istället.

Delmål som bör läggas till:

- Skötseln av grön- och vattenområden ska stärka biologisk mångfald, ekosystemtjänster och rekreativa kvaliteter
- Stadsbyggandet ska vara långsiktigt hållbart
- Särskilt värdefulla mark- och vattenområden ska bevaras

Ersättaryttrande gjordes av Helen Törnqvist (C) enligt följande.

Stadens miljöprogram för 2016-2019 är nu äntligen remitterat. Det är angeläget att stadens kommande miljöarbete stärker Stockholm som ett internationellt föredöme på miljöområdet.

För genomförandet av miljöprogrammet måste stadens resurser utnyttjas kostnadseffektivt. Flertalet av de åtgärder som föreslås i miljöprogrammet saknar ekonomiska konsekvensbeskrivningar. I detta avseende behöver dokumentet kompletteras samt hur ekonomin kopplas till stadens och respektive verksamhets budget.

Staden bör gå före i att installera solpaneler på t.ex. förskolor och äldreboenden. Det är viktigt att den energi som produceras lokalt också kommer den aktuella verksamheten tillgodo. Staden bör snarast se till att underlätta för och informera om hur bostadsrättsföreningar, villaägare m.fl. kan bidra med egen energi med hjälp av t.ex. solpaneler som kan smälta in i byggnadsmiljön. Det ska vara lätt och lönsamt att bidra med sådan miljönytta.

För att den fossila energin ska minska krävs energieffektivare fordon och en ökad elektrifiering. Förutom det självklara att stadens egen fordonsflotta ska ligga i framkant bör staden sätta upp tydliga och hårda krav vid upphandling av transporttjänster. Tydligare mål kring detta efterlyses, både för stadens eget klimatarbete men även för att ge marknaden tillit till att politiken är pådrivande.

Att fler bilister byter till miljöbil är helt avgörande för synen på bilism och nya vägar i framtiden. Konkreta förslag om att skynda på utbyggnaden av stadens laddinfrastruktur för miljöfordon lyser tyvärr med sin frånvaro i miljöprogrammet. För att klara målet med miljöanpassade transporter krävs vidare att vi planerar staden på ett sätt som lägger grunden för miljövänliga livsstilar. Detta gör vi genom den täta miljövänliga staden. Genom att bygga högre i goda kollektivtrafiklägen så använder vi stadens mark mer effektivt och sparar parker- och grönområden. Då blir det även möjligt att använda kollektivtrafik på ett långt mer effektivt sätt än idag. Det är viktigt att staden ytterligare fördjupar samarbetet och planeringen med AB Storstockholms Lokaltrafik, Trafikverket och regionens övriga aktörer i dessa frågor.

Cykelperspektivet behöver stärkas i programmet.

Det är hög tid att sluta se på stadens vatten som ett problem att gå runt, över eller under. Det behövs en offensiv politik för att bättre utnyttja Stockholms vattenvägar för bland annat vattentrafik. Det är välkommet att miljöprogrammet lyfter fram vattenvägarna som hållbara alternativ till vägtransporterna. Det saknas dock ett tydligare resonemang om hur staden tidigt i planeringsstadiet ska tänka kring sjötrafiken när bostäder byggs i nya områden.

En ökande befolkning ger möjlighet att förtäta staden så att fler får närmare till vardagsnära service, kollektivtrafik och trygga gång- och cykelstråk. För detta krävs en smart och hållbar markanvändning. För att kunna bygga tillräckligt många bostäder kan man krasst instämma i miljöprogrammets konstaterande att ”det kommer inte att vara möjligt att tillgodose alla intressen och önskemål”, till exempel kopplat till överklagandeprocesser där bostäder och förtätning i alltför hög utsträckning kan

stoppas av sårbarheten. Det är ett tungt allmänintresse i att staden kan byggas tät och miljövänlig.

Miljöprogrammets mål om resurseffektiva kretslopp innefattar viktiga delmål där stadens avfallshantering står i fokus. Det är positivt att vänstermajoriteten fortsätter på alliansens höjda ambition gällande matavfallsinsamling för att öka tillgången till biogas i regionen. Staden måste skyndsamt komma vidare i planeringen av den optiska sorteringsanläggningen. Detta för att nå det nationella målet om 50 procent insamling av matavfall för biologisk behandling år 2018 och för att göra källsortering enklare i vardagen. Tyvärr har vänstermajoriteten både i budgetar, och nu i miljöprogrammet, ignorerat målet 2018 och nöjt sig med målet om 70 procent insamling av matavfall till år 2020.

Gällande mat och klimat har miljöprogrammet ett ensidigt fokus på ekologisk mat i mål och prioriteringar. Detta är olyckligt då frågan om att miljö- och klimatsäkra maten i stadens verksamheter är så mycket bredare än så. Tydligare mål om att kunna ställa krav på till exempel djurskydd och antibiotikafritt kött vid offentliga upphandlingar borde ingå i miljöprogrammet.

När det gäller en sund inomhusmiljö bör allergiundersökningar göras årligen på förskolor, skolor och äldreboenden. Kunskap bör spridas om de vanligaste allergenerna. I de lokaler där sämst ventilation sker kan man testa luftrenare för att sedan utvärdera resultatet.

Miljöprogrammet hänvisar till ”Färdplan för ett fossilbränslefritt Stockholm 2040” som ännu inte är framtaget. Detta är anmärkningsvärt med tanke på att det är ont om tid och att målet 2040 kommer att bli svårt att uppnå. Dessutom innehåller målet faktorer som staden inte råvar över vilket gör det extra viktigt för staden att skyndsamt staka ut vägen för externa aktörer som ska bidra till att målet kan uppfyllas. Annars riskerar vi att målet inte tas på allvar.

Slutligen kan man konstatera att Klimatpakten, stadens samverkan med näringslivet, inte berörs i miljöprogrammet. Det är en allvarlig brist då samverkan med näringslivet är helt avgörande för att nå miljö- och klimatmålen, inte minst i delar där staden inte har egen rådighet.

Enskede-Årsta-Vantörs stadsdelsnämnd

Reservation anfördes av Gustav Johansson m.fl. (M) och Peter Backlund (L) enligt följande.

1. Att delvis godkänna förvaltningens förslag till beslut
2. Att därutöver anföra

Stadens miljöprogram för 2016-2019 är nu äntligen remitterat. Som stadens främsta styrdokument på miljöområdet är vi angelägna om att förslaget från kommunstyrelsen tillåts en ingående granskning av alla berörda verksamheter i staden. Vi är angelägna

om att stadens kommande miljöarbete stärker Stockholm som ett internationellt föredöme på miljöområdet.

För genomförandet av miljöprogrammet betonar vi vikten av att stadens resurser utnyttjas kostnadseffektivt. Flertalet av de åtgärder som föreslås i miljöprogrammet saknar ekonomiska konsekvensbeskrivningar. I detta avseende behöver dokumentet kompletteras samt hur ekonomin kopplas till stadens och respektive verksamhets budget.

Att säkerställa god uppföljning och rapportering är centralt för att miljömålen ska kunna uppnås. Upplägget med att uppföljningsansvaret för delmålen kopplas till den verksamhet som har genomförandansvar torde vara klokt och effektivt. Därutöver kan ansvarsfördelningen för indikatorerna, där bara nämnder och bolag som har störst påverkan åläggs att rapportera, bli kostnadseffektiv då staden kan jobba med fler indikatorer samtidigt som administrationen hålls nere. Vi vill dock uppmärksamma tveksamheter kring vilka nämnder och bolag som ska ha ansvaret för den samordnade uppföljningen. Till exempel åläggs stadsbyggnadsnämnden att samordna uppföljningen av delmål 6.2 Fuktskador ska förebyggas trots att nämnden varken har genomförandansvaret för delmålet eller uppföljningsansvaret för indikatorn.

Det är vidare positivt med en uppföljnings- och rapporteringsstruktur där resultaten tidigareläggs och därmed kan implementeras i efterföljande års budget. Vi anser dock att det finns ett antal delmål där det varken är praktiskt möjligt eller påkallat att följa upp indikatorer flera gånger per år. Det gäller exempelvis delmålen inom Hållbar energianvändning där uppföljningen är beroende av statistik från SCB som endast kommer en gång per år. Förutom det praktiskt omöjliga skapar det dessutom ett onödigt administrativt arbete. Det åligger nu kommunstyrelsen att arbeta fram anvisningar för när och hur uppföljningsrapportering ska ske. Det är viktigt att dessa anvisningar är tydliga samt att de finns tillgängliga hos stadens nämnder och bolag innan rapporteringen kan förväntas starta. Vi noterar att kravet på obligatoriska miljöhandlingsplaner för stadens nämnder och styrelser avskaffas och ska bli frivilliga, en förändring som förtjänar en betydligt tydligare konsekvensanalys.

En utmaning gällande energianvändningen är att hantera energikraven i nybyggnationen. Det är viktigt att Stockholm kan ligga i framkant gällande hållbart byggande. I detta sammanhang vill vi betona vikten av att lagstiftningen om att förbjuda så kallade kommunala särkrav ses över. Enligt stadens miljöförvaltning har lagstiftningen inte fått någon rättslig betydelse. Detta är naturligtvis glädjande av många skäl, dels att Stockholms stad även fortsättningsvis kan gå före i energisnålt byggande, dels att marknaden verkar vara ointresserad av att vänta in lågt satta nationella krav. En orosfaktor är dock att lagstiftningen skapat förvirring bland såväl byggherrar som stadsplanerare. Den felaktiga föreställningen om att det råder förbud för bostadsbyggande som går längre än vad Boverkets byggregler föreskriver kan komma att påverka byggtakten negativt.

För att den fossila energin ska minska krävs energieffektivare fordon och en ökad elektrifiering. Förutom det självklara att stadens egen fordonsflotta ska ligga i framkant bör staden sätta upp tydliga och hårda krav vid upphandling av

transporttjänster. Vi efterlyser tydligare mål kring detta, både för stadens eget klimatarbete men även för att ge marknaden tillit till att politiken är pådrivande. Gällande till exempel biogasmarknaden är det oroväckande att det finns tecken på att företagen inte litar på att politiken är tillräckligt modig genom att sätta upp tuffa miljömål som främjar företag som vågar satsa på miljön.

Att fler bilister byter till miljöbil är helt avgörande för synen på bilism och nya vägar i framtiden. Konkreta förslag om att skynda på utbyggnaden av stadens laddinfrastruktur för miljöfordon lyser tyvärr med sin frånvaro i miljöprogrammet. För att klara målet med miljöanpassade transporter krävs vidare att vi planerar staden på ett sätt som lägger grunden för miljövänliga livsstilar. Detta gör vi genom den täta miljövänliga staden. Genom att bygga högre i goda kollektivtrafiklägen så använder vi stadens mark mer effektivt och sparar parker- och grönområden. Då blir det även möjligt att använda kollektivtrafik på ett långt mer effektivt sätt än idag. Det är viktigt att staden ytterligare fördjupar samarbetet och planeringen med AB Storstockholms Lokaltrafik, Trafikverket och regionens övriga aktörer i dessa frågor.

Det är hög tid att sluta se på stadens vatten som ett problem att gå runt, över eller under. Det behövs en offensiv politik för att bättre utnyttja Stockholms vattenvägar för bland annat vattentrafik. Det är välkommet att miljöprogrammet lyfter fram vattenvägarna som hållbara alternativ till vägtransporterna. Vi saknar dock ett tydligare resonemang om hur staden tidigt i planeringsstadiet ska tänka kring sjötrafiken när bostäder byggs i nya områden.

En ökande befolkning ger möjlighet att förtäta staden så att fler får närmare till vardagsnära service, kollektivtrafik och trygga gång- och cykelstråk. För detta krävs en smart och hållbar markanvändning. För att kunna bygga tillräckligt många bostäder kan vi krasst instämma i miljöprogrammets konstaterande att ”det kommer inte att vara möjligt att tillgodose alla intressen och önskemål”, till exempel kopplat till överklagandeprocesser där bostäder och förtätning i alltför hög utsträckning kan stoppas av särintressen. Vi menar att det ligger ett tungt allmänintresse i att staden kan byggas tät och miljövänlig.

Miljöprogrammets mål om resurseffektiva kretslopp innefattar viktiga delmål där stadens avfallshantering står i fokus. Det är positivt att vänstermajoriteten fortsätter på Alliansens höjda ambition gällande matavfallsinsamling för att öka tillgången till biogas i regionen. Vi vill betona vikten av att staden skyndsamt kommer vidare i planeringen av den optiska sorteringsanläggningen. Detta för att nå det nationella målet om 50 procent insamling av matavfall för biologisk behandling år 2018. Tyvärr har vänstermajoriteten både i budgetar, och nu i miljöprogrammet, ignorerat målet 2018 och nöjt sig med målet om 70 procent insamling av matavfall till år 2020. Givetvis en bra ambition men inte acceptabelt att stryka ett viktigt delmål på vägen för att undvika en svekdebatt i valet 2018.

Miljöprogrammet hänvisar till ”Färdplan för ett fossilbränslefritt Stockholm 2040” som ännu inte är framtaget. Detta är anmärkningsvärt med tanke på att det är ont om tid och att målet 2040 kommer att bli svårt att uppnå. Dessutom innehåller målet faktorer som staden inte råar över vilket gör det extra viktigt för staden att skyndsamt

staka ut vägen för externa aktörer som ska bidra till att målet kan uppfyllas. Annars riskerar vi att mållåret inte tas på allvar.

Slutligen kan vi tyvärr konstatera att Miljö- och hälsoskyddsnämndens viktiga arbete med Klimatpakten, stadens samverkan med näringslivet, inte berörs i miljöprogrammet. Det är en allvarlig brist då samverkan med näringslivet är helt avgörande för att nå miljö- och klimatmålen.”

Särskilt uttalande gjordes av Ulf Walther m.fl. (S), Roger Orwén m.fl. (MP) och Lars Sterneby (V) enligt följande.

Vi är mycket positiva till det nya miljöprogrammet som vi tror kommer att föra det viktiga miljöarbetet flera steg framåt. Intressant är att arbetet med mål och uppföljning på ett tydligare sätt ska integreras i den ordinarie verksamhetsuppföljningen, vilket kommer att ställa nya krav på förvaltningen. Likaså läggs ansvar för flera av målen på lokala nämnder, vilket gör att vår förvaltning blir mer aktiv i arbetet med miljöprogrammet än tidigare. Vi ser också att ökat samarbete med Energicentrum och Kemikaliecentrum vid Miljö- och hälsoskyddsförvaltningen kan ge stöd i detta arbete.

Vi tycker det är bra att förvaltningen efterlyser delmål om klimatsmart byggmaterial (exempelvis trä) och större visioner om plusenergihus (dock är inte i sig trä plusenergihus, det beror på om huset som helhet kan vara självförsörjande på energi och också leverera in energi på nätet, att således bli en energiproducent).

Vi efterfrågar även följande tydliggöranden:

Under delmål 2.1 ”Biltrafiken ska minska” vill vi att miljöprogrammet ska tydliggöra att det är viktigt att staden satsar på samordnad varudistribution.

Under delmål 3.4 ”vid stadsutveckling ska ekosystemtjänster främjas för att bidra till en god livsmiljö” vill vi att miljöprogrammet ska lyfta fram stadsodling som en del i ekosystemtjänsterna.”

Farsta stadsdelsnämnd

Reservation anfördes av Lars Jilmstad m.fl. (M) och Peter Öberg (L) enligt följande.

Stadsdelsnämnden godkänner i huvudsak förvaltningens tjänsteutlåtande som svar på remissen och anför därutöver följande.

Vårt mål är att Stockholm ska påbörja omställningen till att bli en hållbar stad med höga ambitioner inom klimat och miljö. Stockholmarens hälsa ska gynnas genom ett långsiktigt arbete med sikte på en ren stadsmiljö. Det ska vara lätt för stockholmarna att göra miljömedvetna val i sin vardag. Vi vill minska stockholmarnas ekologiska fotavtryck. Målen måste därför formuleras utifrån gedigen kunskap avseende exempelvis miljökonsekvenserna av ekologisk livsmedelsproduktion.

Tack vare att Alliansen drivit på för hållbarhetsarbetet i Stockholm, utsågs staden av EU-kommissionen till Europas miljöhuvudstad 2010. Utnämningen har bidragit till ett ökat intresse för Stockholms miljöarbete, där staden fungerar som inspiratör och föredöme för andra städer runt om i världen. Utnämningen har också bidragit till att stockholmarnas medvetenhet kring stadens miljöarbete och krav på en aktiv miljö- och klimatpolitik har ökat.

Vi konstaterar att förslaget till miljöprogram omfattar sex övergripande miljömål, vilka i princip är desamma som miljöprogrammet för 2012 – 2015. I stora delar välkomnar vi inriktningen för stadens kommande miljöarbete där Stockholm fortsatt agerar som ett internationellt föredöme på miljöområdet. Som stadens främsta styrdokument på miljöområdet är vi angelägna om att förslaget från kommunstyrelsen tillåts en ingående granskning av alla berörda verksamheter i staden.

Det finns dock ett antal ottydigheter i miljöprogrammets nuvarande innehåll, både avseende gäller ekonomi, ansvarsfördelning, uppföljning och genomförande. I förklaringar till målen och delmålen används olika benämningar som medför att det blir oklart vad som avses. Bland annat står det i vissa fall ”samtliga stadens enheter”, ibland ”samtliga verksamheter” och därutöver ”staden” eller ”stadens samtliga nämnder/styrelser”. Om inte de sammantagna ottydigheterna i programmet åtgärdas riskerar miljömålen att missas. Det åligger nu kommunstyrelsen att arbeta fram anvisningar för hur rapporteringen av uppföljningen ska ske. Det är viktigt att dessa anvisningar är tydliga samt att de finns tillgängliga hos stadens nämnder och bolag innan rapporteringen kan förväntas starta.

Särskilt uttalande gjordes av Lars Bäck (V), Kjell Backman m.fl. (S) och Mariana Moreira Duarte m.fl. (MP) enligt följande.

Den Rödgröna majoriteten ställer sig positiv till Stockholm stads föreslagna miljöprogram för 2016-2019. Våra ambitioner för en mer hållbar och klimatanpassad stadsdel och stad är stora, vi anser att stadens miljöprogram speglar vår ambition. Vi finner förvaltningens synpunkter bra och relevanta. Särskilt synpunkten att miljöprogrammet kommer att underlätta och tydliggöra förvaltningens bevakning och uppföljning av satta mål.

För att säkerställa det föreslagna miljöprogrammets effektivitet så presenterar vi ett antal punkter som vi anser bör tas med i beräkningen för programmets införande.

- Programmet måste synkroniseras med övriga styrdokument på miljöområdet, t.ex. dagvattenstrategin, den kommande strategin för grönstrukturfrågor och kommande strategier för klimatarbetet.
- Programmet måste säkerställa en hög grad av transparens i de intressekonflikter kopplat till markanvändning som måste lösas i en växande stad (där avvägningar måste göras i varje enskilt fall). Det är t.ex. viktigt att kunna följa upp hur man arbetar med att stärka de ekologiska funktionerna och hur kompensationsåtgärder

sker i de fall man bygger på grönmark. Biotopkartan, som senast uppdaterades 2009, är ett bra analysverktyg för detta ändamål och bör kommuniceras utåt via miljöbarometern. Artportalens rapportsystem för bl.a. rödlistade arter är också det ett bra analysverktyg för ökad transparens och kan användas som planeringsunderlag. Det bör även göras tydligt att uppföljningssystemet (behöver) ska visa vilka kompensationsåtgärder som faktiskt genomförs samt deras effekt.

- Problembeskrivningen för att uppnå målen för vattenmiljön bör även finnas beskriven för grönstruktur och biologisk mångfald.
- Vi anser att det vore önskvärt om programmet kunde bli tydligare i naturskötselns frågan. Att sköta naturreservat och andra grönområden på ett ändamålsenligt sätt är viktigt för att stärka den biologiska mångfalden i staden. För Farsta Stadsdel är det viktigt att det sätts upp en lokal plan, som inkluderar finansiering, för att restaurera, rusta och bevara Magelungen.
- Miljöprogrammet måste kunna fungera eller utvecklas för att fungera som stöd för olika typer av upphandlingsprocesser, även eventuella framtida förändringar. (ex. naturvård, ekologisk mat, biodrivmedel osv.).
- Vad avser hållbar energianvändning och egenproducerad el, så ligger fokus på solenergi, vilket vi är positiva till. Ett tillägg är att detta inte utesluter andra förnybara energislag, ex. vind eller vågkraft vart det är lämpligt.
- Vi ställer oss väldigt positiva till det fortsatta arbetet för att enbart erbjuda ekologisk mat, som nämns i programmet. Dock är det viktigt att utöver detta ta hänsyn till behovet av klimatsmart mat, ex. mindre kött och frukt och grönsaker i säsong.

Hägersten-Liljeholmens stadsdelsnämnd

Reservation anfördes av Abit Dundar m.fl. (L) enligt följande.

Enligt budgeten för 2015 skulle ett nytt miljöprogram tas fram för Stockholms stad under förra året. Det försenade miljöprogram som nu presenterats framstår i allt väsentligt som ett förhastat verk.

Miljöprogrammet har tagits fram av en grupp om 50 personer vars slutprodukt i anmärkningsvärt stora delar överlappar med stadens budget. En del av de mål som sätts upp i förslaget till miljöprogram formulerar mål som sedan antagandet av stadens budget för 2016 är gällande för staden genom Miljö- och hälsoskyddsnämnden men som i förslaget till miljöprogram får en annan form.

Vidare innehåller miljöprogrammet en rad mål som är svåra att utvärdera, exempelvis om trängselskattens utformning. Förslaget till miljöprogram innehåller dessutom mål för stadens upphandlingar trots att staden arbetar med en policy för upphandlingar och inköp. Förslaget att varje nämnd ska ta fram egna mål ger dessutom

en kraftig målinflation. Vidare uppger flera kontor i staden att de av olika skäl har svårt utläsa hur de ska arbeta med miljöprogrammet.

Trots att programmet redan är försenat framstår det nya förslaget därför som ett förhastat verk. Såväl Liberalerna som majoriteten har höga ambitioner för Stockholms miljöarbete. Därför hade Stockholm varit betjänt av ett miljöprogram med konkreta, utvärderingsbara och fokuserade mål.”

Reservation anfördes av Lars Svärd m.fl. (M) enligt följande.

Att i huvudsak godkänna förvaltningens tjänsteutlåtande som svar på remissen.
Att därutöver anföra

Vårt mål är att Stockholm ska påbörja omställningen till att bli en hållbar stad med höga ambitioner inom klimat och miljö. Stockholms hälsa ska gynnas genom ett långsiktigt arbete med sikte på en ren stadsmiljö. Det ska vara lätt för stockholmarna att göra miljömedvetna val i sin vardag. Målet ska vara att minska stockholmarnas ekologiska fotavtryck. Tack vare att Alliansen drivit på för hållbarhetsarbetet i Stockholm, utsågs staden av EU-kommissionen till Europas miljöhuvudstad 2010. Utnämningen har bidragit till ett ökat intresse för Stockholms miljöarbete, där staden fungerar som inspiratör och föredöme för andra städer runt om i världen. Utnämningen har också bidragit till att stockholmarnas medvetenhet kring stadens miljöarbete och krav på en aktiv miljö- och klimatpolitik har ökat.

Vi konstaterar att förslaget till miljöprogram omfattar sex övergripande miljömål, vilka i princip är desamma som miljöprogrammet för 2012–2015. I stora delar välkomnar vi inriktningen för stadens kommande miljöarbete där Stockholm fortsatt agerar som ett internationellt föredöme på miljöområdet. Som stadens främsta styrdokument på miljöområdet är vi angelägna om att förslaget från kommunstyrelsen tillåts en ingående granskning av alla berörda verksamheter i staden.

Det finns dock ett antal otydligheter i miljöprogrammets nuvarande innehåll, både avseende gällande ekonomi, ansvarsfördelning, uppföljning och genomförande. I förklaringar till målen och delmålen används olika benämningar som medför att det blir oklart vad som avses. Bland annat står det i vissa fall ’samtliga stadens enheter’, ibland ’samtliga verksamheter’ och därutöver ’staden’ eller ’stadens samtliga nämnder/styrelser’. Om inte de sammantagna otydligheterna i programmet åtgärdas riskerar miljömålen att missas. Det åligger nu kommunstyrelsen att arbeta fram anvisningar för hur rapporteringen av uppföljningen ska ske. Det är viktigt att dessa anvisningar är tydliga samt att de finns tillgängliga hos stadens nämnder och bolag innan rapporteringen kan förväntas starta.

Ersättaryttrande gjordes av Hans Tjernström (C) enligt följande.

Stadens miljöprogram för 2016–2019 är stadens främsta styrdokument på miljöområdet och det är angeläget att förslaget från kommunstyrelsen tillåts en ingående granskning av alla berörda verksamheter i staden. Centerpartiet är angelägna

om att stadens kommande miljöarbete stärker Stockholm som ett internationellt föredöme på miljöområdet.

För genomförandet av miljöprogrammet betonar vi vikten av att stadens resurser utnyttjas kostnadseffektivt. Flertalet av de åtgärder som föreslås i miljöprogrammet saknar ekonomiska konsekvensbeskrivningar. I detta avseende behöver dokumentet kompletteras samt hur ekonomin kopplas till stadens och respektive verksamhets budget.

Att säkerställa god uppföljning och rapportering är centralt för att miljömålen ska kunna uppnås. Upplägget med att uppföljnings-ansvaret för delmålen kopplas till den verksamhet som har genomförandeansvar torde vara klokt och effektivt. Därutöver kan ansvarsfördelningen för indikatorerna, där bara nämnder och bolag som har störst påverkan åläggs att rapportera, bli kostnadseffektiv då staden kan jobba med fler indikatorer samtidigt som administrationen hålls nere.

En utmaning gällande energianvändningen är att hantera energikraven i nybyggnationen. Det är viktigt att Stockholm kan ligga i framkant gällande hållbart byggande. I detta sammanhang vill vi betona vikten av att lagstiftningen om att förbjuda så kallade kommunala särkrav skrotas. Enligt stadens miljöförvaltning har lagstiftningen inte fått någon rättslig betydelse. Detta är naturligtvis glädjande av många skäl, dels att Stockholms stad även fortsättningsvis kan gå före i energisnålt byggande, dels att marknaden verkar vara ointresserad av att vänta in lågt satta nationella krav. En orosfaktor är dock att lagstiftningen skapat förvirring bland såväl byggherrar som stadsplanerare. Den felaktiga föreställningen om att det råder förbud för bostadsbyggande som går längre än vad Boverkets byggregler föreskriver kan komma att påverka byggtakten negativt. Därför vill vi att vänstermajoriteten tydligare trycker på regeringen för att bestämmelsen ska avskaffas.

För att den fossila energin ska minska krävs energieffektivare fordon och en ökad elektrifiering. Förutom det självklara att stadens egen fordonsflotta ska ligga i framkant bör staden sätta upp tydliga och hårda krav vid upphandling av transporttjänster. Vi efterlyser tydligare mål kring detta, både för stadens eget klimatarbete men även för att ge marknaden tillit till att politiken är pådrivande. Gällande till exempel biogasmarknaden är det oroväckande att det finns tecken på att företagen inte litar på att politiken är tillräckligt modig genom att sätta upp tuffa miljömål som främjar företag som vågar satsa på miljön.

Att fler bilister byter till miljöbil är helt avgörande för synen på bilism och nya vägar i framtiden. Konkreta förslag om att skynda på utbyggnaden av stadens laddinfrastruktur för miljöfordon lyser tyvärr med sin frånvaro i miljöprogrammet. För att klara målet med miljöanpassade transporter krävs vidare att vi planerar staden på ett sätt som lägger grunden för miljövänliga livsstilar. Detta gör vi genom den täta miljövänliga staden. Genom att bygga högre i goda kollektivtrafiklägen så använder vi stadens mark mer effektivt och sparar parker- och grönområden. Då blir det även möjligt att använda kollektivtrafik på ett långt mer effektivt sätt än idag. Det är viktigt att staden ytterligare fördjupar samarbetet och planeringen med AB Storstockholms Lokaltrafik, Trafikverket och regionens övriga aktörer i dessa frågor.

Det är hög tid att sluta se på stadens vatten som ett problem att gå runt, över eller under. Det behövs en offensiv politik för att bättre utnyttja Stockholms vattenvägar för bland annat vattenburen kollektivtrafik. Det är välkommet att miljöprogrammet lyfter fram vattenvägarna som hållbara alternativ till vägtransporterna. Vi saknar dock ett

tydligare resonemang om hur staden tidigt i planeringsstadiet ska tänka kring sjötrafiken när bostäder byggs i nya områden.

En ökande befolkning ger möjlighet att förtäta staden så att fler får närmare till vardagsnära service, kollektivtrafik och trygga gång- och cykelstråk. För detta krävs en smart och hållbar markanvändning. För att kunna bygga tillräckligt många bostäder kan vi krasst instämma i miljöprogrammets konstaterande att ”det kommer inte att vara möjligt att tillgodose alla intressen och önskemål”, till exempel kopplat till överklagandeprocesser där bostäder och förtätning i alltför hög uträkning kan stoppas av särintressen. Vi menar att det ligger ett tungt allmänintresse i att staden kan byggas tät och miljövänlig.

Miljöprogrammets mål om resurseffektiva kretslopp innefattar viktiga delmål där stadens avfallshantering står i fokus. Det är positivt att vänstermajoriteten fortsätter på alliansens höjda ambition gällande matavfallsinsamling för att öka tillgången till biogas i regionen. Vi vill betona vikten av staden skyndsamt kommer vidare i planeringen av den optiska sorteringsanläggningen. Detta för att nå det nationella målet om 50 procent insamling av matavfall för biologisk behandling år 2018. Tyvärr har vänstermajoriteten både i budgetar, och nu i miljöprogrammet, ignorerat målet 2018 och nöjt sig med målet om 70 procent insamling av matavfall till år 2020. Givetvis en bra ambition men inte acceptabelt att stryka ett viktigt delmål på vägen för att undvika en svekdebatt i valet 2018.

Miljöprogrammet hänvisar till ”Färdplan för ett fossilbränslefritt Stockholm 2040” som ännu inte är framtaget. Detta är anmärkningsvärt med tanke på att det är ont om tid och att målet 2040 kommer att bli svårt att uppnå. Dessutom innehåller målet faktorer som staden inte råar över vilket gör det extra viktigt för staden att skyndsamt staka ut vägen för externa aktörer som ska bidra till att målet kan uppfyllas. Annars riskerar vi att målet inte tas på allvar.

Slutligen kan vi tyvärr konstatera att Miljö- och hälsoskyddsnämndens viktiga arbete med Klimatpakten, stadens samverkan med näringslivet, inte berörs i miljöprogrammet. Det är en allvarig brist då samverkan med näringslivet är helt avgörande för att nå miljö- och klimatomålen, inte minst i delar där staden inte har egen rådighet.

Gällande mat och klimat har miljöprogrammet ett ensidigt fokus på ekologisk mat i mål och prioriteringar. Detta är olyckligt då frågan om att miljö- och klimatsäkra maten i stadens verksamheter är så mycket bredare än så. Tydligare mål om att kunna ställa krav på till exempel djurskydd vid offentliga upphandlingar borde ingå i miljöprogrammet.”

Hässelby-Vällingby stadsdelsnämnd

Reservation anfördes av Bo Arkelsten m.fl. (M) enligt följande.

Att i huvudsak godkänna förvaltningens tjänsteutlåtande som svar på remissen
Att därutöver anföras

Vårt mål är att Stockholm ska påbörja omställningen till att bli en hållbar stad med höga ambitioner inom klimat och miljö. Stockholmarens hälsa ska gynnas genom ett långsiktigt arbete med sikte på en ren stadsmiljö. Det ska vara lätt för stockholmarna att göra miljömedvetna val i sin vardag. Målet ska vara att minska stockholmarnas ekologiska fotavtryck.

Tack vare att Alliansen drivit på för hållbarhetsarbetet i Stockholm, utsågs staden av EU-kommissionen till Europas miljöhuvudstad 2010. Utnämningen har bidragit till ett ökat intresse för Stockholms miljöarbete, där staden fungerar som inspiratör och föredöme för andra städer runt om i världen. Utnämningen har också bidragit till att stockholmarnas medvetenhet kring stadens miljöarbete och krav på en aktiv miljö- och klimatpolitik har ökat.

Vi konstaterar att förslaget till miljöprogram omfattar sex övergripande miljömål, vilka i princip är desamma som miljöprogrammet för 2012 – 2015. I stora delar välkomnar vi inriktningen för stadens kommande miljöarbete där Stockholm fortsatt agerar som ett internationellt föredöme på miljöområdet. Som stadens främsta styrdokument på miljöområdet är vi angelägna om att förslaget från kommunstyrelsen tillåts en ingående granskning av alla berörda verksamheter i staden.

Det finns dock ett antal ottydligheter i miljöprogrammets nuvarande innehåll, både avseende gällande ekonomi, ansvarsfördelning, uppföljning och genomförande. I förklaringar till målen och delmålen används olika benämningar som medför att det blir oklart vad som avses.

Bland annat står det i vissa fall ”samtliga stadens enheter”, ibland ”samtliga verksamheter” och därutöver ”staden” eller ”stadens samtliga nämnder/styrelser”. Om inte de sammantagna ottydligheterna i programmet åtgärdas riskerar miljömålen att missas. Det åligger nu kommunstyrelsen att arbeta fram anvisningar för hur rapporteringen av uppföljningen ska ske. Det är viktigt att dessa anvisningar är tydliga samt att de finns tillgängliga hos stadens nämnder och bolag innan rapporteringen kan förväntas starta.

Reservation anfördes av Helen Jäderlund Eckardt (L) enligt följande.

Enligt budgeten för 2015 skulle ett nytt miljöprogram tas fram för Stockholms stad under förra året. Det försenade miljöprogram som nu presenterats framstår i allt väsentligt som ett förhastat verk.

Miljöprogrammet har tagits fram av en grupp om 50 personer vars slutprodukt i anmärkningsvärt stora delar överlappar med stadens budget. En del av de mål som sätts upp i förslaget till miljöprogram formulerar mål som sedan antagandet av stadens budget för 2016 är gällande för staden genom Miljö- och hälsoskyddsnämnden men som i förslaget till miljöprogram får en annan form.

Vidare innehåller miljöprogrammet en rad mål som är svåra att utvärdera, exempelvis om trängselskattens utformning. Förslaget till miljöprogram innehåller dessutom mål för stadens upphandlingar trots att staden arbetar med en policy för upphandlingar och inköp. Förslaget att varje nämnd ska ta fram egna mål ger dessutom en kraftig målinflation. Vidare uppger flera kontor i staden att de av olika

skäl har svårt utläsa hur de ska arbeta med miljöprogrammet.

Trots att programmet redan är försenat framstår det nya förslaget därför som ett förhastat verk. Såväl Liberalerna som majoriteten har höga ambitioner för Stockholms miljöarbete. Därför hade Stockholm varit betjänt av ett miljöprogram med konkreta, utvärderingsbara och fokuserade mål.

Särskilt uttalande gjordes av Kadir Kasirga m.fl. (S), Anton Fendert (MP) m.fl. och Leif Larsson (V) enligt följande.

Vi vill till att börja med understryka att vi ser väldigt positivt på utkastet till miljöprogrammet. Det är viktigt att staden tar ett helhetsgrepp kring miljöfrågorna och dess sam-ordning, därför är det av stor vikt att programmet synkroniseras med övriga styrdokument på miljöområdet, till exempel dagvattenstrategin, den kommande strategin för grönstrukturfrågor och kommande strategier för klimatarbetet.

För att nå de uppsatta målen i Miljöprogrammet så delar vi förvaltningens mening att målen bör knytas till budgeten, med tydligt avsatt budgetposter för arbetet med att implementera Miljöprogrammet.

Programmet måste säkerställa en hög grad av transparens i de intresse-konflikter som kan uppstå kopplat till markanvändning och som måste lösas i en växande stad. Det är till exempel viktigt att kunna följa upp hur man arbetar med att stärka de ekologiska funktionerna och hur kompensationsåtgärder sker i de fall man bygger på mark med höga naturvärden.

Problembeskrivningen för att uppnå målen för vattenmiljön bör även finnas beskriven för grönstruktur och biologisk mångfald. Det vore önskvärt om programmet kunde bli tydligare i skötselfrågan när det gäller grönytor och naturreservat. Det bör finnas med tydliga krav på miljövänlig skötsel vid upphandling för att stärka den biologiska mångfalden i staden. Därför bör det tillkomma tydligare skrivningar om skötselfrågan kopplat till stadsdelsnämnderna och den expertroll som förslagsvis miljöförvaltningen skulle kunna ha i det sammanhanget.

I trafikavsnittet skulle det vara lämpligt att göra en tydligare koppling till översiktsplanen och stadsutvecklingsfrågor under avsnittet ”Biltrafiken ska minska”. En tydligare uppdelning mellan persontrafik och godstrafik kan behövas då godstrafiken kan komma att ersätta stora delar av persontrafiken ju tätare staden blir. Exempelvis kan ökade turer med stadens mobila återvinningscentral och utkörning av matvaror med mera vara nödvändigheter för att kunna minska på persontrafiken i staden.

I utkastet till miljöprogram diskuteras enbart ekologisk mat. Vi vill även understryka behovet av klimatsmart mat där viktiga åtgärder är att minska köttkonsumtionen. I underlaget för Stockholms stads miljöprogram fokuseras klimatpolitiken främst på vägtransporter och energisystem. Den globala kött- och mejeriproduktionen påverkar klimatet mer än vad bilar, flygplan, båtar och lastbilar

gör – tillsammans. För att klara Stockholms stads klimatmål behöver därför den växtbaserade kosten öka. Andra viktiga åtgärder för klimatsmart mat är att användningen av frukt och grönsaker säsongens anpassas.”

Kungsholmens stadsdelsnämnd

Reservation anfördes av Henrik Sjölander m.fl. (M) och Maria Johansson (L) enligt följande.

1. Stadsdelsnämnden beslutar att delvis godkänna förvaltningens tjänsteutlåtande som svar på remissen
2. Stadsdelsnämnden beslutar att därutöver anföras:

Vårt mål är att Stockholm ska påbörja omställningen till att bli en hållbar stad med höga ambitioner inom klimat och miljö. Stockholmarens hälsa ska gynnas genom ett långsiktigt arbete med sikte på en ren stadsmiljö. Det ska vara lätt för stockholmarna att göra miljömedvetna val i sin vardag. Målet ska vara att minska stockholmarnas ekologiska fotavtryck. Tack vare att Alliansen drivit på för hållbarhetsarbetet i Stockholm, utsågs staden av EU-kommissionen till Europas miljöhuvudstad 2010. Utnämningen har bidragit till ett ökat intresse för Stockholms miljöarbete, där staden fungerar som inspiratör och föredöme för andra städer runt om i världen. Utnämningen har också bidragit till att stockholmarnas medvetenhet kring stadens miljöarbete och krav på en aktiv miljö- och klimatpolitik har ökat.

Vi konstaterar att förslaget till miljöprogram omfattar sex övergripande miljömål, vilka i princip är desamma som miljöprogrammet för 2012 – 2015. I stora delar välkomnar vi inriktningen för stadens kommande miljöarbete där Stockholm fortsatt agerar som ett internationellt föredöme på miljöområdet. Som stadens främsta styrdokument på miljöområdet är vi angelägna om att förslaget från kommunstyrelsen tillåts en ingående granskning av alla berörda verksamheter i staden.

Det finns dock ett antal otydligheter i miljöprogrammets nuvarande innehåll, både avseende galler ekonomi, ansvarsfördelning, uppföljning och genomförande. I förklaringar till målen och delmålen används olika benämningar som medför att det blir oklart vad som avses. Bland annat står det i vissa fall ”samtliga stadens enheter”, ibland ”samtliga verksamheter” och därutöver ”staden” eller ”stadens samtliga nämnder/styrelser”. Om inte de sammantagna otydligheterna i programmet åtgärdas riskerar miljömålen att missas. Det åligger nu kommunstyrelsen att arbeta fram anvisningar för hur rapporteringen av uppföljningen ska ske. Det är viktigt att dessa anvisningar är tydliga samt att de finns tillgängliga hos stadens nämnder och bolag innan rapporteringen kan förväntas starta.

Särskilt uttalande gjordes av Arvid Vikman m.fl. (S), Anders Ödmark m.fl. (MP) Reijo Kittilä (V) enligt följande.

Miljöfrågan blir allt viktigare. Inte bara för att för att konsekvenserna av klimatförändringarna blir värre ju mindre vi lyckas minska våra koldioxidutsläpp över tid. Den generella medvetenheten ökar också om konsekvenserna av vilka plaster vi använder, vad våra barn äter och hur vi transporterar människor och saker.

Den rödgrönrosa majoritets ökade ambitioner i miljöfrågan syns bland annat i stadens miljöprogram för 2016-2019. Vad stadens olika nämnder föreslås rapportera till staden skiljer sig åt, men alla stadens verksamheter, i egen regi och på entreprenad, förväntas leva upp till de ambitioner som ges uttryck för.

Stadsdelsnämnderna har en bred palett av verksamheter med olika miljöpåverkan under sitt paraply.

För att kunna leva upp till de åtaganden stadsdelsnämnderna har inom stadens miljöpolitik är det viktigt att det finns sådan personell kompetens som krävs för detta. Det är angeläget att växla upp ambitionerna och titta på alla verksamheters miljöpåverkan för att se vad som kan göras bättre samt att arbeta även utåtriktat mot hushåll och företag i närområdet.

För att stadsdelsnämnderna ska kunna anställa exempelvis miljösamordnare behöver medel avsätts centralt i staden eftersom nämnderna annars har svårt att frigöra tillräckliga medel från övriga verksamheter för att finansiera en sådan resurs. Som ett medskick vill vi framföra att om denna möjlighet finns ökar förutsättningarna för stadsdelsnämnderna att bedriva ett mer aktivt och även utåtriktat miljöarbete.

Ersätтарыttrande gjordes av Kristin Jacobsson (C) enligt följande.

Från Centerpartiets sida efterlyser vi tydligare mål för stadens eget klimatarbete kopplat till exempelvis energieffektivare fordon och ökad elektrifiering av fordonsflottan. För att klara målet med miljöanpassade transporter krävs att staden planeras på ett sätt så att miljövänliga livsstilar förenklas. Att underlätta för människor att köra miljövänliga bilar är ett sådant exempel, men tyvärr saknas konkreta förslag i programmet för att skynda på utbyggnaden av stadens laddningsinfrastruktur.

I programmet hänvisas också till "Färdplan för ett fossilbränslefritt Stockholm 2040" som ännu inte är framtaget. Det är anmärkningsvärt med tanke på att det är ont om tid och sannolikheten för att målet ska uppnås minskar med varje dag som färdplanen inte antas. Målet innehåller dessutom sådana aspekter som staden ej rår helt över själva och att det därför är viktigt att tidigt klargöra färdplanen så att externa aktörer kan bidra till att målet uppnås. I anslutning till detta kan vi tyvärr konstatera att Miljö- och hälsoskyddsnämndens viktiga arbete med "Klimatpakten", stadens samverkan med näringslivet, inte berörs i miljöprogrammet. Det är en allvarlig brist då samverkan med näringslivet är helt avgörande för att nå miljö- och klimatmålen, inte minst i delar där staden själv inte rår över alla faktorer själva.

När det gäller mat och klimat har planen ett för allt för ensidigt fokus på ekologisk mat

i mål och prioriteringar. Det är olyckligt då frågan om att miljö- och klimatsäkra maten i stadens verksamheter är bredare än så. Tydligare mål om att kunna ställa krav på till exempelvis djurskydd vid offentliga upphandlingar borde ingå i programmet.

Staden bör också gå före med att installera solpaneler på t.ex. förskolor och äldreboenden. Det är viktigt att den energi som produceras lokalt också kommer den aktuella verksamheten tillgodo. Staden bör snarast se till att underlätta för och informera om hur bostadsrättsföreningar, villaägare m.fl. kan bidra med egen energi med hjälp av t.ex. solpaneler som kan smälta in i byggnadsmiljön. Det ska vara lätt och lönsamt att bidra med sådan miljönytta.

Norrmalms stadsdelsnämnd

Reservation anfördes av Petra Gardos Ek m.fl. (M) och Maria Karlman Noleryd (L) enligt följande.

Stadsdelsnämnden beslutar att delvis godkänna förvaltningens förslag till beslut samt att som svar på remissen från kommunstyrelsen anför följande:

Vi anser att miljöprogrammet är viktigt och håller i stort med förvaltningens synpunkter. Vi vill också tillägga följande:

Tack vare att Alliansen drivit på för hållbarhetsarbetet i Stockholm, utsågs staden av EU-kommissionen till Europas miljöhuvudstad 2010. Utnämningen har bidragit till ett ökat intresse för Stockholms miljöarbete, där staden fungerar som inspiratör och föredöme för andra städer runt om i världen. Utnämningen har också bidragit till att stockholmarnas medvetenhet kring stadens miljöarbete och krav på en aktiv miljö- och klimatpolitik har ökat.

Vi konstaterar att förslaget till miljöprogram omfattar sex övergripande miljömål, vilka i princip är desamma som miljöprogrammet för 2012 – 2015.

Helt avgörande för miljön i Stockholm är den planerade stängningen av kolkraftverket i Värtan (Fortum). En betydande del av uppvärmningen av Stockholm utgörs fortfarande av fossilt bränsle. (Nästan 1 dag per vecka i genomsnitt). Den nya anläggningen ska tas i drift 2016 och den gamla stängas 2020 enligt planerna. Vi anser det vara av största betydelse att man säkerställer detta i miljöprogrammet. Klarar man inte detta mål är det svårt att kompensera med andra, hur ambitiösa de än är.

En viktig del i Miljöprogrammet och ett av de mål i Verksamhetsplanen för 2015 som Norrmalm hade svårt att nå är det som gäller avfallshantering. Flera av de lokaler som används för verksamheter inom Norrmalm måste byggas om för att kunna anpassas till framtida bättre sophantering.

Eftersom stadens avfallsanläggning för optisk sortering ännu inte är annat än i provstadium föreslår vi att man i begränsad skala, i samråd med Stockholm Vatten, väljer ut en eller ett par förskolor för insamling av matavfall i papperspåsar. Man skulle då kunna använda det minsta kärlet, 140 l. Insamlingen skulle kunna vara en del i arbetet med barnen på förskolan. Om försöket faller väl ut kommer man dels att bidra till en bättre miljö och även kunna reducera kostnaden för avfallshantering. Optisk

sortering kommer inte att passa alla fastigheter, åtminstone inte de närmaste åren, varför alternativet med papperspåsar bör prövas.

En annan viktig del i Miljöprogrammet är den mat som handlas upp inom förvaltningarna. Vi anser att man för ensidigt fokuserar på ett %-mål vad gäller ekologisk mat och inte alls på t ex djurskydd och antibiotikafri mat, det nämns inte alls i programmet.

Rinkeby-Kista stadsdelsnämnd

Reservation anfördes av Benjamin Dousa m.fl. (M) enligt följande.

1. Delvis godkänna förvaltningens tjänsteutlåtande som svar på remissen.
2. Därutöver anföra följande:

Vårt mål är att Stockholm ska påbörja omställningen till att bli en hållbar stad med höga ambitioner inom klimat och miljö. Stockholmarens hälsa ska gynnas genom ett långsiktigt arbete med sikte på en ren stadsmiljö. Det ska vara lätt för stockholmarna att göra miljömedvetna val i sin vardag. Målet ska vara att minska stockholmarnas ekologiska fotavtryck. Tack vare att Alliansen drivit på för hållbarhetsarbetet i Stockholm, utsågs staden av EU-kommissionen till Europas miljöhuvudstad 2010. Utnämningen har bidragit till ett ökat intresse för Stockholms miljöarbete, där staden fungerar som inspiratör och föredöme för andra städer runt om i världen. Utnämningen har också bidragit till att stockholmarnas medvetenhet kring stadens miljöarbete och krav på en aktiv miljö- och klimatpolitik har ökat.

Vi konstaterar att förslaget till miljöprogram omfattar sex övergripande miljömål, vilka i princip är desamma som miljöprogrammet för 2012 – 2015. I stora delar välkomnar vi inriktningen för stadens kommande miljöarbete där Stockholm fortsatt agerar som ett internationellt föredöme på miljöområdet. Som stadens främsta styrdokument på miljöområdet är vi angelägna om att förslaget från kommunstyrelsen tillåts en ingående granskning av alla berörda verksamheter i staden.

Det finns dock ett antal otydligheter i miljöprogrammets nuvarande innehåll, både avseende gäller ekonomi, ansvarsfördelning, uppföljning och genomförande. I förklaringar till målen och delmålen används olika benämningar som medför att det blir oklart vad som avses. Bland annat står det i vissa fall ”samtliga stadens enheter”, ibland ”samtliga verksamheter” och därutöver ”staden” eller ”stadens samtliga nämnder/styrelser”. Om inte de sammantagna otydligheterna i programmet åtgärdas riskerar miljömålen att missas. Det åligger nu kommunstyrelsen att arbeta fram anvisningar för hur rapporteringen av uppföljningen ska ske. Det är viktigt att dessa anvisningar är tydliga samt att de finns tillgängliga hos stadens nämnder och bolag innan rapporteringen kan förväntas starta.

Reservation anfördes av Burhan Yildiz (L) och Demba Bah m.fl. (MP) enligt följande.

1. Att delvis godkänna kontorets förslag till beslut.
2. Att i övrigt anföra följande.

Enligt budgeten för 2015 skulle ett nytt miljöprogram tas fram för Stockholms stad under förra året. Det försenade miljöprogram som nu presenterats framstår i allt väsentligt som ett förhastat verk. Miljöprogrammet har tagits fram av en grupp om 50 personer vars slutprodukt i anmärkningsvärt stora delar överlappar med stadens budget. En del av de mål som sätts upp i förslaget till miljöprogram formulerar mål som sedan antagandet av stadens budget för 2016 är gällande för staden genom Miljö- och hälskyddsnämnden men som i förslaget till miljöprogram får en annan form. Vidare innehåller miljöprogrammet en rad mål som är svåra att utvärdera, exempelvis om trängselskattens utformning. Förslaget till miljöprogram innehåller dessutom mål för stadens upphandlingar trots att staden arbetar med en policy för upphandlingar och inköp. Förslaget att varje nämnd ska ta fram egna mål ger dessutom en kraftig målinflation. Vidare uppger flera kontor i staden att de av olika skäl har svårt utläsa hur de ska arbeta med miljöprogrammet. Trots att programmet redan är försenat framstår det nya förslaget därför som ett förhastat verk. Såväl Liberalerna som majoriteten har höga ambitioner för Stockholms miljöarbete. Därför hade Stockholm varit betjänt av ett miljöprogram med konkreta, utvärderingsbara och fokuserade mål.

Skarpnäcks stadsdelsnämnd

Reservation anfördes av Kristina Lutz m.fl. (M) och Jessica Sjönell (L) enligt följande.

1. att delvis godkänna förvaltningens förslag till beslut
2. att därutöver anföra följande:

Stadens miljöprogram för 2016-2019 är nu äntligen remitterat. Vi är angelägna om att stadens kommande miljöarbete stärker Skarpnäcks och hela Stockholms omställning till att bli en hållbar stad med höga ambitioner inom klimat och miljö. Stockholmarnas hälsa ska gynnas genom ett långsiktigt arbete med sikte på en ren stadsmiljö. Det ska vara lätt för stockholmarna att göra miljömedvetna val i sin vardag. Målet ska vara att minska stockholmarnas ekologiska fotavtryck.

När det gäller genomförandet av miljöprogrammet 2016-2019 betonar vi vikten av att stadens resurser utnyttjas kostnadseffektivt. Flertalet av de åtgärder som föreslås i miljöprogrammet saknar ekonomiska konsekvensbeskrivningar. I detta avseende behöver dokumentet kompletteras samt hur ekonomin kopplas till stadens och respektive verksamhets budget.

Att säkerställa god uppföljning och rapportering är centralt för att miljömålen ska kunna uppnås. Upplägget med att uppföljningsansvaret för delmålen kopplas till den verksamhet som har genomförandeansvar torde vara effektivt. Därutöver kan ansvarsfördelningen för indikatorerna, där bara nämnder och bolag som har störst

påverkan åläggs att rapportera, bli kostnadseffektivt då staden kan jobba med fler indikatorer samtidigt som administrationen hålls nere.

Det är vidare positivt med en uppföljnings- och rapporteringsstruktur där resultaten tidigareläggs och därmed kan implementeras i efterföljande års budget. Vi anser dock att det finns ett antal delmål där det varken är praktiskt möjligt eller påkallat att följa upp indikatorer flera gånger per år. Det gäller exempelvis delmålen inom *Hållbar energianvändning* där uppföljningen är beroende av statistik från SCB som endast kommer en gång per år. Förutom det praktiskt omöjliga skapar det dessutom ett onödigt administrativt arbete.

Kommunstyrelsen ska arbeta fram anvisningar för när och hur uppföljningsrapportering ska ske. För en effektiv, och likartad rapportering från stadens olika nämnder och verksamheter, är det viktigt att dessa anvisningar är tydliga samt att de finns tillgängliga hos stadens nämnder och bolag innan rapporteringen kan förväntas starta.

Vi noterar att kravet på obligatoriska miljöhandlingsplaner för stadens nämnder och styrelser avskaffas för att istället bli frivilliga. Vi ställer oss tveksamma till denna förändring som sker utan en tydligare konsekvensanalys.

För att den fossila energin ska minska krävs energieffektivare fordon, större andel förnybara drivmedel och en ökad elektrifiering. I det sammanhanget är det oroande att det i verksamhetsberättelsen för Skarpnäcks stadsdelsnämnd för 2015 framgår att endast 31 % av det bränslen som fordon men tankas med är miljöbränslen. Det är knappt en tredjedel av målet, och en minskning med över 50 procentenheter sedan 2014. Förutom det självklara att stadens egen fordonsflotta ska ligga i framkant bör staden sätta upp tydliga och hårda krav vid upphandling av transporttjänster. Att fler bilister byter till miljöbil är helt avgörande för synen på bilism och nya vägar i framtiden. Konkreta förslag om att skynda på utbyggnaden av stadens laddinfrastruktur för miljöfordon lyser tyvärr med sin frånvaro i miljöprogrammet.

För att klara målet med miljöanpassade transporter krävs vidare att vi planerar staden på ett sätt som lägger grunden för miljövänliga livsstilar. Detta gör vi genom den täta miljövänliga staden. Genom att bygga högre och tätare i goda kollektivtrafikklägen så använder vi stadens mark mer effektivt och sparar parker- och grönområden. Därför förespråkar vi att de stora projekten i vår stadsdel, i Hammarbyhöjden och sambandet Bagarmossen-Skarpnäck, ska planeras för en tätare och mer miljövänlig struktur. För att kunna bygga tillräckligt många bostäder kan vi krasst instämma i miljöprogrammets konstaterande att ”det kommer inte att vara möjligt att tillgodose alla intressen och önskemål”, till exempel kopplat till överklagandeprocesser där bostäder och förtätning i alltför hög uträkning kan stoppas av särintressen. Vi menar att det ligger ett tungt allmänintresse i att staden kan byggas tät och miljövänlig.

Gällande mat och klimat har miljöprogrammet ett ensidigt fokus på ekologisk mat i mål och prioriteringar. Detta är olyckligt då frågan om att miljö- och klimatsäkra maten i stadens verksamheter är så mycket bredare än så. Tydligare mål om att, där det

är lämpligt, kunna ställa krav på närproducerad mat, samt krav på djurskydd motsvarande svenskt nivå vid offentliga upphandlingar borde ingå i miljöprogrammet

Miljöprogrammet hänvisar till ”Färdplan för ett fossilbränslefritt Stockholm 2040” som ännu inte är framtaget. Detta är anmärkningsvärt med tanke på att det är ont om tid och att mållåret 2040 kommer att bli svårt att uppnå. Dessutom innehåller målet faktorer som staden inte rör över vilket gör det extra viktigt för staden att skyndsamt staka ut vägen för externa aktörer som ska bidra till att målet kan uppfyllas. Annars riskerar vi att mållåret inte tas på allvar.

Slutligen kan vi tyvärr konstatera att det viktiga arbetet med Klimatpakten, stadens samverkan med näringslivet, inte berörs i miljöprogrammet. Det är en allvarlig brist då samverkan med näringslivet är helt avgörande för att nå miljö- och klimatmålen, inte minst i delar där staden inte har egen rådighet.

Särskilt uttalande gjordes av Ewa Larsson m.fl. (MP), Emelie Sundberg m.fl. (S) och Tina Kratz (V) enligt följande.

Stockholms stad har flera stora grönområden med ett rikt växt- och djurliv, med myllrande våtmarker och levande skogar. En tillgång att värna och vårda.

Flera olika programarbeten är på gång såsom grönstrukturfrågor och klimatarbete och det finns redan styrdokument inom miljöområdet såsom dagvattenstrategi, miljöprogrammet kommer att synkroniseras med dessa. En koppling till de av regeringen fastställda nationella miljömålen kan öka förståelsen för sambandet mellan olika ansvarsområden i ett hållbart miljöarbete.

När det gäller skötsel av natur så finns det två naturreservat i Skarpnäck, Nackareservatet och Flaten, båda är välbesökta. Stadsdelsnämnden arbetar för att fler ska hitta till reservaten, en tydlig lokal skötselplan kommer underlätta kravställning vid upphandling av tjänster. Här kan miljöförvaltningens utvecklade expertkunskap om ändamålsenlig skötsel av naturreservat och andra grönytor bidra till att den biologiska mångfalden stärks.

I Skarpnäck förväntas ca 6000 nya bostäder byggas, Miljöprogrammet tydliggör kopplingen från översiktsplan till stadsutvecklingsfrågor under avsnittet ”Biltrafiken ska minska”.

En hög grad av transparens synliggör olika intressekonflikter avseende markanvändning och med det ökar förutsättningar för arbetet med att stärka ekologiska funktioner och dess uppföljning. Grönkompensation kan underlättas då grönmark bebyggs samt dess effekter belysas. Det finns flera verktyg som kan kopplas till stadens planeringsarbete och lätt kommuniceras utåt, till exempel Botiopkartan och Artportalen. För en stadsdel som Skarpnäck med två naturreservat som båda bidrar till att stärka biologiska samband i stadsdelens och stadens andra grönområden kan det bli ett intressant och värdefullt underlag för lokal planering.

Motsvarande problembeskrivning för att uppnå målen, som görs för vattenmiljön kan göras för grönstruktur och biologisk mångfald. Tydliga uppföljningsmål ökar

möjligheten att följa upp miljöarbetet och engagera fler i arbetet. Miljöprogrammet har fokus på staden som region och aktör samtidigt som enskilda människors köpvanor och resvanor är en del av klimat och miljöpåverkan i Skarpnäck, i Sverige och i världen. I Skarpnäck vill vi medverka till att bli en mer klimat och miljösmart stadsdel, öka lokal kunskap och ge förutsättningar för engagerade medborgare att medverka till en både socialt som ekologiskt och ekonomiskt hållbar stadsdel.

Skärholmens stadsdelsnämnd

Särskilt uttalande gjordes av Rebwar Hassan m.fl. (MP), Salar Rashid m.fl. (S) och Lorena Delgado m fl. (V) enligt följande.

Stockholms stads miljöprogram 2016-2019 är mycket ambitiöst. Synpunkterna från förvaltningen är bra. Det visar ju tydligt att miljöprogrammet är ännu mera tydligare från styrningshåll. Det är bra att de ser positivt på borttagandet av miljöhandlingsplaner då den för nämnder som saknar djupa kunskaper i miljöfrågan, i många fall bara blev en pappersprodukt.

Vi vill att vårt naturreservat ska vara mer tillgängligt för stockholmarna samt arbeta med hur kreativa och ekologiska värden kan utvecklas och stärkas i reservaten. Vi vill att SDN utifrån miljöprogrammet ska ha ett mål att Skärholmarna, våra barn och unga, tryggare ska få nöje och nytta av naturen. Programmet måste synkroniseras med övriga styrdokument på miljöområdet, t.ex. dagvattenstrategin, den kommande strategin för grönstrukturfrågor och kommande strategier för klimatarbetet.

Programmet måste säkerställa en hög grad av transparens i de intressekonflikter kopplat till markanvändning som måste lösas i en växande stad (där avvägningar måste göras i varje enskilt fall). Det är t.ex. viktigt att kunna följa upp hur man arbetar med att stärka de ekologiska funktionerna och hur kompensationsåtgärder sker i de fall man bygger på grönmark.

Biotopkartan, som senast uppdaterades 2009, är ett bra analysverktyg för detta ändamål och bör kommuniceras utåt via miljöbarometern. Artportalens rapportsystem för bl.a. rödlistade arter är också det ett bra analysverktyg för ökad transparens och kan användas som planeringsunderlag. Det bör även göras tydligt att uppföljningssystemet ska visa vilka kompensationsåtgärder som faktiskt genomförs samt deras effekt.

Problembeskrivningen för att uppnå målen för vattenmiljön bör även finnas beskriven för grönstruktur och biologisk mångfald. Det vore önskvärt om programmet kunde bli tydligare i naturskötselfrågan. Många stadsdelsnämnder upplever att det är ett problem med upphandlingen av skötselåtgärder. Att sköta naturreservat och andra grönområden på ett ändamålsenligt

sätt är viktigt för att stärka den biologiska mångfalden i staden. Det bör tillkomma tydligare skrivningar om skötselfrågan kopplat till stadsdelsnämnderna och den expertroll som förslagsvis miljöförvaltningen skulle kunna ha i det sammanhanget.

I trafikavsnittet kan det vara lämpligt att göra en tydligare koppling till översiktsplanen och stadsutvecklingsfrågor under avsnittet "Biltrafiken ska minska". Här kan även vara lämpligt att föreslå att det görs en tydligare uppdelning mellan

persontrafik och godstrafik. Godstrafiken kan komma att ersätta stora delar av persontrafiken ju tätare staden blir, t.ex. ökade turer med stadens mobila återvinningscentral, utkörning av matvaror etc

I programmet hänvisas till stadens upphandlingspolicy. Sedan förslag till miljöprogram färdigställdes har dock ett nytt förslag på upphandlingspolicy (numera kallat upphandlingsprogram) remisshanterats. Upphandlingsprogrammet hänvisar på miljöområdet till miljöprogrammet vilket innebär att miljöprogrammet måste kunna fungera eller utvecklas för att fungera som stöd för olika typer av upphandlingsprocesser, (ex naturvård, ekologisk mat, biodrivmedel osv).

I avsnittet för hållbar energianvändning och egenproducerad el ligger fokus på solenergi. Viktigt att vi med detta inte utesluter andra förnybara energislag, t ex vind eller vågkraft. Enbart ekologisk mat diskuteras i utkastet. Bra att nämna behovet av klimatsmart mat, t ex mindre kött och frukt och grönsaker i säsong. I programmet har man också ett avsnitt om kommunikation för att miljöprogrammet ska bli verklighet. En rad åtgärder anges för att uppnå miljöprogrammets mål. I sammanhanget vill vi anföra att det är ytterst viktigt, att man informerar allmänheten om miljöprogrammets mål och hur man kan uppnå det. Informationen anser vi ska omfatta den dagliga livsföringen och förutom de riktlinjer som anges i dokumentet även omfatta sophantering, i avsikt att fler ska sopsortera och bidra till att avfall blir till biogas. Informationen ska vara tydlig och i vissa delar på olika språk.

Spånga-Tensta stadsdelsnämnd

Reservation anfördes av Ole-Jörgen Persson m.fl. (M) enligt följande.

Att i huvudsak godkänna förvaltningens tjänsteutlåtande som svar på remissen.

Att därutöver anföra

Vårt mål är att Stockholm ska påbörja omställningen till att bli en hållbar stad med höga ambitioner inom klimat och miljö. Stockholmarens hälsa ska gynnas genom ett långsiktigt arbete med sikte på en ren stadsmiljö. Det ska vara lätt för stockholmarna att göra miljömedvetna val i sin vardag. Målet ska vara att minska stockholmarnas ekologiska fotavtryck. Tack vare att Alliansen drivit på för hållbarhetsarbetet i Stockholm, utsågs staden av EU-kommissionen till Europas miljöhuvudstad 2010. Utnämningen har bidragit till ett ökat intresse för Stockholms miljöarbete, där staden fungerar som inspiratör och föredöme för andra städer runt om i världen. Utnämningen har också bidragit till att stockholmarnas medvetenhet kring stadens miljöarbete och krav på en aktiv miljö- och klimatpolitik har ökat.

Vi konstaterar att förslaget till miljöprogram omfattar sex övergripande miljömål, vilka i princip är desamma som miljöprogrammet för 2012 – 2015. I stora delar välkomnar vi inriktningen för stadens kommande miljöarbete där Stockholm fortsatt agerar som ett internationellt föredöme på miljöområdet. Som stadens främsta styrdokument på miljöområdet är vi angelägna om att förslaget från kommunstyrelsen tilläts en ingående granskning av alla berörda verksamheter i staden.

Det finns dock ett antal otydligheter i miljöprogrammets nuvarande innehåll, både avseende gäller ekonomi, ansvarsfördelning, uppföljning och genomförande. I förklaringar till målen och delmålen används olika benämningar som medför att det blir oklart vad som avses. Bland annat står det i vissa fall ”samtliga stadens enheter”, ibland ”samtliga verksamheter” och därutöver ”staden” eller ”stadens samtliga nämnder/styrelser”. Om inte de sammantagna otydligheterna i programmet åtgärdas riskerar miljömålen att missas. Det åligger nu kommunstyrelsen att arbeta fram anvisningar för hur rapporteringen av uppföljningen ska ske. Det är viktigt att dessa anvisningar är tydliga samt att de finns tillgängliga hos stadens nämnder och bolag innan rapporteringen kan förväntas starta”.

Reservation anfördes av Bengt Porseby (L) enligt följande.

1. Att delvis godkänna förvaltningens förslag till beslut.
2. Att i övrigt anföras följande.

Enligt budgeten för 2015 skulle ett nytt miljöprogram tas fram för Stockholms stad under förra året. Det försenade miljöprogram som nu presenterats framstår i allt väsentligt som ett förhastat verk.

Miljöprogrammet har tagits fram av en grupp om 50 personer vars slutprodukt i anmärkningsvärt stora delar överlappar med stadens budget. En del av de mål som sätts upp i förslaget till miljöprogram formulerar mål som sedan antagandet av stadens budget för 2016 är gällande för staden genom Miljö- och hälsoskyddsnämnden men som i förslaget till miljöprogram får en annan form.

Vidare innehåller miljöprogrammet en rad mål som är svåra att utvärdera, exempelvis om trängselskattens utformning. Förslaget till miljöprogram innehåller dessutom mål för stadens upphandlingar trots att staden arbetar med en policy för upphandlingar och inköp. Förslaget att varje nämnd ska ta fram egna mål ger dessutom en kraftig målinflation. Vidare uppger flera kontor i staden att de av olika skäl har svårt utläsa hur de ska arbeta med miljöprogrammet.

Trots att programmet redan är försenat framstår det nya förslaget därför som ett förhastat verk. Såväl Liberalerna som majoriteten har höga ambitioner för Stockholms miljöarbete. Därför hade Stockholm varit betjänt av ett miljöprogram med konkreta, utvärderingsbara och fokuserade mål.

Särskilt uttalande gjordes av Awad Hersi m.fl. (M) och Rashid Mohamed (V) enligt följande.

Alla nämnder och styrelser behöver ha egna miljöhandlingsplaner

Det är mycket bra att miljömålen ytterst integreras i stadens budget och kvalitetsuppföljning, liksom att arbetet systematiseras så att förbättringar kan ske kontinuerligt. Förslaget att inte längre ha tvingande krav på miljöhandlingsplaner i nämnder och bolag är dock olyckligt. Det faktum att revisionen visat att de hittills inte varit ändamålsenliga är inte skäl att ta bort dem – men självklart ska arbetet förändras så att de blir effektiva medel för ett bättre miljöarbete i staden. Genom en

miljöhandlingsplan i varje nämnd och styrelse skapas ett utrymme för systematiskt miljöarbete, som optimerar förutsättningarna i varje organisation. Det ökar förutsättningarna att anpassa miljöarbetet för de olika förutsättningar som finns i olika delar av staden, att ta vara på medborgares engagemang genom att lyfta upp miljöfrågor som är mer brännande lokalt än på övergripande nivå.

Synkronisera olika styrdokument, handlingsplaner och strategier med bäring på miljöområdet

I miljöprogrammet hänvisas till en rad befintliga och kommande styrdokument inom miljöområdet. Det är av yttersta vikt att de olika dokumenten är korrelerade till varandra och stärker varandra.

Bättre förutsättningar för miljökrav i upphandlingar och verksamhet som drivs i privat regi

En inte oväsentlig del av den verksamhet som är stadens ansvar drivs idag i privat regi genom entreprenader eller på annat sätt finansierat av staden. Det är av yttersta vikt att staden kan ställa tuffa miljökrav på all den verksamhet som bedrivs för skattebetalarnas medel. Barn som går i en privat förskola ska borde ha en lika kemikaliesmart förskola som barn i kommunal förskola. Stadens bolag ska inte få onödigt höga energikostnader i sina äldreboenden, bara för att vi inte kan ställa krav på att entreprenörerna utbildar sin personal i klimatfrågor. Med dagens förutsättningar är det svårt att ställa sådana krav. Därför bör ett arbete inledas för att identifiera metoder att ändå uppmuntra till ett aktivt miljöarbete i privata verksamheter som arbetar för kommunen. I förslaget till miljöprogram framhålls på flera ställen att miljöfaktorer ska beaktas vid upphandling. De behövs då också en satsning på att utreda de juridiska möjligheterna att ställa tuffare miljökrav än idag vid upphandlingar.

Vi behöver tuffare krav på partiklar och NO_x

På ett antal områden flyttar vi med det nya miljöprogrammet fram positionerna. Men det finns också områden där vi fortfarande ligger på samma målnivå som i det tidigare miljöprogrammet, exempelvis partiklar och kväveoxider. Det är angeläget att minska dessa ytterligare, och att årligen flytta fram positionerna. Indikatorn för antal lastbilar som passerar innerstan ligger på en fast nivå under programperioden. Målet borde vara en minskande nivå.

Sätt målvärden på alla indikatorer i miljöprogrammet

Indikatorerna för antal ”Cykelantal”, ”Andel vattenförekomster som följer miljökvalitetsnormerna för ekologisk status”, ”Antal av 17 utvalda ämnen som uppvisar sjunkande eller oförändrade halter i slam” har inte några målvärden. Miljökvalitetsnormen för ekologisk status ska visserligen inte nås förrän 2021, men delmål längs vägen bör ändå vara möjliga att ställa upp.

Höj ambitionen om energieffektivisering

Målet är att koldioxidutsläppen per person i Stockholm ska minska med 16 procent. Samtidigt ska indikatorn köpt energi bara minska med 10%. Att minska den köpta energin är naturligtvis inte den enda vägen till minskade koldioxidutsläpp, men en inte oväsentlig del, som dessutom ger positiva ekonomiska effekter i verksamheterna.

Förnybart är mer än solenergi

I förslaget finns ett särskilt delmål för egen produktion av solenergi. Solenergi är ett viktigt och spännande område att utforska för framtida energiförsörjning, men för en energitrygghet som räcker året runt i Stockholm krävs satsningar på fler former av förnyelsebar energi.

Det ska vara lätt och trevligt att återvinna

I förslaget till delmål om resurseffektiva kretslopp sägs att ” En gemensam faktor för att lyckas med en ökad resurshushållning är att det ska vara lätt att göra rätt för stockholmarna”. Idag har vi ännu långt dit. Vad gäller papper, plast och metall ligger stockholmarna långt under riksgenomsnittet för insamling. Även om producenterna har ansvaret för förpackningsåtervinningen finns det saker som Stockholms stad kan göra för att förbättra förutsättningarna. Många stockholmare har långt till ett återvinningskärl, och många återvinningsstationer är skräpiga och överfulla. Det behövs mark för återvinningsstationer – och inte bara i samband med planering av ny bebyggelse. Det behövs innovationer för effektivare markutnyttjande liksom för effektivare avfalls- och återvinningssystem i framför allt äldre bebyggelse. Det behövs också bättre uppföljning av nedskräpning kring stationerna, så att återvinningen inte blir förknippad med en negativ upplevelse. Stadens återvinningscentraler är idag få och ofta lokaliserade så att det är svårt att komma dit med kollektiva färdmedel. Stadens satsningar på mobila återvinningsstationer bör därför öka, liksom informationen om att denna möjlighet finns.

Insamling av matavfall är inte bara biogas

Det är en viktig ambition att öka andelen matavfall som kommer till nytta. I de allra flesta verksamheter är det enklast och effektivast att uppnå detta genom att samla in och lämna till stadens anläggningar för biologiskt omhändertagande. Det är dock viktigt att poängtera att det inte är det enda användningsområdet. Exempelvis är det ur pedagogisk synpunkt bra om förskolor och skolor kan kompostera sitt matavfall för att visa på hur ett kretslopp fungerar. Beräkning av indikatorer för stadens egna verksamheter bör inte enbart grunda sig på vad som lämnas till central behandling.

Miljösmart mat är mer än ekologiskt

I förslaget till miljöprogram ligger ett delmål om andel ekologisk mat under avsnittet Giftfritt Stockholm. Under denna rubrik är det ett bra och viktigt mål. Likaså finns delmål som handlar om minskat svinn och ökad andel matavfallsinsamling med i miljöprogrammet. Vill man ta ett större grepp kring matens miljöpåverkan vore det på sin plats att även ha med livsmedelsproduktionens effekter på transporter, energi- och vattenanvändning. Miljöprogrammet borde därför även ha mål om mer vegetarisk mat, lokalproducerat och säsonganpassade frukter och grönsaker.

Koppla mark- och vattenanvändning tydligare till de nationella miljömålen

Ett växande Stockholm innebär en tydlig konflikt mellan bevarande av grönytor och byggande. I ett miljöprogram är det viktigt att det tydligt framgår att hanteringen av grönytor är viktiga för att Stockholm ska kunna bidra till att uppnå flera av de

nationella miljömålen. I de föreslagna indikatorerna pekas nu bevarande av biologisk mångfald främst ut i samband med att staden växer. Det är inte minst viktigt att bevarande av biologisk mångfald sker i arbetet med befintliga grönområden och vatten, som måste vårdas med hög kompetens. Upphandlingen av naturskötsel inom staden måste därför också bli bättre. Miljöförvaltningen bör pekas ut som en resurs för stadsdelarnas arbete med stadsmiljöfrågor. Även om gröonstrukturfrågor ofta är med i dagens miljökonsekvensbeskrivningar framgår det av miljömålsportalen att de än så länge ger alltför otillräckliga avtryck i den bebyggelse som sker. Därför är den kommande gröonstrukturplanen mycket viktig. När det gäller stärkandet av stadens vattenområden väger turist-, rekreations- och fritidsfiske tungt i liggande förslag till miljöprogram. I detta sammanhang nämns hänsyn till naturvårdsintressen i termer av ”där det är nödvändigt”. Det vore bra om avsnittet tog avstamp i en tydligare helhetssyn och problematisering av intressekonflikterna mellan naturvärden, exploatering och rekreation, för att också kunna peka ut var och när miljöhänsynen behöver ges större tyngd.

Södermalms stadsdelsnämnd

Reservation anfördes av Christoffer Järkeborn m.fl. (M) och Erik Jahn (L) enligt följande.

- Att delvis godkänna kontorets förslag till beslut.
- Att i övrigt anförda följande.

Vårt mål är att Stockholm ska påbörja omställningen till att bli en hållbar stad med höga ambitioner inom klimat och miljö. Stockholmarens hälsa ska gynnas genom ett långsiktigt arbete med sikte på en ren stadsmiljö. Det ska vara lätt för stockholmarna att göra miljömedvetna val i sin vardag. Målet ska vara att minska stockholmarnas ekologiska fotavtryck. Tack vare att Alliansen drivit på för hållbarhetsarbetet i Stockholm, utsågs staden av EU-kommissionen till Europas miljöhuvudstad 2010. Utnämningen har bidragit till ett ökat intresse för Stockholms miljöarbete, där staden fungerar som inspiratör och föredöme för andra städer runt om i världen. Utnämningen har också bidragit till att stockholmarnas medvetenhet kring stadens miljöarbete och krav på en aktiv miljö- och klimatpolitik har ökat.

Vi konstaterar att förslaget till miljöprogram omfattar sex övergripande miljömål, vilka i princip är desamma som miljöprogrammet för 2012 – 2015. I stora delar välkomnar vi inriktningen för stadens kommande miljöarbete där Stockholm fortsatt agerar som ett internationellt föredöme på miljöområdet. Som stadens främsta styrdokument på miljöområdet är vi angelägna om att förslaget från kommunstyrelsen tilläts en ingående granskning av alla berörda verksamheter i staden.

Det finns dock ett antal otydligheter i miljöprogrammets nuvarande innehåll, både avseende galler ekonomi, ansvarsfördelning, uppföljning och genomförande. I förklaringar till målen och delmålen används olika benämningar som medför att det

blir oklart vad som avses. Bland annat står det i vissa fall "samtliga stadens enheter", ibland "samtliga verksamheter" och därutöver "staden" eller "stadens samtliga nämnder/styrelser". Om inte de sammantagna otydligheterna i programmet åtgärdas riskerar miljömålen att missas. Det åligger nu kommunstyrelsen att arbeta fram anvisningar för hur rapporteringen av uppföljningen ska ske. Det är viktigt att dessa anvisningar är tydliga samt att de finns tillgängliga hos stadens nämnder och bolag innan rapporteringen kan förväntas starta.

Vi tycker också att det är oroande att miljöprogrammet är försenat, enligt budgeten för 2015 skulle ett nytt miljöprogram tas fram för Stockholms stad under förra året. Miljöprogrammet har tagits fram av en grupp om 50 personer vars slutprodukt i anmärkningsvärt stora delar överlappar med stadens budget. En del av de mål som sätts upp i förslaget till miljöprogram formulerar mål som sedan antagandet av stadens budget för 2016 är gällande för staden genom Miljö- och hälsoskyddsnämnden men som i förslaget till miljöprogram får en annan form.

Vidare innehåller miljöprogrammet en rad mål som är svåra att utvärdera, exempelvis om trängselskattens utformning. Förslaget till miljöprogram innehåller dessutom mål för stadens upphandlingar trots att staden arbetar med en policy för upphandlingar och inköp. Förslaget att varje nämnd ska ta fram egna mål ger dessutom en kraftig målinflation. Vidare uppger flera kontor i staden att de av olika skäl har svårt utläsa hur de ska arbeta med miljöprogrammet.

Såväl Alliansen som majoriteten har höga ambitioner för Stockholms miljöarbete. Därför hade Stockholm varit betjänt av ett miljöprogram med konkreta, utvärderingsbara och fokuserade mål.

Särskilt uttalande gjordes av Anders Göransson m.fl. (S), Erik Malm m.fl. (MP) och Birgitta Sevefjord (V) enligt följande.

Utöver de synpunkter stadsdelsförvaltningen framför vill vi markera följande.

En mycket betydande källa till bullerstörning på Södermalm är flygplan på väg till eller från Bromma flygplats. Denna problematik bör beröras i programmet.

I takt med att befolkningen på Södermalm växer, ökar behovet av varutransporter och busstrafik. För att säkra en god framkomlighet för denna trafik, men också för att underlätta för cyklister och fotgängare, främja trafiksäkerhet, ren luft och minskat buller i stadsdelen, krävs åtgärder som kvantitativt minskar privatbilismen.

Det är en utmaning att bevara den biologiska mångfalden i en så pass tät stadsmiljö som Södermalms stadsdel är. Det är dock möjligt och det är bra om staden ser över i vilken utsträckning särskilda kompletterande resurser för skötsel behövs. I de fall miljökompenenserande åtgärder är aktuella bör de vara så bra som möjligt för att verkligen ha en kompenenserande funktion.

Vi välkomnar att matinsamlingen kommer bli betydligt bättre i Stockholm och att biogas kommer kunna produceras utan långa transporter. De problem som stadsdelsförvaltningar står för i form av val mellan installationer av matavfallskvarnar,

möjligheter att placera ut matavfallskärl och svårigheter att ställa krav på verksamheter som är inhysta hos privata hyresvärdar behöver mötas på ett konstruktivt sätt.

Älvsjö stadsdelsnämnd

Reservation anfördes av Johan Nilsson m.fl. (M), Evy Kjellberg (C) och Jan Bressler (L) enligt följande.

1. att delvis godkänna förvaltningens förslag till beslut
2. att därutöver anföra följande:

Stadens miljöprogram för 2016-2019 är nu äntligen remitterat. Som stadens främsta styrdokument på miljöområdet är vi angelägna om att förslaget från kommunstyrelsen tillåts en ingående granskning av alla berörda verksamheter i staden. Vi är angelägna om att stadens kommande miljöarbete stärker Stockholm som ett internationellt föredöme på miljöområdet.

För genomförandet av miljöprogrammet betonar vi vikten av att stadens resurser utnyttjas kostnadseffektivt. Flertalet av de åtgärder som föreslås i miljöprogrammet saknar ekonomiska konsekvensbeskrivningar. I detta avseende behöver dokumentet kompletteras samt hur ekonomin kopplas till stadens och respektive verksamhets budget.

Att säkerställa god uppföljning och rapportering är centralt för att miljömålen ska kunna uppnås. Upplägget med att uppföljningsansvaret för delmålen kopplas till den verksamhet som har genomförandeansvar torde vara klokt och effektivt. Därutöver kan ansvarsfördelningen för indikatorerna, där bara nämnder och bolag som har störst påverkan åläggs att rapportera, bli kostnadseffektiv då staden kan jobba med fler indikatorer samtidigt som administrationen hålls nere. Vi vill dock uppmärksamma tveksamheter kring vilka nämnder och bolag som ska ha ansvaret för den samordnade uppföljningen. Till exempel åläggs stadsbyggnadsnämnden att samordna uppföljningen av delmål 6.2 *Fuktskador ska förebyggas* trots att nämnden varken har genomförandeansvaret för delmålet eller uppföljningsansvaret för indikatorn.

Det är vidare positivt med en uppföljnings- och rapporteringsstruktur där resultaten tidigareläggs och därmed kan implementeras i efterföljande års budget. Vi anser dock att det finns ett antal delmål där det varken är praktiskt möjligt eller påkallat att följa upp indikatorer flera gånger per år. Det gäller exempelvis delmålen inom *Hållbar energianvändning* där uppföljningen är beroende av statistik från SCB som endast kommer en gång per år. Förutom det praktiskt omöjliga skapar det dessutom ett onödigt administrativt arbete. Det åligger nu kommunstyrelsen att arbeta fram anvisningar för när och hur uppföljningsrapportering ska ske. Det är viktigt att dessa anvisningar är tydliga samt att de finns tillgängliga hos stadens nämnder och bolag innan rapporteringen kan förväntas starta. Vi noterar att kravet på obligatoriska miljöhandlingsplaner för stadens nämnder och styrelser avskaffas och ska bli frivilliga, en förändring som förtjänar en betydligt tydligare konsekvensanalys.

En utmaning gällande energianvändningen är att hantera energikraven i nybyggnationen. Det är viktigt att Stockholm kan ligga i framkant gällande hållbart

byggande. I detta sammanhang vill vi betona vikten av att lagstiftningen om att förbjuda så kallade kommunala särkrav skrotas. Enligt stadens miljöförvaltning har lagstiftningen inte fått någon rättslig betydelse. Detta är naturligtvis glädjande av många skäl, dels att Stockholms stad även fortsättningsvis kan gå före i energisnålt byggande, dels att marknaden verkar vara ointresserad av att vänta in lågt satta nationella krav. En orosfaktor är dock att lagstiftningen skapat förvirring bland såväl byggherrar som stadsplanerare. Den felaktiga föreställningen om att det råder förbud för bostadsbyggande som går längre än vad Boverkets byggregler föreskriver kan komma att påverka byggtakten negativt. Därför vill vi att vänstermajoriten tydligare trycker på regeringen för att bestämmelsen ska avskaffas.

För att den fossila energin ska minska krävs energieffektivare fordon och en ökad elektrifiering. Förutom det självklara att stadens egen fordonsflotta ska ligga i framkant bör staden sätta upp tydliga och hårda krav vid upphandling av transporttjänster. Vi efterlyser tydligare mål kring detta, både för stadens eget klimatarbete men även för att ge marknaden tillit till att politiken är pådrivande. Gällande till exempel biogasmarknaden är det oroväckande att det finns tecken på att företagen inte litar på att politiken är tillräckligt modig genom att sätta upp tuffa miljömål som främjar företag som vågar satsa på miljön.

Att fler bilister byter till miljöbil är helt avgörande för synen på bilism och nya vägar i framtiden. Konkreta förslag om att skynda på utbyggnaden av stadens laddinfrastruktur för miljöfordon lyser tyvärr med sin frånvaro i miljöprogrammet. För att klara målet med miljöanpassade transporter krävs vidare att vi planerar staden på ett sätt som lägger grunden för miljövänliga livsstilar. Detta gör vi genom den täta miljövänliga staden. Genom att bygga högre i goda kollektivtrafiklägen så använder vi stadens mark mer effektivt och sparar parker- och grönområden. Då blir det även möjligt att använda kollektivtrafik på ett långt mer effektivt sätt än idag. Det är viktigt att staden ytterligare fördjupar samarbetet och planeringen med AB Storstockholms Lokaltrafik, Trafikverket och regionens övriga aktörer i dessa frågor.

Det är hög tid att sluta se på stadens vatten som ett problem att gå runt, över eller under. Det behövs en offensiv politik för att bättre utnyttja Stockholms vattenvägar för bland annat vattenburen kollektivtrafik. Det är välkommet att miljöprogrammet lyfter fram vattenvägarna som hållbara alternativ till vägtransporterna. Vi saknar dock ett tydligare resonemang om hur staden tidigt i planeringsstadiet ska tänka kring sjötrafiken när bostäder byggs i nya områden.

En ökande befolkning ger möjlighet att förtäta staden så att fler får närmare till vardagsnära service, kollektivtrafik och trygga gång- och cykelstråk. För detta krävs en smart och hållbar markanvändning. För att kunna bygga tillräckligt många bostäder kan vi krasst instämma i miljöprogrammets konstaterande att ”det kommer inte att vara möjligt att tillgodose alla intressen och önskemål”, till exempel kopplat till överklagandeprocesser där bostäder och förtätning i alltför hög uträckning kan stoppas av särintressen. Vi menar att det ligger ett tungt allmänintresse i att staden kan byggas tät och miljövänlig.

Miljöprogrammets mål om resurseffektiva kretslopp innefattar viktiga delmål där stadens avfallshantering står i fokus. Det är positivt att vänstermajoriteten fortsätter på alliansens höjda ambition gällande matavfallsinsamling för att öka tillgången till biogas i regionen. Vi vill betona vikten av staden skyndsamt kommer vidare i planeringen av den optiska sorteringsanläggningen. Detta för att nå det nationella

målet om 50 procent insamling av matavfall för biologisk behandling år 2018. Tyvärr har vänstermajoriteten både i budgetar, och nu i miljöprogrammet, ignorerat måläret 2018 och nöjt sig med målet om 70 procent insamling av matavfall till år 2020. Givetvis en bra ambition men inte acceptabelt att stryka ett viktigt delmål på vägen för att undvika en svekdebatt i valet 2018.

Miljöprogrammet hänvisar till "Färdplan för ett fossilbränslefritt Stockholm 2040" som ännu inte är framtaget. Detta är anmärkningsvärt med tanke på att det är ont om tid och att måläret 2040 kommer att bli svårt att uppnå. Dessutom innehåller målet faktorer som staden inte råar över vilket gör det extra viktigt för staden att skyndsamt staka ut vägen för externa aktörer som ska bidra till att målet kan uppfyllas. Annars riskerar vi att måläret inte tas på allvar.

Slutligen kan vi tyvärr konstatera att Miljö- och hälsoskyddsnämndens viktiga arbete med Klimatpakten, stadens samverkan med näringslivet, inte berörs i miljöprogrammet. Det är en allvarlig brist då samverkan med näringslivet är helt avgörande för att nå miljö- och klimatmålen, inte minst i delar där staden inte har egen rådighet.

Särskilt uttalande gjordes av Evy Kjellberg (C) enligt följande.

Gällande mat och klimat har miljöprogrammet ett ensidigt fokus på ekologisk mat i mål och prioriteringar. Detta är olyckligt då frågan om att miljö- och klimatsäkra maten i stadens verksamheter är så mycket bredare än så. Tydligare mål om att kunna ställa krav på till exempel djurskydd vid offentliga upphandlingar borde ingå i miljöprogrammet.

Både före och efter valet 2014 gav vänstermajoriteten, med Miljöpartiet i spetsen, löftet om att stänga kolkraftvärmeverket i Värtan senast 2020. Nu är vi inne på år 2016 och löftet blir för varje dag mindre trovärdigt, eller snarare orealistiskt. Arbetet med att utarbeta en realistisk och ekonomiskt ansvarsfull plan för att successivt stänga av Fortums kolpanna måste intensifieras. Det är riktigt illa att stadens miljöprogram för de kommande åren inte ens nämner hur vänstermajoritetens optimistiska utsagor ska besannas.

Östermalms stadsdelsnämnd

Reservation anfördes av Therese Carlborg m.fl. (M) och Mimmi Deljerud Engholm (L) enligt följande.

Att i huvudsak godkänna förvaltningens tjänsteutlåtande som svar på remissen
Att därutöver anföras

Vårt mål är att Stockholm ska påbörja omställningen till att bli en hållbar stad med höga ambitioner inom klimat och miljö. Stockholmarens hälsa ska gynnas genom ett långsiktigt arbete med sikte på en ren stadsmiljö. Det ska vara lätt för stockholmarna att göra miljömedvetna val i sin vardag. Målet ska vara att minska stockholmarnas ekologiska fotavtryck. Tack vare att Alliansen drivit på för hållbarhetsarbetet i

Stockholm, utsågs staden av EU-kommissionen till Europas miljö huvudstad 2010. Utnämningen har bidragit till ett ökat intresse för Stockholms miljöarbete, där staden fungerar som inspiratör och föredöme för andra städer runt om i världen. Utnämningen har också bidragit till att stockholmarnas medvetenhet kring stadens miljöarbete och krav på en aktiv miljö- och klimatpolitik har ökat.

Vi konstaterar att förslaget till miljöprogram omfattar sex övergripande miljömål, vilka i princip är desamma som miljöprogrammet för 2012 – 2015. I stora delar välkomnar vi inriktningen för stadens kommande miljöarbete där Stockholm fortsatt agerar som ett internationellt föredöme på miljöområdet. Som stadens främsta styrdokument på miljöområdet är vi angelägna om att förslaget från kommunstyrelsen tillåts en ingående granskning av alla berörda verksamheter i staden.

Det finns dock ett antal ottydligheter i miljöprogrammets nuvarande innehåll, både avseende gäller ekonomi, ansvarsfördelning, uppföljning och genomförande. I förklaringar till målen och delmålen används olika benämningar som medför att det blir oklart vad som avses. Bland annat står det i vissa fall ”samtliga stadens enheter”, ibland ”samtliga verksamheter” och därutöver ”staden” eller ”stadens samtliga nämnder/styrelser”. Om inte de sammantagna ottydligheterna i programmet åtgärdas riskerar miljömålen att missas. Det åligger nu kommunstyrelsen att arbeta fram anvisningar för hur rapporteringen av uppföljningen ska ske. Det är viktigt att dessa anvisningar är tydliga samt att de finns tillgängliga hos stadens nämnder och bolag innan rapporteringen kan förväntas starta.